

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ**

Кравчук Н.Я., Горин В.П., Ясеновська Т.Б.

ФІНАНСИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ТЕРНОПІЛЬ – ТНЕУ, 2008

УДК 336 (075.8)
ББК 65.26я73
К 77

Розповсюджувати і тиражувати без
офіційного дозволу ТНЕУ заборонено

Кравчук Н.Я., Горин В.П., Ясеновська Т.Б. **Фінанси: Навчально-методичний посібник.** – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 432 с.

Рецензенти:

Кириленко Ольга Павлівна – доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри фінансів ТНЕУ

Дем'янишин Василь Григорович – кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів ТНЕУ

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету фінансів Тернопільського національного економічного університету (протокол № 6 від 28 січня 2008 р.)

Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до програми з нормативної навчальної дисципліни „Фінанси”, яку включено до навчального плану підготовки бакалаврів з економіки і підприємництва. У ньому подано повний комплекс методичного забезпечення для самостійного вивчення дисципліни „Фінанси”: програму курсу, методичні вказівки до опанування лекційного матеріалу, плани практичних занять, перелік рекомендованої літератури, завдання на індивідуальну та самостійну роботу, запитання для самоперевірки, термінологічний словник.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1 Програмне забезпечення дисципліни	8
Програма курсу.....	22
Методичні поради до вивчення курсу.....	23
Список рекомендованої літератури.....	244
РОЗДІЛ 2 Практикум	254
Методичні вказівки до проведення практичних за- нять.....	254
Завдання для самостійної роботи.....	347
Завдання для індивідуальної роботи.....	352
РОЗДІЛ 3 Оцінювання знань студентів	359
Організація поточного контролю та критерії оціню- вання знань студентів за формами контролю.....	360
Порядок проведення підсумкового контролю та критерії оцінювання знань студентів.....	361
Перелік питань для підготовки до іспиту.....	363
Термінологічний словник.....	367

ПЕРЕДМОВА

Як серцевина соціально-економічних відносин та політико-ідеологічних питань фінанси зосередили в собі фундаментальність філософії, прагматизм політики та раціональність економіки. Сучасні фінанси – об'єкт боротьби ідеологій, наукових доктрин, політичних переконань, уявлень про соціальну справедливість.

С.І.Юрій

Розбудова в Україні ринкової економіки та розвиток демократії в умовах глобальних трансформацій, вимагають переосмислення усіх проблем нинішнього суспільного життя, які дедалі більше фокусуються у площині фінансів. У пошуках підходів до вирішення гострих економічних і соціальних проблем перед вітчизняною фінансово-економічною думкою постають радикальної важливості питання про вектори й завдання фінансової реструктуризації в Україні, шляхи розбудови та оздоровлення фінансової системи, інституційні реформи в реальному й фінансовому секторах економіки, методи збалансування та джерела наповнення бюджету, зміцнення національної валюти, механізми інтеграції України в міжнародний фінансовий простір.

В умовах, що склалися, дуже важливе значення має глибоке усвідомлення економічної природи й суті фінансів, їхньої об'єктивної необхідності та ролі в економічній системі держави. Адже фінанси – основа економічного іміджу держави, добробуту народу, фундамент економічної політики, де переплітається величезна різноманітність інтересів і протиріч. За допомогою фінансів і фінансової політики здійснюється багатосторонній вплив держави на організацію ринкових відносин та процеси соціально-економічного розвитку суспільства. Вміле використання фінансових інструментів і важелів у значній мірі визначає ефективність функціонування системи оподаткування, дієвість механізму ціноутворення, характер розрахунково-платіжних відносин, динамізм інвестиційної та банківської діяльності, кон'юнктурні тенденції на фінансовому ринку тощо. З урахуванням закономірностей функціонування фінансів і фінансової системи, формується економічна політика держави загалом і її фінансова політика зокрема,

здійснюється державне регулювання усіх сфер економічного життя суспільства. Світовий досвід переконливо свідчить, що макроекономічна стабільність визначається, перш за все, стабільністю державних та корпоративних фінансів, а податки, державні видатки, державний кредит, інфляція, обмінний курс і відсоткова ставка у взаємообумовленості та взаємозв'язку при здавалось би цілковитій суперечності теоретичних концепцій є взаємодоповнюючими складовими політики зростання, що можуть як стабілізувати економіку й суспільство, так і спричинити глибокі соціальні потрясіння.

У зв'язку з цим, вивчення дисципліни “Фінанси” є необхідною умовою підготовки сучасних фахівців, які повинні володіти всіма аспектами фінансової науки, вміло використовувати їх у практичній діяльності, вирішуючи ті чи інші економічні і фінансові проблеми, керуючись національними інтересами та відстоюючи демократичні ідеали у сфері державного управління. Саме в такому контексті важливість цієї дисципліни відмічалася ще на рубежі XIX – XX ст. німецьким економістом К.Бергом: “Фінансова наука – це сфера знань, що заслуговує уважного вивчення частково через теоретичну важливість цієї науки для загальної освіти, а частково – через широке застосування її на практиці. Особливо важливе значення вона має для всіх тих, хто прямо – як чиновник чи член виконавчої чи законодавчої влади – чи опосередковано – через своє право голосувати – може впливати на суспільне життя”.

Дисципліна “Фінанси” покликана закласти ґрунтовний теоретичний фундамент, свого роду каркас, на якому базуватиметься підготовка високопрофесійних фахівців, здатних творчо мислити, об'єктивно оцінювати економічні процеси, які відбуваються в суспільстві, розуміти суть фінансів як складної ієрархічної структури, цілісність якої визначає субординацію окремих фінансових відносин і категорій, що її виражають; усвідомлювати особливості організації фінансів на рівні держави та окремих суб'єктів господарювання, вирішувати актуальні питання розбудови фінансової системи і забезпечення фінансової стабільності та безпеки в державі.

Навчально-методичний посібник покликаний допомогти студентам опанувати фундаментальні засади теорії фінансів, а також сформувати цілісну систему знань про їх сутність і форми прояву, оптимізацію фінансових відносин у суспільстві, механізм функціонування фінансів, склад і структуру фінансової системи, засади формування і функціонування її окремих сфер і ланок.

Навчально-методичний посібник підготовлений авторським колективом кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету і включає повний комплекс методичного забезпечення до вивчення курсу “Фінанси”:

- програму курсу (к.е.н., доц. кафедри фінансів Кравчук Н.Я.);
- опорний конспект лекцій (к.е.н., доц. кафедри фінансів Кравчук Н.Я. – теми 1,2,3,4,5,6,8,11,12,14; викладач кафедри фінансів Горин В.П. – теми 9,13; викладач кафедри фінансів Ясеновська Т.Б. – теми 7,10);
- методичні вказівки до проведення практичних занять (плани проведення практичних занять до кожної теми, короткий перелік ключових термінів і понятійного апарату, перелік питань для самоконтролю, завдання для самостійної роботи (проблемні питання для дискусії), завдання для індивідуальної роботи (теми рефератів з актуальних проблем фінансової теорії та практики), кейси і тестові завдання, рекомендована література до кожної теми), які допомагають студентам самостійно засвоювати матеріал. Методичні вказівки до проведення практичних занять підготували: к.е.н., доц. кафедри фінансів Н.Я. Кравчук (теми 11,14); викладач кафедри фінансів В.П. Горин (тема 2); викладач кафедри фінансів М.Б. Гулаловська (теми 6,7,9); викладач кафедри фінансів А.А. Сидорчук (теми 1,4,13); викладач кафедри фінансів Б.С. Шулюк (теми 10,12); викладач кафедри фінансів Т.Б. Ясеновська (теми 3,5,8);
- перелік рекомендованої літератури до вивчення курсу (викладач кафедри фінансів Горин В.П., викладач кафедри фінансів Шулюк Б.С.);

– термінологічний словник (к.е.н., доцент кафедри фінансів Кравчук Н.Я.).

Окрім цього посібник містить:

- методичні поради щодо організації самостійної роботи студентів та виконання ними індивідуального завдання (к.е.н., доцент кафедри фінансів Кравчук Н.Я.);
- порядок організації поточного і підсумкового контролю, критерії оцінювання знань студентів і перелік питань для підготовки до іспиту (к.е.н., доцент кафедри фінансів Кравчук Н.Я.).

У результаті вивчення дисципліни „Фінанси”, студенти мають не лише опанувати теоретико-методологічні основи фінансової науки, але й навчитися об’єктивно оцінювати економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, орієнтуватися в інформаційному просторі, ґрунтовно аналізувати і розуміти проблеми та тенденції розвитку фінансових відносин. Усе це допоможе майбутнім фахівцям нестандартно вирішувати складні практичні завдання, зробити самостійний крок від опанування окремих наукових категорій і набутих теоретичних знань до прийняття ефективних управлінських і фінансових рішень.

РОЗДІЛ 1

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Суть фінансів, їх функції і роль

Фінанси як історично сформована економічна категорія. Об'єктивна необхідність фінансів. Передумови й причини виникнення фінансів. Ідентифікаційні ознаки фінансів, їх суспільне призначення. Етимологічне походження терміну “фінанси” та дискусійні питання суті фінансів. Матеріально-речове втілення фінансів. Поняття про грошові фонди, їх класифікація та ознаки. Фінансові та грошові потоки, їх особливості і взаємозв'язок.

Історичні аспекти розвитку фінансової науки та з'ясування предмету науки про фінанси. Становлення та розвиток сучасної фінансової думки, її основні теоретичні напрями та школи. Фінанси у розрізі окремих спеціальних самостійних наукових дисциплін.

Функції фінансів як зовнішній прояв їх внутрішньої сутності. Дискусійні питання функцій фінансів. Суть та особливості розподільчої функції, поняття первинного розподілу та перерозподілу. Об'єкти та суб'єкти розподілу. Об'єктивна необхідність розподільчої функції фінансів, її визначальне значення у реалізації економічної і фінансової політики в державі. Зміст контрольної функції фінансів та її прояв у фінансових відносинах. Контрольна функція фінансів та фінансовий контроль. Взаємозв'язок розподільчої та контрольної функцій фінансів.

Взаємозв'язок фінансів з іншими розподільчими категоріями. Фінанси і гроші. Особлива система взаємозв'язків категорій “фінанси” і “гроші”. Товарно-грошові відносини як передумова виникнення фінансів. Гроші як інструмент фінансових відносин, грошові потоки як їх зовнішній прояв. Фінанси і кредит. Спільні та відмінні риси фінансів і кредиту. Поняття фінансування, кредитування, інвестування. Фінанси і ціна. Роль ціни у розподілі вартості. Фінанси як інстру-

мент розподілу вартості. Фінансові важелі врегулювання вартості і ціни, вплив фінансових важелів на величину і внутрішню структуру ціни. Фінанси і заробітна плата, їх загальні риси та відмінності.

Фінансові ресурси, їх суть, склад та структура. Поняття централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів, актуальні проблеми їх централізації та децентралізації. Фінансові ресурси держави: джерела формування, методи акумуляції та напрями використання. Фінансові ресурси суб'єктів господарювання, їх джерела, характеристика чинників росту, напрями та ефективні форми використання. Фінансові ресурси домогосподарств. Взаємозв'язок між фінансовими, кредитними, інвестиційними ресурсами та капіталом.

Фінансові резерви, їх суть, значення та види. Форми і методи формування фінансових резервів.

Тема 2. Фінансова система

Поняття фінансової системи, теоретичні основи та принципи її побудови. Фінансова система як складова економічної системи держави. Вплив типу /моделі/ економічної системи на побудову фінансової системи. Фінансова система як відображення форм і методів використання фінансів, фінансових інструментів та фінансових важелів в економіці.

Склад та функціональні елементи фінансової системи за внутрішньою та організаційною будовою, характеристика фінансових відносин, що виникають в її межах. Дискусійні питання суті та складу фінансової системи держави. Взаємозв'язок фінансової, бюджетної, кредитної та банківської систем, їх спільні та відмінні риси.

Сфери та ланки фінансової системи України, їх загальна характеристика. Фінанси суб'єктів господарювання. Вплив галузевих особливостей, організаційно-правових типів, форм власності на організацію фінансів суб'єктів господарювання. Фінанси комерційних підприємств як вихідна ланка фінансової системи. Особливості організації фінансів комерційних підприємств. Загальна характеристика, суть,

особливості фінансів установ і організацій соціальної сфери. Фінансові ресурси установ і організацій, специфіка їх формування, розподілу та використання. Фінанси установ і організацій, що функціонують на принципах комерційного розрахунку. Фінанси установ і організацій, які знаходяться на кошторисному фінансуванні. Кошторис доходів і видатків бюджетних установ. Основні проблеми та напрями вдосконалення фінансування установ соціальної сфери. Фінанси громадських організацій і добродійних фондів, особливості їх фінансової діяльності, джерела формування доходів та напрями витрачання коштів. Фінанси професійних спілок.

Загальнодержавні фінанси, їх склад та призначення. Бюджет як центральна ланка фінансової системи. Джерела доходів бюджетів та напрями використання бюджетних коштів. Державні цільові фонди як складова загальнодержавних фінансів. Класифікація державних цільових фондів відповідно до рівня утворення та напрямів використання коштів. Державний кредит як суспільна позикова система. Особливості державного кредиту, передумови та причини виникнення, проблеми координації боргової політики держави з фіскальною та монетарною.

Фінансовий ринок та фінансове посередництво, проблеми становлення та розвитку в Україні. Фінансовий ринок, його суть, необхідність та значення в умовах ринку. Фінансове посередництво як нова ланка фінансової системи України. Фінансові посередники як головні суб'єкти фінансового ринку, банківські та спеціалізовані небанківські установи (страхові, інвестиційні, фінансові компанії, ощадні установи, кредитні спілки). Особливості організації фінансової діяльності фінансових посередників.

Фінанси домогосподарств. Стан розвитку та організації фінансів домогосподарств як індикатор ефективності функціонування фінансової системи та реалізації соціальної політики. Проблеми фінансового забезпечення населення в Україні.

Проблеми становлення, функціонування та шляхи реструктуризації фінансової системи України. Взаємозв'язок фінансової системи

України із світовим фінансовим середовищем, проблеми та перспективи інтеграції України у міжнародну фінансову систему.

Тема 3. Фінансова політика і фінансовий механізм

Фінансова політика як складова частина економічної політики. Суть фінансової політики, її складові. Взаємозв'язок фінансів, фінансової системи та фінансової політики. Фінансова політика як важлива сфера діяльності держави. Реалізація фінансової політики держави. Фінансова політика і фінансове право.

Види фінансової політики держави та характеристика її складових. Фінансова політика держави у широкому і вузькому розумінні, взаємозв'язок монетарної, фіскальної /бюджетної, податкової, боргової/, митної, інвестиційної, політики фінансового ринку. Стратегія і тактика фінансової політики. Фінансова політика у міжнародних та міждержавних відносинах.

Суть та складові фінансової політики підприємства. Фактори макро- та мікроекономіки, їх вплив на фінансову політику підприємств. Фінансова стратегія і тактика підприємства.

Фінансова політика України на різних етапах державотворення та її особливості на сучасному етапі.

Фінансовий механізм як складова господарського механізму. Поняття фінансового механізму, його роль та основні складові елементи.

Організаційні форми фінансового механізму, їх характеристика. Фінансове планування, суть, необхідність, етапи та методи. Система фінансових планів, їх взаємозв'язок і загальна характеристика. Особливості та зміст фінансових планів підприємств, організацій, установ. Оперативні, поточні та перспективні фінансові плани. Фінансові плани держави. Особливості бюджету як фінансового плану. Зведені фінансові баланси. Баланс фінансових ресурсів і витрат держави, його структура і значення. Напрями удосконалення фінансового планування. Фінансове прогнозування та сфера його застосування.

Управління фінансами, суть, принципи та функціональні елементи. Організація управління фінансами в Україні. Стратегічне та оперативне управління фінансами. Функції органів законодавчої і виконавчої влади та представницьких органів в управлінні фінансами. Фінансовий апарат та його ланки. Функції та роль Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державного казначейства України, Державної митної служби України. Фінансові служби підприємств, організацій та установ, їх функції. Фінансовий менеджмент, його місце в управлінні фінансово-господарськими процесами підприємств. Напрями та шляхи удосконалення управління фінансами.

Фінансовий контроль, суть та необхідність. Фінансовий контроль як форма прояву контрольної функції фінансів. Принципи та специфіка організації фінансового контролю. Сфера дії, об'єкти та суб'єкти фінансового контролю. Види, форми та методи фінансового контролю. Органи фінансового контролю в Україні, їх функції, права та обов'язки. Державна контрольно-ревізійна служба України.

Фінансове забезпечення та його методи. Самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування, їх взаємозв'язок, спільні та відмінні риси. Фінансове регулювання, його місце у фінансовому механізмі. Види, методи та інструменти фінансового регулювання. Фінансові важелі, їх характеристика. Фінансові стимули та фінансові санкції, їх види та роль в ринковій економіці.

Нормативно-правове забезпечення фінансового механізму. Проблеми вдосконалення та шляхи реформування фінансового механізму України.

Тема 4. Фінанси підприємницьких структур

Підприємництво, його суть і принципи. Суб'єкти підприємницької діяльності. Державне регулювання підприємницької діяльності.

Підприємство як основна ланка в економічній та фінансовій системі держави. Види та форми організації підприємств. Особливості фінансових відносин суб'єктів господарювання та організація їх фі-

нансової діяльності. Принципи комерційного розрахунку. Неприбуткова діяльність. Кошторисне фінансування.

Фінансова діяльність та грошові потоки підприємства. Майно підприємства. Статутний капітал підприємства та порядок його формування. Фінансові ресурси підприємства, особливості їх формування, розподілу та використання. Класифікація та склад фінансових ресурсів підприємств.

Основні засоби та оборотні активи. Просте та розширене відтворення основних засобів. Амортизація та амортизаційні відрахування. Амортизаційна політика підприємства. Сутність оборотних активів, їх структура, класифікація. Фінансові аспекти формування та використання оборотних активів. Показники ефективності використання оборотних активів.

Доходи підприємств, їх зміст і види. Виручка від реалізації продукції (робіт і послуг) та фактори, що впливають на неї. Формування і розподіл виручки.

Зміст і класифікація видатків підприємств. Поточні, капітальні і фінансові витрати підприємств. Витрати на виробництво і реалізацію продукції.

Прибуток, його економічна суть та функції. Прибуток до оподаткування. Валові доходи та валові витрати підприємства. Скорегований валовий дохід. Формування чистого прибутку. Принципи та етапи розподілу чистого прибутку.

Рентабельність як відносний показник прибутковості. Види рентабельності.

Аналіз та оцінка фінансового стану підприємства, необхідність та значення. Внутрішній та зовнішній аналіз фінансового стану. Методи оцінки та основні показники фінансового стану підприємства. Платоспроможність та ліквідність підприємства. Оцінка фінансової стійкості і стабільності підприємства. Типи фінансової стійкості підприємства. Позиція підприємства на ринку цінних паперів і показники ринкової вартості. Комплексний аналіз і оцінка кредитоспроможності підприємства.

Рейтингова оцінка підприємства в системі діагностики його конкурентоспроможності. Банкрутство підприємства: його підстави та наслідки. Діагностика банкрутства підприємства. Фінансова санація підприємства, її економічний зміст та мета.

Тема 5. Державні фінанси

Державні фінанси як складова фінансової системи держави. Державні фінанси як інструмент впливу держави на економічний і соціальний розвиток. Принципи організації та особливості функціонування державних фінансів. Правові й організаційні засади державних фінансів.

Склад державних фінансів за ланками і рівнями органів державної влади й управління. Бюджет держави як центральна ланка фінансової системи. Державні цільові фонди як важлива складова загальнодержавних фінансів. Державний кредит як суспільна позикова система.

Загальнодержавні й місцеві фінанси. Роль загальнодержавних фінансів у забезпеченні суспільних благ загальнонаціонального характеру та територіальному перерозподілі фінансових ресурсів. Місцеві фінанси як фінансова база місцевих органів влади і управління. Роль місцевих фінансів у забезпеченні локальних суспільних благ.

Особливості організації фінансової діяльності держави. Державні доходи й державні видатки. Централізовані й децентралізовані державні доходи. Державні доходи як фінансова база забезпечення фінансової діяльності держави. Механізм формування державних доходів. Державні видатки, їх роль у процесі здійснення фінансової діяльності держави. Класифікація державних видатків за формами фінансування: інвестиції, державні кредити, державні дотації, субсидії і виплати, кошторисне фінансування. Проблеми раціонального розміщення та ефективного використання державних коштів.

Державні фінанси в умовах демократії. Проблеми становлення та розвитку державних фінансів в Україні.

Тема 6. Бюджет і бюджетна система

Бюджет як центральна ланка фінансової системи держави. Місце і роль бюджету в системі фінансових відносин. Бюджет у складі державних фінансів. Характеристика економічних відносин, що визначають зміст бюджету. Необхідність та призначення державного бюджету.

Місце і роль державного бюджету в системі фінансових планів. Бюджет як основний фінансовий план держави: особливості та роль. Відмінності між бюджетом як фінансовим планом та бюджетом як економічною категорією.

Бюджет як централізований грошовий фонд держави. Бюджетна централізація та її об'єктивні межі.

Функції бюджету, їх характеристика, взаємозв'язок і особливості прояву в умовах ринкових відносин. Бюджет у системі фінансового регулювання, його визначальна роль у сукупності економічних методів управління економікою. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку України.

Поняття бюджетної політики, бюджетного механізму, бюджетних ресурсів.

Бюджетний устрій та основи побудови бюджетної системи України. Характеристика ланок бюджетної системи. Засади розподілу доходів і видатків між ланками бюджетної системи. Міжбюджетні відносини в Україні. Поняття бюджетного права. Розмежування бюджетних прав між законодавчими та виконавчими органами влади. Бюджетна ініціатива.

Бюджетний процес в Україні, його суть та особливості. Характеристика етапів бюджетного процесу. Бюджетне планування і складання проектів бюджетів. Розгляд та прийняття закону про Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети. Організація виконання бюджету. Касове виконання бюджету. Підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету, прийняття рішення щодо нього. Необхідність вдосконалення бюджетного процесу в Україні.

Тема 7. Доходи і видатки державного бюджету

Соціально-економічний зміст доходів бюджету, методи та джерела їх формування. Склад і структура доходів державного бюджету, їх класифікація. Правове регулювання процесу формування доходів.

Загальна характеристика податкових надходжень до бюджету. Податки як основний метод мобілізації коштів у бюджету. Неподаткові надходження до бюджету та їх характеристика. Роль і місце неподаткових надходжень у доходах бюджету. Загальна характеристика доходів від операцій з капіталом. Трансферти, їх роль і місце у доходах бюджетів.

Організація мобілізації доходів державного бюджету.

Економічна природа, склад і структура видатків державного бюджету. Функції держави, їхній вплив на склад і структуру видатків державного бюджету. Функціональна та економічна класифікація видатків. Роль видатків бюджету у фінансовому забезпеченні потреб соціально-економічного розвитку. Оптимізація структури видатків державного бюджету, її критерії.

Бюджетне фінансування, поняття і принципи. Форми бюджетного фінансування: кошторисне фінансування, державне фінансування інвестицій, позички з бюджету державним підприємствам, державні дотації. Методи бюджетного фінансування. Основні принципи розподілу видатків між ланками бюджетної системи.

Тема 8. Податки і податкова система

Соціально-економічна сутність податків, їх функції та основні принципи оподаткування. Елементи системи оподаткування. Класифікація податків: за економічним змістом об'єкта оподаткування, за формою взаємовідносин платника і держави, за рівнем запровадження, за місцем зарахування.

Податкова система, її структура, засади та принципи формування. Податкова система і система оподаткування. Діюча практика встановлення та справляння податків в Україні. Загальнодержавні по-

датки та обов'язкові платежі. Місцеві податки і збори. Поняття фіксованого та єдиного податків. Трансформація системи оподаткування в Україні. Міжнародні стандарти оподаткування. Податкова політика держави та її принципи. Податкове законодавство.

Тема 9. Місцеві фінанси

Суть та необхідність місцевих фінансів. Місцеві фінанси як складова державних фінансів, їх роль в економічній системі держави. Формування інституту місцевого самоврядування. Місцеві фінанси як фінансова база місцевих органів влади. Роль місцевих фінансів у забезпеченні фінансової незалежності й автономності адміністративних формувань і територій. Склад місцевих фінансів. Організаційні засади та законодавча основа місцевих фінансів.

Місцеві бюджети як головна складова місцевих фінансів. Місцеві бюджети в складі бюджетної системи. Економічна суть та функціональне призначення місцевих бюджетів, роль у соціально-економічному розвитку територій і держави. Доходи місцевих бюджетів, суть, склад та особливості формування. Видатки місцевих бюджетів, суть та роль у фінансуванні локальних суспільних потреб. Пріоритети у витрачанні коштів. Місцеві бюджети в умовах ринкових та демократичних трансформацій.

Місцеві податки і збори. Економічна природа і виникнення. Склад місцевих податків і зборів. Компетенція місцевих органів влади у сфері встановлення місцевих податків і зборів. Практика місцевого оподаткування в Україні та нові підходи.

Тема 10. Державні цільові фонди

Особливості організації фінансів комунальних господарств. Комунальний кредит: суть, необхідність та роль у розширенні ресурсного потенціалу та фінансовому забезпеченні розвитку територій.

Державні цільові фонди як самостійна ланка фінансової системи. Державні цільові фонди як складова загальнодержавних фінансів. Система централізованих фондів цільового призначення, необхідність їх створення та функціонування. Класифікація державних цільових фондів. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, його суть та види.

Пенсійний фонд України, джерела формування та напрями використання коштів. Правові та організаційні засади формування та використання фінансових ресурсів.

Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням: фінансові аспекти діяльності.

Джерела коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та напрями їх використання.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Джерела формування та напрями використання коштів фонду.

Тема 11. Державний кредит і державний борг

Державний кредит як суспільна позикова система. Державний кредит як реакція на бюджетні дефіцити. Бюджетний дефіцит: концептуальні підходи, причини виникнення. Економічні та соціальні наслідки бюджетного дефіциту. Управління бюджетним дефіцитом та методи його фінансування.

Суть, розвиток, функції та значення державного кредиту. Державний кредит як економічна і фінансова категорія. Державний кредит і банківський кредит: спільні та відмінні риси. Державний кредит і податки. Державний кредит як інструмент регулювання економіки. Розподільча, регулююча і контрольна функції державного кредиту.

Класифікація державних позик: за правом емісії, за місцем розміщення, за обігом на ринку, за терміном залучення, за забезпеченістю боргових зобов'язань, за характером та методом визначення доходу, що виплачується, за характером погашення.

Види та форми державного кредиту. Внутрішній та зовнішній державний кредит. Форми внутрішнього й зовнішнього державного кредиту.

Державний борг як наслідок державного кредиту. Поточний і капітальний державний борг. Причини та наслідки зростання державного боргу. Проблеми обслуговування та джерела погашення державного боргу. Борг і заборгованість. Управління внутрішнім та зовнішнім державним боргом, схеми та моделі. Реструктуризація зовнішнього боргу, Лондонський та Паризький клуби кредиторів.

Державний борг України. Причини виникнення, оптимізація формування та механізм управління. Державний борг України та його вплив на фінансову безпеку держави.

Тема 12. Страхування і страховий ринок

Економічна природа і суть страхування. Загальна характеристика, необхідність та особливості організації страхової діяльності. Система правового забезпечення страхової діяльності. Поняття відносин страхування, їх види та форми. Грошові потоки у страхуванні.

Страхові фонди як джерело забезпечення страхового захисту. Суб'єкти та об'єкти страхування, особливості фінансової діяльності страховика. Основні операції у страхуванні. Відносини співстрахування. Поняття та особливості перестрахування. Взаємозв'язок фінансів і страхування.

Галузі, форми і види страхування. Соціальне страхування, його фінансові аспекти. Соціальне страхування, соціальний захист і соціальне забезпечення. Пенсійне страхування і пенсійне забезпечення. Медичне страхування.

Страховий ринок, суть, характерні риси, особливості організації та роль в економіці. Суб'єкти страхового ринку. Взаємозв'язок із фінансовим ринком. Страхове поле і страховий портфель.

Тема 13. Фінансовий ринок

Фінансовий ринок в системі економічних відносин. Поняття фінансового ринку та його функції. Фінансові ринки як складова фінансової системи. Об'єктивна необхідність та функціональне призначення фінансового ринку. Сегментація фінансового ринку. Грошовий ринок. Ринок капіталів. Кредитний ринок. Ринок цінних паперів. Валютний ринок. Ринок золота. Ринок фінансових послуг.

Інфраструктура фінансового ринку: фондові біржі, позабіржовий ринок /ПФТС (Позабіржова фондова торгова система)/.

Інструменти фінансового ринку: інструменти ринку грошей, інструменти ринку капіталів, інструменти міжнародного грошового ринку, інструменти міжнародного ринку капіталів.

Первинний і вторинний фінансові ринки. Спотовий і строковий фінансові ринки. Фінансові посередники: депозитні інститути (банки), договірні ощадні інститути, інвестиційні посередники. Функції фінансових посередників.

Тема 14. Міжнародні фінанси

Економічна сутність та об'єктивна необхідність міжнародних фінансів. Міжнародні фінанси у широкому і вузькому розумінні. Міжнародні фінансові відносини і міжнародні грошові потоки. Міжнародні фінансові потоки, сутність та особливості. Суб'єкти міжнародних фінансових відносин та базові ланки міжнародних фінансів.

Міжнародні механізми перерозподілу фінансових ресурсів. Міжнародний позаринковий перерозподіл фінансових ресурсів. Діяльність міжнародних організацій і фінансових інституцій, їх роль в концентрації і перерозподілі доходів, фінансових ресурсів і капіталу у світовому масштабі. МВФ: проблеми створення і діяльності. Світовий банк та його складові. Регіональні фінансово-кредитні установи. Функції і сфери діяльності ЄБРР. Основні напрями вдосконалення діяльності міжнародних фінансових інституцій.

Ринковий механізм міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів. Міжнародний фінансовий ринок, суть, склад, структура, особливості становлення та сучасний розвиток. Міжнародний валютний ринок та операції на ньому. Міжнародний ринок позичкових капіталів. Розвиток міжнародного ринку цінних паперів: міжнародний ринок акцій, міжнародний ринок облігацій. Євроринок, нові фінансові продукти євроринків. Функціонування міжнародного ринку кредитних ресурсів, форми міжнародного кредиту. Ринок міжнародних банківських кредитів.

Фінансова інтеграція і фінансова глобалізація. Європейська валютна інтеграція. Сутність фінансової та валютної інтеграції. Передумови формування Європейського валютного союзу. Європейська валютна система.

Об'єктивна необхідність інтеграції України в систему міжнародних фінансів. Стан та перспективи співробітництва України з міжнародними фінансовими інституціями.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ ТА ЗМІСТОВІ МОДУЛІ

<i>Структура залікового кредиту</i>	<i>Кількість годин</i>			
	<i>Лекції</i>	<i>Практичні заняття</i>	<i>Самостійна робота</i>	<i>Індивідуальна робота</i>
<i>Змістовий модуль 1. Теоретико-організаційні основи фінансів та фінансового механізму</i>				
Тема 1. Суть фінансів, їх функції і роль				
Тема 2. Фінансова система				
Тема 3. Фінансова політика і фінансовий механізм				
Тема 4. Фінанси підприємницьких структур				
<i>Змістовий модуль 2. Організація та функціонування державних фінансів</i>				
Тема 5. Державні фінанси				
Тема 6. Бюджет і бюджетна система				
Тема 7. Доходи і видатки державного бюджету				
Тема 8. Податки та податкова система				
Тема 9. Місцеві фінанси				
Тема 10. Державні цільові фонди				
Тема 11. Державний кредит і державний борг				
<i>Змістовий модуль 3. Теоретико-організаційні основи функціонування фінансового ринку та міжнародних фінансів</i>				
Тема 12. Страхування і страховий ринок				
Тема 13. Фінансовий ринок				
Тема 14. Міжнародні фінанси				
<i>Разом</i>	X	X	X	X

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

ТЕМА 1 *Суть фінансів, їх функції та роль*

Генезис і еволюція фінансів. Історичні аспекти розвитку фінансової науки. Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів. Фінансові категорії. Суть та об'єктивна необхідність фінансів. Дискусійні питання сутності фінансів. Функції фінансів як зовнішній прояв їх внутрішньої сутності. Дискусійні питання функцій фінансів. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями.

Розкриваючи зміст даної теми, слід звернути увагу на те, що незважаючи на багатомісячні дослідження, у теоретиків донині нема однозначної відповіді на питання „що таке фінанси?”. В економічній і фінансовій науці не склалося єдиної точки зору щодо сутності цієї економічної категорії, не існує однозначного стислого логічного визначення, яке б містило найістотніші ознаки даного поняття (іншими словами дефініції), натомість сформувались окремі концептуальні підходи, що базуються на альтернативних підходах. Тому для розуміння сутності та глибинної економічної природи такого феномену, як фінанси, необхідно зупинитися на вивченні таких ключових питань:

1. *Генезис і еволюція фінансів.*
2. *Історичні аспекти розвитку фінансової науки. Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів. Фінансові категорії.*
3. *Суть та об'єктивна необхідність фінансів. Дискусійні питання сутності фінансів.*
4. *Функції фінансів як зовнішній прояв їх внутрішньої сутності. Дискусійні питання функцій фінансів.*
5. *Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями.*

Таким чином, необхідно звернути увагу на те, що: по-перше, фінанси є історично сформованою, об'єктивно існуючою складною і багатогранною економічною категорією.

Етимологічно термін „фінанси” походить від латинського “finantia” і в перекладі означає “платіж”. Фінанси виникли і тривалий час розвивалися як система мобілізації коштів, матеріальних і фінансових ресурсів для потреб правлячої еліти різних форм державних утворень і оборони певної території. Для зазначених цілей вводилися різні форми податків, зборів і платежів. Перші згадки про фінанси, як практичний вид діяльності, датуються XV ст., зокрема, в Італії (Флоренція, Венеція, Генуя), де були добре розвинені на той час торгівля, грошові розрахунки та банківська справа. Тут словом фінанси позначалися платежі / внески, які здійснювалися на користь держави.

Вперше в науковий обіг термін “фінанси” був запроваджений у Франції французьким вченим, політиком і суспільним діячем (депутатом III скликання на Генеральних штатах в Блуа) Жаном Боденом в 1577р. у праці “Шість книг про республіку”. Тут під терміном „фінанси” розуміли сукупність коштів, необхідних для задоволення потреб держави та різних суспільних груп.

З виділенням державної казни і повним відокремленням її від власності монарха (XVI–XVII ст.) виникли поняття державних фінансів, державного бюджету, державного кредиту.

У XVIII ст. трактування поняття „фінансів” як державного господарства набуло подальшого розвитку. Наприкінці XVIII ст. в результаті посилення демократичних засад у житті суспільства з’являється фінансове і, насамперед, бюджетне право. Мобілізація і використання фінансових ресурсів дістають правовий ґрунт, стають об’єктом контролю з боку законодавчих структур. У цей період набула розвитку і відокремилася в самостійну галузь знань *фінансова наука*.

В XIX ст. бурхливий економічний розвиток спонукає до поглиблення самого розуміння фінансів. Від спрощеного поняття фінансів як практичного виду діяльності і державного господарства переходять до розуміння фінансів як самостійної галузі знань. Виникають фінансові ринки, набуває небаченого розвитку державний кредит й інші фінансові інститути. Фінанси перетворюються на вагомий фактор політичного та економічного життя в державі.

Найвищого розквіту фінанси досягли у ХХ ст., коли розширилися і вдосконалилися функції держави, а товарно-грошові відносини посіли головне місце в економічних системах. Тому є підстави стверджувати, що фінанси – це продукт розвитку товарно-грошових відносин і держави.

По-друге, необхідно звернути увагу на те, що вивчення історичних аспектів становлення і розвитку фінансової науки дозволяє відслідкувати, як фінансова практика і "теоретичні дослідження сприяли становленню і розвитку фінансової науки, яка спочатку розвивалася у рамках політичної економії, а згодом відокремилася у самостійну галузь знань. Вивчення історії фінансової науки має також прикладне значення, оскільки дає можливість з'ясувати предмет фінансової науки (його визначення і зміст), а разом з тим можливість більш глибоко зрозуміти роль фінансів у розвитку держави і суспільства.

Становлення фінансової науки як самостійної галузі знань відбулося в ХІХ ст., але її передісторія проникає у глибину століть. Фінансова наука, як і всі науки, народилася із практики, вона виникла пізніше інших соціально-політичних наук, а її зародження більшість дослідників відносять до ХV – ХVІ ст.

Впродовж 5-и ст. з ХV до кінця ХХ сформульовані такі основні визначення предмету фінансової науки.

З ХV до кінця ХVІІІ ст. – фінансова наука розвивалася у рамках політекономії і не існувала як самостійна галузь знань. У цей період термін „фінанси” практично не використовувався, хоча вчені дискутували з приводу класифікації витрат держави, джерел доходів, значення грошей в економіці, цікавилися питаннями справедливого оподаткування і навіть робили перші спроби класифікувати податки на прямі і непрямі, а також приділялася увага системі управління фінансами. Проте, увесь цей період фінансова наука не виділялася в окрему галузь знань, а вчені досліджували лише окремі питання фінансового господарства та окремі фінансові категорії. У наукових дослідженнях цього часу під фінансами розуміли сукупність коштів,

необхідних для потреб держави та задоволення матеріальних потреб різних суспільних груп.

З початку XIX ст. – фінансова наука виділяється в окрему самостійну галузь знань. Написано перший підручник з фінансів “Основні начала фінансової науки” німецьким вченим-фінансистом К.Г.Рау. У цей період достатньо значний внесок у розвиток фінансової науки зробив швейцарський фінансист Ж.Сімонді. Саме він вперше розглядав фінанси як засіб поліпшення життя народу. У своїх працях він доводив необхідність скорочення непрямого оподаткування, становлення неоподаткованого мінімуму, запровадження прогресивного податку.

До відомих фінансистів кінця XIX ст. належать: австрієць Е. Сакс, італієць Ф. Нітті, американець Е. Селігман. Загальною характерною рисою всіх наукових досліджень того періоду є те, що практично до початку XX ст. фінансова наука не виходила за рамки державних фінансів, тобто предмет розглядався в межах бюджетної системи: доходи, видатки і державний кредит (борг). Сам термін “фінанси” використовувався у порівняно вузькому розумінні, і саме як державні фінанси.

Багата історична спадщина фінансової науки, безумовно створює хороше підґрунтя для розвитку сучасної фінансової думки, яка має вирішувати набагато складніші питання сучасного суспільного життя. Основу нинішніх наукових досліджень становить глибокий аналіз сучасності. Сучасні погляди науковців-фінансистів можна об’єднати у так званий “геофінансовий” напрям. Серед основних проблемних питань, що потребують з’ясування і є фактично предметом дослідження фінансів, виділяються такі:

– фінансові ресурси і капітал в економічній системі держави – величина обмежена, тому постає питання їхнього ефективного Використання для найкращого задоволення *потреб суспільного добробуту*;

– пошук найбільш досконалих методів мобілізації фінансових ресурсів і розробка найбільш ефективних методів їх використання (*теорія альтернативного вибору*);

– центральне місце в наукових дослідженнях сучасних фінансистів посідають ідеї спрямування і використання фінансів для максимізації *суспільних благ*, що повинно забезпечуватися за допомогою *демократичних інститутів держави та політичної волі правлячих еліт*;

– надалі дискутуються питання ролі держави в суспільстві, а науковці вирішують дилему між *лібералізмом та етатизмом*.

Предметом сучасної фінансової науки є сукупність фінансових відносин на різних рівнях економічної системи: загальнодержавному (макрорівень), регіональному (рівень адміністративно-територіальних одиниць) і на рівні окремих суб'єктів господарювання (мікрорівень). Також окремо виділяють глобальний рівень (міжнародні фінанси).

Основні теоретичні напрямки сучасної фінансової думки сконцентровані на глибокому аналізі проблем сучасності, і зокрема:

– Теорія суспільного добробуту (започаткована італійським економістом В.Парето). Основний зміст: зміни або дії у сфері фінансів мають сенс лише тоді, коли матеріальне становище певних соціальних груп покращується без погіршення його для інших. Фінанси у системі Парето відіграють роль регулятора суспільного добробуту, за допомогою якого можна створити умови для поліпшення добробуту всіх. Парето стверджує, коли існує великий розрив між багатими і бідними, то доцільно фінансовими методами здійснити перерозподіл на користь бідних верств населення.

– Теорія суспільного вибору в умовах демократичного середовища. Питання співвідношення демократії і фінансів досліджують багато вчених фінансистів, проте найяскравішим представником у цьому напрямку слід вважати американського вченого, Нобелівського лауреата Дж. Б'юкенена. Його праці “Державні фінанси в демократичному процесі” (1967 р.) і “Попит та пропозиція суспільних благ” (1972 р.) вирізняються фундаментальністю у сучасній світовій фінансовій думці. Сучасні погляди на суспільні блага зобов'язані також П. Самуельсону та Р. Масгрейву.

– *Теорія фіскального обміну*. обмін “податки – блага” – започаткована швейцарськими економістами К. Вікселем та Е. Ліндалем і удосконалена Мюрдалем та Б’юкененом.

У центрі фінансової науки кінця ХХ – початку ХХІ ст. концентрується не просто макрорівень, але й досліджується поведінка окремих громадян, політичних груп і партій при прийнятті рішень щодо кількісних і якісних параметрів державних доходів і видатків.

Понятійний апарат фінансової науки охоплює загальноекономічні та фінансові категорії, які в абстрактно-теоретичній формі характеризують різні сторони реальної фінансової дійсності.

Фінансові категорії мають історичний характер і виступають формою теоретичного мислення, наукової абстракції, яка є зрізом реального економічного життя. З появою держави у науковий обіг ввійшли такі *фінансові категорії, як податки та державний кредит*. Так, наприклад, В. М. Суторміна визначає податок як найпростішу фінансову клітинку державних фінансів, в якій сфокусовані основні сутнісні ознаки і властивості фінансів.

З розвитком держави і товарно-грошового господарства формувались групи складніших категорій – державні доходи і державні видатки, які у свою чергу, стали передумовою формування *категорії „державний бюджет”*.

Усі перелічені категорії разом складають найбільш загальну категорію фінансової науки – *категорію „фінанси”*.

Система фінансових категорій, з одного боку, характеризується чіткою ієрархічністю і супідрядністю елементів, що забезпечує її цілісність. А з іншого боку, поява нових фінансових категорій чи понять (наприклад, фінансовий ринок, страхування і т.д.), їх функціонування і еволюція обумовлені розвитком усієї системи фінансових категорій, розвитком фінансової науки і розширенням її предмету.

У підсумку треба зазначити, що якщо фінансова практика має справу з фактами (платежами, фондами, грошовими операціями), зумовленими існуванням і діяльністю держави, то фінансова думка віддзеркалює певний тип ментальності та оперує науково-теоретичними уявленнями про фінанси.

По-третє, при розкритті сутності фінансів необхідно звернути увагу на альтернативність концептуальних підходів та міркувань із цього питання, що зумовлює дискусійність самого поняття „фінанси”.

Ця дискусія обумовлена, перш за все тим, що фінанси, як основа соціально-економічних та політико-ідеологічних проблем зосредили в собі фундаментальність філософії, прагматизм політики, раціональність економіки. Проте у навчальних посібниках, як правило, вихоплюється із контексту лише одна із перелічених складових, і навколо неї мусується дискусія.

У вітчизняній фінансовій науці фінанси найчастіше розглядаються як економічна категорія. *Як економічна категорія фінанси – це система економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості ВВП, а в певних умовах і національного багатства, з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави і використання їх на розширене відтворення та задоволення інших суспільних потреб.*

У сучасній фінансовій науці сформувалося два теоретичних напрями, що пояснюють економічну природу фінансів: фондова теорія і сучасна теорія фінансових потоків. Представники фондової теорії вважають, що оскільки використання фінансових ресурсів відбувається в основному через фонди цільового призначення, то *фінанси – це економічна категорія, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою її функцій.*

Відповідно до фондової теорії фінансів матеріально-речовим втіленням фінансів є фонди грошових коштів, які формуються і використовуються у процесі фінансових відносин між економічними суб'єктами. Такі грошові фонди поділяються на: *централізовані*, які формуються на макрорівні і використовуються державою для виконання її функцій (бюджети, державні цільові фонди); *децентралізовані* – формуються і використовуються на мікрорівні у процесі кругообігу грошових коштів підприємств (статутний фонд, амортизаційний

фонд, фонд оплати праці, фонд виплати дивідендів, резервний фонд тощо). Централізованим і децентралізованим грошовим фондам притаманні такі основні ознаки:

- динамічність;
- правове регламентування;
- цільовий характер використання коштів фонду.

Фінансові відносини мають видиму зовнішню форму прояву, які відповідно до теорії потоків, проявляються у грошових і фінансових потоках. Відтак грошові та фінансові потоки фактично на практиці відображають зміст грошових і фінансових відносин. Відповідно до цієї теорії **фінанси** – це сукупність грошових та фінансових потоків, що опосередковують відносини з приводу формування, обміну, розподілу та перерозподілу вартості створеного на основі їх використання ВВП. Тобто, фінансові відносини відображають рух вартості від одного суб'єкта до іншого і проявляються у грошових і фінансових потоках. При цьому у фінансовій науці існує дві точки зору, а, відповідно, і дві концепції розуміння природи фінансових відносин. Відповідно до першої – *розподільчої концепції* – фінансові відносини пов'язані із розподілом і перерозподілом вартості ВВП. Відповідно до другої – *відтворювальної концепції* – до фінансових відносин включаються не лише відносини розподілу, а й відносини, пов'язані з рухом вартості, що має місце на усіх стадіях відтворювального процесу: виробництво, обмін, розподіл і споживання. Саме у цьому полягає змістовна, прихована сторона фінансів.

Основні сутнісні характеристики */характерні риси/* категорії “фінанси”:

- *фінанси як економічна категорія відображає характер певних економічних відносин.* Фінанси беруть безпосередню участь у розподілі і перерозподілі (частково обміні) ВВП і разом з тим характеризують відносини, що виникають між економічними суб'єктами з приводу формування ВВП;

- *категорія “фінанси” має об'єктивний суспільний характер.* Фінанси, будучи об'єктивною економічною категорією, притаманні для будь якої суспільно-економічної формації, однак їх роль в сус-

пільстві визначається особливістю суспільно-економічного устрою конкретної держави. При цьому змінюватися можуть форми фінансових відносин, але суть фінансів як економічної категорії залишається незмінною;

- *головним змістом категорії “фінанси” є розподільчі і перерозподільчі відносини.* Сучасна фінансова наука виділяє два основних підходи до концепції головного економічного змісту фінансів як економічної категорії:

1) *розподільча концепція* – відповідно до якої основу фінансових відносин складає лише та частина економічних відносин, яка пов’язана із розподілом та перерозподілом ВВП;

2) *відтворювальна концепція* – відповідно до якої в систему фінансових відносин має входити вся сукупність економічних відносин, що виникають на всіх стадіях відтворювального процесу, а не лише на етапі розподілу;

- *фінансові відносини економічних суб’єктів мають грошову форму.* Матеріальну основу функціонування фінансів створюють грошові кошти (фінансові ресурси, доходи, видатки, грошові потоки, грошові фонди). Однак “фінанси” і “гроші” як економічні категорії відрізняються за суттю і функціями, які вони виконують;

- *фінанси як економічна категорія характеризують відносини між економічними суб’єктами, які організовуються державою.* Історично однією із причин розвитку фінансів стало зародження і виникнення держави та формування держави як органу управління. Держава через фінансовий механізм забезпечує регулювання фінансових відносин між: підприємствами і державою, між державою і населенням і т.д.

Розкриваючи сутність фінансів варто також звернути увагу на те, що західна фінансова наука трактує фінанси з позицій раціональної практики, міждисциплінарного та управлінського підходу. Західні вчені чітко розмежовують фінанси приватного підприємницького сектора від державних фінансів, оскільки між ними мало є спільного з погляду мети, функцій і результатів.

По-четверте, доцільно наголосити, що прояв сутності фінансів у реальній практичній дійсності розглядається через характеристики функцій, які притаманні даній економічній категорії. Іншими словами, функції фінансів є зовнішньою формою прояву їх внутрішньої сутності. Відтак, аналогічно тому, як не існує єдиного визначення фінансів, так не співпадають точки зору вчених на функції фінансів.

Проте, у вітчизняній фінансовій літературі найбільш усталеною є точка зору, що фінансам притаманні дві функції: розподільча і контрольна. При цьому розподільча функція є головною і проявляється у процесі розподілу валового внутрішнього продукту, а в окремих випадках і національного багатства.

Об'єктами розподілу є:

- ВВП – додана вартість, вироблених в суспільстві благ за певний період часу (переважно рік);
- національне багатство, тобто сукупність створених та нагромаджених благ, якими володіє суспільство, а також природні ресурси, залучені в економічний оборот.

Національне багатство залучається у розподільчі відносини лише у виняткових випадках (війни, катастрофи, стихійні лиха, тощо).

Суб'єктами розподілу є:

- держава;
- юридичні особи;
- фізичні особи.

Інструментами розподілу є:

- податки, збори і обов'язкові платежі;
- трансферти, дотації.

Механізм реалізації розподільчої функції фінансів охоплює кілька етапів (див. рис. 1.1):

1. Первинний розподіл
2. Перерозподіл
3. Вторинний розподіл

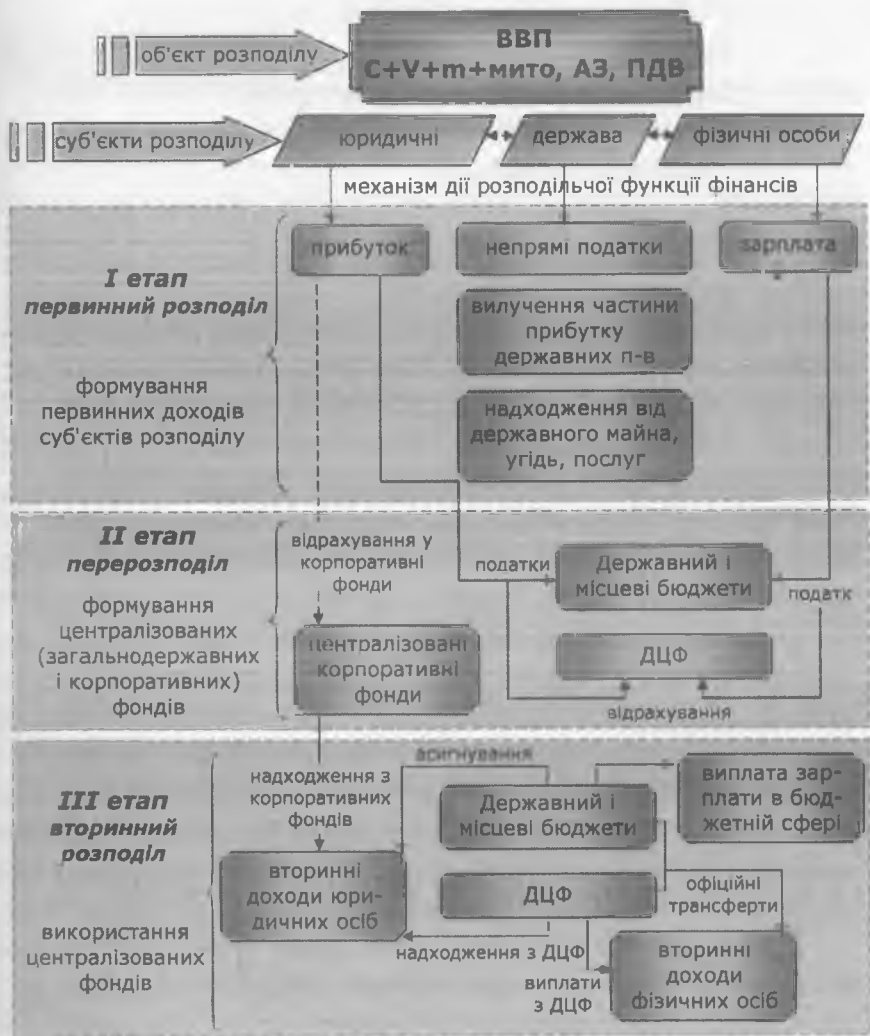

Рис.1.1. Механізм дії розподільчої функції фінансів

Контрольна функція фінансів зумовлюється об'єктивно приманною їм здатністю кількісно відображати рух фінансових потоків і забезпечувати контроль за дотриманням пропорцій в розподілі ВВП. В Україні до органів, що здійснюють фінансовий контроль, належать:

- Міністерство фінансів України;
- Державне казначейство;
- Державна контрольно-ревізійна служба;
- Державна податкова служба;
- Державна митна служба;
- Пенсійний фонд;
- Рахункова палата;
- НБУ.

По-н'яте, для розуміння суті і економічної природи фінансів необхідно з'ясувати характер взаємозв'язку цієї економічної категорії з такими економічними категоріями як гроші, кредит, ціна і заробітна плата.

Зокрема, наприклад, аналіз категорій „фінанси” і „гроші” свідчить про їхню особливу систему зв'язків, яка часто приводить до їх ототожнення. Проте фінанси і гроші – це дві об'єктивно існуючі економічні категорії, що мають різне функціональне призначення.

Фінанси завжди мають грошовий вираз. Гроші є обов'язковою умовою існування фінансів. Проте певна сума грошей – це ще не фінанси. Парадокс: можна мати гроші, і водночас не мати ніякого відношення до фінансів. І, навпаки, при відсутності грошей, лише володіючи майном, майновими правами, правами інтелектуальної власності, оцінивши їхню вартість, можна інвестувати, виступати співзасновником фірми, мати безпосереднє відношення до фінансово-господарської діяльності фірми.

Крім того, фінанси і гроші мають різне функціональне призначення в економічному житті суспільства, що виражено у функціях, які вони виконують.

Таким чином, вивчення даної теми має сприяти глибокому усвідомленню економічної природи й суті фінансів, їх об'єктивної необхідності та ролі в економічній системі держави й соціально-економічному розвитку суспільства.

ТЕМА 2

Фінансова система

Теоретичні основи та принципи побудови фінансової системи. Функціональні елементи фінансової системи. Дискусійні питання суті та складу фінансової системи. Загальна характеристика сфер та ланок фінансової системи України. Проблеми становлення, функціонування та шляхи реформування фінансової системи України.

Працюючи над темою, слід усвідомити, що ефективність організації фінансів та прагматизм реалізації фінансових відносин і фінансової політики у державі залежать в першу чергу від досконалості побудови та дієздатності фінансової системи.

Термін “система” (походить з грецької, що в перекладі означає поєднання, утворення) найчастіше трактується як сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв’язок чи взаємодія. Поняття “фінансова система” є розвитком і логічним продовженням більш загального поняття “фінанси”.

Групування окремих суб’єктів фінансових відносин у загальну фінансову систему держави може здійснюватися за багатьма ознаками, що зумовлює дискусійність самого поняття фінансової системи та проблеми її структурування. З теоретичної та методологічної точки зору сутність фінансової системи та її компоненти/елементи можна розглядати як за *внутрішньою будовою*, так і за *організаційно-інституційною структурою*. Обидва підходи знайшли своє відображення у науковій фінансовій літературі.

За організаційно-інституційною структурою фінансова система – це сукупність фінансових органів та інституцій, які здійснюють управління грошовими потоками та фондами грошових коштів. При цьому у фінансовій системі держави виділяють систему органів управління фінансами окремих рівнів (наприклад, в Україні – Міністерство фінансів України, Державну податкову адміністрацію, Рухункову палату, Державне казначейство, Контрольно-ревізійну службу, Національний банк України), а також фінансових інститутів, дія яких у розподільчих процесах (банківські та небанківські

фінансові установи, фондові і валютні біржі, страхові компанії, інвестиційні фонди тощо).

Проте, це дещо звужений підхід, відповідно до якого фінансова система у науковій літературі часто ототожнюється з фінансовим апаратом. Але фінансовий апарат – це лише частина фінансової системи (її організаційна структура), що забезпечує управління нею.

За внутрішньою будовою **фінансову систему** можна визначити як сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер (узагальнена за певною ознакою складова) та ланок (відособлена частина) фінансових відносин, які мають певні особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, а також відповідний апарат управління та правове забезпечення.

Проте дискусійним залишається питання щодо структури та внутрішньої будови фінансової системи. Хоча цьому є логічне пояснення - науковці розглядають по-різному склад фінансової системи в залежності від ознаки, що покладена в основу її структуризації.

Найчастіше за основу структуризації фінансової системи беруть суб'єктів фінансових відносин – юридичних та фізичних осіб і державу, виділяючи при цьому такі складові фінансової системи (див.рис.2.1).

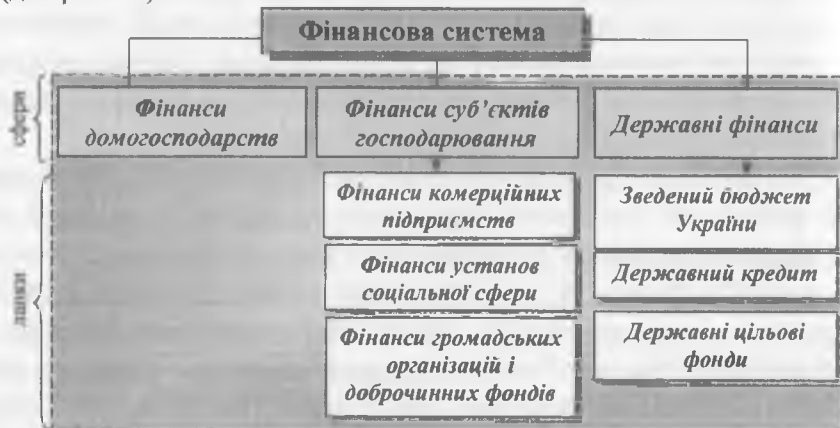

Рис. 2.1. Структуризація фінансової системи відповідно до суб'єктів фінансових відносин

Існують також альтернативні підходи до трактування сутності та вибору ознаки структуризації фінансової системи (див. рис. 2.2, 2.3).

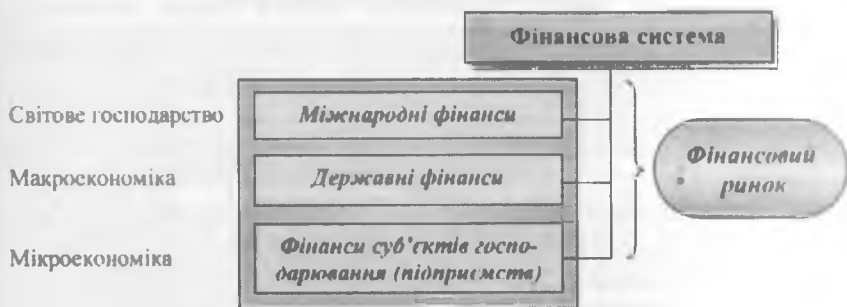

Рис. 2.2. Структуризація фінансової системи за рівнем економічної системи

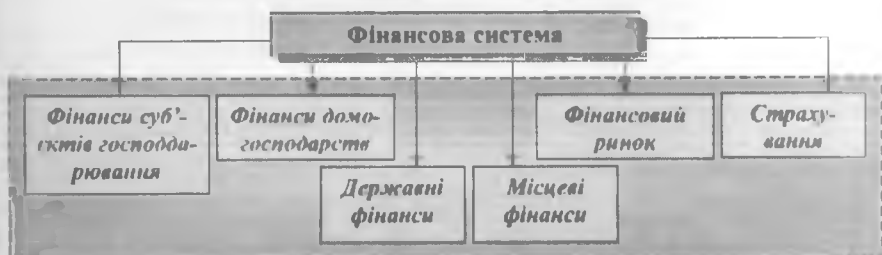

Рис. 2.3. Структуризація фінансової системи за рівнем формування фінансових відносин

На відміну від вітчизняної, західна фінансова наука підходить до трактування і структурування фінансової системи (так само як і фінансів) більш прагматично, з урахуванням таких критеріїв (див. рис. 2.4):

- внутрішню структуру фінансової системи визначає, насамперед, організаційна будова;
- основним завданням організаційної структури є забезпечення надійного управління усіма сферами фінансової діяльності (у цьому полягає якісний зміст фінансової системи);

- існує об'єктивна необхідність виділення інституту фінансових посередників в організаційній структурі;

- західна наука передбачає чіткий поділ економіки на державний і приватний сектори, з виділенням у складі останнього приватних підприємств та домогосподарств.

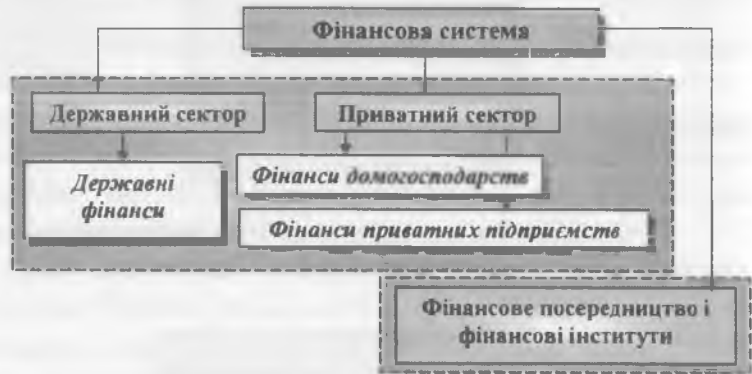

Рис. 2.4. Структуризація фінансової системи з урахуванням поділу економіки на державний і приватний сектори

Фінансова система, так само як і фінанси, явище об'єктивне. Це зумовлено тим, що фінансова система виникла з появою держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням. Без перебільшення можна констатувати, що характер організації, структура і довершеність фінансової системи та механізм її функціонування виступають свого роду індикатором економічного розвитку держави та добробуту народу. Тому фінансова система держави, з одного боку, є відображенням форм і методів конкретного використання фінансів в економіці, а з іншого – її структура та функціональні елементи визначаються, значною мірою, типом і моделлю економічної системи і, в значній мірі, залежать від: суспільного устрою; характеру та масштабів діяльності держави; методів та ступеня втручання держави в економіку; типу соціальної політики; характеру міжнародної діяльності; історичних тенденцій та рівня демократизації суспільства (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Вплив типу економічної системи на структуру та рівень розвитку фінансової системи

Тип економічної системи Характерні ознаки	Командно-адміністративна економіка	Ринкова економіка вільної конкуренції	Перехідна економіка	Регульована ринкова економіка
1. Форма власності	Державна	Приватна	Поява корпоративного сектору і приватної власності	Державна і приватна
2. Рівень централізації фінансових ресурсів	Надмірна централізація (більше 80%) через державний бюджет	Спрацьовує діялокаційної функції державних фінансів	Пропорції перерозподілу фінансових ресурсів часто змінюються, залежно від фінансових пріоритетів	Від 25 до 60 відсотків
3. Використання фінансових інструментів	Планова управління і централізоване ціноутворення	Активне використання фінансових інструментів та важелів	Недостатнє	Посилення регулюючої ролі держави із ринковою конкуренцією
4. Рівень розвитку фінансової системи	Спрощена і дещо примітивна	Досягає довершеності	У стадії розвитку і удосконалення	Досягає довершеності
5. Основні сфери і ланки фінансової системи	Державний бюджет і фінанси державних підприємств	Усі сфери та ланки достатньо розвинуті, пріоритетну роль відіграє фінансовий ринок і корпоративний сектор	На стадії формування фінансовий ринок, система державного кредиту, недостатній розвиток фінансового посередництва	Усі сфери і ланки достатньо розвинені, а структурне співвідношення між ними визначається моделлю економіки

У держав із ринковою економікою фінансові системи досягають своєї довершеності; в цілому, маючи однакові закономірності розвитку, вони можуть суттєво відрізнитися у розрізі окремих держав, і це залежить від моделі економіки.

Наприклад, за рівнем перерозподілу та централізації ВВП розрізняють такі моделі організації фінансових відносин в умовах ринкової економіки, як:

- американську (корпоративну), що передбачає незначний рівень бюджетної централізації – близько 25-30%. Характеризується мінімальним втручанням держави в економіку та базується на принципі максимального фінансового самозабезпечення;

- західноєвропейську, що передбачає дещо вищий рівень централізації ВВП у бюджеті – близько 35-45%. Це дозволяє підви-

щити рівень фінансування за рахунок бюджетних коштів важливих соціальних потреб, що, насамперед, стосується освітніх послуг;

- скандинавську (соціально-орієнтовану), яка передбачає високий рівень бюджетної централізації – 50-60%. Характеризується високим рівнем соціального захисту та соціального забезпечення населення, розгалуженою державною соціальною сферою як у галузі освіти, так і охорони здоров'я. Побудова такої фінансової моделі можлива лише у високорозвиненій в економічному плані державі за умови високого рівня культури та свідомості її народу.

Разом з тим, незважаючи на відмінності в політичному устрої і рівні економічного розвитку, існують загальні закономірності та принципи побудови фінансової системи, що визначаються єдиними для всіх країн фундаментальними засадами її функціонування і, зокрема:

- основою формування фінансової системи держави є організаційно впорядковане об'єднання всіх суб'єктів фінансових відносин в єдиній функціональній системі;

- механізм функціонування фінансової системи має забезпечувати досягнення єдиної цільової стратегії всіх суб'єктів фінансових відносин, що передбачає реалізацію ефективної фінансової політики та забезпечення збалансування інтересів усіх суб'єктів;

- функціональні елементи фінансової системи структуруються з урахуванням суттєвих відмінних особливостей у механізмі формування і використання фінансових ресурсів;

- між суб'єктами фінансової системи існують тісний взаємозв'язок і взаємна обумовленість, кожен із них може успішно функціонувати лише при досконалості й ефективності системи в цілому.

Таким чином, фінансова система це не просто набір окремих взаємопов'язаних елементів, це надзвичайно складна за внутрішньою будовою фінансова архітектура, від ефективності побудови якої залежить можливість збалансування суперечливих інтересів і протиріч, узгодження прагматизму фінансової політики із раціональністю економіки.

Разом із здобуттям незалежності перед Україною постало важливе завдання – створення власної фінансової системи, а в даний час – вдосконалення механізму її функціонування та об'єктивна необхідність реструктуризації не лише у контексті трансформації структури, але й фундаментальних засад функціонування у контексті розбудови відкритої ринкової економіки та демократичних форм державності.

В умовах, що склалися, дуже важливе значення має глибоке усвідомлення економічної природи й суті фінансів, їхньої об'єктивної необхідності і ролі в економічній системі держави. Адже на їх використанні ґрунтується більшість інструментів ринкового господарювання, з урахуванням закономірностей функціонування фінансів і фінансової системи, формується економічна політика держави загалом і її фінансова політика зокрема, здійснюється державне регулювання усіх сфер економічного життя суспільства.

У цьому контексті доводиться усвідомлювати суперечливість основних здобутків трансформаційного процесу: Україну визнано країною з ринковою економікою, однак рівень розвитку сфер та ланок фінансових відносин свідчить про те, що остаточне становлення вітчизняної фінансової системи ще не завершилось. Окремі структурні елементи фінансової системи України недостатньо розвинені, а функціонування інших допоки законодавчо не визначене.

У складі фінансової системи України можна виділити такі основні сфери фінансових відносин: *державні фінанси* (у тому числі на рівнях органів державної влади й управління – загальнодержавні і місцеві фінанси), *фінанси суб'єктів господарювання та фінанси домогосподарств*. Кожна із цих сфер фінансових відносин характеризується специфічними рисами і має певне функціональне призначення.

Центральне місце у фінансовій системі кожної держави займають державні фінанси – сфера, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток країни. За своєю структурою це дуже складна і багатофункціональна сфера фінансової системи, основними ланками якої є: *державний і місцеві бюджети, державні цільові фонди, державний кредит, фінанси державного сектора*.

Чільне місце у фінансовій системі держави посідають фінанси суб'єктів господарювання, а серед них фінанси підприємств, установ, організацій різних форм власності і видів діяльності. Фінанси суб'єктів господарювання складають основу і є вихідною сферою фінансової системи. Вони забезпечують створення валового внутрішнього продукту – основного джерела формування фінансових ресурсів.

Фінансова діяльність суб'єктів господарювання може бути організована за трьома методами, а саме:

- комерційний розрахунок;
- неприбуткова діяльність;
- кошторисне фінансування.

Відмінність між окремими методами полягає у схемі організації фінансової діяльності, тобто у встановленні взаємозалежності між фінансовими ресурсами, джерелами їх формування, доходами, витратами і фінансовими результатами. Відповідно до вищезазначеного до складу фінансів суб'єктів господарювання відносять наступні ланки: фінанси комерційних підприємств та організацій, фінанси некомерційних установ та організацій.

У вітчизняній фінансовій літературі допоки дискусійним залишається питання про доцільність та необхідність виокремлення у складі фінансової системи держави такої сфери як фінанси домогосподарств (сімейні фінанси чи фінанси населення). З одного боку, існує думка, що включення фінансів домогосподарств до складу фінансової системи не є до кінця обґрунтованим, оскільки фінанси населення не мають організаційних засад і тому не можуть виділятися як окрема сфера чи ланка фінансової системи.

Натомість, з іншого боку, прослідковується чітка позиція, що в соціально-орієнтованій ринковій економіці, на шляху розвитку якої знаходиться Україна, однією із важливих складових фінансової системи держави є фінанси домогосподарств, що відображають рівень життя та фінансового забезпечення населення.

В умовах розвиненої ринкової економіки важливу роль у фінансовій і економічній системі держави відіграють фінансові ринки і фінансове посередництво. Фінансовий ринок як забезпечуюча сфера

фінансової системи має винятково важливе значення для ефективного розвитку економіки.

Довший час вітчизняні вчені у складі фінансової системи не виділяли таких складових як фінансовий ринок і фінансове посередництво, мотивуючи це тим, що порівняно невисокий розвиток фінансових посередників та проблеми становлення і функціонування фінансового ринку в Україні не дають підстав для виділення відповідних секторів у складі фінансової системи держави. «Однак, такий підхід був виправданим лише на початкових етапах ринкових трансформацій української економіки, її переходу від командно-адміністративної (в умовах якої фінансового ринку взагалі не існувало, оскільки фінансові ресурси розподілялися централізовано, а фінансові інституції (банки, ощадні каси, страхові організації) функціонували на принципово інших засадах, ніж в умовах ринкової економіки) до ринкової економіки (де фінансовий ринок є найважливішою забезпечуючою сферою економічної і фінансової системи). Внаслідок проведених трансформаційних процесів у згаданих вище сферах (і, зокрема, у результаті реформування банківської системи і переведення банків на ринкові засади діяльності, формування конкурентного середовища і відокремлення банків від системи державних фінансів (у якій вони фактично перебували раніше), становлення та функціонування ринку цінних паперів на основі відкриття фондових бірж, створення акціонерних товариств, інституційних інвесторів, відповідної інфраструктури ринку) створено організаційні і правові засади їх функціонування. Це дає підстави для виокремлення цієї дуже складної структури (як за змістовим наповненням – грошовими потоками, так і за організаційною будовою – сукупністю різноманітних інституцій) у якості невід'ємного компоненту і забезпечуючої сфери фінансової системи.

Трансформаційні перетворення в Україні торкнулися не лише формування ринкової економіки і демократичних форм державності, але й відкритого суспільства. Однією з основних складових фінансової стратегії України є поглиблення її інтеграції в міжнародний фінансовий простір. Необхідність цього визначається об'єктивними

закономірностями розвитку сучасної світової економіки. В умовах її глобалізації подальший розвиток фінансової системи України можливий тільки на основі інтеграційних процесів. За роки незалежності у сфері інтеграції України в міжнародну фінансову систему зроблено чимало. Взаємодія українських громадян, приватних підприємців, фірм, корпорацій, державних установ з іншими країнами набула бурхливого розвитку, що зумовило потребу в активізації міжнародних валютно-фінансових відносин. Україна стала членом міжнародних фінансових інституцій – Міжнародного валютного фонду і Міжнародного банку реконструкції і розвитку. Країна інтегрувалася у міжнародну платіжну систему. Створено дієву систему валютного регулювання з використанням ринкових механізмів курсоутворення й встановлено внутрішню конвертованість національної грошової одиниці. З багатьма країнами укладені договори про усунення подвійного оподаткування. Важливим напрямом інтеграційних процесів став вихід на світові фінансові ринки.

Ефективна участь України у світових економічних процесах вимагає посилення відкритості національної економіки. До цього, зокрема спонукають майбутній вступ України до СОТ, розширення ЄС, інтеграційні процеси на пострадянському просторі, динаміка кон'юнктури світових ринків та посилення конкурентного тиску на традиційних ринках українського експорту.

Усе це переконує, що концепція реформування фінансової системи держави без врахування впливу міжнародних фінансів в умовах глобалізації є не обґрунтованою і неповною.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають чіткої координації дій в усіх сферах та ланках фінансової системи, що є концептуальною основою нової моделі економічного і соціального розвитку держави. Ця модель повинна поєднати постійне підвищення добробуту нації і кожного громадянина та становлення в Україні конкурентоспроможної національної економіки, яка була б органічно включена в глобальні економічні процеси і посіла в них гідне місце.

ТЕМА 3

Фінансова політика і фінансовий механізм

Сутність фінансової політики. Фінансова політика як важлива сфера діяльності держави. Складові і типи фінансової політики держави: загальна характеристика. Фінансова політика як мистецтво управління фінансами підприємств: зміст, цілі, завдання, складові. Суть та складові елементи фінансового механізму. Організаційно-правове забезпечення фінансового механізму.

Вивчення даної теми, слід розпочати із розкриття сутності поняття „політика”, яке визначається, з одного боку, як державна наука, а з іншого – як мистецтво управління державою (греко-російський словник О.Д.Вейсмана (1899р.). Відштовхуючись від цих міркувань, науковці XIX ст. обов’язковим суб’єктом політики як відносин визначали державу. Особливістю політики у цей час є її імперативний характер (тобто владний, наказовий, що обмежує вибір способів дії). Західні економісти у XX ст. істотно розширили сферу використання терміна „політика”, надавши йому нового змісту. У 30-х рр. XX ст. Р.Коуз у праці „Фірма, ринок і право” запропонував поширити об’єкт дослідження в економічній політиці не лише на макро-, але й на мікрорівень. Він вважав, що метою економічної політики на будь-якому рівні є створення такої ситуації, за якої б економічні суб’єкти, ухвалюючи рішення щодо своєї діяльності, вибирали такі варіанти, які забезпечують якомога кращі результати для системи в цілому. Згодом Дж.Б’юкенен у своїй Нобелівській лекції „Конституція економічної політики” підійшов до розуміння політики з позицій індивідуалістичної концепції, намагаючись довести, що саме індивіди через суспільний вибір в умовах демократії визначають характер і стратегічні цілі політики. Цим самим він спростував поширений у багатьох дослідженнях кінця XIX початку XX ст. погляд на політику винятково як на владу.

Окрім цього, необхідно звернути увагу на те, що західні вчені не виділяють фінансову політику як самостійну категорію. Натомість вони використовують терміни:

- „фіскальна політика”, яку тлумачать як рішення, що приймаються державними структурами, щодо своїх доходів і витрат (тобто політика у сфері оподаткування і державних витрат);
- „монетарна політика” – політика щодо регулювання кількості грошей в обігу і грошового обігу.

Саме ці складові, на думку західних вчених, забезпечують вплив уряду і центральних банків на процес кругообігу грошей і доходів у державі.

Фінансова політика як практичний вид діяльності – це мистецтво прийняття та реалізації ефективних фінансових рішень у сфері управління фінансами на усіх рівнях організації економічної системи держави з метою досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань.

З огляду на вищезазначене, розрізняють фінансову політику держави і фінансову політику підприємства (оскільки між ними є мало спільного з точки зору мети, стратегічних цілей і завдань). Хоча в основі формування фінансової політики усіх сфер і ланок фінансової системи та всіх секторів економіки в умовах ринку та демократичних форм державності закладено принцип свободи економічного вибору на основі багатоваріантності рішень.

Фінансова політика держави – це державна діяльність, що проявляється у комплексі дій і заходів у сфері фінансів, які здійснюються державою і реалізуються у діяльності законодавчої і виконавчої влади (у межах наданих функцій та повноважень).

Розкриття сутності фінансової політики держави у широкому розумінні повинно базуватися на таких аспектах:

✓ *по-перше*, фінансова політика держави – це основна складова економічної політики держави (у ній конкретизуються: головні напрямки розвитку економіки; визначаються загальні пропорції перерозподілу фінансових ресурсів, їх джерела формування та напрями використання; закладаються механізми регулювання і стимулювання соціально-економічних процесів фінансовими методами;

✓ *по-друге*, фінансова політика держави – відносно самостійна сфера діяльності держави. При її розробці варто виходити з конкретних особливостей історичного розвитку суспільства; дії об'єктивних економічних законів розвитку суспільства; враховувати специфіку внутрішніх умов та зміни у зовнішній політиці і міжнародному середовищі; реальні економічні і фінансові можливості країни;

✓ *по-третє*, фінансова політика держави відображає суб'єктивну сторону функціонування фінансів, вона враховує різноманітні інтереси окремих політичних партій, центральних і місцевих органів влади, різних верств населення тощо. Формування фінансової політики включає концептуальне визначення засад і напрямів цієї політики з позицій вирішення поставлених завдань соціально-економічного розвитку (вищі органи влади та управління). Розроблення конкретних заходів щодо реалізації поставлених завдань покладено на Міністерство фінансів та Центральний банк;

✓ *по-четверте*, фінансова політика держави підпорядкована стратегічній цілі – узгодження індивідуальних, корпоративних та загальнодержавних (суспільних) інтересів і потреб; її основна мета – досягнення сталого економічного зростання, що базується на макроекономічній стабільності при одночасному підвищенні суспільного добробуту. *Основними завданнями фінансової політики держави є:*

- забезпечення умов для формування максимального обсягу фінансових ресурсів;
- встановлення раціонального механізму розподілу і використання фінансових ресурсів;
- організація регулювання і стимулювання економічних та соціальних процесів фінансовими методами;
- формування фінансового механізму і його розвиток відповідно до цілей, стратегій, що постійно змінюються;
- створення ефективної і максимально дієвої системи управління фінансами.

Проявляється фінансова політика держави у:

- фінансовому законодавстві;
- системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів;

- перерозподілі фінансових ресурсів між окремими верствами населення, галузями, регіонами;
- структурі доходів і видатків бюджетів.

Складовими фінансової політики держави є (див. рис. 3.1):

- *бюджетна політика* – діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, визначення джерел фінансування бюджетного дефіциту, принципів взаємовідносин між окремими напрямками бюджетної системи;

- *податкова політика*, яка характеризує діяльність держави у сфері оподаткування щодо визначення видів та платників податків, ставок оподаткування та податкових пільг. Податкова політика реалізує інтереси держави та відображає вплив податків на діяльність суб'єктів господарювання;

- *боргова політика*, яка визначає межі та умови державного запозичення, співвідношення між його формами, між кредиторами держави та порядок і механізм погашення боргу тощо.

- *грошово-кредитна політика*, під якою розуміють комплекс дій і заходів держави у сфері грошового ринку (регулювання інфляції і курсу національної грошової одиниці, забезпечення своєчасних розрахунків через регламентацію банківської системи та стабільності грошового обігу через управління емісією, подальше розширення безготівкових форм розрахунків банківських установ із фізичними особами у різних сферах їх обслуговування тощо). При цьому складовими грошово-кредитної політики є емісійна, цінова, валютна політика та безпосередньо кредитна політика, в основі якої виділяють проценту й інвестиційну політики.

В залежності від характеру заходів і часу, на який вони розраховані, виділяють фінансову стратегію і фінансову тактику.

Фінансова стратегія – це основні напрями використання фінансів на тривалу перспективу. Прикладом стратегічних завдань є впровадження власної грошової одиниці, проведення прозорої приватизації, подолання інфляції і спаду виробництва тощо.

Фінансова тактика спрямована на вирішення завдань окремого етапу розвитку країни. Яскравим прикладом фінансової тактики є:

удосконалення системи оподаткування, надання пільг окремим платникам, територіальний перерозподіл фінансових ресурсів через бюджетну систему.

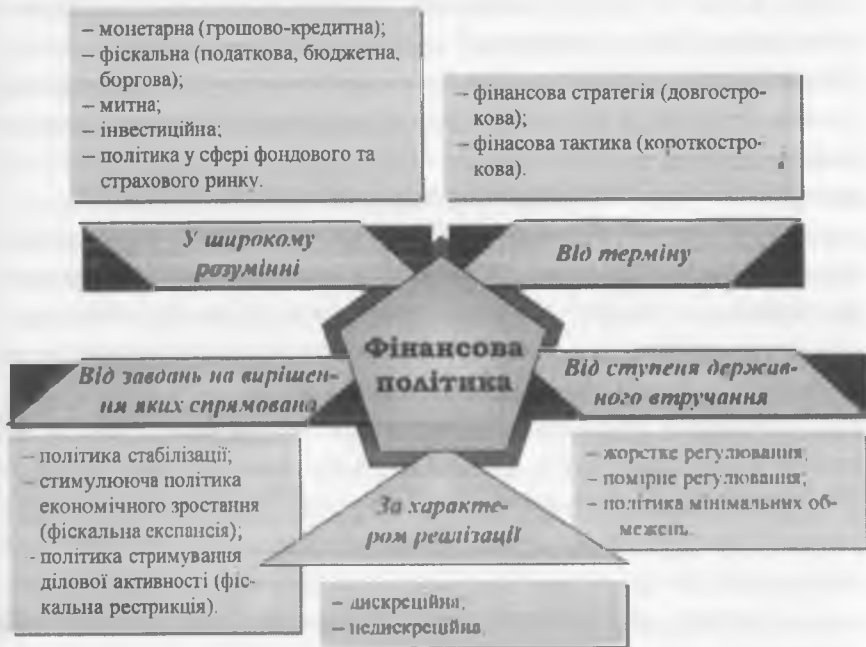

Рис. 3.1. Види, форми та типи фінансової політики держави

Залежно від ступеня законодавчого чи адміністративного регламентування фінансових відносин, розрізняють три типи фінансової політики:

✓ *політика жорсткої регламентації* – характерна, у більшій мірі, для командно-адміністративної економічної системи (або в умовах економічної кризи), коли переважна частина фінансових відносин регулюється державою. При цьому права підприємств і громадян у здійсненні фінансових операцій визначаються не стільки їх інтересами, скільки правилами, установленими законами чи адміністративними рішеннями. Подібна фінансова політика малоефективна через те,

що: передбачає досить високий рівень бюджетної централізації ВВП і підтримує стимули до продуктивної діяльності;

✓ *політика помірної регламентації* – здійснюється у законодавчій формі та регулює обмежену частину фінансових відносин – взаємовідносини з державою, а також окремі елементи взаємовідносин на кредитному, фондовому, валютному та страховому ринках. Забезпечує достатні стимули юридичним і фізичним особам для продуктивної діяльності і водночас дає змогу державі впливати на соціально-економічний розвиток суспільства;

✓ *політика мінімальних обмежень* – спрямована на формування максимальної зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності та громадян в ефективному господарюванні. У даному випадку в основному регламентуються тільки взаємовідносини з державою, які до того ж зводяться до мінімуму.

Основою вироблення та реалізації тієї чи іншої фінансової політики держави є вибір фінансової моделі суспільства. Співвідношення між напрямками фінансової політики, запровадження її окремих типів визначаються характером фінансової моделі, що встановлена на даний час.

Залежно від завдань, на розв'язання яких спрямована фінансова політика, вона поділяється на такі види:

✓ *політика стабілізації* – спрямована на підтримання макроекономічної рівноваги на основі сталого зростання обсягу ВВП при стабільності цін. Розрізняють два різновиди цієї політики, які досить суттєво відрізняються один від одного. Перший – політика стабілізації після економічного спаду, яка має стимулюючий характер. Другий – політика стабілізації в період економічного піднесення, яка має обмежувальне спрямування.

✓ *політика економічного зростання* – спрямована на досягнення необхідного для країни рівня щорічного збільшення обсягів ВВП. Реалізація фінансової політики економічного зростання може здійснюватися трьома основними способами:

- через зростання державних видатків на фінансування економічних потреб. Це фінансування відображає приплив додаткових

зовнішніх ресурсів, необхідних підприємствам для розширення обсягів виробництва;

- через зниження оподаткування, що веде до збільшення частки внутрішніх /власних ресурсів підприємств;

- через проведення політики “дешевих грошей”, що полягає у мінімізації відсоткових ставок за кредитами і розширює можливості підприємств у залученні кредитних ресурсів.

✓ *політика стримування ділової активності* – використовується для регулювання економічного циклу з метою запобігання кризи надвиробництва. Вона реалізується такими самими способами, як і політика економічного зростання, тільки у зворотному напрямі – скорочення державних видатків; підвищення рівня оподаткування; встановлення високих відсоткових ставок за кредитами.

За характером реалізації фінансова політика поділяється на:

✓ *дискреційну* – здійснення державою певних заходів, спрямованих на реалізацію фінансової стратегії і тактики. Конкретні заходи (стимулюючі чи стримуючі) застосовуються відповідно до ситуації, що складається на даний час в економіці та фінансах. Наприклад, дискреційна фіскальна політика – це цілеспрямована зміна величини державних видатків, податків і сальдо державного бюджету у результаті спеціальних рішень уряду, спрямованих на зміну рівня зайнятості, обсягу виробництва і темпів інфляції;

✓ *недискреційну*, що полягає у використанні певних фінансових інструментів – “вмонтованих стабілізаторів”, які автоматично регулюють економічні процеси (це податки, соціальні державні виплати, різні субсидії). У фінансовій практиці зазвичай використовуються одночасно і “вмонтовані стабілізатори”, і засоби дискреційної політики.

Фінансова політика підприємства – це форма реалізації фінансової ідеології та стратегії підприємства у розрізі окремих аспектів його діяльності.

Основними завданнями фінансової політики підприємства є:

- забезпечення фінансової стійкості підприємства в процесі його розвитку;

- оптимізація грошового обігу і підтримка постійної платоспроможності підприємства;
- максимізація чистого прибутку;
- мінімізація фінансових ризиків;
- зростання ринкової вартості підприємства та максимізація добробуту власників його капіталу.

Складовими фінансової політики підприємства є (див. рис. 3.2):

- політика формування капіталу, яка базується на врахуванні перспектив розвитку підприємства; задоволенні його потреби у джерелах формування активів; забезпеченні оптимальної структури капіталу з позиції ефективності його використання та мінімізації витрат на формування капіталу з різних джерел;
- політика управління грошовими потоками, сутність якої полягає в оптимізації залишків коштів на рахунках підприємства, підтримці ліквідності його оборотних коштів на рівні, що забезпечує достатній рівень платоспроможності;
- політика формування активів, що пов'язана із врахуванням перспектив розвитку операційної діяльності підприємства; визначенням потреби підприємства в активах і в окремих їх видах; оптимізацією складу і структури активів з позиції ефективності господарської діяльності; забезпеченням умов прискорення обороту активів в процесі їх використання та вибором прогресивних видів активів з позиції забезпечення зростання ринкової вартості підприємства;
- політика в сфері управління ризиками, що представляє собою систему заходів по виявленню, оцінці, профілактиці та страхуванню ризиків, вибір найбільш конструктивних і оптимальних способів нейтралізації їх негативних наслідків у випадку виникнення ризикової події у кожному конкретному випадку;
- інвестиційна політика, що полягає у виборі і реалізації найбільш ефективних форм реальних та фінансових інвестицій підприємства з метою забезпечення високих темпів його розвитку і розширення економічного потенціалу;

- дивідендна політика як сукупність принципів і методів визначення частки чистого прибутку для виплати дивідендів власникам капіталу відповідно до основних завдань діяльності підприємства на даний період тощо.

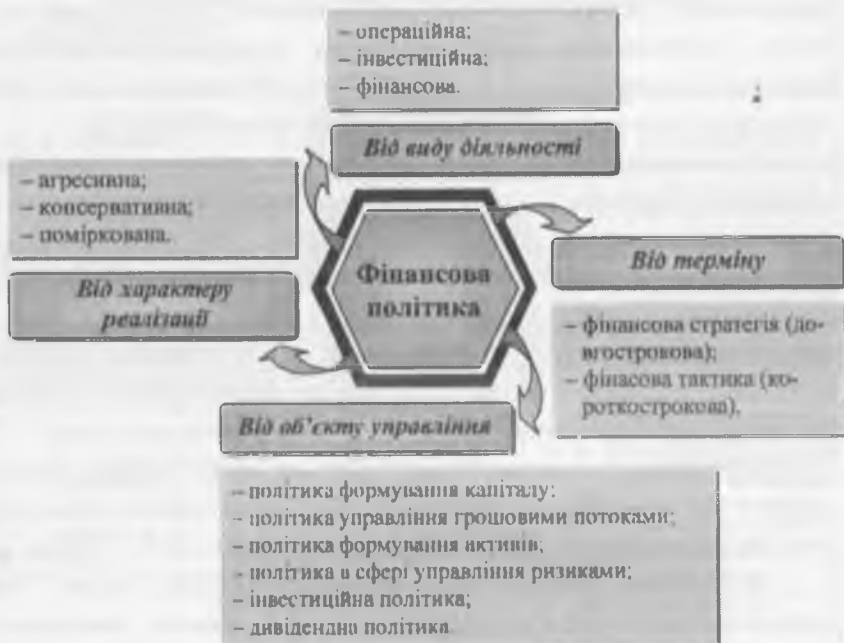

Рис. 3.2. Види, форми та типи фінансової політики підприємства

Фінансова стратегія підприємства – це формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності підприємства і вибір найбільш ефективних шляхів їх реалізації. Прикладом фінансової стратегії підприємства є максимізація ринкової вартості акцій в інтересах їх власників, підвищення рентабельності власного капіталу, оптимізація структури капіталу.

Фінансова тактика підприємства – конкретні фінансові прийоми і методи, які застосовує підприємство для досягнення стратегічних завдань. Фінансова тактика спрямована на забезпечення

відшкодування поточних витрат за рахунок отриманих доходів, регулювання розміру поточних грошових виплат, ефективно використання наявних фінансових ресурсів у конкретний проміжок часу.

Для впливу на процеси суспільного відтворення держава використовує певний господарський механізм, склад і структура якого визначаються рівнем розвитку економіки, відносинами власності, історичними та національними особливостями. Важливою складовою господарського механізму є фінансовий механізм.

У широкому розумінні **фінансовий механізм** – це сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

За допомогою конкретних форм і методів здійснюються розподільчі і перерозподільчі відносини, утворюються доходи суб'єктів економіки і фонди грошових коштів, реалізується певна фінансова політика. У цьому сенсі фінансовий механізм відображає характер і сутність функціонування фінансів у суспільстві.

Фінансовий механізм ґрунтується на організаційно-правових засадах та фінансовій інформації, які забезпечують практичне використання фінансів для досягнення визначених цілей і завдань.

Фінансовий механізм (у вузькому розумінні) може бути охарактеризований як сукупність форм і методів створення і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування та розвитку держави та господарюючих суб'єктів і населення.

До складу фінансового механізму входять такі основні елементи (рис. 3.3):

- організаційні форми;
- фінансові методи;
- фінансові важелі;
- фінансові інструменти;
- нормативно-правове забезпечення;
- інформаційне забезпечення;
- організаційне забезпечення.

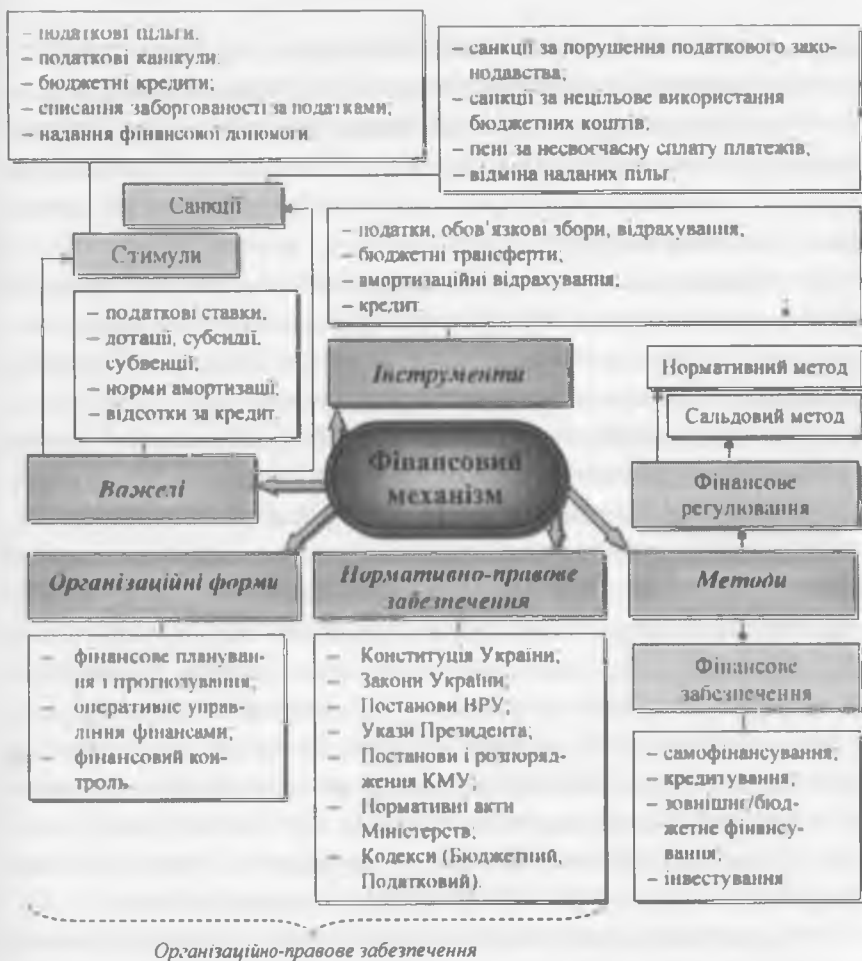

Рис. 3.3. Складові елементи фінансового механізму

Вироблення фінансової політики та її реалізація з допомогою фінансового механізму ґрунтуються на відповідних *організаційних елементах* цього механізму, які тісно взаємопов'язані і підпорядковані один одному. У господарській практиці широкого застосування набули такі організаційні форми фінансового механізму:

- *фінансове планування* – діяльність щодо складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні

окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць та країни в цілому;

- *оперативне управління*, яке зумовлене необхідністю втручання в розподільчі процеси з метою ліквідації диспропорцій, подолання недоліків, своєчасного перерозподілу коштів, забезпечення досягнення запланованих результатів;

- *фінансовий контроль* – спрямований на перевірку правильності вартісного розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та цільового витрачання коштів із відповідних фондів, порівняння фінансових результатів від використання фінансових ресурсів з плановими та виявлення резервів їх зростання. Фінансовий контроль дає можливість постійно стежити за рухом грошових потоків і тим самим забезпечує дієвість фінансового механізму.

Реалізація системи розподільчих і перерозподільчих відносин відбувається із використанням фінансових методів. *Фінансові методи* представляють собою спосіб впливу фінансових відносин на господарський процес. Виділяють два основних методи впливу на соціально-економічний розвиток: *фінансове забезпечення і фінансове регулювання*. Ці два методи є узагальнюючими, оскільки включають до свого складу окремі часткові методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Фінансове забезпечення – це формування цільових грошових фондів у достатньому обсязі та їх ефективне використання.

Реалізується на основі відповідної системи методів фінансового забезпечення, основними з яких є:

- самофінансування;
- кредитування;
- зовнішнє фінансування;
- інвестування.

Фінансове регулювання – це метод фінансового впливу, пов'язаний із регулюванням економічних процесів. Методи фінансового регулювання є по суті методами розподілу. Існує два методи розподілу:

- *сальдовий метод*;
- *нормативний метод*.

Встановлення пріоритетності того чи іншого методу лежить в основі визначення фінансової політики держави і залежить від моделі економічної, в т.ч. фінансової системи: чим вищим є розвиток суспільства й економіки, тим більшою є роль фінансового регулювання. Фінансовому забезпеченню як методу фінансового впливу на соціально-економічний розвиток перевага надається в умовах командно-адміністративної економіки. Натомість, в умовах ринкової економіки на перший план виступає фінансове регулювання, бо саме воно робить ринок регульованим, а не стихійним.

У складі фінансового механізму створюється набір *фінансових інструментів*, з допомогою яких здійснюється вплив на різні сторони суспільного розвитку. Ефективність фінансового механізму залежить від цілеспрямованого вибору фінансових інструментів та дієвості їх впливу на окремі сторони соціально-економічного розвитку. Характер і ступінь впливу через фінансові інструменти на соціально-економічний розвиток залежать як від методу розподільчих відносин, так і від того, які функції надані цим інструментам і наскільки повно вони реалізуються на практиці. Відтак важливим елементом фінансового механізму є *фінансові важелі* – прийом дії фінансового методу, конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП, встановлений порядок фінансування, кредитування та інвестування. До фінансових важелів належать: ставки податків, обов'язкових зборів, дотації, субсидії, субвенції як конкретні форми офіційних трансфертів, норми амортизації, норми витрачання коштів у бюджетних установах, орендна плата, дисконт, рівень дивідендних виплат, ціна, собівартість тощо.

Для зацікавлення суб'єктів господарювання в досягненні кращих результатів використовуються *фінансові стимули*. До них належать:

- заохочувальні фонди підприємств, які утворюються з прибутку;
- бюджетне фінансування ефективних напрямів розвитку національного господарства (у т.ч. дотації підприємствам, діяльність яких має важливе значення для економіки);

- спеціальні фінансові пільги (податкові пільги і прискорена амортизація);
- заробітна плата, доходи працівників, надання різних пільг тощо.

У фінансових важелях важливе місце займають *фінансові санкції* як особливі форми організації фінансових відносин, покликані посилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання за виконання взятих зобов'язань. В умовах ринку роль фінансових санкцій значно зростає. Найбільш розповсюдженими серед них є штрафи і пені.

Ефективне функціонування фінансового механізму залежить від організації системи управління фінансами. *Управління фінансами – це система методів і форм організації відносин, що використовує фінансовий апарат для формування, розподілу і використання фінансових ресурсів суб'єктів економіки з метою досягнення поставлених цілей та результатів.*

Розрізняють стратегічне (загальне) та оперативне управління фінансами.

Стратегічне управління – це управління фінансами на перспективу, яке здійснюється вищими органами державної влади і управління: Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Апаратом Президента.

Оперативне управління фінансами здійснює фінансовий апарат, який включає фінансові органи управління і фінансові інститути:

1) органи управління фінансами:

Міністерство фінансів України;

Державне казначейство;

Контрольно-ревізійна служба;

Державна податкова служба.

2) контрольно-регулюючі органи:

Рахункова палата Верховної Ради України;

Державна комісія з питань регулювання фінансових ринків;

Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю;

Аудиторська палата і аудиторські фірми.

3) органи управління цільовими фондами:

Пенсійний фонд України;
Фонди соціального страхування.

4) фінансові інститути:

Національний банк України;
банківські установи;
страхові компанії;
небанківські кредитні установи;
міжбанківська валютна біржа;
фондові біржі і фінансові посередники.

Управління фінансами суб'єктів господарювання здійснюється відповідними фінансовими службами у складі управлінських структур підприємств і організацій.

Важливу роль у функціонуванні фінансового механізму відіграє нормативно-правове забезпечення. **Фінансове право** – сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність у суспільстві. Нормативно-правове забезпечення є основною формою організації фінансових відносин в суспільстві. Воно представлене, передусім, Конституцією України, численними законами, а також підзаконними нормативно-правовими актами.

Ефективність функціонування фінансового механізму залежить від якості його інформаційного забезпечення. Вичерпна, достовірна, своєчасна і зрозуміла інформація є запорукою прийняття ефективних фінансових рішень, спрямованих на забезпечення економічного розвитку і соціальних потреб громадян. До джерел фінансової інформації належать показники, що характеризують макроекономічний розвиток країни, окремих галузей, кон'юнктуру фондового і грошового ринків, повідомлення про фінансову діяльність контрагентів і конкурентів, фінансова звітність суб'єктів господарювання тощо.

В сучасних умовах реформування економіки України відбувається вдосконалення фінансового механізму. Найважливішими проблемами, які вирішуються при цьому, є такі:

- утвердження ринкових відносин в Україні;

- забезпечення раціональних пропорцій розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту;
- забезпечення необхідних темпів економічного зростання;
- науково обґрунтоване фінансове планування і прогнозування обсягів централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів, їх розподілу і використання;
- підвищення результативності фінансового контролю;
- вдосконалення механізму дії фінансових важелів, стимулів і санкцій;
- адекватне нормативно-правове, інформаційне і організаційне забезпечення функціонування усього фінансового механізму.

Ефективний фінансовий механізм дозволить у повному обсязі реалізувати стратегічні цілі і тактичні завдання фінансової політики, сприятиме результативній реалізації функцій управління фінансами як на макрорівні, так і на мікрорівні.

ТЕМА 4 *Фінанси підприємницьких структур*

Фінансові відносини суб'єктів господарювання та методи організації їх фінансової діяльності. Особливості фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності. Фінанси комерційних підприємств. Статутний капітал та фінансові ресурси підприємств. Доходи і витрати підприємства. Прибуток: суть, функції. Формування і розподіл прибутку.

Вивчаючи дану тему слід звернути увагу на те, що у фінансовій системі держави важливе місце займають фінанси підприємств, організацій і установ, тобто фінанси суб'єктів господарювання. *Фінанси господарюючих суб'єктів – базова відносно самостійна сфера фінансових відносин, яка має свою специфіку організації та реалізації притаманних фінансам функцій.*

Фінанси суб'єктів господарювання проявляються у сфері суспільного виробництва, де створюється ВВП, матеріальні та нематеріальні блага; забезпечують рух грошової маси, формують кредитні і фінансові ресурси, необхідні для ефективного функціонування економіки. Саме тому від стану фінансів суб'єктів господарювання залежить можливість задоволення суспільних потреб, фінансова стійкість держави. Шляхом сплати податків та різного роду обов'язкових платежів, суб'єкти господарювання забезпечують формування фінансових ресурсів держави на макрорівні: доходів бюджету та фінансових ресурсів ДЦФ.

Фінансова діяльність суб'єктів господарювання може бути організована трьома методами, а саме:

- комерційний розрахунок;
- неприбуткова діяльність;
- кошторисне фінансування.

Відмінність між зазначеними методами полягає у системі /схемі/ організації фінансової діяльності, тобто у встановленні взаємозалеж-

ності між фінансовими ресурсами і джерелами їх формування, доходами, витратами і фінансовими результатами.

Основний метод фінансової діяльності – *комерційний розрахунок*. При ньому фінансова діяльність базується за такою схемою (див. рис.4.1):

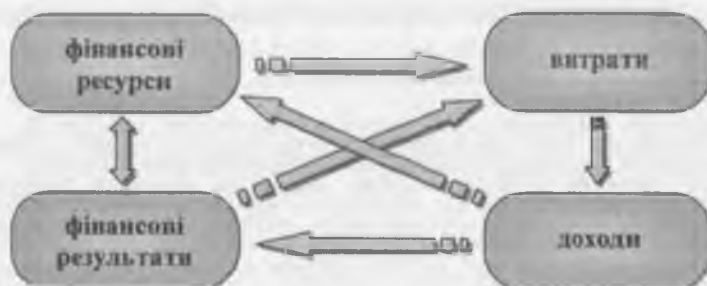

Рис.4.1. Організація фінансової діяльності на принципах комерційного розрахунку

Визначальну роль у формуванні фінансових ресурсів при цьому методі відіграють власні кошти, котрі покривають основну частину витрат, а також є забезпеченням отриманих кредитів. Бюджетні асигнування і надходження з цільових та централізованих фондів виконують допоміжну роль. Збалансування потреб у фінансових ресурсах здійснюється за допомогою кредиту. Метою діяльності таких підприємств є отримання прибутку.

Неприбуткова діяльність організована на такій самій основі, як комерційний розрахунок, але за дещо обмеженою схемою:

Цей метод організації фінансової діяльності не передбачає принципу прибутковості. Головна мета функціонування неприбутко-

ципи реалізації притаманних їй функцій. Специфіка фінансів підприємницьких структур полягає в тому, що за їх допомогою мобілізуються кошти і створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу (як це має місце у сфері державних фінансів), а для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг. Саме за допомогою фінансів підприємницьких структур відбувається первинний розподіл вартості створеного внутрішнього валового продукту на фонди нагромадження, споживання та відновлення матеріальних ресурсів процесу виробництва.

Отже, фінанси підприємницьких структур – це економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням ресурсів для забезпечення неперервності господарської діяльності, виробничого та соціального розвитку.

В Україні, відповідно до чинного законодавства, можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності фізичної чи юридичної особи;
- підприємство, що діє на основі колективної власності;
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на основі об'єднання майна різних форм власності).

Беручи до уваги різноманітність організаційно-правових форм функціонування суб'єктів господарювання та їх значну кількість, можна стверджувати, що фінансам підприємницьких структур притаманна велика розмаїтість та багатогранність форм прояву. Це знаходить своє відображення в системі фінансових відносин, які віддзеркалюють економічні процеси, що відбуваються на підприємстві. Узагальнено фінансові відносини підприємства поділяють на зовнішні та внутрішні (рис. 4.1).

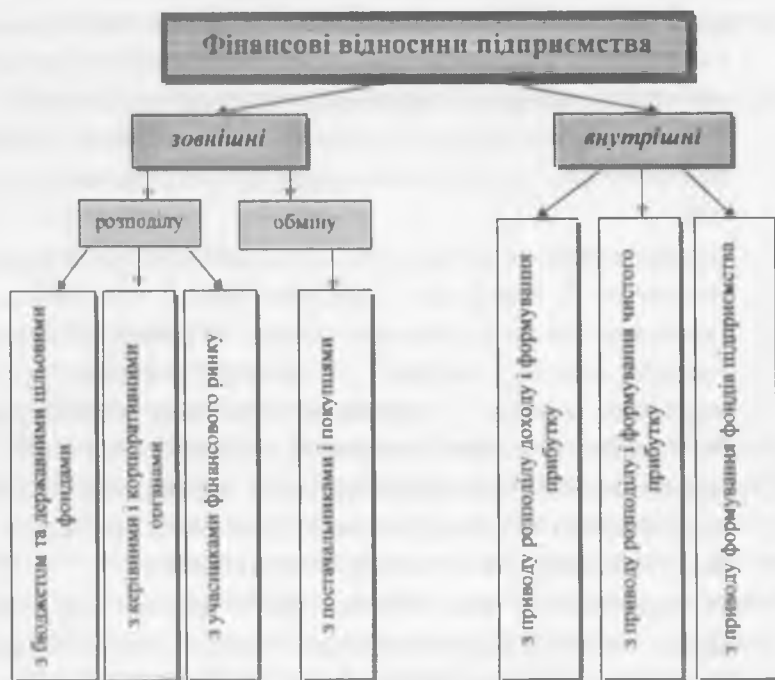

Рис. 4.1. Фінансові відносини підприємства

Таким чином, *фінансові відносини підприємства* – це грошові відносини, які виникають між:

- підприємством та його засновниками (власниками, акціонерами, вкладниками, інвесторами) з приводу формування статутного капіталу, його ефективного використання та отримання частини прибутку на вкладений капітал у формі дивідендів чи процентів;
- підприємством і поставальниками та покупцями з приводу розрахунків за отриманий чи реалізований товар (послугу), розрахунків за штрафами, оренді, лізингу тощо;
- підприємством і державою з приводу сплати обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових фондів, а також отримання коштів у формі бюджетних асигнувань та виплат із цільових фондів;

- підприємством і галузевими та корпоративними органами (всередині промислово-фінансових груп, холдингів, корпорацій, спілок, асоціацій, концернів, галузевих міністерств і відомств), до яких входить підприємство, з приводу внутрішньогалузевого та внутрішньокорпоративного розподілу коштів;
- підприємством та інституціями фінансового ринку з приводу залучення й розміщення грошових коштів (отримання та погашення кредитів, зберігання коштів на депозитах, купівля-продаж валюти, операції з цінними паперами, сплата страхових внесків і отримання страхових відшкодувань, інвестиційні вкладення і отримання доходів за ними тощо);
- підприємством і його структурними підрозділами (філіями, відділеннями) з приводу розподілу фінансових ресурсів на фінансування оборотних і необоротних активів;
- підприємством і його працівниками з приводу формування фонду оплати праці, матеріального заохочення і соціальних потреб; випуску і розміщення акцій та облігацій підприємства й виплати дивідендів та процентів за ними; утримання штрафів і компенсацій за спричинений матеріальний збиток тощо;
- усередині самого підприємства з приводу розподілу прибутку, який залишається у його розпорядженні, та визначення напрямів використання цього прибутку.

Глибинна сутність фінансів підприємницьких структур проявляється у їх функціях, які відображають суспільне призначення цієї економічної категорії.

Фінанси підприємницьких структур виконують такі *основні функції*:

- формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення ефективної господарської діяльності підприємства, захисту інтересів вкладників і трудового колективу;
- контролю за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення з метою збалансованості грошо-

вих потоків для забезпечення статутної діяльності і виконання усіх зобов'язань суб'єкта підприємництва.

Основними принципами організації фінансів підприємницьких структур є такі:

- *плановості;*
- *гнучкості;*
- *раціональності;*
- *фінансової стійкості;*
- *самостійності;*
- *самофінансування;*
- *фінансової відповідальності.*

Фінансова діяльність підприємницьких структур пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів з метою забезпечення неперервності процесу відтворення. Фінансова діяльність підприємств регламентується державою через податкову, бюджетну, грошово-кредитну, валютну, амортизаційну, інвестиційну, цінову, антимонопольну та інші складові економічної політики.

Матеріальним втіленням фінансових відносин на підприємстві виступають *фінансові ресурси*, які є сукупністю акумульованих підприємством з різних джерел грошових коштів, що надходять у господарський обіг і призначені для покриття його потреб. До фінансових ресурсів належать усі грошові фонди підприємства, тобто кошти, що мають цільове спрямування (статутний капітал, фонд оплати праці, резервний капітал тощо) і та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі (для виконання зобов'язань перед бюджетом, позабюджетними цільовими фондами, банками, страховими організаціями, а також отримувані підприємством дотації, субсидії, спонсорські внески).

Процес формування фінансових ресурсів, їх склад, структура і обсяг залежать від виду та масштабів діяльності, а також фінансового стану суб'єктів підприємництва. Класифікація фінансових ресурсів підприємства подана на рис. 4.2.

природними ресурсами, прав інтелектуальної власності, грошових коштів. Тобто, внески у статутний капітал можуть здійснюватися у формі матеріальних і нематеріальних активів.

В процесі господарської діяльності підприємства фінансові ресурси формуються здебільшого за рахунок прибутку від усіх видів діяльності та амортизаційних відрахувань.

Підприємство може також додатково залучати фінансові ресурси через випуск і розміщення цінних паперів, з бюджету чи державних цільових фондів, з централізованих корпоративних фондів, через отримання страхових сум за умови настання відповідного страхового випадку, а також у формі банківського, бюджетного та комерційного кредиту.

Перехід на ринкові умови господарювання, запровадження комерційних засад у діяльності господарюючих суб'єктів, приватизація державних підприємств зумовили появу нових підходів до формування фінансових ресурсів. Так, важливе місце серед джерел фінансових ресурсів сьогодні належить пайовим та іншим внескам фізичних і юридичних осіб, членів трудового колективу. Водночас значно скорочуються обсяги фінансових ресурсів, які надходять від галузевих структур, обсяги бюджетних субсидій від органів державної влади. Збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань та позикових коштів.

Важливе значення в процесі формування фінансових ресурсів підприємств має структура їхніх джерел, тобто співвідношення внутрішніх і зовнішніх коштів у їх загальному обсязі. Збільшення питомої ваги власних коштів позитивно впливає на фінансову діяльність підприємств, а велика питома вага зовнішніх фінансових ресурсів ускладнює діяльність підприємства та потребує додаткових витрат на обслуговування кредитних та інших зобов'язань, зменшуючи при цьому ліквідність балансу підприємства, підвищуючи фінансовий ризик та посилюючи фінансову залежність. Водночас, зовнішні фінансові ресурси дозволяють пришвидшити оборотність капіталу, збільшити в разі необхідності обсяги господарських операцій для отримання додаткової вигоди. Тому в кожному конкрет-

ному випадку необхідно детально аналізувати доцільність залучення додаткових фінансових ресурсів у підприємства фінансово-господарської діяльності.

Фінансові ресурси використовуються підприємницькими структурами в процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Вони постійно знаходяться у русі, а в грошовій формі перебувають лише у вигляді залишків коштів на розрахункових рахунках в банках.

В процесі господарської діяльності суб'єкта підприємництва формуються його доходи, витрати та фінансові результати.

Доходи підприємства - це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Класифікацію доходів підприємства в залежності від видів його діяльності подано на рис. 4.4.

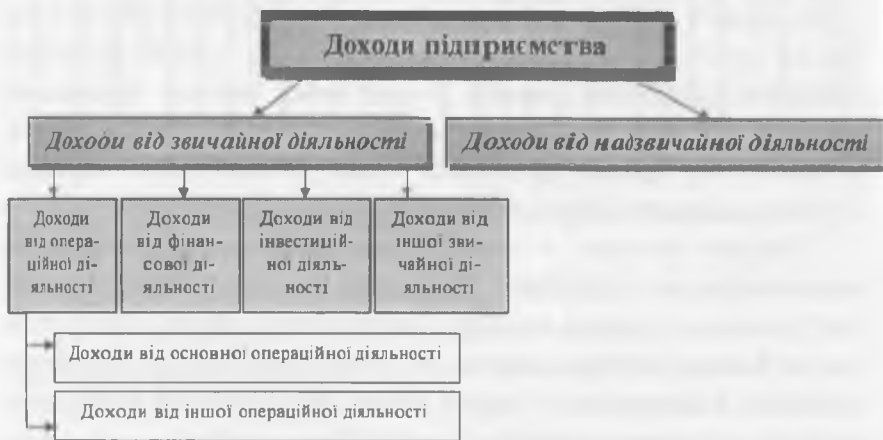

Рис. 4.4. Класифікація доходів підприємства

В процесі господарської діяльності підприємства здійснюють різноманітні витрати.

Витрати підприємства – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до

зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Витрати підприємства (як і його доходи) поділяють в залежності від видів діяльності (рис. 4.5).

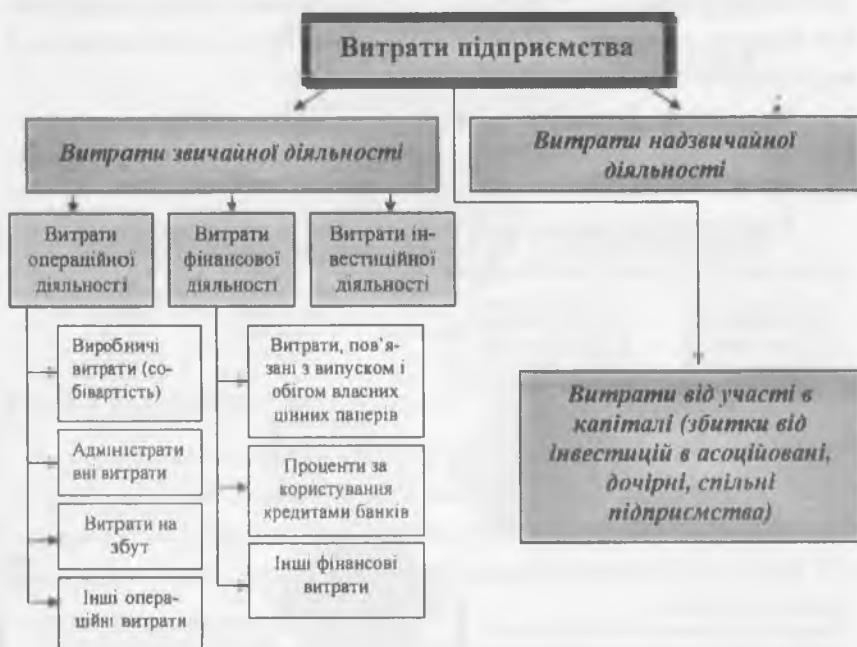

Рис. 4.5. Класифікація витрат підприємства

Найбільшу питому вагу у витратах підприємства займають витрати, пов'язані з його основною діяльністю, тобто *собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг)*, яка складається з виробничої собівартості продукції, що була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загально-виробничих витрат та понаднормативних виробничих витрат.

Фінансовим результатом діяльності підприємства є *прибуток* (або збиток), який визначають шляхом співставлення доходів і витрат. Діяльність підприємства, як правило, спрямована на забезпе-

чення отримання прибутку та його оптимізації, а за наявності збитків — на встановлення причин їх виникнення та напрямів мінімізації.

На рівні підприємства *прибутком* вважається частина доходу, що визначається як різниця між чистим доходом, отриманим від продажу продукції, обчисленим за відпускними цінами виробника без податку на додану вартість і акцизного збору, та витратами на її виробництво і реалізацію.

Як і кожна економічна категорія, прибуток виконує певні функції, які є відображенням його сутності і, зокрема: *оціночну і стимулюючу*.

Процес формування чистого прибутку на підприємстві схематично має наступний вигляд (рис.4.6):

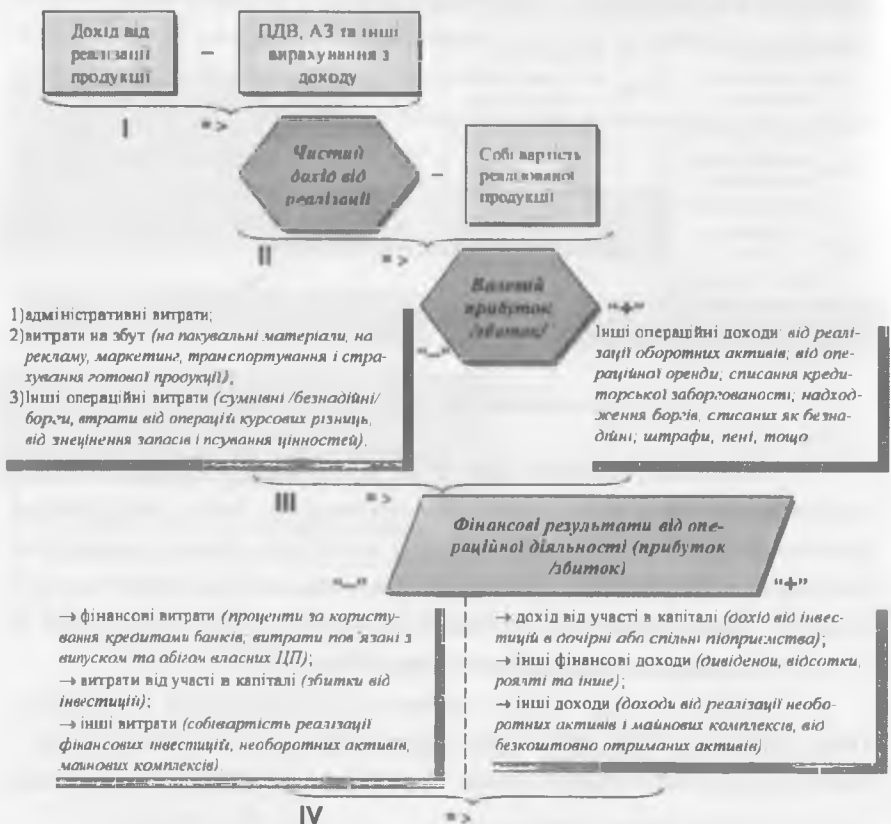

Рис. 4.6. Формування та розподіл чистого прибутку на підприємстві

Отриманий підприємством прибуток є об'єктом розподілу. На етапі розподілу чистого прибутку формується система цільових фондів підприємства. Через розподіл чистого прибутку реалізується одна з найважливіших його функцій – стимулювання ефективної діяльності підприємства.

Держава не втручається в процеси розподілу чистого прибутку підприємств, а тому визначення основних напрямів його використання є компетенцією підприємства та його засновників.

Частина прибутку, яка залишається у розпорядженні підприємства після формування резервного фонду і фонду виплати дивідендів (для акціонерних товариств), є нерозподіленим прибутком. У світовій практиці нерозподіленому прибутку приділяється велика увага, оскільки він може використовуватися для поповнення капіталу шляхом формування додаткового капіталу, резерву стабілізації дивідендів. Таке самофінансування є важливим і для національного бізнесу, тому що у відповідності до нових національних стандартів обліку і звітності нерозподілений прибуток теж став складовою частиною власного капіталу підприємства.

ТЕМА 5 Державні фінанси

Державні фінанси як складова фінансової системи держави. Склад державних фінансів за ланками і рівнями органів державної влади й управління. Принципи організації та особливості функціонування державних фінансів. Суть „державного фінансового господарства”. Фінансові ресурси держави. Державні доходи і державні видатки. Реструктуризація державного фінансового господарства у процесі ринкових та демократичних трансформацій.

Розкриваючи дану тему, необхідно наголосити, що функціонування держави та реалізація нею своїх функцій пов'язані з усупільненням певної частини виробленого національного продукту. Процеси мобілізації та використання цієї частини національного продукту відображають такі поняття, як „державні фінанси”, „державне господарювання” та „державне фінансове господарство”. Загалом, державні фінанси будучи однією із складових фінансової системи країни, відіграють важливу роль у її функціонуванні і сприяють ефективному розвитку суспільства в цілому, забезпечують державу необхідними фінансовими ресурсами для виконання покладених на неї економічних, соціальних та політичних функцій.

Вчення про державні фінанси сформувалося на рубежі XVII – XVIII століть у результаті зростання ролі держави як суспільно-політичного утворення, що було зумовлене низкою факторів, зокрема:

- посилення економічних функцій держави, її участю у фінансуванні масштабних економічних проектів з метою отримання переваг у конкурентній боротьбі з іншими державами;

- зростаючою інтегрованістю суспільства, яка зумовила необхідність забезпечення мінімального доступу кожного громадянина до основних суспільних благ (освіта, охорона здоров'я тощо), що сприяло зростанню державних витрат на ці цілі;

- зростанням витрат на військові заходи, що було спричинено боротьбою за передел сфер впливу у світовому співтоваристві;

- зміною політичних умов, що сприяло зростанню у ХІХ столітті впливовості соціалістичних ідей, які пропагували велику соціальну спрямованість державної політики, що, відповідно, відобразилося і на бюджетах європейських країн.

Ці та інші фактори сприяли формуванню державних фінансів як науки, що займається вивченням фінансових аспектів державного господарювання в умовах високорозвинутого та інтегрованого суспільства.

Державні фінанси є основою економічного життя країни, запорукою зростання матеріального добробуту населення.

За своєю економічною сутністю *державні фінанси* – це сукупність розподільних та перерозподільних відносин, пов'язаних з формуванням і використанням фінансових ресурсів держави для забезпечення виконання нею своїх функцій. Якщо ж за основу визначення сутності брати результати фінансової діяльності, що є характерним для сучасної західної фінансової науки, то державні фінанси можна трактувати наступним чином: як “сукупне багатство у формі грошей і кредиту, яке знаходиться у розпорядженні органів держави” (П.М.Годме); як “доходи і видатки державних органів влади та їх взаємну відповідність” (Х.Дальтон); як діяльність державних органів щодо здійснення “грошових асигнувань, соціальних виплат і методів фінансування цих потреб за допомогою податків, позик, іноземної допомоги та емісії грошей” (К.Шоуп).

Вітчизняні вчені в основному трактують державні фінанси як “складову фінансової системи держави, її центральну підсистему, через яку держава впливає на економічний і соціальний розвиток” (О.Василик); як “систему грошових фондів, зосереджених у руках держави і призначених для виконання властивих їй функцій, а також сукупність форм і методів, за допомогою яких ці функції реалізуються” (В.Базилевич); як “грошові кошти, що з суспільної згоди стягуються державною владою з громадян та господарств і використовуються для задоволення загальних потреб громадянського суспільства в благах неринкового характеру та здійснення трансфертних платежів” (В.Андрущенко).

Проте, якими б різноманітними не були погляди вчених на сутність цієї економічної категорії, більшість економістів схиляється до думки, що державні фінанси, безумовно, дислокуються в сфері взаємодії між господарською та політичною системами, між економікою та політикою. У цьому контексті справедливими є слова американського вченого Річарда Масгрейва: „Справді, важко розшукати ще одну наукову дисципліну, такою мірсою придатну для взаємодії економічного аналізу, соціальної філософії, політичної думки, а також змінюваних політичних інститутів, як державні фінанси”.

Об’єктивно існування державних фінансів зумовлене необхідністю розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту між окремими територіями країни, господарюючими суб’єктами та верствами населення. Водночас, об’єктивний характер функціонування державних фінансів в значній мірі залежить і від певних суб’єктивних дій політичних сил, що знаходяться при владі й домагаються забезпечення власних економічних інтересів.

Функціонування державних фінансів є невіддільним від існування держави. Сучасна економічна система більшості країн світу є змішаною, тобто вона виробляє як ринкові, так і суспільні (колективні) блага. Як і будь-яка сфера практичної діяльності, ринкова система, поряд із беззаперечними перевагами, має і певні недоліки, усунення яких становить основу діяльності державних органів. Саме за допомогою інструментів і ваєлів державних фінансів компенсуються недоліки та провали ринку, тобто держава забезпечує фінансовими ресурсами ті потреби, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм. До таких потреб, зокрема, належать: соціальний захист населення, структурна перебудова економіки, судочинство та правопорядок, оборона країни, захист довкілля, проведення фундаментальних наукових досліджень, загальна освіта, підготовка кадрів, надання медичних та інших соціальних послуг населенню, сприяння демонополізації, захист прав покупців, благоустрій населених пунктів тощо.

Р. Масгрейв у своїй праці “Теорія державних фінансів” (1959р.) вперше системно узагальнив основні функції державних фінансів, які стали загальноновизнаними у світовій практиці. Вони були сформульовані наступним чином:

- *розподільчо-алокаційна функція* – забезпечення на суспільно-національному рівні благ і послуг, фінансованих державою;

- *дистриб'ютивно-трансфертна функція* – демократично прийнята корекція ринкового розподілу національного доходу фіскально-бюджетними засобами;

- *стабілізаційно-регламентуюча функція* – реалізація фінансової політики стабілізації цін, обмеження безробіття та забезпечення економічного зростання.

Таким чином, **державні фінанси** – це важлива складова фінансової системи держави, її центральна сфера, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток і, за допомогою якої держава перерозподіляє значну частину ВВП з метою задоволення загальнодержавних суспільних благ.

Такий підхід випливає із провідної на даний час теорії у сфері державних фінансів – *теорії суспільного товару (благ, послуг)*. Вона ґрунтується на ідеї, що держава не відбирає частини доходів у своїх громадян і не поглинає їх самостійно. Вона повертає суспільству централізовану частину національного продукту у вигляді суспільних послуг і товарів, що надаються як через державний сектор, так і за допомогою оплати державою благ, які надаються громадянам приватним сектором.

Державні фінанси – не лише центральна сфера фінансової системи, але й досить розгалужена система відносин, яка опосередковується формуванням і використанням централізованих на різних рівнях адміністративного поділу фондів грошових коштів. Розгалуженість цієї системи і наявність значної кількості фондів обумовлюється:

- різноманітністю функцій держави і завдань, які вона вирішує;
- розмежуванням функцій і повноважень між різними рівнями державної влади.

Отже, фінансові відносини, що виникають у держави з іншими суб'єктами, мають досить складний характер.

По перше, у процесі формування коштів централізованих фондів мають місце:

- відносини обміну (досить незначні за обсягом і питомою вагою, пов'язані з надходженням доходів, отриманих від реалізації державного майна і ресурсів, що належать державі, від майнових прав, від надання послуг);
- відносини розподілу (відображають частку держави у створеному ВВП, яку вона отримує у формі непрямих податків ПДВ, АЗ);
- відносини перерозподілу (відображають формування фондів за рахунок оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб).

По-друге, у процесі використання державних коштів виникають:

- відносини розподілу (що характеризують використання частини державних доходів, акумульованих нею у процесі обміну і розподілу);
- перерозподільчі відносини (забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів від одних суб'єктів до інших).

Підсумовуючи вищезазначене, можна виділити такі основні сутнісні характеристики державних фінансів:

- державні фінанси мають, насамперед, яскраво виражений перерозподільчий характер;
- функціонуючи в межах єдиної фінансової системи, державні фінанси забезпечують збалансування індивідуальних, корпоративних та суспільних інтересів;
- державні фінанси виконують роль регулюючого механізму, що врівноважує потреби і можливості окремих суб'єктів фінансових відносин;
- державним фінансам у найбільшій мірі притаманний фіскальний обмін: „податки – послуги”. Тобто, держава не відбирає частини доходів у своїх громадян і не поглинає їх самостійно. Вона повертає суспільству централізовану частину

національного продукту у вигляді суспільних послуг і товарів, що надаються через державний сектор.

Склад державних фінансів можна розглядати за ланками (внутрішньою будовою) і рівнями органів державної влади й управління (див. табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Склад державних фінансів за внутрішньою будовою та рівнями державного управління

Ланки Рівні	<i>Бюджетна система</i>	<i>Цільові фонди</i>	<i>Державний кредит</i>
<i>Загальнодержавні фінанси</i>	Державний бюджет	Загальнодержавні цільові фонди	Державні позики
<i>Місцеві фінанси</i>	Місцеві бюджети	Регіональні цільові фонди	Місцеві (муніципальні) позики

Ланками державних фінансів є:

- державні і місцеві бюджети;
- державні цільові фонди;
- державний кредит;
- фінанси державних підприємств.

За рівнями державні фінанси поділяються на:

- *загальнодержавні фінанси* – призначені для забезпечення суспільних потреб, які мають загальнонаціональний характер і відображають інтереси держави загалом. Через загальнодержавні фінанси здійснюється територіальний перерозподіл ВВП з метою збалансованого розвитку окремих регіонів;

- *місцеві фінанси* – це фінансова база місцевих органів влади й управління. Вони забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах та доходах, їх внутрішньотериторіальний перерозподіл. Функціональне призначення місцевих фінансів полягає у забезпеченні відносної фінансової незалежності й автономності

регіональних адміністративних формувань (областей, районів) та поселень.

Основна проблема структурної перебудови системи державних фінансів – встановлення оптимального співвідношення між її рівнями. З одного боку, рівень загальнодержавної централізації має бути таким, щоб надійно забезпечувати загальнонаціональні інтереси. Але надмірна загальнодержавна централізація може підірвати фінансову базу регіонів. Для здійснення своїх функцій і повноважень місцеві органи влади й управління потребують достатньо фінансових стимулів для ефективної діяльності.

Як уже було зазначено вище у вітчизняній фінансовій науці при визначенні сутності державних фінансів ключовим моментом виступають відносини. На практиці система таких відносин опосередковується досить розгалуженими грошовими та фінансовими потоками, які поділяються на:

- *зовнішні* – з іншими суб'єктами розподільчих відносин та іншими сферами і ланками фінансової системи;
- *внутрішні* – між окремими ланками державних фінансів.

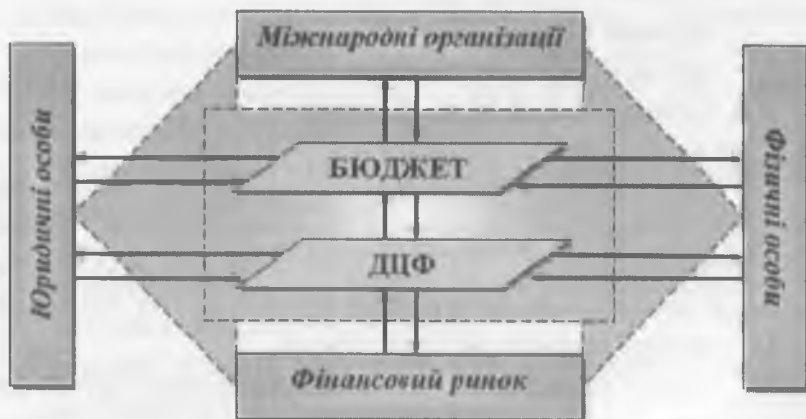

Рис. 5.1. Грошові потоки у сфері державних фінансів

Внутрішні відносини в системі державних фінансів, що відображаються у грошових потоках, складаються між бюджетом і фондами

цільового призначення, бюджетом і державним кредитом. Водночас ці відносини є швидше винятком із правил, оскільки цільові фонди створюються саме з метою певного відокремлення частини доходів. Прикладом таких відносин є перерахування з бюджету до Пенсійного фонду на виплату пенсій військовослужбовцям та інвалідам з дитинства. Перерахування коштів цільових фондів до бюджету має винятковий характер.

У системі зовнішніх відносин сфери державних фінансів пріоритетними є взаємовідносини з юридичними і фізичними особами, зокрема:

- сплата податків та інших обов'язкових платежів до бюджету;
- купівля державних цінних паперів;
- внески у цільові фонди;
- асигнування і виплати з бюджету і цільових фондів;
- повернення боргів та виплата процентів за позиками.

Тимчасово вільні кошти бюджету, і, насамперед, цільових фондів, можуть розміщуватись на фінансовому ринку, внаслідок чого формуються відповідні доходи.

Характерною ознакою сфери державних фінансів у цілому, є збалансованість вхідних і вихідних грошових потоків загалом. У розрізі ж окремих суб'єктів, сфер і ланок характерною ознакою є саме незбалансованість цих потоків як у часі, так і за вартістю, що й зумовлює перерозподільчий характер державних фінансів.

На відміну від вітчизняних, західні вчені говорять про державні фінанси не як про щось абстрактне, а як про фінансову діяльність держави або про державне фінансове господарство. У цьому контексті „державні фінанси” і „державне фінансове господарство” розглядаються у світовій фінансовій науці як цілком ідентичні, хоча за внутрішньою будовою різниця між ними полягає у тому, що останнє не включає фінансів державного сектору економіки, тобто охоплює бюджет держави, державні цільові фонди і державний кредит.

Фінансова діяльність держави ґрунтується на принципово інших засадах, ніж у підприємств, і характеризується, на перший погляд, досить простою схемою:

Це спрощує фінансову діяльність держави, оскільки:

- не існує проблеми мобілізації фінансових ресурсів;
- не існує проблем із їх розміщенням з метою забезпечення отримання доходів від їх використання;
- держава лише встановлює і законодавчо фіксує систему і порядок формування своїх доходів.

Однак, усе це свідчить про те, що фінансова діяльність держави у повній мірі і прямо залежить від результатів діяльності суб'єктів господарювання, тому що основою формування її доходів є перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб. Відтак, обсяги доходів держави залежать від двох чинників:

- обсягів виробленого ВВП;
- від налагодження механізму вилучення його певної частини на формування державних доходів.

Основними елементами фінансового господарства держави є:

- фінансові ресурси;
- державні доходи;
- державні видатки.

На перший погляд, ці фінансові категорії сприймаються як синоніми, проте розкриття їх внутрішньої сутності переконує, що ці поняття варто розмежовувати. Так, *фінансові ресурси* – це першооснова фінансового господарства держави. Фінансові ресурси держави охоплюють ресурси усіх секторів економіки: державного, підприємницького, а також приватного.

Тобто, загалом, *фінансові ресурси держави* – це сукупність доходів і надходжень, які перебувають розпорядженні підприємств, організацій та держави і спрямовуються на задоволення суспільних потреб з метою розширеного відтворення та зростання матеріального добробуту населення.

До складу фінансових ресурсів держави включають (рис. 5.2):

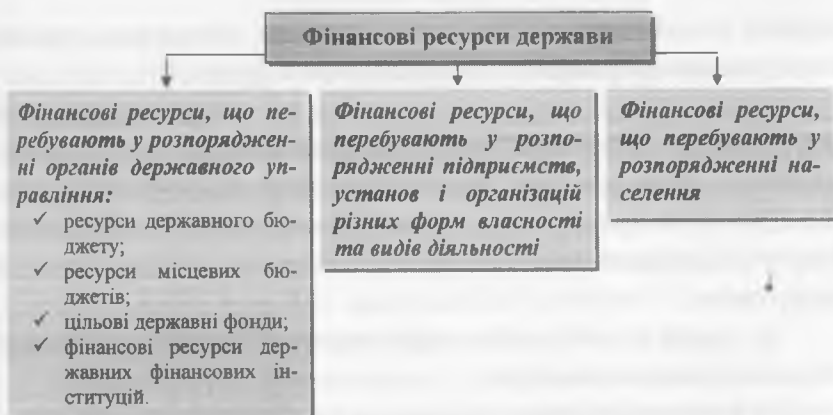

Рис. 5.2. Склад фінансових ресурсів держави

Проте держава розпоряджається не усіма переліченими фінансовими ресурсами, а лише тими, які зосереджені в бюджетній системі, централізованих державних цільових фонах, а також в державних фінансових інституціях.

На відміну від фінансових ресурсів держави, державні доходи є власністю держави. Основне призначення системи державних доходів – створення надійної фінансової бази для забезпечення фінансової діяльності держави.

Державні доходи – це сума коштів, що мобілізуються державою на забезпечення своєї діяльності.

Залежно від методів акумулювання фінансових ресурсів можна відокремити такі групи державних доходів:

- обов'язкові платежі і збори;
- емісія (грошова, кредитна);
- надходження від роздержавлення і приватизації державного майна;
- державний кредит;
- надходження від ЗЕД.

Центральне місце у системі доходів держави посідають доходи державного і місцевих бюджетів, завдяки яким мобілізується основна

частина фінансових ресурсів, необхідних для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Державні видатки – це сума коштів, що витрачається державою у процесі здійснення її фінансової діяльності. Державні видатки покликані забезпечити раціональне розміщення та ефективне використання державних коштів. Вони характеризують державну політику у сфері фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

За роллю у суспільному виробництві розрізняють *поточні видатки* і *видатки на розвиток*.

За формами фінансування розрізняють такі державні видатки:

1. Бюджетні кредити – це фінансова підтримка державних та інших підприємств, у яких понад 50% майна є державною власністю. Здійснюється з бюджетних асигнувань на поворотній і, як правило, платній основі під затверджені проекти використання коштів, що надаються як державна підтримка. Фінансову підтримку у формі бюджетної позики в Україні надає Міністерство фінансів на договірних засадах. Державні позики надаються різним галузям на значно м'якших умовах, ніж це робиться комерційними установами. Крім того, державному кредитуванню притаманна більша гнучкість порівняно із звичайними видатками. Кредитування можна розглядати і як важливий інструмент антициклічної політики, що активно використовується в період спаду ділової активності. Коли ж економічна діяльність повертається до свого звичного ритму, обсяги стимулюючих її позик скорочуються.

2. Державні дотації – форма бюджетного фінансування планово-збиткових підприємств, організацій і установ, які надають послуги або виробляють необхідні товари, витрати на виробництво яких перевищують ціну продажу.

3. Субсидії – у вузькому значенні – це трансферти підприємствам з боку держави (у грошовій формі, або у вигляді послуг, що мають грошову оцінку) на фінансування поточних витрат. У широкому значенні субсидією вважається будь-яка виплата держави на користь суб'єкта підприємницької діяльності (якщо ця виплата

обмежується певною галуззю, певною метою економічної політики, певним регіоном). До субсидій у широкому розумінні належать трансферти / платежі домогосподарствам.

У дослідженнях Світового банку використовуються поняття „приховані субсидії державним підприємствам”, до яких відносять пільгові кредити; багаторазова відстрочка виплати основної суми кредиту і відсотків за нього, або повне списання боргів за кредитами; заборгованість із сплати податків, списання податкової заборгованості; користування державними землями, будівлями, майном без сплати оренди.

4. Кошторисне фінансування – забезпечення державними грошовими коштами установ і організацій соціально-культурної сфери, оборони, органів державного управління, органів правоохоронної системи і органів безпеки, органів судової влади і прокуратури. Вони отримують кошти на своє утримання із бюджету на підставі фінансових документів – кошторисів.

5. Державне фінансування інвестицій – державні інвестиції в основні об'єкти економічного і соціального розвитку. Фінансування капітальних вкладень з бюджету в умовах ринку має свої особливості. Держава втручається у процес фінансово-кредитного забезпечення капітальних вкладень державних підприємств. Тому із бюджетними коштами, залучаються також іноземні джерела інвестиційного фінансування як з боку іноземних держав, так і з боку міжнародних і приватних вітчизняних комерційних банків і кредитних установ.

Державне фінансове господарство відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві. Водночас державне фінансове господарство надзвичайно складна і розгалужена сфера фінансової системи держави. Тому будь-які кардинальні зміни в ньому суттєво, а іноді й докорінно змінюють баланс суспільних інтересів. Відтак, реструктуризацію державного фінансового господарства в Україні у процесі ринкових трансформацій необхідно здійснювати, дотримуючись еволюційних засад поступового і поетапного реформування на основі чітко визначеної економічної доктрини і фінансової стратегії розвитку за такими напрямками:

1. Зміна пропорцій між централізованими (державним фінансовим господарством) і децентралізованими (фінансами державного

сектору) державними фінансами. У зв'язку з роздержавленням і приватизацією державний сектор економіки значно скорочується. При цьому державні підприємства переходять на ті самі принципи організації фінансів, що й акціонерні та приватні. Як наслідок, істотно скорочується фінансова діяльність держави в реальному секторі економіки, відбувається чітке розмежування державного фінансового господарства і фінансів державного сектору економіки.

2. Реструктуризація всередині державного фінансового господарства, що виявляється в розмежуванні сфер функціонування бюджету і цільових фондів. Витрати загальносуспільного характеру, спрямовані на реалізацію функцій держави, фінансуються з бюджету, а витрати цільового характеру – з фондів цільового призначення.

3. Вироблення напрямів і принципів фіскальної політики держави, визначення основ політики у сфері бюджету й оподаткування. Оптимізація рівня бюджетної децентралізації національного продукту, забезпечення ефективності оподаткування і бюджетних асигнувань.

4. Докорінні перетворення в структурі й засадах функціонування бюджетної системи через дедалі більшу її децентралізацію з чітким розмежуванням доходів і видатків між бюджетами, виходячи з чіткого розмежування функцій держави між центральними, регіональними і місцевими рівнями влади.

5. Реформування системи і методів формування дохідної бази бюджетів і фінансування видатків, установлення реальних джерел фінансування бюджетного дефіциту.

6. Розроблення засад і механізмів реалізації горизонтального і вертикального фінансового вирівнювання, удосконалення міжбюджетних взаємовідносин.

7. Вироблення концептуальних основ боргової політики держави, методів внутрішнього і зовнішнього запозичення, управління державним боргом.

На відміну від фінансів підприємств, що загалом уже функціонують на ринкових засадах, трансформація у сфері державного фінансового господарства, по суті, лише починається і має характер дуже повільних перетворень.

ТЕМА 6 *Бюджет і бюджетна система*

Бюджет як складова державних фінансів та центральна ланка фінансової системи держави. Сутність та функції бюджету. Бюджетна система та бюджетний устрій. Принципи побудови бюджетної системи. Бюджетний процес: суть та характеристика його стадій.

Розкриваючи дану тему, необхідно перш за все звернути увагу на те, що бюджет є одним із найголовніших інститутів економічного суверенітету держави і центральною ланкою фінансової системи держави, тому що він:

- забезпечує акумулювання коштів, необхідних для фінансового забезпечення виконання функцій держави;
- використовується для часткового перерозподілу доходів з метою підтримання сприятливого соціального становища у державі;
- активно впливає на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси у суспільстві;
- впливає на впровадження вищими органами влади відповідної національної стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення економічної і фінансової безпеки;
- невід'ємна частина ринкових відносин і одночасно важливий інструмент реалізації державної політики.

Поняття „бюджет”, у сучасному його розумінні, сформувалося завдяки тривалому історичному процесові еволюції суспільства, зокрема:

- трансформації натурального господарства у грошово-мінове;
- становлення держави, яке супроводжувалося протистоянням абсолютизму і демократії;
- ускладненням і розвитком економічного і фінансового життя.

Історично 1781р. прийнято вважати роком, коли був складений перший бюджет. Саме в 1781 році міністр фінансів Франції Жак Неккер представив звіт королю Людовіку XVI про стан фінансів

нації. Вперше був оприлюднений офіційний документ, що вміщував усереднені звітні дані за декілька років про доходи і видатки країни. До цього на рівні держави склалися окремі кошториси та рахунки, найчастіше неповні, лише за основними параметрами фінансового господарства.

Серед вчених фінансистів не існує єдиного підходу щодо етимологічного походження поняття “бюджет”. Натомість мають місце три основні версії, відповідно до яких слово „бюджет” походить з англійської, старо-нормандської (“bougette”), що в перекладі означає “шкіряний мішок”) та французької (“шкіряний гаманець” (bougette, pochette) мов.

Вперше узагальнив і відобразив еволюцію поглядів на сутність бюджету французький економіст – авторитет фінансової науки Рене Штурм у своїй праці “Бюджет”.

Бюджет держави є досить складним і багатогранним явищем у суспільстві. Розкриваючи економічну природу бюджету, доцільно розглянути такі його найважливіші характеристики, які у найповнішій формі висвітлюють його економічний зміст:

- за сутністю економічної категорії;
- за матеріальним змістом;
- за формою прояву;
- за правовим характером;
- за роллю у фінансовій системі держави.

Передусім слід підкреслити, що бюджет є самостійною економічною категорією. Як економічна категорія бюджет характеризується певними напрямками економічних (грошових) відносин:

- між державою і підприємствами державної форми власності;
- між державою і підприємствами колективної форми власності (акціонерні товариства, спільні підприємства тощо);
- між державою і приватними підприємствами;
- між державою і громадськими організаціями;
- між державою і населенням;
- між Україною та іншими державами і міжнародними організаціями.

Тобто, як *економічна категорія* бюджет представляє собою сукупність грошових відносин між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з іншого боку, з приводу формування і використання централізованого фонду грошових коштів.

Бюджет як економічна категорія знаходить своє матеріальне відображення у централізованому фонді грошових коштів, який є матеріальною базою існування держави. Разом з тим, централізація частини ВВП у бюджеті є платою суспільства за виконання державою її функцій, таких як управління суспільством, оборона країни, економічна і соціальна функції.

Характерними рисами бюджету як централізованого фонду грошових коштів є такі:

- *значні розміри* (обсяг бюджету визначається річною сумою коштів, що проходять через цей фонд). Основними факторами, що впливають на розмір бюджету є: рівень розвитку економіки; методи господарювання (в умовах адміністративно-командної системи частка бюджету в перерозподілі ВВП є дуже великою – близько 80%, в ринковій економіці частка бюджету значно зменшується); характер і масштаби тих програм, які держава планує здійснювати через бюджет;

- *маневреність та динамічність його коштів* (практично щоденно до нього надходять кошти і здійснюється фінансування видатків. У зв'язку з цим, необхідна чітко налагоджена система управління бюджетними коштами з метою забезпечення своєчасного і повного надходження доходів та раціонального й ефективного використання його коштів);

- *наявність резервних фондів* (оборотна касова готівка, стабілізаційний фонд, Резервний фонд Кабінету Міністрів України).

Як економічна категорія бюджет виконує такі основні функції: розподільчу і контрольну.

Через *розподільчу функцію* проходить процес концентрації грошових коштів в руках держави і їх використання з метою задоволення загальнодержавних потреб.

Контрольна функція сприяє формуванню уявлень про те, наскільки своєчасно і повно фінансові ресурси надходять у розпорядження держави, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів та чи ефективно вони використовуються.

Зміст розподільчої функції бюджету визначається процесами перерозподілу фінансових ресурсів між різними ланками фінансової системи. Жодна з інших ланок фінансової системи не здійснює такого багатогранного: міжгалузєвого, міжтериторіального перерозподілу коштів, як бюджет.

Специфіка розподільчої функції бюджету полягає ще й у масштабності операцій, багатоканальності грошових потоків. З бюджетом пов'язані всі сфери і ланки фінансової системи, кожен регіон і адміністративно-територіальне утворення, кожне підприємство і установа, кожен громадянин і суспільство в цілому.

Зміст контрольної функції полягає у тому, що бюджет об'єктивно через формування і використання фонду грошових коштів держави відображає економічні процеси, які протікають в структурних ланках економіки. Завдяки цій функції можна відслідкувати як надходять в розпорядження держави фінансові ресурси від різних суб'єктів господарювання, чи відповідає розмір централізованих ресурсів держави обсягу її потреб тощо.

Основу контрольної функції бюджету складає рух бюджетних коштів і фінансових потоків, які відображаються у відповідних показниках бюджетних надходжень і видаткових призначень.

Особливістю контрольної функції бюджету є високий рівень централізації фінансових ресурсів у руках держави, а централізація завжди означає підзвітність і створює передумови для організації державного фінансового контролю зверху до низу.

За формою прояву бюджет є основним фінансовим планом, в якому відображається діяльність держави та місцевих органів влади і управління. Як фінансовий план бюджет представляє собою баланс доходів і видатків. Водночас це не просто розпис доходів і видатків держави – це віддзеркалення її економічної і соціальної, міжнародної та оборонної, а головне фінансової (в усіх її аспектах)

політики. Це форма прояву розглянутої вище сукупності перерозподільчих відносин у суспільстві.

Бюджет – єдиний фінансовий план, що має силу закону.

Варто відмітити, що окрім багатогранного науково-теоретичного розуміння суті бюджету важливе значення має юридично закріплене визначення терміну “бюджет”. Зокрема, у вітчизняному законодавстві з фінансових питань фігурує підхід щодо з’ясування суті бюджету як фінансового плану. Вперше такий підхід мав місце у Законі України “Про бюджетну систему України” (1995р.), а згодом і в Бюджетному кодексі, де визначено, що:

Бюджет – це план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади України, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Об’єктивна необхідність існування бюджету обумовлена такими факторами:

1. Бюджет – інструмент макроекономічного регулювання. До бюджетних методів регулювання економічних і соціальних процесів відносять: податки, які впливають на розвиток виробництва товарів, попит на них та їх пропозицію; бюджетне фінансування загальнодержавних програм, що забезпечують розширення виробництва й удосконалення його структури, розвиток соціальної сфери і соціальний захист громадян; фінансова підтримка окремих галузей і підприємств для вирівнювання економічних умов їх функціонування або прискореного розвитку (через субвенції, пільгові, безпроцентні кредити та ін.); створення за рахунок бюджетних коштів спеціальних фондів, резервів для попередження диспропорцій у розвитку економіки.

2. За допомогою бюджету держава виконує свої функції і, зокрема: здійснює утримання соціальної сфери; забезпечує соціальний захист населення; перерозподіляє кошти між окремими територіями і галузями; здійснює вплив на розвиток НТП через фінансування наукових установ; вирішує питання охорони навколишнього середовища тощо.

Таким чином, бюджет є центральною ланкою фінансової системи держави з огляду на його об'єктивну необхідність і багатосторонній вплив на функціонування усіх інших сфер і ланок фінансової системи. При утвердженні економіки ринкового типу в Україні бюджет зберігає свою важливу роль. Але при цьому змінюються методи його впливу на суспільне виробництво і сферу соціальних стосунків. Тому він широко використовується для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням рівня економічного та соціального розвитку у масштабах всієї території України. Сьогодні через бюджет перерозподіляється близько 30% валового внутрішнього продукту.

Державні органи на всіх рівнях управління для виконання покладених на них функцій повинні мати у своєму розпорядженні відповідні фінансові ресурси. З цією метою в державі створюється розгалужена мережа бюджетів, що забезпечують акумуляцію грошових коштів для фінансування економічного розвитку, соціальної сфери, благоустрою, утримання органів законодавчої і виконавчої влади та ін.

Сукупність різних видів бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права утворює бюджетну систему держави.

Таким чином в основу побудови бюджетної системи закладені:

- економічні відносини або економічна модель держави;
- державний устрій та адміністративно-територіальний поділ;
- фінансове право (побудова бюджетної системи врегульована нормами права).

Структура бюджетної системи, принципи її побудови та організація функціонування визначаються *бюджетним устроєм*, що ґрунтується на адміністративно-територіальному поділі держави. Бюджетний устрій передбачає:

- виділення видів бюджетів (структурування бюджетної системи за рівнями адміністративно-територіального поділу);
- встановлення принципів побудови бюджетної системи;

- розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- організація взаємовідносин між бюджетами.

Як правило, в унітарних країнах бюджетна система складається з двох ланок: центрального бюджету і місцевих бюджетів, а в державах із федеративним устроєм (США, Німеччина, Росія) до цих ланок додаються ще бюджети членів федерації.

В Україні побудова бюджетної системи регламентується нормами Бюджетного кодексу, прийнятого Верховною Радою України у червні 2001 року, який визначає:

- основні концептуальні засади бюджетної системи України;
- її структуру;
- принципи побудови;
- правові аспекти функціонування.

Згідно ст. 5 Бюджетного кодексу, бюджетна система України, як унітарної держави складається:

- 1) з державного та місцевих бюджетів;
- 2) місцевими бюджетами в Україні визнаються бюджет АРК, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування;
- 3) бюджетами місцевого самоврядування визнаються бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Рис. 6.1. Бюджетна система України

Становлення сучасної бюджетної системи України за умови утвердження ринкових відносин у суспільстві відбувається за концептуально визначеними чинним законодавством нормами. Згідно зі статтею 95 Конституції України, бюджетна система будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами.

Побудова бюджетної системи України ґрунтується на *принципах*, закріплених у статті 7 Бюджетного кодексу України:

1) *принцип єдності* бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності. Акумуляція коштів бюджетів всіх рівнів на єдиному казначейському рахунку свідчить про єдність коштів в межах бюджетної системи України;

2) *принцип збалансованості* – повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період. Цей принцип деталізує одне з положень ст. 95 Конституції України, визначається з раціонального співвідношення обсягу доходів і видатків. Дотримання цього принципу створює умови для уникнення дефіциту та профіциту бюджету;

3) *принцип самостійності* – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами Державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади та органи місцевого самоврядування коштами відповідних бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів, правом відповідних органів державної влади, органів влади АРК та органів місцевого самоврядування на визначення напрямів використання коштів відповідно до законо-

давства України, правом Верховної Ради АРК та відповідних рад самостійно і незалежно один від одного розглядати і затверджувати відповідні бюджети;

4) *принцип повноти* – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження до бюджетів і витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. Цей принцип вимагає обліку та включення до бюджету всіх без винятку доходів і витрат, які мають акумулюватись на єдиному казначейському рахунку та інших бюджетних рахунках згідно з бюджетною класифікацією. Цей принцип застосовується на всіх стадіях бюджетного процесу, але не виключає і певної спеціалізації використання коштів, цільової спрямованості їх використання (згідно зі ст. 13 Бюджетного кодексу України в рамках бюджету існує спеціальний фонд);

5) *принцип обґрунтованості* – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил. Формування бюджетних показників здійснюється на підставі затверджених Постановою Верховної Ради України Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період, а також затверджених Постановою Кабінету Міністрів України стратегічних напрямків розвитку бюджетної системи на середньострокову перспективу, які містять науково обґрунтовані найсуттєвіші бюджетні показники;

6) *принцип ефективності* – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу повинні прагнути до досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів. Реалізація цього принципу спрямована на досягнення найбільш повної та своєчасної реалізації завдань держави. Його додержання дозволяє перейти до контролю за досягненням кінцевого результату при витрачанні бюджетних коштів, забезпечити їх ефективно використання, найбільш повне задоволення

потреб за рахунок централізованих грошових фондів;

7) *принцип субсидіарності* – розподіл видів видатків між Державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами повинен ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача. Цей принцип формує засади найефективнішого надання суспільних послуг безпосередньо споживачам. Децентралізація видатків у бюджетах забезпечує найбільш точне закріплення коштів відповідного бюджету за їх отримувачами, ефективніше виконання видаткових повноважень на місцях. Метою розмежування видатків між ланками бюджетної системи є підвищення ефективності їх використання. Однаковий рівень бюджетної забезпеченості на різних рівнях обумовлюється закріпленням відповідних доходів за ланками бюджетної системи та наданням міжбюджетних трансфертів. Втім, посилення на принцип субсидіарності не відповідає на питання, чому видатки розділено між місцевими бюджетами саме на три групи: 1) видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і які розташовані найближче до споживачів; 2) видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України; 3) видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України. Натомість ефективний розподіл повинен ґрунтуватись на законодавчому розмежуванні функціональних повноважень територіальних органів влади, чого, на жаль, досі немає;

8) *принцип цільового використання бюджетних коштів* – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями. Тобто, бюджетні кошти використовуються їх розпорядниками та одержувачами для чітко визначеної мети, на яку спрямовані бюджетні видатки. За нецільове використання бюджетних коштів, бюджетні правопорушення встановлена фінансова та адмініс-

тративна відповідальність для розпорядників коштів;

9) *принцип справедливості та неупередженості* – бюджетна система України будується на засадах справедливого і не упередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. За рахунок бюджетної системи гарантується та забезпечується однаковий доступ усіх громадян України до соціальних програм, освіти, охорони здоров'я незалежно від місця їх проживання як на стадії формування надходжень доходів відповідних бюджетів, так і при розподілі трансфертів, збалансуванні бюджетів;

10) *принцип публічності та прозорості* – інформація про бюджет повинна бути оприлюднена.

Закон про Державний бюджет підлягає обов'язковій публікації в газеті „Урядовий кур'єр” не пізніше, ніж через сім днів після його подання Верховній Раді України. Норми Бюджетного кодексу гарантують доступність інформації щодо кожної стадії бюджетного процесу, показників проекту бюджету, прийнятого бюджету, звіту про його виконання, проекту щодо основних напрямків бюджетної політики. Відповідними процесуальними нормами забезпечуються гарантії гласності, оприлюднення закону та рішень про бюджет, етапів підготовки та розгляду звітів про виконання бюджету тощо;

11) *принцип відповідальності учасників бюджетного процесу* – кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу. Відповідно до цього закріплюються повноваження учасників бюджетного процесу щодо дотримання бюджетного законодавства, вводиться поняття бюджетного правопорушення та відповідальності за нього.

Для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави складається Зведений бюджет України, що включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим і зведених бюджетів областей та міст Києва і Севастополя.

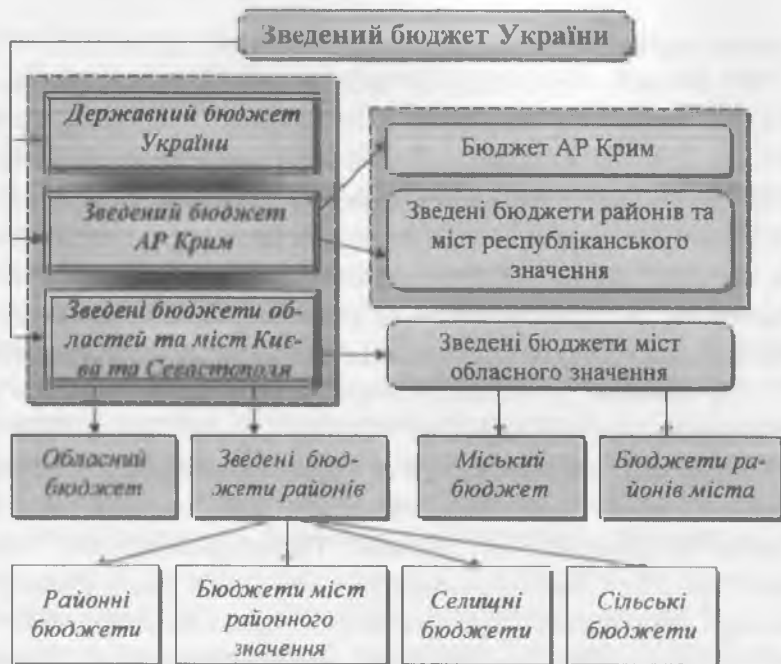

Рис. 6.2. Структура зведеного бюджету України

Сутнісні та функціональні відмінності між бюджетною системою і зведеним бюджетом України подано у таблиці 6.1.

*Таблиця 6.1
Сутнісні та функціональні ідентифікаційні ознаки
бюджетної системи і зведеного бюджету*

Бюджетна система	Зведений бюджет
1. Сукупність різних видів бюджетів	1. Сукупність показників бюджетів
2. Розгалужена мережа бюджетів, що забезпечують акумуляцію грошових коштів для фінансування загальнодержавних і місцевих потреб	2. Концентроване відображення у показниках доходів і видатків бюджетної системи
3. Бюджети, що є складовою бюджетної системи – це матеріальна і фінансова основа держави і органів місцевого самоврядування	3. Зведений бюджет – це зведені показники, що використовуються для аналізу і прогнозування економічного і соціального розвитку держави та її адміністративно-територіальних утворень

Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становлять бюджетну систему України.

Відповідно до ст. 19 Бюджетного кодексу України стадіями бюджетного процесу є:

- складання проектів бюджетів;
- розгляд та прийняття/затвердження закону про Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети;
- виконання бюджету, в т.ч. у разі необхідності, внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про місцеві бюджети;
- підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Від початку складання бюджетів до затвердження звітів про їх виконання весь бюджетний процес проходить під контролем Верховної Ради України. Тривалість стадій бюджетного процесу різна в окремих країнах, але в більшості випадків весь процес триває в середньому біля двох років.

Бюджет складається на рік. Цей період має назву бюджетного періоду, він в Україні співпадає з календарним роком. Проте є ряд держав, в яких бюджетний рік не співпадає з календарним. Наприклад, у США бюджетний рік триває з 1 жовтня по 30 вересня, у Швеції – з 1 липня по 30 червня, в Японії – 1 квітня по 31 березня.

Ефективність бюджетного процесу залежить від довершеності організаційно-правового та інформаційного забезпечення, скоординованості діяльності різних гілок влади, узгодженості фіскальної політики держави з монетарною, соціальною та макроекономічною.

Правове регулювання бюджетного процесу забезпечує Конституція України (ст. 96, 97, 98); Бюджетний кодекс України (глава 4, 6, 7, 8-9 і 10); на стадії виконання Закон України „Про Державний бюджет України” на відповідний рік, а також інші

законодавчо-нормативні і підзаконні акти, що регламентують права і обов'язки повноважних учасників бюджетного процесу.

Повноважними учасниками бюджетного процесу є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державне казначейство, Національний банк України, Рахункова палата України, головні розпорядники бюджетних коштів та ін. органи, на які законодавством України покладені бюджетні, податкові та ін. повноваження. Учасники бюджетного процесу формують його організаційне забезпечення; вони наділені законодавством відповідними правами й обов'язками, що становлять їх бюджетні повноваження. Бюджетні повноваження базуються на бюджетному праві.

Бюджетне право – сукупність юридичних норм, на яких базується і діє бюджетна система держави, визначається компетенція центральних і місцевих органів державної влади і державного управління щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету.

Бюджетні права за своїми юридичними властивостями зближуються з обов'язками, і в певній мірі одночасно є і обов'язками (наприклад, право затверджувати бюджет, право розподіляти бюджетні кошти). Відтак, в більшості випадків бюджетне право і обов'язок об'єднані в одному повноваженні, що відображає нерозривність прав і обов'язків суб'єктів бюджетного права.

Бюджетна ініціатива – це право членів законодавчого органу вносити зміни в представленій виконавчою владою проект бюджету. Користуються такими правами народні депутати, депутати місцевих рад і Президент.

Основою бюджетного процесу є *бюджетне планування*, основними завданнями якого є:

- достовірне визначення обсягу та джерел формування доходів бюджету;
- оптимальний розподіл видатків за окремими групами і галузями;

- збалансування бюджету і оптимізація джерел його фінансування.

Процедура бюджетного планування (послідовність заходів і дій зі складання і розгляду проекту бюджету) визначена Бюджетним кодексом України і на державному рівні включає такі етапи і стадії: визначення основних напрямів бюджетної політики; підготовка й аналіз бюджетних запитів; схвалення проекту державного бюджету Кабінетом Міністрів; розгляд та прийняття державного бюджету Верховною Радою.

Під виконанням бюджетів слід розуміти забезпечення своєчасного і повного надходження запланованих доходів, а також повного і безперервного фінансування передбачених бюджетом заходів.

Виконання Державного бюджету забезпечує Кабінет Міністрів України. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

В Україні застосовується казначейська форма обслуговування Державного і місцевих бюджетів України, яка передбачає здійснення Державним казначейством України операцій з коштами державного бюджету; розрахунково-касове обслуговування розпорядників бюджетних коштів; контроль бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань та проведенні платежів; бухгалтерський облік та складання звітності про виконання державного і місцевих бюджетів.

Перебіг бюджетного процесу в Україні упродовж останніх п'ятнадцяти років свідчить про наступне:

- існують значні розходження між значеннями показників бюджету, які обґрунтовуються Кабінетом Міністрів у проекті, і тими, що приймаються Верховною Радою;
- макроекономічні показники, які є підґрунтям бюджетних розрахунків (валовий внутрішній продукт, рівень інфляції, валютний курс тощо), демонструють дуже великий розрив між прогнозними значеннями і фактичними - до 1996 року

відхилення щодо величини валового внутрішнього продукту становили від 22 до 1000 %, а з 1996 року коливання були в межах від 3 до 18%;

- негативним у бюджетному процесі також є те, що значна частина показників Державного бюджету приймалася під нормативи, яких вимагали міжнародні фінансові організації, що надавали Україні реабілітаційні позики для стабілізації економічної ситуації.

Окрім цього характерною особливістю бюджетного процесу в сучасних умовах є систематичне порушення бюджетної дисципліни. Упродовж 1991 – 2007 років, можна констатувати факт недотримання термінів прийняття бюджету Верховною Радою України. Навіть у разі формального своєчасного першого подання проекту терміни розгляду й прийняття бюджету виходили за законодавчо встановлені терміни.

ТЕМА 7 *Доходи і видатки державного бюджету*

Економічна природа доходів бюджетів, їх склад та класифікація. Трансферти та їх роль у доходах бюджетів. Соціально-економічний зміст, склад та класифікація видатків бюджетів. Бюджетний дефіцит: суть, причини виникнення, види та шляхи скорочення. Джерела покриття бюджетного дефіциту.

Висвітлюючи зміст даної теми необхідно звернути увагу на те, що функціонування бюджету проявляється через особливості формування доходів та принципи і форми фінансування видатків. Кожна із цих об'єктивних економічних категорій має специфічне суспільне призначення: доходи служать фінансовою базою діяльності держави, а видатки – задовольняють загальнодержавні потреби.

Розкриваючи економічну природу доходів бюджету, необхідно чітко усвідомлювати різницю між „державними доходами” і „доходами державного бюджету”. Державні доходи охоплюють ту частину фінансових відносин, яка пов'язана з формуванням фінансових ресурсів у розпорядженні держави і державних інститутів, а також державних підприємств. При цьому доходи бюджету займають головне місце у складі централізованих державних доходів, але це поняття вужче, ніж доходи держави.

Доходи бюджету – це частина централізованих ресурсів держави, які акумулюються у централізованому фонді грошових коштів держави – бюджеті і використовуються на виконання нею відповідних функцій.

Характеризуючи економічну природу категорії „доходи бюджету”, необхідно звернути увагу на те, що бюджетні доходи, з одного боку, є результатом розподілу ВВП між різними учасниками фінансових відносин, а з іншого – об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості, а також джерелом фінансування видатків бюджету.

Таким чином, як економічна категорія **доходи бюджету виражають економічні відносини, що виникають у держави з юридич-**

ними і фізичними особами в процесі формування централізованого фонду грошових коштів.

Формою прояву категорії „доходи бюджету” служать різні види платежів підприємств, організацій і населення в бюджет, а їх матеріальним втіленням є грошові кошти, які мобілізуються в централізованому фонді держави – бюджеті і надходять у розпорядження органів державної влади й управління.

Формування доходів бюджету здійснюється за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел на основі використання різноманітних методів. Головним внутрішнім джерелом доходів бюджету є вироблений у країні ВВП. Якщо для покриття фінансових потреб держави його недостатньо, то держава залучає національне багатство. Зовнішні джерела – це надходження доходів до бюджету на основі міжнародного перерозподілу доходів і фінансових ресурсів.

У процесі формування доходів бюджету та бюджетних ресурсів держава може використовувати такі методи:

1) *загальні методи*, притаманні всім суб'єктам фінансових відносин (від продуктивної діяльності, від майна та державних угідь, запозичення);

2) *специфічні*, властиві тільки їй, методи (податковий, емісійний).

Доходом держави від підприємницької діяльності є прибуток державних підприємств. За правом власності він належить державі. Однак, як правило, держава ніколи повністю не централізує його в бюджеті, а залишає певну частину на підприємстві. Мобілізація частини прибутку державних підприємств до бюджету може здійснюватися шляхом прямого вилучення або на основі податкового методу. У будь-якому разі це внутрішні взаємовідносини в системі державних фінансів. Доходи від державних послуг надходять до бюджету у вигляді державного мита – плагі за нотаріальні послуги, видачу дозволів, патентів, документів тощо та у вигляді компенсаційних доходів за виконані державою роботи – геологорозвідувальні, дорожні та ін.

Доходи від державного майна і майнових прав можуть надходити на постійній та разовій основі. Постійними доходами є орендна плата від переданого державного майна в оренду, та дивіденди від акцій, що

відображають корпоративні права держави на частку майна акціонерних товариств, якою володіє держава. Разові доходи держава отримує від реалізації свого майна чи корпоративних прав (наприклад, доходи від приватизації). Доходи від державних угідь пов'язані із загальнонародною, по суті державною, власністю на землю та, відповідно, на угіддя, що на ній знаходяться, і надра землі. Вони можуть надходити у вигляді платежів за використання лісових та водних ресурсів, за видобування корисних копалин, а також у вигляді доходів від концесій – передання прав користування угіддями і ресурсами.

Податковий метод формування доходів бюджету пов'язаний з перерозподілом доходів юридичних і фізичних осіб на користь держави. Основна частина податків відображає перерозподіл виробленого у країні ВВП. Певна частина податкових доходів відображає міжнародний перерозподіл доходів та формується за рахунок зовнішніх джерел (мита, що сплачується нерезидентами при ввезенні, вивезенні чи транзиті товарів через митний кордон; податки, які сплачені за рахунок доходів, отриманих за кордоном, тощо).

Використання державою позикового методу формування бюджетних ресурсів має специфічний характер. Адже, якщо у суб'єктів підприємництва фінансова діяльність ґрунтується на кругообігу ресурсів (у тому числі позикових, які після їх використання в одному чи кількох оборотах можуть бути повернені власнику), то держава здійснює фінансування з бюджету, як правило, на безповоротній основі. Натомість залучення позик вимагає здійснення видатків на обслуговування державного боргу, котрий, крім суми заборгованості, включає виплату процентних чи дисконтних доходів. Це означає, що для фінансової діяльності держави запозичення доцільні у тому разі, коли вони забезпечуються належною фінансовою результативністю, передусім зростанням ВВП. При цьому варто пам'ятати, що і внутрішні, і зовнішні позики – є не джерелом формування доходів бюджету, а способом тимчасового поповнення бюджетного фонду. Так, з позицій бюджету поточного року – це надходження, що забезпечують фінансування його видатків. Проте за визначенням в усьому світі методологією державні позики належать не до доходів бюджету, а до джерел його фінансування, тобто покриття дефіциту.

Якщо позикові ресурси держави є тимчасовими, то *емісійний дохід*, різниця між номінальною вартістю випущених в обіг грошей і витратами на їх друкування (досить значними, але практично не відчутними порівняно з номінальною вартістю), є, по суті, фіктивним. Він не відображає ні вартості створеного ВВП, ні реалізованого національного багатства. З позицій поточного бюджетного року емісійний дохід, як і державні позики, забезпечує фінансування передбачених видатків. Однак, враховуючи його специфіку, він теж належить не до доходів бюджету, а до джерел його фінансування.

На сьогодні склалася розгалужена система доходів бюджетів, класифікація яких здійснюється за певними ознаками.

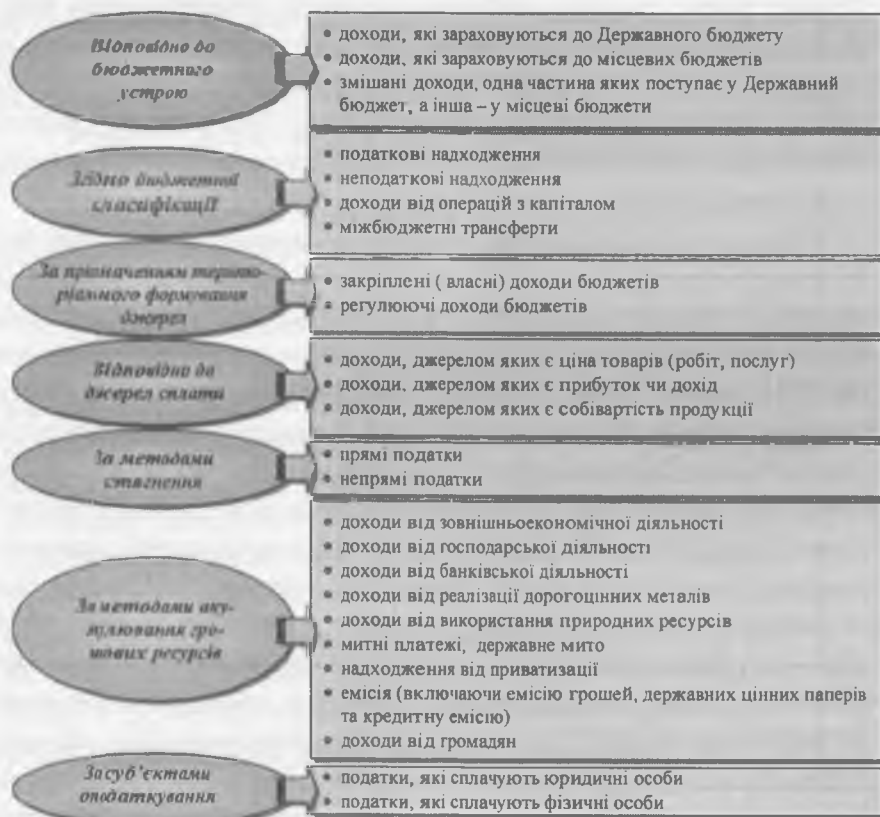

Рис. 7.1. Класифікація доходів бюджетів

Згідно Бюджетного кодексу України доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти.

Податковими надходженнями визнаються передбачені податковими законами України загальнодержавні і місцеві податки, збори та інші обов'язкові платежі.

Неподатковими надходженнями є:

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу;
- 3) надходження від штрафів та фінансових санкцій;
- 4) інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом:

- 1) доходи від продажу безхазяйного майна;
- 2) доходи від реалізації державних запасів, продажу землі і нематеріальних активів;
- 3) надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- 4) надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву;
- 5) інші надходження, визначені законодавством.

Трансферти – це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі, в тому числі специфічні гранти цільового призначення та генеральні гранти, що не обумовлені конкретними цілями їх використання.

Міжбюджетні трансферти поділяються на:

- дотацію вирівнювання – трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує;

- субвенцію – трансферт, який має чітко встановлені порядок та мету використання, визначені органом, який прийняв рішення про надання субвенції;
- кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів;
- інші дотації.

У дохідній частині державного бюджету зосереджується та частина вартості валового внутрішнього продукту, яка в процесі розподілу і перерозподілу доходів і нагромаджень може бути спрямована на розвиток економіки держави, соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, потреби оборони, управління.

Видатки бюджету за економічним змістом – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом та використанням централізованого фонду грошових коштів держави. Видатки бюджету поняття вужче ніж державні видатки, оскільки державні видатки включають видатки державного та місцевих бюджетів, видатки державних цільових фондів і видатки підприємств державного сектору.

Видатки бюджету згідно з Бюджетним кодексом – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Бюджетний кодекс України виділяє:

- видатки бюджету – кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум;
- витрати бюджету – видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.

З метою з'ясування ролі та значення бюджетних видатків у соціально-економічному житті держави їх прийнято класифікувати за певними ознаками. Відповідно до бюджетної класифікації видатки бюджету розмежовують за:

- 1) функціональною класифікацією;
- 2) економічною класифікацією;

3) відомчою класифікацією;

4) програмною класифікацією.

Видатки бюджетів за *функціональною ознакою* класифікуються у відповідності до основних функцій держави – управлінської, оборонної, соціальної, економічної. Відтак, виділяють:

а) *видатки бюджетів на державні послуги загального призначення*, до яких відносяться видатки на:

- державне управління;
- судову владу і прокуратуру;
- фінансові і митні органи;
- міжнародну діяльність;
- національну оборону;
- правоохоронну діяльність і забезпечення безпеки держави.

б) *видатки бюджетів на суспільні і соціальні послуги*, і зокрема, видатки на:

- освіту;
- охорону здоров'я;
- соціальний захист і соціальне забезпечення;
- житлово-комунальне господарство;
- культуру та мистецтво;
- засоби масової інформації;
- фізичну культуру і спорт.

в) *видатки бюджетів, пов'язані з наданням державних послуг*, тобто з веденням державною економічної діяльністю, до яких належать видатки на:

- промисловість та енергетику;
- будівництво;
- сільське господарство;
- транспорт;
- охорону навколишнього природного середовища;
- поповнення державних запасів і резервів;
- функціональні дослідження і сприяння науково-технічного прогресу.

За економічною класифікацією видатки поділяються на поточні видатки та видатки розвитку (капітальні видатки).

Поточні видатки – це видатки бюджетів на фінансування мережі підприємств та установ на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів із соціального захисту населення та інших, що не належать до видатків розвитку. До поточних видатків відносять:

- оплату праці працівників бюджетних установ і державних службовців;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання предметів постачання і матеріалів;
- оплата послуг з утримання бюджетних установ;
- видатки на відрядження;
- оплата комунальних послуг та енергоносіїв;
- трансферти населенню (пенсії, стипендії, допомоги та ін. виплати);
- поточні субсидії державним і приватним підприємствам;
- виплата відсотків за державним боргом тощо.

Видатки розвитку – це видатки бюджетів на фінансування інвестиційної діяльності, зокрема, фінансування капітальних вкладень, структурної перебудови господарства, субвенції та інші видатки, пов'язані з розширенням відтворенням. До них відносяться:

- придбання основного капіталу;
- створення державних запасів і резервів;
- придбання землі і нематеріальних активів;
- капітальні трансферти тощо.

Відомча класифікація видатків бюджету дає можливість у кожній групі бюджетних видатків виділити безпосередніх розпорядників бюджетних коштів – відповідне міністерство, державний комітет, державне відомство або іншу юридичну особу, якій надаються асигнування з бюджету. Таке групування видатків дає змогу забезпечити конкретно-адресний фінансовий контроль за використанням бюджетних ресурсів, а Державне казначейство України та місцеві фінансові органи на основі цієї класифікації ведуть реєстр усіх розпорядників бюджетних коштів.

Програмна класифікація видатків бюджету застосовується при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом і відображає роль держави у вирішенні найважливіших проблем суспільного життя.

З позицій використання централізованих у бюджеті коштів його видатки можна умовно поділити на дві групи – державне споживання і бюджетне фінансування юридичних і фізичних осіб.

Державне споживання – видатки на утримання державного апарату – управлінського, правоохоронного, судового тощо та армії. Формування доходів бюджету в цій частині є платою з боку суспільства державі за послуги, що надаються нею у сфері управління країною та забезпечення її обороноздатності й правопорядку.

Бюджетне фінансування – надання грошових коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом – відображає процес перерозподілу доходів у суспільстві. Якщо видатки бюджету в частині державного споживання відшкодовуються суспільству у вигляді відповідних послуг з боку держави, то бюджетне фінансування є, по суті, або поверненням суспільству, або суспільним споживанням частини централізованого у бюджеті ВВП. Бюджетне фінансування видатків, відбиваючи перерозподіл отриманих державою доходів, відображається у формуванні вторинних, а в окремих випадках, і первинних доходів юридичних і фізичних осіб.

До принципів бюджетного фінансування відносяться:

- отримання максимального ефекту від використання бюджетних ресурсів, що передбачає нормування відповідних затрат, а також мінімізацію державних витрат відносно отриманого результату;
- цільовий характер використання бюджетних ресурсів;
- поєднання власних, кредитних та бюджетних джерел;
- надання бюджетних коштів з урахуванням фактичного використання раніше наданих ресурсів;
- безповоротність та безвідплатність бюджетних асигнувань.

Надання бюджетних коштів може здійснюватися в таких формах: бюджетні інвестиції; державні трансферти; бюджетні кредити; кошторисне фінансування.

Кінцеві результати збалансування бюджету дають не тільки кількісні, а й якісні характеристики фінансового стану країни, фінансової діяльності держави і бюджетного менеджменту. Вони також відображають спрямованість і характер фінансової політики держави в залежності від тієї чи іншої доктрини, яка закладена в її основу. Основним проявом незбалансованості державних потреб із її фінансовими можливостями є *бюджетний дефіцит*.

Причини виникнення бюджетного дефіциту обумовлюються:

- надзвичайними подіями (війни, епідемії, стихійні лиха і т.д.), що потребує використання значного обсягу грошових коштів, а звичайних резервів не вистачає;

- необхідністю здійснення великих державних вкладень у розвиток економіки з метою її структурної перебудови, що у майбутньому дасть можливість забезпечити приріст валового внутрішнього продукту, зміцнити економічну могутність держави та підвищити матеріальний і культурний рівень життя народу. Це явище відображає не кризу в економічному житті суспільства, а державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення прогресивних зрушень у суспільстві;

- кризовими явищами в економіці, її розвалом;

- недосконалістю фінансового законодавства тощо.

В умовах, коли економіка країни розвивається динамічно і стабільно, бюджетний дефіцит, звичайно, в кількісно допустимих межах не є загрозовим. Його не слід зайво драматизувати, через те, що в борг живуть і продовжують жити багато економічно розвинутих країн. Проте рівень дефіциту бюджету повинен знаходитися під постійним контролем державних органів.

Основними причинами існування бюджетного дефіциту в Україні є: незавершеність економічних перетворень; низька ефективність виробництва, що супроводжується низькими темпами зростання ВВП; значне зростання та нераціональна структура бюджетних видатків; неефективне функціонування бюджетного механізму, що не дозволяє державі використовувати його в якості стимулу у розвитку економіки і соціальної сфери; недосконалість і часті зміни фінансового законодавства, що сприяють невпевненості виробників у доцільно-

сті розширення виробництва і відтоку капіталу з України; тінізація економіки та доходів фізичних осіб; інфляція; зростання обсягів державного боргу.

В економічній і фінансовій літературі знайшли відображення та теоретико-концептуальне обґрунтування різні види і форми бюджетного дефіциту, класифікація на які проводиться за певними ознаками.

Таблиця 7.1

Види та форми бюджетного дефіциту

№	Ознака класифікації	Вид/форма бюджетного дефіциту
1.	<i>За формою прояву</i>	<i>відкритий</i> (офіційно оголошений у законі про бюджет на відповідний рік); <i>прихований</i> (не визнаний офіційно, що проявляється у завищенні планових обсягів доходів, включенні до складу доходів джерел покриття бюджетного дефіциту тощо).
2.	<i>За причинами виникнення</i>	<i>свідомий</i> (наслідок недостатності фінансових ресурсів у держави в зв'язку з політикою помірної оподаткування з метою зміцнення фінансової бази підприємницьких структур та досить активною політикою позикових фінансів); <i>вимушений</i> (наслідок недостатності фінансових ресурсів у держави, що зумовлено низьким рівнем виробленого ВВП, коли навіть високий рівень оподаткування не може забезпечити бюджет держави достатніми доходами).
3.	<i>За напрямками дефіцитного фінансування</i>	<i>активний</i> (через спрямування коштів у розвиток економіки для зростання ВВП шляхом фінансування високоефективних інвестиційних проектів); <i>пасивний</i> (для покриття поточних витрат).
4.	<i>За критерієм визначення складових частин бюджетного дефіциту</i>	<i>фактичний</i> бюджетний дефіцит (є зовнішнім виявом розбалансованості дохідної та видаткової частин бюджету); <i>структурний</i> бюджетний дефіцит (дефіцит за умов повної або високої зайнятості потенційних виробничих ресурсів); <i>циклічний</i> бюджетний дефіцит (результат недонадходження бюджетних доходів внаслідок циклічних коливань в економіці).

5.	За терміном дії	стійкий дефіцит бюджету, який існує в довгостроковому періоді; тимчасовий дефіцит, що викликається касовими розривами у виконанні бюджету в результаті розбіжності у термінах надходження доходів і здійснення видатків або непередбачуваними подіями та обставинами.
6.	За зв'язком із державним боргом	первинний дефіцит бюджету (різниця між величиною дефіциту бюджету і виплатою процентів за борг. Дефіцит бюджету = (державні закупівлі товарів і послуг + трансфери + виплати з обслуговування боргу) – податкові надходження); операційний дефіцит (дефіцит державного бюджету з вирахуванням інфляційної частини відсоткових платежів з обслуговування державною боргу).

В Україні має місце бюджетний дефіцит, пов'язаний з економічною і фінансовою кризою, а отже, завдання його скорочення і ліквідації є дуже актуальними. При цьому слід розглядати два аспекти цієї проблеми. Перший – пошук резервів зростання доходів бюджету на стабільній податковій основі і скорочення видатків. Другий – реформування економіки і фінансів із метою посилення впливу фінансового механізму на економічні процеси в країні, створення фінансових передумов для зростання національного продукту, що дасть можливість ліквідувати і дефіцит бюджету.

До заходів, які сприяли б, з однієї сторони, збільшенню доходів бюджету, а з другої – скороченню державних видатків можна віднести:

- перегляд напрямків використання бюджетних коштів і спрямування їх на розвиток галузей, що визначають рівень економічної могутності держави, забезпечують впровадження передових наукових технологій у виробництво;

- створення сприятливих економічних умов для суб'єктів господарювання шляхом застосування пільг, субсидій та інших складових бюджетного механізму;

- широке залучення в Україну іноземного капіталу;

- скорочення обсягів державного сектору економіки і, відповідно, бюджетного фінансування;

- зниження видатків на оборону і управління тощо.

Резерви скорочення бюджетного дефіциту нині пов'язані насамперед з реформуванням системи видатків бюджету. На даний час основним результатом реформ стало створення двоканальної системи фінансування соціальних послуг – бюджетні асигнування та їх оплата безпосередньо громадянами. Платні послуги надаються не державними установами, що функціонують на комерційних засадах, і як додаткові – державними установами. З позицій бюджетного дефіциту і стану державних фінансів це важливий, але явно недостатній крок. Так, послугами комерційних установ соціальної сфери (медичні і навчальні заклади) користується дуже обмежене коло громадян, що мають відносно високий рівень доходів. Іншим громадянам це просто „не по кишені”. Рівень доходів від платних послуг у більшості установ державної соціальної сфери також дуже незначний – 5-10 %. Тільки в окремих із них, наприклад у престижних вищих навчальних закладах, він перевищує 50% загального обсягу фінансування. Тому практичні фінансові результати, хоча і відчутні, явно недостатні.

Мобілізація додаткових джерел фінансування соціальної сфери створила передумови для певного покращення ситуації, проте рівень бюджетного фінансування, як і раніше, залишається досить низьким – заробітна плата основної категорії працівників цієї сфери – вчителів і лікарів просто непорівнянна з витратами на житло, одяг, харчування. При цьому слід врахувати, що видатки на поточне утримання бюджетних установ фінансуються на ще нижчому рівні. Тому, незважаючи на певні зрушення до кращого, говорити про перспективи докорінного поліпшення ситуації немає підстав.

Аналіз наявних у держави ресурсів свідчить, що на всі галузі соціальної сфери грошей не вистачить. Необхідна концентрація зусиль на окремих її галузях, що, у свою чергу, неможливо без радикальних реформ в інших сферах. Такими напрямками трансформаційних процесів у системі державних фінансів, повинні стати пенсійна реформа і впровадження страхової медицини. Кошти, що будуть вивільнені, можуть бути зосереджені на реалізації одного з ключових завдань соціальної функції держави – забезпеченні шкільної серед-

ньої освіти, яка має бути загальнодоступною. У сфері вищої освіти доцільно розвивати вже сформовану систему поєднання платного навчання і бюджетного фінансування.

З позицій впливу системи видатків на економічні процеси необхідно розглядати її прямий і непрямий вплив. Прямий вплив виявляється у фінансуванні з бюджету потреб розвитку економіки. Це – бюджетні інвестиції в конкретні проекти. Безумовно, за стабільно функціонуючої економіки такі інвестиції не є функцією бюджету, але в умовах економічної і фінансової трансформації українська держава повинна відігравати важливу роль в інвестиційному розвитку економіки. Непрямий вплив бюджету на розвиток економіки виявляється в тому, що система його видатків повинна заохочувати не утриманські підходи в суспільстві, а прагнення кожного його члена працювати якнайкраще і заробляти якнайбільше.

Згідно з Бюджетним кодексом прийняття Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та міського бюджету на відповідний бюджетний період з дефіцитом дозволяється у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування дефіциту відповідного бюджету. Бюджет Автономної Республіки Крим та міські бюджети можуть прийматися з дефіцитом виключно у частині дефіциту бюджету розвитку. Дефіцит бюджету Автономної Республіки Крим та міських бюджетів покривається за рахунок запозичень. Затвердження обласних, районних, районних у містах, сільських та селищних бюджетів з дефіцитом не допускається.

В умовах наявності бюджетного дефіциту держава зобов'язана обрати найбільш оптимальні *джерела його покриття*. Фінансова теорія розрізняє два джерела – грошову емісію і державні позики. *Грошова емісія*, хоча і використовувалася на практиці багатьма країнами, практично ніколи офіційно не визнавалася. І в Україні в жодному з офіційних статистичних видань немає ніяких даних про її використання. Водночас у джерелах фінансування дефіциту в окремі роки показувалися кредити Національного банку України, які покривали лише 47,7 % обсягу дефіциту. Про те, що інша частина фінансувалася за рахунок грошової емісії, можна тільки здогадуватися. Крім

того, не слід забувати, що і самі кредити центрального банку, які пізніше повністю покривали обсяг дефіциту, значною мірою мали емісійний характер.

Слід нагадати, що використання грошової емісії для покриття бюджетного дефіциту було однією з причин гіперінфляції в Україні в 1992-1994 рр. – сумарно споживчі ціни за ці три роки зросли в 10 773 рази. Саме цей факт і послужив вирішальним поштовхом переходу до неінфляційних джерел фінансування бюджетного дефіциту. У поєднанні з іншими заходами це дало змогу поступово перебороти інфляцію: якщо у 1995 р. індекс зростання споживчих цін становив 501 %, то у 2001 р. всього 106,1 %. На сьогодні Бюджетним кодексом визначено, що емісійні кошти Національного банку України не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України.

Державне запозичення залежно від місця мобілізації коштів поділяється на внутрішнє і зовнішнє. Якщо внутрішнє запозичення характеризує перерозподіл фінансових ресурсів усередині національної фінансової системи між окремими її сферами, то зовнішнє – приплив додаткових ресурсів у країну.

Зовнішніми джерелами можуть бути кредити міжнародних фінансових об'єднань та іноземних держав, а також безплатна і безповоротна фінансова допомога під цільові програми, що мають міжнародне значення.

Внутрішніми джерелами можуть бути кредити Національного банку України, доходи від операцій з цінними паперами тощо.

Наявність зовнішніх та внутрішніх кредитних джерел зумовлює виникнення внутрішнього та зовнішнього боргу держави. Держава повинна здійснювати ефективний контроль та управління державним боргом.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що надійна система фінансування бюджетного дефіциту в Україні ще не створена, а фінансова система у тому вигляді, в якому вона склалася сьогодні, ще не спроможна забезпечити скорочення бюджетного дефіциту.

ТЕМА 8 Податки та податкова система

Соціально-економічна сутність податків та їх призначення. Функції податків. Еволюція принципів оподаткування. Елементи системи оподаткування. Класифікація податків. Податкова політика держави: суть, завдання та критерії формування. Податкова система: суть, структура, засади та принципи побудови. Етапи становлення та розвитку податкової системи України.

Вивчення даної теми слід розпочати з того, що в умовах ринкової економіки фінансова політика держави базується на системі фінансових регуляторів. Такими фінансовими регуляторами є насамперед податки, які є найдавнішою формою виразу фінансових відносин. Запровадження податків мало надзвичайно прогресивне значення для розвитку суспільства, вони супроводжували майже всю історію еволюції людської цивілізації, сягаючи глибокої давнини. Тривала історія розвитку податків налічує багато їх видів: податки на майно і прибуток, спадщину і землю, вікна і фруктові дерева, собак і автомобілі, додану вартість і заробітну плату, митні платежі, акцизи тощо. Окремі з перелічених видів мають тисячолітню історію, інші уже не застосовуються на практиці або використовуються лише окремими державами.

У процесі історичного розвитку вдосконалювалися форми стягнення податкових платежів, тому їхні назви неодноразово змінювалися в залежності від економічних і соціальних умов в країні. В епоху ранніх феодальних держав податки часто сплачувалися у вигляді так званих дарів, подарунків главі держави (англ. gift або лат. donum – “дар”). Пізніше податок почали пов’язувати з фіскальним обов’язком громадян перед державою (англ. duty – “обов’язок”, франц. impôt – “примусовий платіж”).

У давнину не існувало фінансового права, а тому податки розглядали лише з позицій фіскального насильства. Сама ідея походження податку пов’язана з примусом, з позбавленням платників прав власності на користь монарха. На рівні масової свідомості

податки довго сприймалися як невід'ємна ознака деспотичного правління, як обов'язок, недостойний вільної людини, що підкреслював податковий імунітет еліти феодального суспільства – дворянства і духовенства. Непосильні податки були причиною багатьох соціальних конфліктів і кровопролитних воєн і навіть причиною гибелі цілих цивілізацій (наприклад, Римська імперія занепала через непосильний податковий тягар). Знадобились віки, перш ніж податок з ґенерального платежу перетворився в усвідомлений обов'язок громадянина перед державою. Поступово податки стали настільки звичним джерелом державних коштів, що відомий політичний діяч Б.Франклін (1706-1790) про них висловився в 1789 році так: „У цьому світі ні в чому не можна бути твердо впевненим, за виключенням смерті і податків.” Так, від ознаки фіскального насильства теоретичне уявлення про податки поетапно розвинулося до усвідомленого поняття взаємовигідного фіскального обміну в системі взаємодії економіки, держави, суспільства і особистості. Щоправда, дотепер практика оподаткування залишається більш суперечливою і непослідовною, ніж теорія, адже навіть у сучасних зрілих громадянських суспільствах зберігаються залишки “фіскального нігілізму”, при якому податки сприймаються як кошти, що на принципах імперативності вилучаються урядом.

В сучасних умовах зрілої ринкової економіки податки є об'єктивною реальністю тому що:

- по-перше, податки – це фінансове підґрунтя існування держави;
- по-друге, в умовах ринкової економіки податок – це найважливіший фінансовий регулятор (важіль) фінансового механізму, за допомогою якого реалізується фінансова політика держави;
- по-третє, податок – це найефективніший інструмент перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб, та інструмент впливу держави на суспільне виробництво.

Тобто, з одного боку, податки забезпечують вилучення частини ВВП і формування централізованих фондів грошових ресурсів держави, а з іншого – перерозподіл ВВП, доходів юридичних і фізичних осіб з метою впливу держави на суспільне виробництво.

Розкриваючи економічну суть податку, варто розглядати податок у таких аспектах:

- за економічною сутністю;
- за формою прояву;
- за організаційно-правовою ознакою.

По-перше, *економічна сутність податків* виявляється в грошових відносинах, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду грошових коштів держави. Процес примусового відчуження частини доходів юридичних осіб і громадян на загальносуспільні потреби характеризує односторонній рух вартості (від платника податку до держави) без еквівалентного обміну.

По-друге, *матеріальною основою податків* є реальна сума грошових коштів, що мобілізуються державою, а конкретними *формами прояву категорії податку* є види податкових платежів (податок, плата, відрахування), які встановлюються законодавчими органами влади.

Плата (відповідає на запитання - за що?) – *передбачає певну еквівалентність відносин платника з державою*. Прикладами плати є державне мито, збори за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього середовища, рентні платежі, плата за торговельний патент на деякі види підприємницької діяльності. У значній мірі частина їх має характер відшкодування: вони є платою за послуги, які надаються державою, платою за отримання дозволу на якусь діяльність тощо. Плата вноситься за рахунок як собівартості, так і прибутку, що визначається механізмом її обслуговування.

Відрахування (відповідає на запитання – на що? або від чого?) *передбачає цільове призначення платежів*. Воно може бути або

частковим, тобто встановленим згідно з економічним змістом платежів, або повним, коли використання коштів у повному обсязі здійснюється лише за цільовим призначенням. Наприклад, часткове цільове призначення має збір за геологорозвідувальні роботи, оскільки він вноситься до держбюджету і в загальній сумі бюджетних доходів його цільове призначення втрачається. При цьому суми фінансування геологорозвідувальних робіт можуть бути як більші, так і менші за відрахування. Коли фінансування менше за надходження, то цільове призначення не зберігається. Прикладами повного цільового призначення відрахувань є збори /відрахування/ до державних цільових фондів. Загалом, відрахування відносять до затрат виробництва та включають у собівартість продукції.

По-третє, *за організаційно-правовою ознакою податок* – це обов'язковий платіж, який надходить у бюджетний фонд у визначених законом розмірах і встановлені строки.

Таким чином, податковим відносинам притаманні певні характерні особливості, що дають змогу виділити їх із загальної сукупності фінансових відносин, і зокрема:

- безповоротний /безеквівалентний/ характер /обмін/;
- відсутність конкретного цільового призначення;
- обов'язковий характер податків.

У світовій фінансовій науці сформувалось два основних системних підходи щодо наукового обґрунтування сутності та функціонального призначення податків.

Перший підхід ґрунтується на визнанні обов'язковості податкових платежів і базується на твердженні, згідно з яким послух і примус є необхідними елементами податку. При цьому, на думку прихильників цієї теоретичної концепції примусовий характер сплати обов'язкових платежів державі здійснюється в обмін на надані нею суспільні блага. Один із представників цієї концепції швейцарський економіст Е.Ліндаль, опираючись на наукові праці Е.Сакса, А. де Вігі де Марко, К. Вікселя, започаткував сутнісне тлумачення природи державних фінансів за ринковою обмінною схемою "податки - блага". Згодом цю

теоретичну інтерпретацію Г.Мюрдаль іменував “обмінною операцією (бартером) послуг на податки”, а Дж. Б’юкенен назвав “фіскальним обміном”.

Другий напрям фіскальної теорії визначає податок як свідомий громадянський обов’язок. Податок, що сплачується на основі індивідуального вибору і власної оцінки характеру державної діяльності виборцем – платником податків, дістав назву “податку Кларка”. Американський економіст Е. Кларк теоретизував проблему фіскального вибору як економічну теорію демократії, де існує згода громадян – виборців оплачувати податками зроблений ними вибір державотворення та обґрунтував залежність добробуту платників податків від їхньої власної поведінки. Така своєрідна форма свідомого оподаткування можлива, звичайно ж, в умовах зрілої демократії та досконалого громадянського суспільства, що в реальній суспільній практиці доволі часто блокується корисливістю й недосконалістю людської натури.

Розкриття сутності і суспільного призначення податків неможливе без визначення функцій цієї категорії. Функції податків є способом вираження особливих властивостей цієї категорії та її соціально-економічного призначення. Виходячи з того, що податки виступають необхідним інструментом централізації частини вартості ВВП у бюджеті і є засобом перерозподілу цієї вартості, можна стверджувати, що податки виконують дві основні функції:

- фіскальну,
- регулюючу.

Фіскальна функція є пріоритетною у характеристиці сутності податків, вона визначає їх суспільне призначення. Суть фіскальної функції полягає в тому, що податки є основним інструментом мобілізації фінансових ресурсів до бюджетів та державних цільових фондів. Тобто, ця функція забезпечує необхідні умови для створення матеріальної бази існування суспільства. З огляду на роль даної функції у формуванні бюджетного фонду (тобто матеріальних умов для функціонування держави) податкові надходження мають бути

постійними, стабільними, рівномірно розподілятися у часі і регіональному розрізі. Фіскальну функцію податків можна розглядати у складі розподільчої функції фінансів, оскільки оподаткування є одним із методів централізації частини ВВП, що створює умови для його перерозподілу та використання на загальносуспільні потреби.

В сучасних економічних умовах податкові платежі стали не лише головним джерелом наповнення державної скарбниці, але й вагомим інструментом регулювання економічних процесів, дієвим важелем перерозподілу фінансових ресурсів між державою, підприємницьким сектором та окремими верствами населення. Податки виступають дієвим інструментом проведення державою економічної, соціальної, науково-технічної, екологічної політики.

Відтак *регулююча функція* зумовлена іманентною здатністю податків впливати певним чином на розвиток економіки і соціальну сферу. Функції податків є об'єктивним явищем, а їх використання державою при проведенні податкової політики – суб'єктивним процесом. Тому держава за допомогою податків може ефективно регулювати процеси виробництва та споживання в суспільстві, нагромадження капіталу, інвестування тощо. Скажімо, маніпулюючи пропорціями та режимами вилучення частини доходів підприємств або домогосподарств, держава може відповідно змінювати напрями їхньої діяльності. Проте використання податку як фінансового регулятора – це дуже складна справа. Регулююча функція податків є обов'язковим явищем, а міра впливу податків на соціально-економічні явища залежить від податкової політики.

Поряд із переліченими, інколи виділяють *стимулюючу функцію* податків. Однак зауважимо, що податкове стимулювання є одним із наслідкових ефектів регулюючого впливу податків на економічну діяльність, тому стимулюючу дію оподаткування слід розглядати як підфункцію регулюючої функції. Так, через стимулюючу функцію податків держава впливає на процес відтворення, стимулюючи його розвиток, посилюючи нагромадження капіталу, розширюючи платоспроможний попит населення, створюючи додаткові стимули для ділової та інвестиційної активності, мотивації до праці, підтримуючи

рівень зайнятості. У процесі реалізації цієї функції стимулюючий вплив на суспільне виробництво забезпечується через диференціацію податкових ставок і встановлення різного роду пільг, преференцій і т. ін. Податкові пільги передбачають повне або часткове звільнення від сплати податків.

З допомогою *контрольної функції* оцінюється ефективність кожного податку і податкової системи в цілому. Таким чином, специфічне суспільне призначення податків визначається не існуванням кожної функції окремо, а лише завдяки їх єдності.

Для того, щоб податки слугували ефективним інструментом регулювання соціально-економічних процесів, необхідно дотримуватися певних принципів оподаткування. Впродовж кількох останніх століть в наукових колах ведеться дискусія стосовно основних принципів оподаткування, орієнтирів організації податкових систем, критеріїв взаємовідносин між фіском і платниками.

Вперше наукову систематизацію принципів оподаткування здійснив А. Сміт, який визначив чотири основні постулати оподаткування:

1) загальність (громадяни повинні брати участь у покритті державних видатків по можливості та відповідно до доходів, які вони отримують під захистом держави);

2) визначеність (податок має бути чітко визначеним щодо часу, розміру та способу, зрозумілим і відомим як самому платнику, так і будь-кому іншому);

3) зручність (кожен податок повинен стягуватись у найбільш зручні для платника час і спосіб);

4) дешевизна (кожен податок слід будувати таким чином, щоб затрати на його вилучення були мінімальними).

Чотири постулати А. Сміта стали фундаментом для багатьох дослідників, котрі вносили свої поправки та доповнення до цих критеріїв.

Так, італійський економіст Ф. Нітті, розвиваючи принципи А.Сміта, особливу увагу звертав на рівень оподаткування та

еластичність податків як вбудовану властивість реагувати на зміни економічних умов. Він виділив наступні принципи оподаткування:

- податки не повинні перешкоджати розвитку виробництва;
- податок не повинен скорочувати обсяг споживання;
- податкове законодавство повинно бути стабільним;
- необхідно уникати безпосереднього контакту агентів фіску (податкових інспекторів) з податкоплатниками;
- податки мають бути еластичними.

Німецький вчений А.Вагнер вбачав у податках не лише обов'язкові платежі для фінансування державних видатків, але й засіб згладжування соціальної нерівності доходу і багатства. На відміну від універсально-індивідуалістичного підходу попередників, котрі в основному акцентували увагу на платникові, він визначальну роль відводив національно-історичним особливостям конкретної країни.

А. Вагнер виділив такі принципи оподаткування:

- фіскальні (фіскальної достатності; еластичності);
- економічні (вибір належного об'єкту оподаткування з врахуванням можливості перекладання; вибір оптимального джерела сплати податків);
- справедливості (загальність; рівність оподаткування);
- податкової техніки (визначеність; зручність; дешевизна справляння).

Оригінальний підхід до визначення принципів оподаткування сформулював П. Самуельсон, визначивши лише два принципи:

- принцип вигоди: "Ті, хто по суті є рівними, повинні обкладатися однаковими податками";
- принцип жертвування або перерозподілу: "Якщо люди з однаковим матеріальним достатком повинні обкладатися однаковими податками, то це передбачає, що люди з різним матеріальним достатком повинні обкладатися нерівними податками".

Сучасне бачення принципів оподаткування, відображене у Світовому податковому кодексі, в основному сконцентроване на ефективності податкового законодавства та адміністрування і передбачає:

- наявність одного закону щодо питань оподаткування, а не декількох незалежних, що можуть вступати у протиріччя;
- простоту, зрозумілість, доступність і визначеність податкового законодавства;
- обмежене застосування протекційних податків, відмова від податкових пільг;
- ефективне адміністрування (наявність чесної і компетентної податкової адміністрації);
- обізнаність населення з податковим законодавством.

Характерно, що в жодному зведенні принципів не згадуються податкові пільги як необхідна умова оподаткування (лише у Світовому податковому кодексі пільги, можливо, допускаються під формулюванням „врахування національних особливостей”).

Оволодіння основами податкової теорії вимагає чіткого й точного розуміння податкової термінології, тобто понять, які прийнято називати елементами податку. До таких понять належать:

- об'єкт податку /податкова база/;
- суб'єкт /платник/ податку;
- джерело податку;
- ставка податку;
- податкова пільга.

Об'єкт податку – вказує на те, що саме оподатковується (дохід, земля, транспортний засіб тощо). Назва податку майже завжди походить від об'єкта оподаткування. У фіскальній термінології об'єкт оподаткування ще називають податковою базою.

Суб'єкти оподаткування – це особи (юридичні або фізичні), на яких покладено обов'язки сплачувати, утримувати та перераховувати податки до бюджету. Платника податку треба відрізнити від справжнього носія податку (кінцевого споживача) – особи, на яку податок припадає наприкінці усіх процесів перекладання.

Джерелом податку називають дохід, з якого платник сплачує податок. Джерело сплати може бути безпосередньо пов'язане з об'єктом оподаткування (коли оподатковується сам дохід або майно, що приносить дохід), а може і не мати відношення до об'єкта оподаткування (наприклад, податки на майно і землю, які перебувають в особистому користуванні і не приносять доходу їх власникам).

Ставка податку це законодавчо встановлена величина податку на одиницю виміру бази оподаткування. Існують два підходи до встановлення податкових ставок: універсальний і диференційований. *За універсального*, встановлюється єдина для всіх платників ставка, *за диференційованого* – кілька.

Диференціація ставок може проводитись:

- у розрізі платників, коли для більшості платників виділяється основна ставка, а також знижені і підвищені ставки для окремих платників;
- у розрізі різних характеристик і оцінок об'єкта оподаткування.

За способом побудови, ставки податку поділяються на:

- *тверді ставки* встановлюються у грошовому вимірі на одиницю оподаткування в натуральному обчисленні;
- *процентні ставки* встановлюються щодо об'єкта оподаткування, який має грошовий вимір.

Процентні ставки можуть бути: *пропорційними* – єдині ставки, що не залежать від розміру об'єкта оподаткування; *прогресивні* – це такі ставки, розмір яких зростає в міру збільшення обсягів об'єкта оподаткування; *регресивні* – на відміну від прогресивних, зменшуються у міру зростання об'єкта оподаткування. У практиці оподаткування прогресивні і регресивні ставки можуть застосовуватись як окремо, так і в поєднанні – у вигляді прогресивно-регресивної і регресивно-прогресивної шкали ставок.

Податкова пільга – це повне або часткове звільнення від сплати податків. За характером цілей державної податкової політики усі пільги поділяють на:

- *соціальні* (надані окремим соціально незахищеним категоріям громадян);
- *економічні* (спрямовані на стимулювання розвитку виробництва, інвестиційної діяльності, інновацій тощо).

За формою надання виділяють такі групи пільг:

- звільнення від оподаткування окремих категорій платників;
- зменшення об'єкта оподаткування;
- зменшення бази оподаткування;
- зменшення податкових ставок;
- застосування спеціальних методів податкового обліку;
- збільшення податкового періоду;
- відстрочення сплати податкових зобов'язань.

Податкові пільги є одним із найбільш поширених механізмів сучасного податкового регулювання і в основному передбачають привілейоване становище певних груп податкоплатників. Податкові пільги широко застосовують на практиці, проте слід відмітити негативне ставлення до такого роду привілеїв з боку міжнародних торговельних організацій, зокрема Світової організації торгівлі.

Класифікацію податків проводять за певними ознаками.

За формою оподаткування /формою взаємовідносин платника і держави/ – усі податки поділяються на дві групи: *прямі і непрямі*.

Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платника, який сплачує їх до бюджету держави, і обсяг таких податків залежить від розмірів об'єкта оподаткування /податкової бази/. Тому, *прямі* податки сприяють такому розподілу податкового тягара, за якого більше платять ті члени суспільства, котрі мають вищі доходи. Такий принцип оподаткування більшістю економістів світу визначається найсправедливішим.

Непрямі податки встановлюються в цінах товарів і послуг, їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів, причому, конкретні платники податків не завжди є їхніми носіями.

Формально, *непрямі податки* справляються по пропорційних ставках. Кожний фактичний платник податку сплачує при купівлі

товару однакову суму податку, незалежно від отриманого доходу. Але за своєю внутрішньою сутністю непрямі податки регресивні: чим вищий дохід, тим меншою є питома вага цих податків у доході споживача і, навпаки. Саме тому, непрямі податки вважаються соціально несправедливими і відіграють у більшій мірі фіскальну роль.

Разом з тим, непрямі податки мають низку істотних переваг:

- широка база оподаткування /їх сплачує багато платників/ сприяє зростанню доходів бюджету;
- простота сплати і регулярність надходження до бюджету;
- вилучення податку на всіх етапах руху товарів сприяє рівномірному розподілу податкового тягаря між усіма суб'єктами підприємницької діяльності;
- застосування нульової ставки на експортні товари сприяє збільшенню обсягу експорту та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку.

Найхарактернішим прикладом непрямого оподаткування є: *універсальні акцизи (ПДВ); специфічні акцизи (акцизний збір); мито.*

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на три групи:

- на доходи;
- на споживання;
- на майно.

Податки на доходи – обов'язкові платежі, об'єктом оподаткування яких є дохід або прибуток, отриманий впродовж певного проміжку часу. Причому податки на доходи передбачають оподаткування безпосередніх доходів у процесі їх отримання (податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб).

Податки на споживання – це обов'язкові платежі, що сплачуються юридичними і фізичними особами у процесі споживання конкретних видів товарів чи послуг. Такі податки запроваджуються в основному з метою поповнення доходів бюджетів та регулювання співвідношення між споживанням та нагромадженням (ПДВ, акцизний збір).

Податки на майно – обов'язкові платежі, які справляються з конкретних власників рухомого чи нерухомого майна або в процесі передачі на нього власності.

За рівнем запровадження податки поділяються на загальнодержавні і місцеві.

Загальн одержавні – це обов'язкові платежі, які встановлюються найвищими органами влади і є обов'язковими для справляння на всій території країни незалежно від того до якого бюджету вони зараховуються. В Україні до таких відносять: податок на додану вартість, акцизний збір, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, мито, державне мито, плата за землю, рентні платежі, податок на промисел, плата за торговий патент, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, збір за спеціальне використання природних ресурсів, збір за забруднення навколишнього середовища, єдиний податок для суб'єктів малого бізнесу та інші.

Місцеві податки – це обов'язкові платежі, які встановлюються місцевими органами влади, а їх справляння є обов'язковим лише на певній території. В Україні місцевими податками є податок з реклами та комунальний податок; до місцевих зборів належать: збір за паркування автотранспорту, ринковий збір, збір за видачу ордера на квартиру, курортний збір, збір за участь у бігах на іподромі, збір за виграш у бігах на іподромі, збір за право використання місцевої символіки, збір за право проведення кіно- та телевізійних показів, збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей, збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг.

Держава, встановлюючи перелік податків, що справляються на її території та використовуючи їх для досягнення відповідних цілей, формує певну податкову політику.

Податкова політика – це діяльність держави у сфері запровадження, правового регламентування та організації справляння

податків і податкових платежів до централізованих фондів грошових ресурсів держави.

Формуючи податкову політику, держава за допомогою збільшення або зменшення обсягів податкових надходжень, зміни форми оподаткування та податкових ставок, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення може сприяти зростанню чи спаду господарської активності, створенню сприятливої кон'юнктури на ринку, умов для розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізації збалансованої соціальної політики.

Оптимальна податкова політика має оптимально поєднувати інтереси держави і платників. Успішне проведення податкової політики можливе за умови наукового поєднання таких критеріїв:

- фіскальної достатності;
- економічної ефективності;
- соціальної справедливості;
- стабільності;
- гнучкості.

Критерій *фіскальної достатності* зводиться до того, що проводячи податкову політику, треба забезпечити такий обсяг податкових надходжень, який є оптимально бажаним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто звернути увагу на чітку пропорційну залежність між нормою оподаткування та обсягом податкових надходжень: *чим вища норма оподаткування, тим вищі обсяги податкових надходжень.*

Іншими словами, за нульового оподаткування, податкові надходження відсутні. Із збільшенням норми оподаткування, податкові надходження до бюджету збільшуватимуться, хоча темпи росту податкових надходжень будуть повільнішими, ніж темпи росту норми оподаткування.

Залежність *економічної ефективності* діяльності суб'єктів господарювання від оподаткування можна відслідкувати за допомогою аналізу обсягу чистого доходу (прибутку) суб'єкта господарювання.

Суть критерію *соціальної справедливості* щодо встановлення рівня оподаткування визначається двома аспектами:

- по-перше, скороченням реальних доходів конкретних платників внаслідок сплати податків та податкових платежів;
- по-друге, поверненням частки номінальних доходів до конкретних платників, перерозподілених за допомогою податків через бюджет у вигляді суспільних благ (національна безпека, правопорядок, охорона здоров'я, освіта, благоустрій та інші трансфертні платежі).

Важливого значення у проведенні оптимальної податкової політики в державі надається критерію *стабільності*. Стабільність податкової політики передбачає незмінність правового регламентування справляння податків та зборів упродовж певного періоду.

За допомогою цього критерію досягається два позитивних моменти:

- по-перше, стабільність податкового законодавства дозволяє підприємству правильно обрати напрями фінансової політики і отримати заплановані прибутки;
- по-друге, покращується податкова робота як платників податків, так і органів державної податкової адміністрації.

Однак податкова політика повинна бути не лише стабільною упродовж певного податкового періоду. У податковій політиці необхідно враховувати *принцип гнучкості*, який передбачає, що внаслідок певних змін у соціально-економічному житті суспільства треба змінювати прийоми, методи та форми державного регулювання економіки, зокрема у сфері податків.

Оптимальне врахування усіх критеріїв забезпечує міцний фундамент, на якому базуються податкові взаємовідносини платників податків та держави.

Залежно від ступеня реагування на зміну економічної ситуації розрізняють дискреційну податкову політику, яка ґрунтується на діях уряду з метою зміни системи оподаткування (вона може бути стимулююча або стримуюча залежно від поставлених завдань) та недискре-

ційну податкову політику, яка здійснюється автоматично і не залежить від прийняття урядових рішень.

В залежності від очікуваних результатів виділяють політику максимальних податків, коли підвищення податків не супроводжується їх очікуваним поступленням до бюджету; помірковану податкову політику, яка сприяє розвитку підприємництва і створює сприятливий податковий клімат; податкову політику, яка передбачає високий рівень оподаткування, але водночас і значну соціальну захищеність.

Податкова політика будь-якої держави повинна бути спрямована на вирішення актуальних загальносуспільних завдань, серед яких можна виділити стратегічні і тактичні. Перед урядами розвинутих країн постають такі стратегічні цілі: економічне зростання, максимальний рівень зайнятості і забезпечення добробуту населення. Тактичними цілями податкової політики можуть бути поповнення державного бюджету, його збалансованість, стимулювання інвестиційної діяльності тощо.

Важливим індикатором ефективності податкової політики держави є рівень податкового навантаження (тиску), котрий показує, яка частка виробленого суспільством продукту перерозподіляється через бюджет.

Виявом практичної реалізації податкової політики, яка проводиться в тій чи іншій державі та формується відповідними державними структурами, виступає податкова система країни.

Податкова система – це сукупність загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, форм і методів їх установлення, зміни, скасування, обчислення, сплати та стягнення, а також забезпечення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері оподаткування, організація податкового контролю.

У податковій теорії і практиці дуже часто використовується таке поняття як „система оподаткування”.

Система оподаткування – процес встановлення і механізм справляння податків, тобто елементами системи оподаткування є

платник, об'єкт оподаткування, ставка тощо, та механізм обчислення і сплати податків.

Таким чином, систему оподаткування можна охарактеризувати як набір елементів, тоді як податкова система – це певна система взаємозв'язків між елементами через грошові та інформаційні потоки, які підпорядковані певній меті функціонування системи.

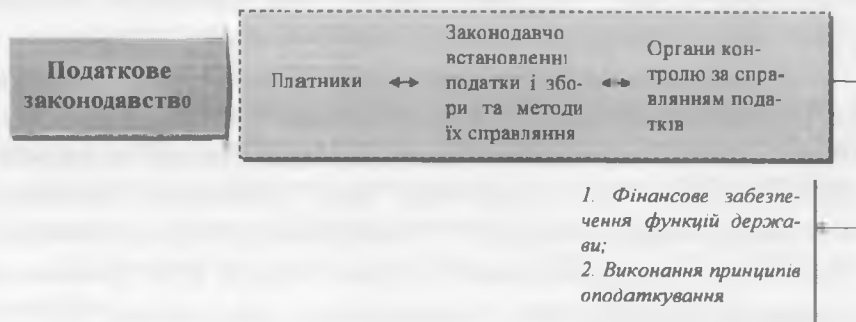

Рис. 8.1.Складові податкової системи держави

Відповідно до вищезазначеного, складовими податкової системи України є:

- система оподаткування (сукупність встановлених в державі у відповідності до діючого законодавства податків і зборів, а також механізм та способи їх розрахунку і сплати);
- платники податків (юридичні і фізичні особи, на яких чинним законодавством покладений обов'язок сплати податків і зборів);
- контролюючі органи (Державна податкова служба, державна митна служба, Пенсійний фонд, Фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування).

Натомість система оподаткування включає в себе:

- загальнодержавні податки і збори;
- місцеві податки і збори.

Загальнодержавні податки і збори, у свою чергу, поділяють на такі групи: прямі податки; непрямі податки; платежі цільового призначення; платежі за ресурси та інші обов'язкові платежі.

До складу зазначених груп входять такі податкові платежі:

1) прями податки: податок на прибуток підприємств; податок з доходів фізичних осіб; податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів; плата за землю (включає земельний податок та орендну плату за землю);

2) непрямі податки: податок на додану вартість; акцизний збір; мито;

3) платежі цільового призначення: внески на обов'язкове державне пенсійне страхування; внески на обов'язкове соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; внески на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; внески на обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві; збір за забруднення навколишнього природного середовища; збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства; збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію; збори до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

3) платежі за ресурси та інші обов'язкові платежі: збір за спеціальне використання природних ресурсів; рентна плата; збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету; збір за використання радіочастотного ресурсу України; державне мито; податок на промисел; плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності; митні збори; фіксований сільськогосподарський податок; єдиний податок для суб'єктів малого бізнесу.

Місцевими податками є: податок з реклами; комунальний податок. До місцевих зборів належать: збір за паркування автотранспорту; ринковий збір; збір за видачу ордера на квартиру; курортний збір; збір за участь у бігах на іподромі; збір за виграш на бігах на іподромі; збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі; збір за право використання місцевої символіки; збір за право проведення кіно- та телезйомок; збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей; збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг; збір з власників собак.

Важливим моментом побудови ефективної податкової системи є встановлення оптимальної структури податків, оскільки структура

податків постійно змінюється під впливом економічних, соціальних та політичних факторів. Загалом розвиткові сучасних податкових систем зарубіжних країн притаманні такі риси:

- розширення оподаткування особистих доходів;
- модернізація податків на споживання;
- зменшення впливу податків на прибуток корпорацій;
- постійне зростання відрахувань на соціальне страхування.

Незважаючи на різновиди податкових систем, існують загальні принципи, які визначають науковий підхід щодо характеристики внутрішньої суті та суспільного призначення цього поняття.

Загалом наукова думка у сфері оподаткування найчастіше зосереджує свою увагу на проблемі досягнення справедливого оподаткування в суспільстві. При цьому важливі два різні базові підходи, залежно від того, що покладено в основу встановлення та оцінки податку:

- платоспроможність індивіда;
- одержані вигоди.

Відповідно до *принципу платоспроможності* тягар оподаткування повинен розподілятися згідно з платоспроможністю платника податку (обсягу доходу, споживання, вартості майна тощо). З принципом платоспроможності пов'язані питання *горизонтальної* (платники податку з однаковою платоспроможністю та податковою базою за доходом чи майном сплачують однакові суми податків протягом певного періоду) та *вертикальної* (платники податку з різною платоспроможністю сплачують різні за обсягом суми податків, що диференціюються згідно з певними етичними принципами соціальної справедливості) рівностей в оподаткуванні.

Принцип платоспроможності піддається кількісному виміру, особливо щодо горизонтальної рівності оподаткування. При цьому використовується *діаграма Лоренца* та *коефіцієнт Джіні*.

Діаграма Лоренца дає змогу провести своєрідну паралель між податковими надходженнями до бюджету держави та сумарною кількістю платників податку. Ідеально бажаною є ситуація, коли певна кількість платників, наприклад 20% від загальної, сплачують до бюд-

жету відповідно двадцятивідсотковий обсяг податкових надходжень (на рис. 8.2 – це пряма лінія).

Дійсний розподіл доходів і податкових зобов'язань, що може бути на даний час у тій чи іншій державі відображає крива лінія.

Рис. 8.2. Крива Лоренца

Чим більше крива Лоренца нахилється вниз, тим значніша нерівномірність розподілу доходів і податкових зобов'язань, одним із факторів якого є оподаткування.

Коефіцієнт Джіні визначає ступінь нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань шляхом вирахування відношення між кривою Лоренца, яке виражає дійсний розподіл доходів і податкових зобов'язань й ідеально рівномірним бажаним розподілом:

$$\text{Коефіцієнт Джіні} = \frac{\text{Площа А}}{\text{Площа А} + \text{Площа В}}$$

Принцип вигоди стосується видатків і визначає справедливий спосіб оплати суспільних благ та послуг, які забезпечує уряд.

Подібно до будь-якого ринку, рівновага за обміну „податки-блага” виникає у тому разі, якщо податкові витрати на одиницю фінансованих державою суспільних благ і трансфертних платежів здійснюються з граничною вигодою для кожного споживача державних благ, платника податків.

На основі обраної соціально-економічної доктрини держави в країні повинен формуватись середній рівень оподаткування, тобто має встановлюватися оптимальна частка валового внутрішнього про-

дукту, що перерозподіляється через бюджет за допомогою податків на податкових платіжів.

Наприклад, політика соціального захисту в скандинавських країнах спонукає до підвищення норми оподаткування. Але таке підвищення ґрунтується на граничній корисності обов'язкових платежів, і втрата соціального добробуту конкретного громадянина – платника податку за обміну „податки – блага” – зводиться до мінімуму.

Формування податкової системи в Україні розпочалося відразу ж після проголошення незалежності, а трансформаційні процеси в економіці і фінансовій системі України свідчать про те, що основним їх напрямом було постійне перманентне удосконалення системи оподаткування. Україна, не маючи достатнього практичного досвіду і наукового обґрунтування фінансової, в тому числі податкової політики, змушена була йти шляхом експериментального пошуку кращих варіантів податкової системи.

Динаміку перетворень у податковій системі необхідно розглядати крізь призму основних завдань, що висувалися як головні мотиви цих перетворень на різних етапах розвитку податкової системи України і, зокрема:

I етап (1991-1993рр.) – формування власної податкової системи України;

II етап (1994-1999рр.) – приведення податкової системи у відповідність до умов ринкових відносин (консолідація і уніфікація податкового законодавства та поступове зниження податкового тягаря);

III етап (з 2000р.) – удосконалення податкової системи України.

У цілому процес становлення і розвитку податкової системи в Україні був досить складним, суперечливим і багато в чому спонтанним. Але загальний вектор цих процесів у цілому все ж дав позитивний результат – формування податкової системи і встановлення рівня оподаткування, характерного для ринкової економіки.

ТЕМА 9 Місцеві фінанси

Місцеві фінанси в економічній системі держави: суть, призначення та склад. Місцеві бюджети як фінансова основа місцевого самоврядування. Особливості організації фінансів комунальних господарств. Комунальний кредит: суть, необхідність та роль у розширенні ресурсного потенціалу та фінансовому забезпеченні розвитку територій.

Вивчення даної теми слід розпочати з обґрунтування необхідності і розкриття функціонального призначення місцевих фінансів в економічній системі держави. Як відомо, останнє десятиріччя ХХ початок ХХІ століття концептуально проходять під знаком демократизації державного управління та децентралізації державних фінансів (у 1985 році було підписано Європейську Хартію про місцеве самоврядування, яка заклала загальноєвропейські принципи організації місцевого самоврядування), а значить перерозподілу компетенції та послаблення ролі центральних органів влади на користь органів місцевого самоврядування. У контексті зазначених трансформацій (з приєднанням України у листопаді 1996 року до Європейської Хартії про місцеве самоврядування) відбувається і реформування бюджетної системи в Україні, що передбачає не лише зміну ролі і місця бюджету у фінансовій системі держави, а й удосконалення організаційної вертикальної побудови бюджету за рівнями влади; вирішення не тільки проблеми розширення фінансових, у тому числі бюджетних, прав місцевих органів влади й управління, а й збільшення фіскального потенціалу та зміцнення джерел фінансового забезпечення їх реалізації. Водночас життя змушує усвідомлювати, що власна доходна база місцевих органів влади в Україні залишається вкрай вузькою. Рельєфно проявляється тенденція відставання процесів формування доходів місцевих бюджетів України від темпів розширення завдань і обов'язків місцевих органів влади. Внаслідок цього розмір податкових та інших надходжень на місцевому рівні дуже часто не відповідає розміру локальних бюджетних витрат. Великих масштабів набув прихований дефіцит місцевих бюджетів. Постійно зростає дотаційна залежність місцевих бюджетів від державного бюджету. За цих умов фінансові проблеми

місцевих органів влади набули політичної гостроти. Вони часто є причиною ускладнення стосунків між “центром” і регіонами, а також між окремими регіонами. Хронічна нестача фінансових ресурсів і нестабільність доходних джерел місцевих бюджетів стали проблемою загальнодержавної ваги, що потребує невідкладного розв’язання у контексті забезпечення політичної та економічної стабільності, демократизації суспільного життя та побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки. Усе це переконливо підтверджує те, що місцеві фінанси є важливою ланкою економічної і фінансової системи держави.

За своєю економічною сутністю місцеві фінанси – це сукупність соціально-економічних відносин, пов’язаних з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій та вирішення завдань, як власних (місцевого значення), так і делегованих.

Матеріальною основою місцевих фінансів є централізовані і децентралізовані фінансові ресурси, що формуються у фондovій і нефондовій формі (це рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, цільові фонди місцевих рад, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад, сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають у управлінні районних і обласних рад).

Об’єктивними передумовами виникнення місцевих фінансів є становлення демократичних засад в державі і розвиток ринкових відносин. Їх функціонування пов’язане із забезпеченням необхідними фінансовими ресурсами місцевих органів влади і органів місцевого самоврядування.

Місцеві фінанси є важливою складовою фінансової системи країни, оскільки вони беруть участь у розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту держави і забезпечують фінансування значної частини витрат, пов’язаних з функціонуванням виробничої та соціально-культурної сфери, системи соціального захисту. Через місцеві фінанси держава активно проводить соціальну та економічну політику на рівні регіонів.

Найбільш повно соціально-економічна сутність місцевих фінансів розкривається у їх функціях, до яких відносять розподільчу і контрольну. Суть *розподільної функції місцевих фінансів* проявляється у розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту та формуванні і використанні фондів грошових коштів місцевого та індивідуального призначення. *Контрольна функція місцевих фінансів* проявляється у контролі за розподілом валового внутрішнього продукту між відповідними грошовими фондами і каналами розподілу та їх цільовим використанням. Окремі науковці до зазначених функцій додають також *регулюючу функцію*, що проявляється у регулюванні пропорцій економічного розвитку регіонів через використання інструментарію фінансового механізму.

Об'єктами місцевих фінансів є фінансові ресурси, що мобілізуються, розподіляються і використовуються місцевими органами влади для виконання покладених на них функцій і завдань. Місцеві фінансові ресурси є основою фінансової бази місцевих органів влади, закріплюють їх економічну самостійність, дають змогу реалізувати програми соціально-економічного розвитку регіонів, розвитку місцевої інфраструктури.

Основними складовими місцевих фінансових ресурсів є:

- доходи місцевих бюджетів і кошти цільових фондів;
- фінансові ресурси підприємств комунальної власності;
- кошти, отримані від місцевих запозичень;
- благодійні, спонсорські внески, пожертвування, інші ресурси згідно законодавства.

Диверсифікованість структури, методів формування місцевих фінансових ресурсів зумовлюють існування кількох ознак, за якими їх можна класифікувати. Зокрема, *за рівнем централізації* у структурі місцевих фінансових ресурсів виділяють:

- *централізовані фінансові ресурси* (місцеві бюджети, резервні та цільові фонди);
- *децентралізовані фінансові ресурси* (фінансові ресурси підприємств та організацій комунальної форми власності).

За формою прояву та характером формування місцеві фінансові ресурси поділяються на:

- фінансові ресурси у фондовій формі (місцеві бюджети, резервні та цільові фонди, фінансові ресурси підприємств та організацій комунальної форми власності);
- фінансові ресурси у не фондовій формі (кошти, залучені місцевими органами влади у формі банківських кредитів, від розміщення місцевих запозичень, інші кошти).

За місцем формування фінансових ресурсів, їх можна поділити на:

- власні фінансові ресурси, сформовані на території місцевого самоврядування в процесі створення там валової доданої вартості;
- фінансові ресурси, створені на інших територіях країни, які за допомогою перерозподільчих процесів спрямовуються органам місцевого самоврядування при нестачі власних коштів.

Місцеві фінанси як розгалужена система включають:

- місцеві бюджети;
- регіональні цільові фонди;
- комунальний кредит;
- фінанси підприємств, організацій комунальної власності.

Визначальною ланкою місцевих фінансів є місцеві бюджети. У них зосереджено 80% від усіх фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні місцевого самоврядування. Місцеві бюджети відображають політику органів місцевого самоврядування і є основним інструментом її реалізації.

Цільові фонди можуть створюватися в межах законодавства України для розв'язання будь-яких соціальних та економічних проблем на підвідомчій території. У даний час органи місцевого самоврядування позбавлені права створення позабюджетних цільових та валютних фондів, що пов'язано із чисельними порушеннями у їх формуванні. Нині у складі місцевих бюджетів формуються фонди охорони навколишнього природного середовища, інші цільові фонди місцевих рад та цільові фонди, утворені Верховною Радою АРК, органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади.

Комунальний кредит – це система відносин між двома юридичними особами з поворотної, платної і строкової передачі фінансових ресурсів, одна з яких орган місцевого самоврядування. Комунальний кредит у розвинутих країнах основне джерело фінансування муніципальних інвестиційних програм.

В Україні місцеві позики не набули належного розповсюдження. Основними перешкодами у поширенні практики випуску муніципальних позик є відсутність реальної і мобільної до конвертації у грошові ресурси застави для муніципальних цінних паперів, невизначеність механізмів повернення вкладених населенням коштів у випадках фінансової неспроможності органів, які випустили дані позики.

Фінанси підприємств комунальної форми власності є складовою місцевих фінансів, хоча їм притаманні певні специфічні ознаки, які впливають з особливостей форм власності і господарювання. Оскільки майно зазначених підприємств є власністю місцевих органів самоврядування, то при формуванні їх фінансових ресурсів, крім власних джерел залучаються також кошти місцевих бюджетів, а також кошти, отримані в порядку перерозподілу між цими підприємствами. Підприємства комунальної власності, як правило, належать до неприбуткових. Метою їх діяльності є не отримання прибутку, а забезпечення надання суспільних послуг на належному рівні.

Важливо відзначити, що підприємства та установи комунальної форми власності функціонують як у сфері матеріального, так і нематеріального виробництва, тому організаційно їх можна розділити на три групи:

- ті, які повністю перебувають на бюджетному фінансуванні;
- підприємства, які частково фінансуються за рахунок місцевих бюджетів;
- підприємства, які функціонують на принципі самоокупності.

Фінансові ресурси комунальних підприємств формують ресурсний потенціал регіону, становлять її невід'ємну частину і мають складну систему зв'язків із фінансовими ресурсами місцевих органів влади. Зокрема, за рахунок місцевих бюджетів фінансується створення нових комунальних підприємств, здійснюється їхнє інвестування й пільгове

кредитування, покриття запланованих збитків тощо. Водночас, за рахунок фінансових ресурсів комунальних підприємств формується певна частка доходів місцевих органів влади.

Досвід країн Заходу та постсоціалістичних держав, які сьогодні досягли переконливих успіхів на шляху розбудови ринкової економіки, засвідчує, що впорядкування сфери місцевих фінансів є одним із перших і невідкладних завдань, що стоять перед будь-яким суспільством. Адже без дієвих механізмів підтримки ефективності та законності управління фінансовими ресурсами регіону, які централізуються в руках органів місцевого самоврядування, досягнути прогресу в сфері місцевих фінансів неможливо. Левова частка питань місцевих фінансів стосується проблематики місцевих бюджетів, яка концентрує в собі як аспекти формування їх дохідної та видаткової частини, так і впливу цих явищ на суспільно-політичні та соціально-економічні процеси.

Місцеві бюджети – основна складова місцевих фінансів. Акумулюючи переважну частину усіх фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні місцевого самоврядування, місцеві бюджети є одним із головних важелів перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу. Зважаючи на складність і багатоаспектність категорії „місцеві бюджети”, їх сутність слід розглядати з кількох позицій.

Як економічна категорія місцеві бюджети – сукупність фінансових відносин, що складається між:

- органами місцевого самоврядування з одного боку і суб'єктами господарювання та населенням з іншого з приводу формування доходів місцевих бюджетів і проведення видатків;
- місцевими бюджетами різних рівнів, а також місцевими бюджетами і державним бюджетом з приводу перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення ефективного функціонування кожного з них.

За організаційною ознакою місцеві бюджети являють собою план доходів і витрат, які мобілізуються і витрачаються на певній території. За матеріальним змістом місцеві бюджети - це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій органами місцевого самоврядування. Як складова бюджетної системи держави і

основа фінансової бази діяльності органів місцевого самоврядування, місцеві бюджети забезпечують необхідними грошовими ресурсами фінансування заходів економічного і соціального розвитку, що здійснюються на відповідній території.

Важлива роль місцевих бюджетів визначається тим, що:

- місцеві бюджети є важливим інструментом макроекономічного регулювання (за їхньою допомогою перерозподіляється приблизно 1/6 виробленого валового внутрішнього продукту України);
- місцеві бюджети стають головним інструментом реалізації регіональної політики та вирішення таких важливих завдань, як структурна перебудова економіки, вирівнювання економічного розвитку регіонів та підвищення ефективності територіального поділу праці, розвиток місцевого господарства, здійснення житлового будівництва, благоустрій міст, проведення природоохоронних заходів тощо;
- місцеві бюджети є централізованим фондом фінансових ресурсів визначеної території, необхідних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування та їхнього використання з метою задоволення різних економічних і соціальних потреб.

Згідно з Бюджетним кодексом України місцевими бюджетами визнаються бюджет Автономної республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування (рис. 9.1).

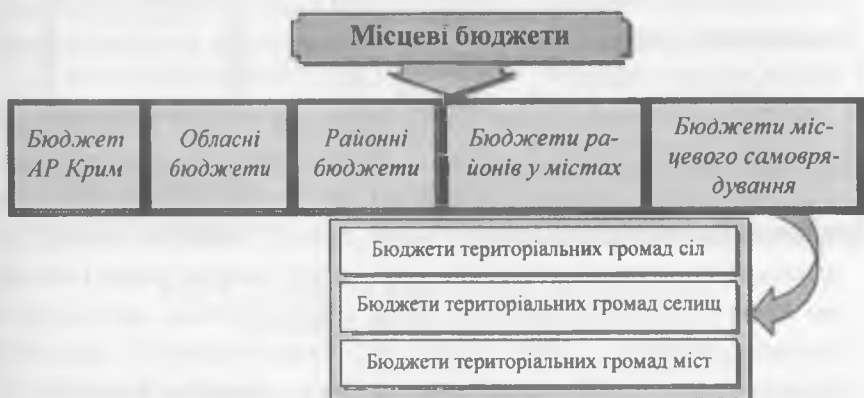

Рис. 9.1. Система місцевих бюджетів в Україні

Характерною ознакою сучасної бюджетної системи України є самостійність місцевих бюджетів, яка гарантується власними та закріпленими за ними загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів відповідно до законодавства.

Способи мобілізації грошових коштів до доходної частини місцевих бюджетів базуються на загальних методах та джерелах фінансування. До них належать:

- пряме вилучення доходів з комунального сектору;
- отримання доходів від комунального майна та власних послуг;
- перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб за допомогою податків;
- залучення муніципальних позик.

Доходи місцевих бюджетів можуть бути класифіковані за такими ознаками:

1. *За джерелами формування*, у структурі доходів місцевих бюджетів виділяють: *податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти.*

2. *За економічною природою доходи місцевих бюджетів* включають *власні* (мобілізуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади на основі його власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади) та *закріплені* (доходи, які повністю або частково зараховуються у певні бюджети безстроково або на терміновій основі і для їх включення не потрібне рішення органів вищого рівня).

3. *Відповідно до положень Бюджетного кодексу, доходи місцевих бюджетів* поділяються на *ті, які враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів* (податок на доходи фізичних осіб, державне мито, плата за торговий патент, плата за ліцензії на провадження певних видів діяльності, єдиний податок тощо) і *доходи, що не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів* (місцеві податки і збори, плата за землю, податок з власників транспортних засобів, податок на промисел, податок на прибуток підприємств комунальної форми власності, кошти за відчуження

комунального майна та землі, фіксований сільськогосподарський податок тощо). Отже, доходами, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів вважаються ті, які закріплені державою за місцевим бюджетом для забезпечення фінансування видатків, які обраховуються за фінансовими нормативами бюджетної забезпеченості. Якщо сума вказаних доходів не достатня для фінансування зазначених видатків, то на різницю даному бюджету надається трансферт (дотація вирівнювання). Доходами, що не враховуються при розрахунку трансфертів вважаються доходи, призначені для забезпечення видатків, які в межах чинного законодавства повністю передані на розгляд місцевих органів влади.

Основними джерелами доходної бази, акумульованої в місцевих бюджетах, є: податкові і неподаткові платежі, операції з капіталом, гранти, різного роду запозичення, а також міжбюджетні трансферти, які направляються на задоволення суспільних потреб адміністративно-територіальних формувань (рис. 9.2).

Рис. 9.2. Джерела формування доходної бази місцевих бюджетів в Україні

Специфіка функціонування та особлива роль місцевих бюджетів відображаються у складі і структурі їх видатків. Видатки місцевих

бюджетів можна класифікувати за низкою ознак: економічною, програмною, відомчою. Однак, роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку території найбільш повно дає змогу відобразити функціональна класифікація видатків, відповідно до якої кошти місцевих бюджетів витрачаються на наступні цілі: державне управління, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культуру і мистецтво, фізичну культуру і спорт, житлово-комунальне господарство, транспорт і дорожнє господарство та інші цілі. Таким чином, видатки місцевих бюджетів засвідчують, що кошти, акумульовані в них, спрямовуються, насамперед, на фінансування суспільних послуг населенню та розвиток місцевого господарства.

Видаткова частина місцевого бюджету включає поточний бюджет та бюджет розвитку. Кошти поточного бюджету спрямовуються на фінансування установ і закладів виробничої і соціальної інфраструктури, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань, а також фінансування заходів соціального захисту населення. За рахунок бюджету розвитку проводиться фінансування програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаних із розширеним відтворенням. Поділ місцевих бюджетів на поточний бюджет і бюджет розвитку визначає порядок фінансування за умов наявності дефіциту бюджету, пов'язаного з невиконанням його доходів. У такому випадку насамперед фінансуються видатки, що включені до поточного бюджету.

Другою за обсягом акумульованих фінансових ресурсів складовою місцевих фінансів є фінанси підприємств та організацій комунальної форми власності.

Комунальне господарство включає:

- санітарно-технічні підприємства (водопостачання, каналізація, санітарна очистка);
- внутрішньоміський транспорт;
- підприємства комунального обслуговування (лазні, пральні, перукарні, готелі);
- підприємства комунальної енергетики (електро-, газо- і тепло-

постачання);

- зовнішній благоустрій (дорожнє господарство, вуличне освітлення, озеленення);
- підсобні промислові та ремонтні підприємства, які обслуговують потреби комунального господарства.

Склад комунального господарства на кожній території різний, він залежить від кількості населення, особливостей господарського комплексу та інших специфічних умов (адміністративні центри, курортна місцевість, туризм тощо).

У комунальній сфері повільніше, ніж в інших, почали формуватися ринкові засади господарювання. Розвиток ринкових умов у комунальному господарстві гальмувався штучним стримуванням тарифів на комунальні послуги, які лише у 2000 році досягли рівня, що повністю покривав витрати на їх надання. Ще одним стримуючим чинником для розвитку ринкових засад стала наявність великої кількості пільговиків по оплаті комунальних послуг. У більшості регіонів не існує альтернативи державному комунальному комплексу, система споживання не забезпечена вимірювальними приладами. Рівень споживання послуг визначається, головним чином, якістю благоустрою населених пунктів і житлового фонду.

Частина підприємств комунального господарства провадять господарську діяльність на засадах бюджетного фінансування. Вони надають послуги безплатно (озеленення, освітлення вулиць, благоустрій). У них немає виручки від реалізації. Всі затрати відшкодовуються з місцевих бюджетів.

На організацію фінансів комунальних підприємств впливають загальноекономічні особливості галузі: процеси виробництва і реалізації співпадають у часі, і тому в складі оборотних засобів немає незавершеного виробництва і готової продукції. Ритм роботи підприємств залежить від пори року, від загального ритму життя населеного пункту, і тому доходи надходять нерівномірно протягом року.

Із-за діючого порядку розрахунків із споживачами за послуги (раз на місяць) у комунальних підприємств має місце значна дебіторська заборгованість по оплаті послуг, яка покривається власними оборот-

ними коштами. Водночас, по окремих послугах, які оплачуються наперед (придбання абонементів, місячних проїзних квитків), виникають додаткові кошти, які враховуються як стійкі пасиви.

Витрати комунальних підприємств складаються з прямих (матеріали, заробітна плата, вартість електроенергії, палива, амортизація основних фондів) та накладних (затрати на управління і обслуговування виробництва). Найважливішими статтями витрат є оплата праці та нарахування на неї, амортизаційні відрахування, накладні витрати. В підприємствах різних галузей комунального господарства структура затрат має певні відмінності.

Виручка від реалізації в комунальному господарстві – основне джерело відшкодування експлуатаційних витрат. У прибуткових галузях комунального господарства система тарифів за послуги диференційована в залежності від категорії споживачів і якості послуг.

Тарифи поділяються на такі групи:

- тарифи міського транспорту – як правило, єдині;
- тарифи санітарно-технічних підприємств (водопровід, каналізація, санітарна очистка) – диференційовані за споживачами;
- тарифи енергетичних підприємств – диференційовані за споживачами і за цільовим призначенням;
- тарифи готелів, лазень, пральних та інших послуг населенню диференційовані в залежності від якості послуг.

Розрахунок виручки комунального підприємства проводиться шляхом множення тарифної ставки на обсяг послуг, що планується надати. Якщо є різні види послуг, то розрахунок робиться по кожній послугі окремо.

Основні фонди у комунальному господарстві суттєво відрізняються від інших галузей. У своєму складі вони мають виробничі фонди, а також тротуари, мости, набережні та інші споруди. Структура відрізняється в залежності від галузі комунального господарства. У водопровідному, газовому господарствах, електропостачанні переважають передавальні споруди, в готельному і побутовому господарстві – будівлі.

Фінансування капітальних вкладень у прибуткових галузях комунального господарства проводиться за рахунок амортизації, частини прибутку, довгострокових кредитів, коштів місцевих бюджетів; у неприбуткових – за рахунок бюджетних коштів.

Муніципальний (комунальний) кредит – важлива складова системи місцевих фінансів, дієва основа для здійснення інвестиційної політики органами місцевого самоврядування. Питання розширення інвестиційних можливостей територіальних громад, залишається винятково актуальним упродовж всього періоду розбудови ринкової економіки. Саме комунальний кредит є основою фінансування муніципальних інвестиційних програм у розвинутих фінансових системах.

За економічною сутністю комунальний кредит – це сукупність економічних відносин між органами місцевого самоврядування, з одного боку, та фізичними і юридичними особами – з другого боку, при яких місцеве самоврядування виступає в якості частіше усього позичальника, рідше кредитора. Основна причина існування комунального кредиту – постійне протиріччя між фінансовими потребами органів місцевого самоврядування і реальними можливостями їх задоволення.

Основна відмінність між державним і комунальним кредитом – це продуктивний характер комунального кредиту: державні позики випускаються, як правило, з метою покриття бюджетного дефіциту, а місцеві позики – для здійснення інвестиційних проектів.

Комунальний кредит має такі основні форми:

- облігаційні позики;
- безоблігаційні позики;
- комунальний банківський кредит;
- комерційний комунальний банківський кредит;
- комунальний кредит державних банків;
- взаємний комунальний кредит.

Більшість цих форм муніципального (комунального) кредиту в Україні не мають належного розвитку. У даний час місцеві запозичення головним чином здійснюються у формі випуску облігацій вну-

трішніх місцевих позик. Розрізняють три *види муніципальних облигацій*:

- *бездохідні облигації*, що гарантуються майном чи доходами органу місцевого самоврядування;
- *дохідні облигації*, що випускаються для фінансування виробничих об'єктів, з доходів яких здійснюватиметься їх погашення;
- *облигації змішаного типу*, що не приносять доходу, але погашаються з доходів створених виробничих об'єктів.

Крім того, органи місцевого самоврядування мають право отримувати позики та кредитні лінії у фінансових установах.

Законодавчі засади здійснення місцевих запозичень в Україні закріплені Бюджетним кодексом України. Згідно його положень, запозичення до місцевих бюджетів здійснюються на засадах цільового характеру використання та безумовної поворотності. Запозичення до відповідних бюджетів можуть бути здійснені лише до бюджету розвитку, крім випадків, коли з метою подолання тимчасових касових розривів дозволяється отримувати короткотермінові позички у фінансово-кредитних установах на термін до трьох місяців. Згідно Бюджетного кодексу, кошти, отримані від місцевих запозичень не можуть використовуватися на фінансування поточних витрат, а також бути джерелом погашення основної суми боргу відповідного бюджету. Фінансові ресурси, отримані внаслідок емісії органами місцевого самоврядування державних цінних паперів, можуть використовуватися для задоволення потреб у фінансуванні інвестиційних програм місцевих бюджетів, а також із метою залучення інвесторів. Кошти від випуску облигацій внутрішніх місцевих позик, позики та кредити, які органи місцевого самоврядування отримують у банківських установах, залучаються на фінансування відповідного місцевого бюджету лише з обов'язковим внесенням до нього витрат на обслуговування зазначених позик і кредитів.

Існують *законодавчі обмеження здійснення муніципальних запозичень*. По-перше, місцева рада може прийняти рішення про запозичення до відповідного бюджету за умови, що видатки на обслуговування боргу бюджету АР Крим та бюджету місцевого самовряду-

вання щорічно не перевищуватимуть 10% видатків поточного бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування боргу. По-друге, якщо в процесі сплати основної суми боргу та відсотків щодо його обслуговування, має місце порушення графіка сплати з вини позичальника, то відповідна рада не має права здійснювати нові запозичення протягом наступних років. По-третє, тільки місцеві ради міст з кількістю населення не менше 800 тисяч мешканців мають право здійснювати зовнішні запозичення.

Проведення місцевих запозичень має базуватися на дотриманні певних *принципів*, до яких слід віднести:

- прозорість механізму та неупередженість при виборі виконавців проектів;
- дієвість - здатність забезпечити акумулювання запланованої суми коштів;
- ефективність, тобто відносно незначний обсяг додаткових витрат;
- вкладання коштів у прибуткові проекти;
- чітке визначення джерел погашення боргу;
- відносно невелика тривалість позики – не більше, ніж період активного використання об'єкта, який споруджується.

Проведенню місцевих запозичень передуює робота щодо належної підготовки до її здійснення. Зміст цієї роботи полягає у наступному:

- обґрунтування доцільності позики (визначення мети випуску місцевої позики; проведення економічного і фінансового аналізу проекту);
- визначення джерел погашення боргу;
- розрахунок впливу місцевої позики на доходи і видатки місцевого бюджету;
- аналіз кон'юнктури фінансового ринку;
- розробка та узгодження умов здійснення позики (визначення агентів з продажу облігацій, реєстраторів, агентів по здійсненню виплат; узгодження умов емісії; формування механізму адміністрування виплат за позикою тощо).

Обмеженість кола органів місцевого самоврядування, яким чинним законодавством дозволено здійснювати позики, відсутність досвіду у такій діяльності пояснюють не достатній розвиток місцевих заповичень в Україні. Розвиток муніципальних заповичень стримується також недостатньо розвинутим фондовим ринком, слабкою інфраструктурою та відсутністю достатньої кількості фахівців. Для уникнення проблем розміщення місцевого заповичення органи місцевого самоврядування повинні ґрунтовно вивчати не тільки мету позики, перспективні напрями витрачання залучених ресурсів, але й здійснювати дослідження груп потенційних інвесторів та особливості їх мотивації. Високий ризик роботи емітентів муніципальних позик на фондовому ринку може бути зменшений стратегією розміщення та управління заповиченнями, що будується на засадах системності.

Таким чином, закладення демократичних підвалин розвитку українського суспільства тісно пов'язане із визнанням важливої ролі місцевих фінансів у цьому процесі. Проте без створення належної фінансової бази органів місцевого самоврядування – роль місцевих фінансів у створенні правової, справді демократичної, держави матиме лише декларативний характер. Відтак, важливою передумовою розвитку інституту місцевих фінансів в Україні є створення гнучкої фінансової бази місцевих бюджетів, забезпечення ефективного розвитку муніципального кредитування та належного фінансового стану комунального підприємницького сектору країни.

Державні цільові фонди як самостійна ланка фінансової системи: суть, необхідність та значення. Класифікація державних цільових фондів. Бюджет Пенсійного фонду України: джерела формування та напрями використання коштів. Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності: фінансові аспекти діяльності. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: джерела формування коштів та напрями їх використання. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: джерела формування та напрями використання коштів.

Розкриваючи дану тему, перш за все варто звернути увагу на те, що державні цільові фонди є самостійною складовою ланкою фінансової системи держави і важливим елементом державних фінансів. Безумовно, серед ланок державних фінансів основну роль у перерозподілі фінансових ресурсів між територіями, галузями, сферами діяльності, фізичними, юридичними особами відіграють державний та місцеві бюджети. Однак, в умовах перманентного бюджетного дефіциту, зростання державного боргу і зовнішніх запозичень, виникає потреба у збільшенні державних видатків. Тому для вирішення соціальних і економічних загальнодержавних проблем залучаються нові форми перерозподілу централізованих фінансових ресурсів. Однією із таких форм виступають державні цільові фонди, що дозволяють залучити додаткові фінансові ресурси в умовах дефіциту бюджету. Відповідно, за логікою, такі фонди мають бути позабюджетними, тобто формуватися і функціонувати відокремлено. Проте, в Україні більшість із цих фондів так чи інакше були пов'язані з бюджетом. Деякі з них то приєднувалися до складу бюджету, то виводилися за його межі.

Як відомо основним централізованим фондом грошових коштів держави є бюджет, кошти якого знеособлені і забезпечують реалізацію функцій держави. Проте у держави можуть бути певні потреби, які мають особливе значення і тому потребують гарантованого фінансового забезпечення. До таких потреб належать: надання певних соціальних гарантій населенню у разі досягнення непрацездатного

віку, втрати працездатності, годувальника, роботи, настання інших не передбачуваних подій. Саме це і є причиною формування державних фондів цільового призначення.

В сучасних умовах розвитку незалежної України роль державних цільових фондів значно зростає, оскільки вони мають низку переваг у порівнянні, наприклад, з бюджетом. По-перше, зміни, які відбуваються в економічному і соціальному житті суспільства, потребують прийняття управлінських рішень за короткий проміжок часу. У той самий час використання бюджетних коштів регламентується законодавчими актами на рік. По-друге, рух коштів державних цільових фондів регулюється органами державної виконавчої влади. При наявності додаткових надходжень можуть бути збільшені розміри соціальних виплат тощо. Це вказує на більшу оперативність у використанні коштів державних цільових фондів. По-третє, державний бюджет затверджується як закон, передбачає контроль з боку Верховної Ради України. Державні цільові фонди не підлягають безпосередньо парламентському контролю і мають більше можливостей для маневрування коштами.

Поняття “державні цільові фонди” використовується у двох аспектах:

- по-перше, це *фонди грошових коштів*, які формуються на державному рівні в процесі розподілу та перерозподілу ВВП шляхом сплати юридичними і фізичними особами обов'язкових внесків та інших надходжень, з метою використання коштів на фінансування державних економічних та соціальних програм;

- по-друге, це *органи державної виконавчої влади*, яким надано право розпоряджатися коштами цільового призначення.

В законодавчо-нормативних актах державні цільові фонди розглядають, в основному, з точки зору їх організації та функціонування як органів державної виконавчої влади. Бюджет фонду є фінансовим планом спеціального органу управління, в якому відображаються його доходи і видатки. Тому матеріальний зміст фонду характеризується через доходи і видатки його бюджету.

Державні цільові фонди у розумінні матеріальної основи фінансових відносин характеризуються такими ознаками:

- цільове призначення коштів фондів, яке регламентується законодавчими актами;
- регулювання з боку держави джерел формування доходів, ставок внесків до державних цільових фондів, порядку нарахування та сплати;
- встановлення розмірів окремих виплат та їх корегування відповідно до поточної економічної та соціальної ситуації;
- перерозподіл коштів всередині системи кожного фонду;
- кошти знаходяться в розпорядженні спеціальних органів державної виконавчої влади.

Для державних цільових фондів характерна чітка регламентація порядку формування доходів та використання коштів. Джерела формування доходів, їх розміри визначаються в залежності від характеру та обсягу завдань, для реалізації яких створюються фонди. На їх розмір впливає стан економіки, фінансові можливості суб'єктів господарювання, соціальна ситуація тощо. Напрями витрачання коштів бюджетів фондів визначаються за їх призначенням, конкретними економічними умовами та програмами, які реалізуються.

Державні цільові фонди можуть утворюватися шляхом відокремлення від державного бюджету окремих видатків, що мають важливе значення для держави; або ж шляхом формування спеціальних фондів із самостійними джерелами доходів.

В залежності від рівня, на якому утворюються державні цільові фонди, вони можуть бути:

- державними;
- регіональними;
- місцевими.

В залежності від терміну дії державні цільові фонди поділяються на:

- *постійні*, створення яких об'єктивно зумовлене необхідністю виділення окремих функцій держави. Зокрема, в реалізації соціальної функції особлива увага приділяється соціальному страхуванню. У

процесі створення системи самостійних соціальних фондів ставилося завдання „розвантажити” бюджет від значної частки соціальних видатків і забезпечити їх автономне гарантоване фінансування;

- *тимчасові*, які формуються з метою прискореного вирішення актуальних проблем і припиняють своє функціонування після виконання покладених на них завдань.

В залежності від напрямків використання коштів фонди поділяються на:

- *соціальні* (Пенсійний фонд, Фонд загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд соціального захисту інвалідів);

- *економічні* (Український фонд підтримки підприємництва, Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств, Фонд держмайна, Фонд охорони навколишнього природного середовища);

- науково-дослідні (Державний інноваційний фонд);

- страхові;

- військові;

- міждержавні.

Роль державних цільових фондів проявляється у можливості:

- впливати на економічні процеси через фінансування та кредитування підприємств, тим самим визначаючи пріоритетні напрями розвитку національної економіки;

- забезпечувати природоохоронні заходи за рахунок спеціально визначених платежів та штрафів;

- гарантувати соціальний захист громадян у формі пенсій, допомог, соціальних виплат;

- забезпечувати фінансування соціальних послуг, що надаються окремим категоріям громадян тощо.

Важливість державних цільових фондів полягає також у тому, що вони можуть виступати інвесторами та учасниками фінансового ринку. Фонди містять резерви, а тому вільні кошти можуть вкладати

у цінні папери. Доходи від інвестицій є додатковим джерелом надходжень до фонду.

У фінансовій системі між державними цільовими фондами та іншими ланками виникають багатосторонні фінансові відносини з приводу сплати обов'язкових внесків, розподілу коштів та їх витрачання за цільовим призначенням.

В Україні найбільшими за обсягом та найвагомішими за значенням є соціальні фонди. Їх об'єктивна поява зумовлена різкою поляризацією доходів та рівня життя окремих категорій населення в умовах переходу до ринкових відносин. Наявність певних груп громадян з низьким рівнем матеріального забезпечення, що пов'язано з незалежними від їхніх зусиль причинами (кризові явища в економіці, стан здоров'я, вік, втрата роботи, збільшення утриманців тощо), зумовлює необхідність формування механізму соціального захисту населення.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків, надання бюджетних коштів та інших джерел згідно діючого законодавства України.

Основними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування є:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;
- страхування на випадок безробіття;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування здійснюється в Україні за рахунок коштів державних цільових фондів. Кожен із цих державних цільових фондів має закріплені доходи та видатки і відповідну систему управління.

Пенсійний фонд України був створений у 1991 році. Головними завданнями фонду є:

- пенсійне забезпечення населення;
- фінансування програм по підтримці пенсіонерів та інвалідів;
- міжнародне співробітництво з проблем пенсійного забезпечення тощо.

Згідно Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” №1058-IV від 09.07.2003 р. в Україні запроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення, яка включає:

- перший рівень – солідарну систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка побудована на принципі “солідарності поколінь”. Солідарна відповідальність поколінь передбачає забезпечення заробленого громадянином рівня життєвих благ шляхом перерозподілу коштів у часі (сьогоднішні працівники утримують вчорашніх, завтрашні візьмуть на себе забезпечення сьогоднішніх) і просторі (де б громадянин не проживав, він своєю працею і сплаченими в минулому соціальними відрахуваннями гарантує собі певний прожитковий рівень в майбутньому);

- другий рівень – накопичувальну систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (внески обліковуються на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які їх сплачують, і при досягненні пенсійного віку можуть ними скористатися);

- третій рівень – систему недержавного пенсійного забезпечення, що передбачає можливість додаткового добровільного страхування осіб у недержавних пенсійних фондах.

На даний час в Україні ефективно функціонує лише перший рівень.

Загальнообов’язкове державне пенсійне страхування здійснюється через Пенсійний фонд України. В систему зазначеного органу державної виконавчої влади входять: Пенсійний фонд України (центральний рівень); Головні управління Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, Управління Пенсійного фонду у районах, містах і районах у містах.

Джерелами формування бюджету Пенсійного фонду України є:

- 1) страхові внески на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування;
- 2) внески добровільно застрахованих осіб;

3) обов'язкові збори на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій;

4) кошти Державного бюджету України та державних цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду України у випадках, передбачених законодавством;

5) інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;

6) суми фінансових санкцій, застосованих до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених на посадових осіб та громадян за ці порушення;

7) благодійні внески юридичних та фізичних осіб;

8) інші надходження відповідно до законодавства.

Основним джерелом формування доходів Пенсійного фонду України є страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які сплачують страхувальники та застраховані особи.

Суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, їх об'єднання, філії, відділення, бюджетні, громадські та інші установи і організації, фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності перераховують в Пенсійний фонд внески на обов'язкове державне пенсійне страхування в розмірі 33,2% від фактичних витрат на оплату праці.

Громадяни, які працюють на умовах трудового договору, а також виконують роботи згідно з цивільно-правовими договорами, сплачують збір на обов'язкове державне пенсійне страхування в розмірі 0,5% сукупного оподаткованого доходу, якщо він не перевищує прожиткового мінімуму для працездатних осіб та 2% – якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує прожитковий мінімум для працездатних осіб.

Для підприємств, установ і організацій, де працюють інваліди, збір в Пенсійний фонд визначається окремо за ставкою 4% від фак-

тичних витрат на оплату праці для працюючих інвалідів та за ставкою 33,2% – для інших працівників підприємства.

Для підприємств, де кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, становить не менше 50% загальної чисельності працюючих і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менше 25% суми загальних витрат на оплату праці, збір у Пенсійний фонд перераховується у розмірі 4% від величини фонду оплати праці.

Крім того, законодавством встановлений порядок сплати зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, яким передбачено додаткові збори у розмірі 1% суми операцій з купівлі-продажу валют; 5% вартості реалізованих ювелірних виробів; 3% від вартості легкового автомобіля, визначеної відповідно до договору купівлі-продажу; 1% від вартості нерухомого майна з операцій купівлі-продажу; 6% вартості послуг стільникового рухомого зв'язку.

Кошти, акумульовані у Пенсійному фонді України, спрямовуються на:

- виплату пенсій (трудових (за віком, по інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років) і соціальних);
- виплату пенсій військовослужбовцям;
- виплату допомог на поховання непрацюючих пенсіонерів;
- реалізацію державних та регіональних програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів та інших категорій громадян, що потребують допомоги;
- організацію та проведення роз'яснювальної роботи;
- забезпечення поточної діяльності та утримання органів Пенсійного фонду;
- погашення банківських кредитів та відсотків за їх використання тощо.

Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням створений у 2001 році відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими

народженням та похованням” №2240-III від 18.01.2001 р. і виступає правонаступником Фонду соціального страхування України.

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності належить до цільових позабюджетних страхових фондів і є некомерційною самоврядною організацією. Фонд не може проводити будь-яку іншу діяльність, крім визначеної законодавством, та використовувати страхові кошти не за цільовим призначенням.

Управління Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності здійснюють правління та виконавча дирекція. В Автономній Республіці Крим, областях та в містах Києві і Севастополі безпосереднє управління здійснюють правління та виконавчі дирекції відповідних відділень Фонду.

Функціонування Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням пов'язане із встановленням гарантій щодо захисту прав громадян та отримання матеріального забезпечення і соціальних послуг у разі тимчасової непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, смерті громадянина або члена його сім'ї.

Джерелами формування доходів бюджету Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є:

- страхові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законодавством;
- суми не прийнятих до зарахування витрат страхувальника за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, пені, штрафів та інших фінансових санкцій, застосованих до страхувальників та посадових осіб відповідно до чинного законодавства;
- благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- асигнування із Державного бюджету України;

- дохід, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, в тому числі резерву страхових коштів Фонду, на депозитному рахунку;
- інші надходження відповідно до законодавства.

Основним джерелом формування доходів Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є відповідні страхові внески, які сплачують страхувальники (роботодавці) та застраховані особи і, зокрема:

- внески роботодавців у розмірі 1,5% від величини фонду оплати праці;
- страхові платежі найманих працівників у розмірі 0,5%, якщо сукупний оподатковуваний дохід платника не перевищує прожиткового мінімуму для працездатних осіб та 1% – якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує прожитковий мінімум для працездатних осіб.

Із Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності здійснюються видатки на:

- виплату допомог по тимчасовій непрацездатності;
- у зв'язку з вагітністю і пологами;
- при народженні дитини;
- по догляду за дитиною до досягнення нею трьохрічного віку;
- на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);
- санаторно-курортне лікування і відпочинок, надання дієтичного харчування;
- забезпечення поточної діяльності Фонду й утримання органів управління.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття був створений відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” №1533-III від 02.03.2000 р. і почав функціонувати з 2001 року.

Фонд соціального страхування на випадок безробіття є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Кошти Фонду не включаються до складу Державного

бюджету України. Управління Фондом соціального страхування на випадок безробіття здійснюють його правління, виконавча дирекція та її робочі органи.

Головним завданням фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є надання підтримки особам, які втратили роботу, а також допомога при працевлаштуванні та перекваліфікації.

Джерелами формування доходів бюджету Фонду соціального страхування на випадок безробіття є:

- страхові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законодавством;

- асигнування із Державного бюджету України;

- суми фінансових санкцій, застосованих згідно чинного законодавства до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених на посадових осіб та громадян за такі порушення;

- дохід, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку;

- благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;

- інші надходження відповідно до законодавства України.

Основним джерелом доходів Фонду соціального страхування на випадок безробіття є:

- внески роботодавців у розмірі 1,3% від величини фонду оплати праці;

- страхові платежі найманих працівників у розмірі 0,5% від величини сукупного оподаткованого доходу.

За рахунок коштів Фонду здійснюються виплати:

- допомог по безробіттю;

- відшкодувань витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та перекваліфікацією;

- матеріальних допомог безробітним та членам їх сімей;
- дотацій роботодавцям для створення робочих місць;
- допомог на поховання безробітних;
- фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази;
- створення резерву коштів Фонду.

Фінансування заходів, пов'язаних із соціальним захистом, охороною життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності здійснюються за рахунок коштів *Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань*. Діяльність Фонду регламентує Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" №1105-XIV від 23.09.1999 року.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України.

Управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань створений з метою проведення профілактичних заходів з охорони праці, відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків, відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим та членам їх сімей.

Джерелами доходів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві є:

- страхові внески роботодавців, диференційовані за галузями економіки і видами робіт за професійним ризиком становлять від 0,66% до 13,6% величини фонду оплати праці;
- штрафні санкції за порушення законодавства з охорони праці;

- добровільні внески;
- інші надходження.

За рахунок коштів бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві здійснюються такі види виплат застрахованим особам у разі настання страхового випадку:

- пенсії по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;
 - пенсії у зв'язку із втратою годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;
 - допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, яка наступила внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;
 - одноразова допомога в разі стійкої втрати професійної працездатності потерпілого;
 - щомісячна грошова виплата в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;
 - виплата потерпілому під час його професійної реабілітації;
 - одноразова допомога в разі смерті потерпілого;
 - щомісячна страхова виплата особам, які мають на неї право, в разі смерті потерпілого;
 - надання допомоги на поховання осіб, які померли внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.
- Склад тимчасових фондів цільового призначення досить мобільний. Сукупність тимчасових фондів цільового призначення за період функціонування України як незалежної держави зазнала суттєвих змін, що цілком зрозуміло. У різні роки до їх складу в Україні належали:
- Фонд ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи;
 - Фонд соціального захисту населення;
 - Фонд розвитку паливно-енергетичного комплексу;
 - Державний інноваційний фонд;
 - Фонд розвитку промисловості;
 - Фонд охорони навколишнього природного середовища;

- Фонд соціального захисту інвалідів
- відрахування і збори на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування та ін.

Особливе місце в системі фондів цільового призначення займав Фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту постраждалого населення. З одного боку, Фонд Чорнобиля можна розглядати як тимчасовий, оскільки він був призначений для ліквідації наслідків аварії. А з іншого боку, видатки, що спрямовувались на підтримання безпеки на Чорнобильській АЕС та в зоні відчуження, на переселення жителів із забруднених регіонів, на допомогу та лікування ліквідаторів і осіб, що постраждали внаслідок аварії мають ознаки постійних. З 1999 р. формування Фонду скасовано, а його видатки передано до бюджету.

Економічна природа, роль та значення державного кредиту. Функції державного кредиту. Форми державного кредиту та класифікація державних позик. Державний борг: суть та соціально-економічні наслідки. Управління державним боргом.

Вивчення даної теми слід розпочати з обґрунтування того, що державний кредит в умовах повнокровної ринкової економіки і демократичних форм державності – це досить розвинена галузь фінансової діяльності держави, яка відіграє важливу роль у функціонуванні фінансової системи. Ця роль доволі багатогранна, вона вже давно не зводиться лише до проблеми пошуку і залучення коштів, яких бракує, а, в не меншій мірі пов'язана з регулюванням соціально-економічних процесів.

Державний кредит, будучи доволі специфічною ланкою державних фінансів, є досить складним явищем у суспільстві, своєрідною суспільною позиковою системою. Розкриваючи економічну природу державного кредиту, доцільно проаналізувати основні сутнісні характеристики цього поняття. Система таких найважливіших характеристик передбачає з'ясування сутності державного кредиту у таких аспектах:

- ✓ за економічним змістом;
- ✓ за матеріально-речовим втіленням;
- ✓ за формою прояву;
- ✓ за юридично-правовим статусом.

Як відомо, кожна економічна категорія має свій зміст, понятійне навантаження, займає саме їй відведене місце. У цьому сенсі слід підкреслити, що державний кредит є самостійною економічною категорією, яка будучи невід'ємною складовою фінансів, характеризується тими самими ознаками, які притаманні фінансам в цілому, але одночасно має свої особливості, які відрізняють її від інших сфер і ланок фінансових відносин.

Як економічна категорія державний кредит – це сукупність

економічних відносин між державою в особі органів влади і управління, з одного боку, і резидентами (фізичними та юридичними особами) та нерезидентами (в тому числі іноземними державами й міжнародними фінансовими інституціями) – з іншого, при яких держава традиційно виступає у ролі позичальника (рідше кредитора і гаранта).

У класичному розумінні державний кредит безпосередньо обслуговує економічні інтереси держави, опосередковує зв'язки між державним бюджетом і усіма сферами економіки і при цьому держава, зазвичай, відіграє роль позичальника, а юридичні і фізичні особи – роль кредиторів. Споконвічно за допомогою державного кредиту залучаються тимчасово вільні фінансові ресурси юридичних і фізичних осіб, які використовуються для задоволення постійно зростаючих державних потреб. Проте, у сфері міжнародних економічних відносин держава може виступати одночасно і кредитором, і позичальником. У тих випадках, коли держава бере на себе відповідальність за погашення позик чи виконання інших зобов'язань, взятих фізичними і юридичними особами, вона є гарантом. У кількісному співвідношенні переважає діяльність держави як позичальника коштів, разом з тим, обсяги операцій, у яких вона виступає у ролі кредитора і гаранта, значно менші.

Матеріально-речовим втіленням державного кредиту є рух позичкового капіталу у результаті вторинного перерозподілу вального внутрішнього продукту. Особливістю такого руху є те, що кошти, які мобілізуються за допомогою державного кредиту не формують окремого фонду, а перерозподіляються, як правило, через бюджет. Тобто державний кредит забезпечує формування і використання централізованих грошових фондів держави. З одного боку, держава мобілізує вільні грошові кошти юридичних і фізичних осіб у тимчасове користування; а з іншого – ціною позикового капіталу для держави є позичковий процент, джерелом сплати якого є кошти бюджету.

Конкретними *формами прояву державного кредиту* є державні позики (забезпечені випуском цінних паперів чи залучені на підставі

угод) та гарантії. На відміну від державних позик, які відразу ж впливають на величину централізованого грошового фонду – бюджету, гарантування погашення зобов'язань не обов'язково призводить до зміни останнього. Якщо боржник своєчасно і в повному обсязі розрахувався за своїми зобов'язаннями, то гарант (у даному випадку держава) не несе будь-яких додаткових витрат.

За юридично-правовим статусом державний кредит можна трактувати як врегульований нормами права механізм залучення додаткових коштів державою; або сукупність особливих фінансових правовідносин, передбачених нормативно-правовими актами, що обумовлюються політико-економічними прерогативами держави в процесі залучення нею тимчасово вільних коштів на засадах добровільності, зворотності, платності і строковості. Юридичною основою державних позик є договір/угода. Навіть у випадку залучення державних позик шляхом випуску цінних паперів, кредитори (замість надання у розпорядження держави на певний строк коштів) отримують документи – державні цінні папери, які надають їм певні фінансово-правові переваги. Зазвичай угодами оформляються кредити від урядів інших країн та міжнародних організацій, тоді як за допомогою цінних паперів мобілізуються кошти на фінансовому ринку.

У традиційному розумінні державний кредит виникає як реакція на бюджетні дефіцити, зумовлені неекономічним, нераціональним використанням коштів, або ж додатковими з економічних, соціальних і політичних причин державними видатками, що виходять за межі фіскальних можливостей оподаткування. Саме тому *об'єктивна необхідність використання державного кредиту* для задоволення суспільних потреб зумовлена постійною суперечністю між величиною цих потреб і можливостями держави щодо їх задоволення за рахунок коштів єдиного централізованого фонду держави – бюджету. При сучасних функціях держави і потенційних фіскальних можливостях ефективної ринкової економіки державний кредит має особливе значення у зосередженні, з'єднуванні й використанні розрізнених капіталів в інтересах суспільства. Державний кредит набув вражаючих масштабів за умов розвинутого фінансового секто-

ра економіки та демократичних форм державності, оскільки уряди щораз намагаються проводити політику “щедрих” видатків у поєднанні з невідчутними методами мобілізації доходів, у тому числі за допомогою державного кредиту. Таким чином, сучасні фінансові системи побудовані на двох фіскальних засадах: податковій і кредитній. Податки і позики є свого роду взаємодоповнюючими інструментами державних фінансів, за допомогою яких держава мобілізує кошти для фінансування своїх постійно зростаючих потреб.

Державний кредит є специфічною інтегрованою категорією, яка за внутрішньою сутністю та економічною природою поєднує в собі характерні особливості двох видів грошових відносин – фінансів і кредиту. Усе це зумовлює багатоплановий характер взаємодії державного кредиту із державним бюджетом, безпосередній зв'язок із системою оподаткування та рухом позикового капіталу.

Державний кредит як фінансова категорія і метод мобілізації коштів для тимчасового поповнення бюджетного фонду має низку особливостей, що відрізняють його від класичних фінансових категорій і, зокрема, податків. По-перше, податкам притаманний односторонній безеквівалентний рух вартості – від платника до бюджету або у державні цільові фонди (зворотній рух можливий тільки у випадку повернення переплачених або помилково стягнених сум). Для державного кредиту характерний двосторонній рух вартості на принципах строковості, поворотності, платності – через певний період часу внесена сума повертається з відсотками. Тобто, державний кредит, з одного боку, є джерелом формування додаткових фінансових ресурсів держави, а з іншого – він також є джерелом збільшення доходів власників цінних паперів, шляхом виплати процентів і вигравшів за державними позиками.

По-друге, на відміну від податків, що відображають процес примусового відчуження частки доходів юридичних осіб і громадян на загальносуспільні потреби і характеризуються примусовим характером стягнення, державний кредит має добровільний характер (хоча в історії окремих держав відомі випадки відходу від принципу добровільності при розміщенні позик). Іншими словами, податки – це

імперативні грошові відносини, тоді як кредит – це відносини, що базуються на довірі, високій репутації і відповідальності.

По-третє, якщо в організаційно-правовому аспекті податок – це обов'язковий платіж, який надходить у бюджет у визначених законом розмірах і встановлені строки, то державні запозичення, як правило, здійснюються тоді, коли вичерпано інші джерела мобілізації фінансових ресурсів держави або коли доцільно обмежити рівень оподаткування.

По-четверте, призначення державного кредиту виявляється, насамперед, в тому, що він є засобом мобілізації державою додаткових фінансових ресурсів, тоді як податки – це основне фінансове підґрунтя існування держави.

Разом з тим, за своєю соціально-економічною сутністю, державний кредит має безпосередній зв'язок із системою оподаткування. Зокрема, податки є основним джерелом погашення боргу і виплати відсотків у майбутньому. Тобто державний кредит є свого роду антиципацією податків, іншими словами податками, взятими наперед, авансом.

Як економічна категорія державний кредит поєднує в собі особливості кредитних відносин, і зокрема, здійснюється на принципах зворотності, терміновості і платності. Проте, між державним і банківським кредитом, як класичною формою кредитних відносин, існують суттєві відмінності.

По-перше, банківський позиковий фонд використовується для кредитування підприємств (з метою забезпечення безперервності процесу розширеного відтворення і підвищення його ефективності) чи приватних осіб (для вирішення тимчасових індивідуальних фінансових проблем). Коли ж мова іде про державний кредит, то отримані через державну позику кошти надходять у розпорядження органів державної влади, перетворюючись в додаткові фінансові ресурси держави.

По-друге, характерною рисою банківського кредитування суб'єктів господарювання є продуктивне використання позичкового фонду з метою збільшення вартості додаткового продукту, що є

джерелом погашення кредиту і виплати процентів за ним. У випадку державного кредиту кошти використовуються, як правило, на покриття бюджетного дефіциту. Згодом, джерелом погашення державних позик і виплати процентів за ними виступають кошти бюджету.

По-третє, у випадку банківського кредиту у ролі позичальника і платника виступає одна і та ж сама юридична чи фізична особа. Особливістю державного кредиту є те, що тут безпосереднім позичальником є держава в особі органів державної влади, а виплати кредиторам (власникам державних цінних паперів) забезпечуються переважно за рахунок бюджетних надходжень, і зокрема, податкових. При цьому коло платників податків (які опосередковано є платниками за державним кредитом) не збігається з колом власників державних цінних паперів.

Як фінансова категорія державний кредит виконує *дві функції фінансів – розподільчу і контрольну*.

За допомогою *розподільчої функції* державного кредиту забезпечується формування коштів єдиного централізованого фонду держави – бюджету, а інколи (у рідкісних випадках) і державних цільових фондів. Виступаючи у ролі позичальника, держава акумулює додаткові кошти для фінансування своїх витрат. У промислово розвинених країнах державні внутрішні позики є основним джерелом фінансування бюджетного дефіциту і, разом з тим, другим після податків, методом фінансування витрат бюджету. Окрім цього, розподільча функція державного кредиту дає можливість більш рівномірно розподілити у часі і між поколіннями податковий тягар. Цей ефект особливо посилюється у випадку фінансування за рахунок запозичених коштів витрат капітального характеру, що мають загальносуспільне призначення.

Контрольна функція державного кредиту органічно поєднується із контрольною функцією фінансів, однак має свої специфічні риси, породжені особливостями цієї категорії та її внутрішньою сутністю. Вона забезпечує контроль у процесі залучення державних позик і розміщення позикових коштів; дає можливість контролювати напрями та цільове використання позик; строки їх повернення і своєчас-

ність сплати відсотків; проводити моніторинг і забезпечувати платоспроможність та ліквідність держави.

Окрім розподільчої та контрольної функції державному кредиту притаманна *регулююча функція*. Держава, свідомо використовуючи державний кредит як інструмент регулювання економіки, може проводити ту або іншу фінансову політику. Розміри державного кредиту, його форми, методи розміщення і погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі процеси економічного життя держави: рівень оподаткування і масштаби бюджетного фінансування, економічне зростання і розподіл доходів, бюджетний дефіцит і розмір грошової маси в обігу (що тісно пов'язано із темпами інфляції), звуження чи розширення сукупного попиту і пропозиції, рівень споживання і нагромадження, баланс поточних зовнішніх рахунків, міжнародну платоспроможність та кредитний рейтинг держави.

Таким чином, функції державного кредиту розкривають його об'єктивну необхідність, доцільність використання та функціональне призначення у розвитку держави і суспільства.

У теорії і практиці державний кредит прийнято поділяти на внутрішній і міжнародний, кожен з яких у свою чергу, має свої особливості і форми прояву.

При *внутрішньому державному кредиті* держава зазвичай виступає позичальником грошових коштів, а її кредиторами є банківські установи, підприємства, страхові компанії, населення і т.д. Внутрішній державний кредит може виступати у таких формах: державні позики, використання частини вкладів населення в ощадних установах, грошово-речові лотереї, використання коштів державного позичкового фонду.

У випадку *міжнародного державного кредиту* однією із сторін кредитної угоди виступає держава, причому вона може виступати і як боржник, і як кредитор, а може бути боржником і кредитором одночасно. Найбільш типовими формами такого кредиту є зовнішні державні позики, забезпечені випуском цінних паперів, позики, що надаються на підставі угод на двосторонній та багатосторонній основі, державна гарантія (рис.11.1).

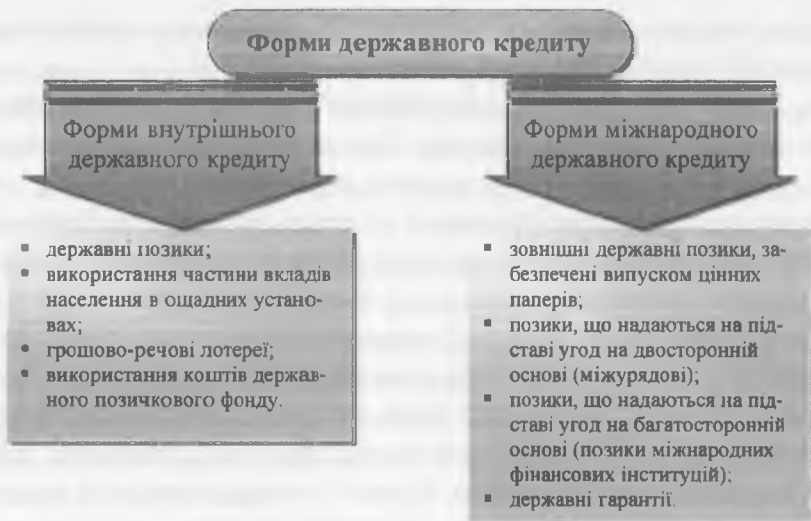

Рис. 11.1. Форми державного кредиту

Основною формою державного кредиту є державні позики, які прийнято класифікувати за певними ознаками (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Ознаки класифікації та види державних позик

<i>Ознака класифікації</i>	<i>Види позик</i>
За правовим оформленням	на підставі угод (безоблігаційні); забезпечені випуском цінних паперів.
За місцем розміщення	внутрішні; зовнішні.
Залежно від статусу позичальника (емітента)	державні; місцеві.
Залежно від термінів погашення	короткострокові (поточні, як правило, до 1 року); середньострокові (від 1 до 5 років); довгострокові позики (понад 5 років).
За видами доходності	процентні позики; безвідсоткові (дисконтні) позики; ■ іграшні позики.
За характером обігу цінних паперів	ринкові; неринкові.
За формою випуску	готівкові; безготівкові.
За способом погашення	ординарні; серійні; з достроковим погашенням.
Від забезпеченості	заставні; беззаставні.

У практиці країн з ринковою економікою оформлення внутрішніх державних позик здійснюється двома видами цінних паперів – облігаціями і казначейськими зобов'язаннями. Ці боргові цінні папери з одного боку, символізують боргове зобов'язання держави, а з іншого – засвідчують внесення їхніми власниками коштів до бюджету, гарантують повернення основної суми боргу після визначеного строку, а також дають право власникам на отримання доходу. Разом з тим, існують певні ідентифікаційні ознаки, що відрізняють їх (рис. 11.2).

Наведена класифікація і, зокрема, визначені в ній критерії ознак, форми і методи випуску та реалізації державних позик, застосовуються у практиці більшості країн; і разом з тим, дають змогу максимально врахувати різнобічні інтереси юридичних і фізичних осіб та держави. Однак, кожна держава залежно від соціально-політичних, економічних та інших обставин обирає найдоцільніший і прийнятний для неї спосіб реалізації специфічного виду фінансових відносин – державного кредиту.

Рис. 11.2. Ідентифікаційні ознаки облігацій і казначейських зобов'язань

Неминучим і закономірним наслідком застосування державного кредиту є державний борг. З'ясування суті та економічної природи державного боргу має важливе теоретичне й практичне значення. Ще донедавна поняття “державний борг” у вітчизняній фінансовій науці трактувалося однозначно як “негативне явище”, притаманне лише капіталістичній економіці з негативними наслідками для країн, що брали у борг. Переконливий досвід багатьох країн світу свідчить про те, що бюджетний дефіцит, державний кредит і державний борг у певних допустимих межах не продукують негативних наслідків для економіки. Разом з тим, надмірний державний борг може призвести до серйозних небажаних наслідків, що супроводжуються виплатою значних сум відсотків, а відповідно, скороченням заощаджень, витісненням приватних інвестицій державними запозиченнями, що уповільнює економічне зростання і призводить до зменшення доходів населення.

У сучасному науковому лексиконі державний борг – це така ж загально визнана економічна категорія як фінанси, бюджет, податки і відіграє не менш важливу роль в економічному житті суспільства та вимагає чіткої концептуальної, законодавчої й організаційно-правової регламентації, і перш за все, з позицій необхідності забезпечення ефективного управління ним.

Державний борг – це сума прямих договірних зобов'язань органів державного управління перед економічними суб'єктами інших секторів економіки (резидентами) і зарубіжними кредиторами.

Державний борг виникає у результаті запозичень у грошовій формі, випуску боргових зобов'язань, прийняття боргів інших економічних суб'єктів, безготівкового випуску боргових зобов'язань. Іншими словами, *державний борг* – це сума усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави перед внутрішніми і зовнішніми кредиторами, а також відсотків за ними (включаючи гарантії за кредитами, що надаються іноземними позичальниками державним підприємствам).

Розрізняють *первинний борг*, який дорівнює сумі основного боргу без нарахованих відсотків; і *непогашений борг*, який складаєть-

ся із основної суми боргу і нарахованих відсотків.

Розрізняють поточний і капітальний державний борг. *Поточний борг* – це сума основного боргу, що підлягає погашенню в поточному році, й належних до сплати в цей період відсотків за усіма випущеними на даний момент позиками. *Капітальний борг* – це загальна сума боргу й відсотків, що мають бути сплачені за позиками.

Державний борг поділяється на *внутрішній* і *зовнішній*. Разом з тим, дискусійним залишається питання щодо визначення ознаки класифікації боргу на внутрішній і зовнішній. У світовій практиці відомі такі класифікаційні ознаки:

- резидентність кредитора;
- валюта позики;
- місце запозичення;
- тип боргового зобов'язання;
- поєднання кількох ознак.

Найчастіше у якості ознаки класифікації використовують резидентність кредитора /або джерело запозичення/. Тобто, *внутрішній борг* – зобов'язання, що виникають перед внутрішніми кредиторами /резидентами/; тоді як *зовнішній борг* – зобов'язання, що виникають перед іноземними кредиторами /нерезидентами/. Останній формується сумарними зобов'язаннями, що знаходяться у руках іноземців-кредиторів, незалежно від того, у якій валюті вони виражені і де вони придбані. У даному контексті важливо наголосити на матеріальній стороні доцільності чіткої класифікації боргу на внутрішній і зовнішній за ознакою резидентності. Науково обґрунтовано, що внутрішній борг, як правило, є більш вигідним і менш небезпечним, ніж зовнішній, оскільки сплата відсотків за внутрішнім боргом залишається в межах своєї ж країни, а в умовах помірних відсоткових ставок і суттєвого залучення коштів населення він не є тягарем для майбутніх поколінь. Фактично (у випадку внутрішнього боргу) населення різних вікових груп позичає один в одного грошові ресурси. У результаті рівень споживання в країні не зменшується, а відбувається лише перерозподіл доходу. Дещо іншої оцінки заслуговують зовнішні позики, які знаходяться у власності нерезидентів, і сума відсоткових

платежів по яких вивозиться за кордон, надовго обтяжуючи платіжний баланс та створюючи залежність країни-боржника від країни-кредитора.

Кожна держава має право самостійно визначити ту чи іншу класифікаційну ознаку і законодавчо її закріпити. В Україні, зокрема, у Бюджетному кодексі (стаття 12 “Класифікація боргу”) законодавчо закріплено, що борг класифікується *за типом кредитора* (мова іде про категорію кредитора або власника боргових зобов’язань) та *за типом боргового зобов’язання* (відповідно до засобів, що використовуються для фінансування дефіциту або профіциту).

Окрім цього в Україні борг класифікується у фінансовій та статистичній звітності на: *державний прямиий* (внутрішній і зовнішній) та *гарантований* (внутрішній і зовнішній). Згідно з прийнятою в світі методологією гарантії оплати боргів підприємств, такі борги, а також інші умовні зобов’язання не враховуються до того моменту, поки державні органи не вимушені розпочати виплати з метою погашення боргу.

Не існує також однозначної позиції щодо меж статистичного охоплення та кількісного відображення в офіційній звітності сумарної величини державної заборгованості. Скажімо, в Україні фактично існує два типи державної заборгованості:

- офіційно визнана державна заборгованість;
- заборгованість, що в складі державного боргу не враховується, проте за економічною природою є державною.

Офіційно визнаний державний борг (іншими словами борг класичного типу) – це борг, оформлений кредитними угодами або держаними цінними паперами, що передбачає погашення основної суми боргу та виплату відсотків у чітко визначені терміни. До офіційного державного боргу належить заборгованість перед юридичними особами за внутрішніми державними позиками, заборгованість перед Національним банком України за прямими кредитами, зовнішня заборгованість за кредитами міжнародних фінансових інституцій (окрім позик МВФ) та урядів іноземних держав, за товарними поставками країн СНД, заборгованість за позиками

іноземних комерційних банків, за міждержавними кредитними лініями та за облігаціями зовнішньої державної позики.

Другий тип заборгованості включає невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки (неоплачені державні замовлення, заборгованість по заробітній платі перед працівниками бюджетної сфери, невідшкодований податок на додану вартість і, у найбільшій мірі, гарантії держави щодо компенсації знецінених заощаджень громадян в установах Ощадного банку). Іншими словами, це прийняті державою певні зобов'язання без документального оформлення термінів їх погашення, які формують заборгованість, що в складі офіційно визнаної державної не враховується, проте є державною за внутрішньою природою та економічним змістом.

Констатація факту існування державного боргу не дає чіткої оцінки реального фінансово-економічного стану держави та ефективності її фінансової, в т.ч. боргової політики. Поява і зростання державного боргу – це складне явище, зумовлене низкою факторів, яке в умовах окремої держави може мати свою специфіку.

Боргова політика є важливою складовою фіскальної політики уряду, а тому використання державних позик пов'язано з певними тактичними та стратегічними завданнями податкового та бюджетного регулювання економіки, фінансування бюджетного дефіциту та управління державним боргом. На стадії залучення державні позики, за своєю природою, здійснюють макроекономічну функцію регулювання податкового навантаження на суспільство, що особливо важливо у період реформ, які супроводжуються пошуком фінансових джерел для постійно зростаючих державних витрат, зумовлених необхідністю соціального прогресу суспільства та поліпшення якісної сторони суспільних благ, що продукуються державою. У даному випадку державний борг і податки розглядаються як своєрідна, економічна система альтернативного вибору при вирішенні дилеми: збільшувати податковий тягар чи залучати державні позики. У поточному бюджетному періоді, зазвичай, надають перевагу борговому фінансуванню видатків, послаблюючи навантаження на податкові та інші доходні джерела. Іншими словами, в короткостроковому періоді

інтерес фіскальної політики може полягати в тому, щоб з метою збільшення програмних видатків бюджету залучити якнайбільший обсяг фінансових ресурсів за мінімальною вартістю. Такий вибір перешкоджає різкому падінню сукупного попиту у поточному періоді, слугуючи цілям стабілізації економіки, а також дозволяє більш гнучко маневрувати на всіх стадіях бюджетного процесу.

Негативні наслідки боргової політики в основному проявляються на стадії обслуговування і погашення державного боргу. Наявність державного боргу потребує здійснення щорічних відсоткових платежів, які фінансуються за рахунок доходів бюджету, зазвичай, податкових надходжень. Відповідно, у довготерміновому періоді зростання боргу порушує збалансованість бюджету і провокує бюджетний дефіцит із його негативними економічними, соціальними і фінансовими наслідками. Небезпека великих боргових виплат полягає у тому, що при їх здійсненні звужуються джерела внутрішнього інвестування і зменшуються можливості для підтримання внутрішнього споживання, а це може, врешті-решт, привести державу до боргової кризи.

Таким чином, державний борг, його розміри, методи розміщення і погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі процеси економічного життя держави: економічне зростання і розподіл доходів, бюджетний дефіцит і розмір грошової маси в обігу (що тісно пов'язано із темпами інфляції), звуження чи розширення сукупного попиту і пропозиції, рівень споживання і нагромадження, баланс поточних зовнішніх рахунків, міжнародну платоспроможність та кредитний рейтинг держави. Тому при його використанні доцільно пам'ятати, що як будь-який економічний інструмент, державний борг може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на економіку.

Під управлінням державним боргом слід розуміти комплекс заходів, що здійснюються державою в особі її уповноважених органів щодо визначення обсягів та умов залучення коштів, їх розміщення і погашення, а також забезпечення платоспроможності держави.

У широкому розумінні управління державним боргом перед-

бачає формування одного із напрямів фінансової політики держави, пов'язаної з її діяльністю у ролі позичальника і гаранта, що потребує комплексного підходу, координації грошово-кредитної (монетарної) та фіскальної політики, узгоджених взаємовідносин уряду та Національного банку з питань боргової політики; розробки ефективних форм і методів зниження боргового тягаря у контексті переходу від антикризового менеджменту (тобто реструктуризації боргових зобов'язань) до стратегічного боргового менеджменту із застосуванням інструментів активного управління державним боргом. Управління боргом у вузькому розумінні варто розглядати як сукупність дій, пов'язаних з підготовкою до випуску, розміщенням боргових зобов'язань держави, наданням гарантій, а також проведенням операцій з обслуговування та погашення боргових зобов'язань.

Відповідно до вище зазначеного державну політику у сфері управління державним боргом можна класифікувати на *боргову стратегію* і *боргову тактику*. Під борговою стратегією у світовій теорії та практиці розуміють систему дій і заходів щодо уникнення (або ж врегулювання) боргових проблем держави та забезпечення (чи відновлення) її платоспроможності. Боргова стратегія окреслює кінцеву мету політики управління державним боргом, яка зводиться до отримання найвищого ефекту від фінансування за рахунок запозичених коштів та забезпечення платоспроможності держави. Боргова тактика визначає межі та умови державного запозичення, співвідношення між його формами, між кредиторами держави, а також порядок і механізм погашення державного боргу. Відповідно боргова тактика акцентує увагу на урегулюванні поточних проблем, зумовлених труднощами щодо обслуговування боргових зобов'язань (іншими словами, на вирішенні проблем тимчасової ліквідності) і визначає основні завдання, які вирішуються у процесі управління державним боргом. *У процесі управління державним боргом вирішуються такі завдання:*

- пошук ефективних умов запозичення коштів з точки зору мінімізації вартості боргу;

- недопущення неефективного та нецільового використання запозичених коштів;
- забезпечення своєчасної та повної сплати суми основного боргу та нарахованих відсотків;
- визначення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями за умови збереження макрофінансової рівноваги;
- забезпечення стабільності валютного курсу та фондового ринку.

Політика ефективного управління державним боргом має базуватися на таких принципах (рис. 11.3).

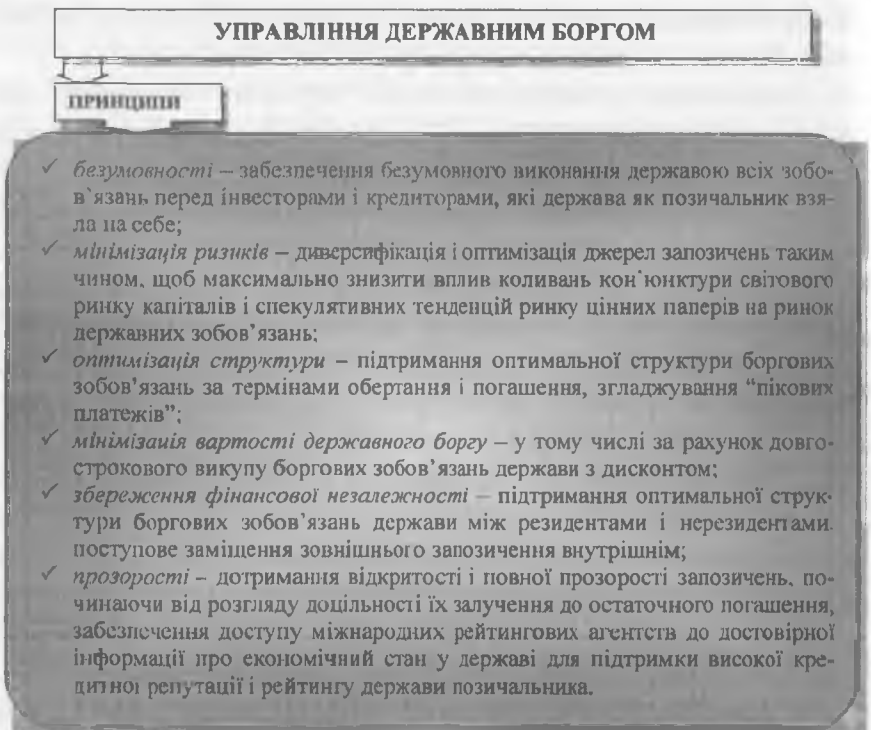

Рис. 11.3. Основні принципи управління державним боргом

Управління державним боргом варто розглядати як циклічний і багатостадійний процес, що послідовно включає три стадії: залучення – використання – погашення. На етапі залучення позик управління державним боргом здійснюється в контексті бюджетного процесу. Зокрема, Законом України “Про державний бюджет” на відповідний рік устанавлюються граничні розміри боргу, вказуються обсяги державних запозичень із чіткою класифікацією на внутрішні і зовнішні. У період залучення позик необхідно основну увагу акцентувати на мінімізацію затрат при погашенні боргу, враховуючи такі основні аспекти:

- обсяги позик;
- форми і умови запозичення (відсоткові ставки і валюта; терміни погашення і пільговий період; можливі загальноекономічні і політичні умови);
- структура позик (за кредиторами й формами позик).

Управління розміщенням запозичених коштів є основним елементом усієї системи управління державним боргом. Воно повинно базуватися на принципі максимізації доходу від залучених позик та створення джерел його погашення. Використання позик може бути:

- фінансове, коли державні позики та кредити виступають джерелом фінансування інвестиційних проєктів і використовуються на розвиток національного виробництва;
- бюджетне, при якому залучені ресурси спрямовуються на поточне споживання, шляхом фінансування поточних бюджетних витрат, у тому числі на покриття дефіциту бюджету;
- фінансово-бюджетне, коли запозичення використовуються як на фінансування поточних бюджетних потреб, так і на інвестиційний розвиток економіки в цілому.

В Україні більшість державних позик спрямовується на фінансування бюджетного дефіциту – 84% державних запозичень; на формування валютних резервів і підтримку національної валюти – 14%; на інвестиційні проєкти – 2%. Тому стратегічна мета політики управління державним боргом в Україні має бути зорієнтована на досягнення оптимальної структури та найвищого ефекту від використання позичкових коштів.

Останнім етапом управління державним боргом, є його погашення та обслуговування, яке здійснюється шляхом проведення платежів з виконання боргових зобов'язань перед кредиторами щодо погашення основної суми боргу, сплати відсотків та супутніх витрат, передбачених умовами випуску державних цінних паперів, угодами про позику, державними гарантіями та іншими документами. Важливо враховувати суттєву відмінність між:

- погашенням боргу (виконання боргових зобов'язань перед кредиторами щодо сплати основної суми боргу, тобто суми позики, визначеної угодою про позику або номінальної вартості державних цінних паперів);

- обслуговуванням боргу, що передбачає виплату процентів за боргом (доходу, що сплачується на користь кредитора згідно умов угоди про позику або про випуск державних цінних паперів).

Основними джерелами погашення державного боргу є:

- профіцит бюджету;
- кошти від приватизації державного майна;
- нові запозичення;
- валютні резерви.

Обслуговування і погашення державного боргу здійснюється у процесі виконання державного бюджету. Безпосередню оплату здійснює Державне казначейство України через банківську систему.

Фінансово-правові і бюджетно-процедурні засади управління державним боргом регламентуються чинним законодавством України. Правовою основою управління державним боргом є Конституція, в якій передбачено, що виключно законами України встановлюються порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргів; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види та типи. Проте, слід зазначити, що дотепер в Україні не відпрацьовані належним чином законодавчі акти з питань правового регламентування процедури державних запозичень і державного боргу, зокрема, не прийнято Закону України "Про державний борг".

Управління державним боргом здійснюється при тісній взаємодії і співпраці різних міністерств і відомств, які несуть відповідальність

за розробку та реалізацію ефективної боргової стратегії держави. В Україні в управлінні державним боргом беруть участь:

- Кабінет міністрів України;
- Міністерство фінансів України (Департамент державного боргу);
- Національний банк України;
- Державне казначейство України.

У залученні та розміщенні коштів беруть участь Міністерство фінансів України та Національний банк України, а функцію погашення та обслуговування державного боргу безпосередньо виконує Державне казначейство України.

Для розв'язання проблеми зниження боргового навантаження та ризику невиконання боргових зобов'язань, а також забезпечення платоспроможності держави у міжнародній практиці використовують реструктуризацію як метод врегулювання проблеми державної заборгованості.

Реструктуризація боргу – угода кредитора з позичальником, який має труднощі з погашенням своїх фінансових зобов'язань, про нову схему їх погашення. Реструктуризація боргу може проводитись за допомогою таких методів/схем управління державним боргом (рис. 11.4):

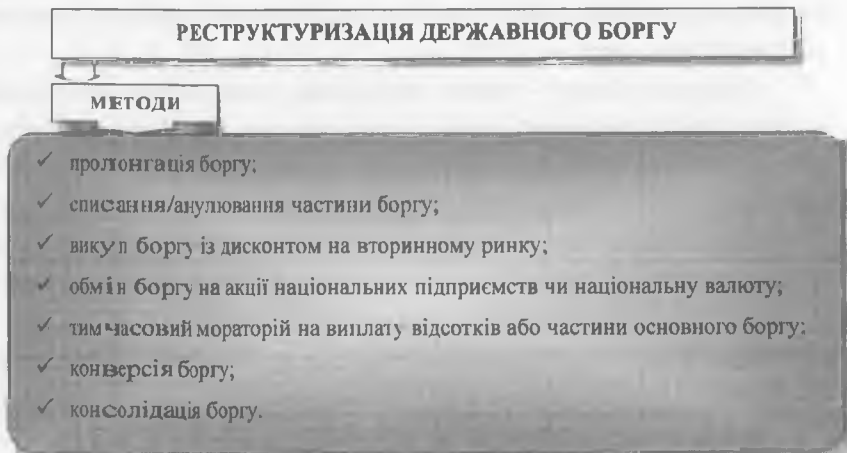

Рис. 11.4. Методи реструктуризації державного боргу

Пролонгація боргу – це форма добровільної згоди кредиторів на відтермінування виплат за зобов'язаннями боржника. Як правило, проводиться тоді, коли випуск нових позик є фінансово недоцільним, оскільки всі доходи від них використовуються на обслуговування раніше випущених позик.

Списання/анулювання частини боргу – означає відмову уряду від його погашення. Анулювання боргів може бути зумовлене фінансовою неспроможністю держави, її банкрутством або ж політичними мотивами. Найчастіше подібний механізм застосовується відносно найменш розвинутих країн, нездатних погасити свої зобов'язання навіть у віддаленій перспективі.

Викуп боргу із дисконтом на вторинному ринку – скорочення обсягу державного боргу через викуп власних боргів із дисконтом (знижкою) на вторинному ринку. Такий метод реструктуризації боргу можуть собі дозволити лише ті країни-боржники, які мають у своєму активі значні обсяги золотовалютних резервів.

Обмін боргу на акції національних підприємств чи національну валюту – це одна із найпоширеніших ринкових схем реструктуризації державного боргу. Передбачає надання кредиторам права продажу боргів з дисконтом за національну валюту, на яку у результаті можна придбати акції національних компаній. Частіше використовується безпосередній обмін (своп) боргів на акції компанії, що знаходяться у державній власності.

Конверсія боргу – зміна початкових умов державної позики, зокрема, зміна термінів позики, часу виплати, способу погашення позики, а найчастіше – це зміна величини позичкового відсотка /зміна доходності позик/.

Консолідація боргу – зміна умов позики щодо часу її чинності (тривалості) з можливою зміною величини позикового процента, зокрема перетворення короткотермінових державних позик у довготермінові, чи об'єднання кількох державних позик попередніх років в одну позику. Консолідація і конвертація можуть проводитись одночасно.

Реструктуризація зовнішнього боргу проводиться у рамках Па-

ризького клубу офіційних кредиторів (реструктуризація міжурядових позик і позик гарантованих урядом) та *Лондонського клубу приватних кредиторів* (реструктуризація комерційного боргу). Борг перед МВФ і Світовим банком реструктуризації не підлягає.

Однозначного способу розв'язання проблеми заборгованості не існує. Будь-яка програма реструктуризації потребує проведення відповідних розрахунків стосовно кожного випадку. При цьому аналіз можливих варіантів повинен враховувати не лише економічні, але й політичні наслідки тих чи інших дій щодо суверенного боргу.

Управління державним боргом є одним із ключових факторів забезпечення макроекономічної стабільності в державі. Від характеру врегулювання боргової проблеми залежить бюджетна дієздатність країни, стан її валютних резервів, а відповідно і стабільність національної валюти, рівень відсоткових ставок, інвестиційний клімат, характер поведінки всіх сегментів фінансового ринку. Тому управління державним боргом має бути зорієнтоване на застосування ефективної боргової стратегії, а не базуватися на короткострокових ситуативних орієнтирах. Лише ефективний менеджмент державного боргу є запорукою зростання економіки, інвестиційної привабливості, фінансової стабільності, підвищення кредитного рейтингу держави.

Особливості фінансових відносин у сфері страхування. Страховий захист: суть та необхідність. Страхові фонди як джерело забезпечення страхового захисту. Суть, функції та принципи організації страхування. Класифікація страхування. Страховий ринок та його структура.

Розкриваючи зміст даної теми, необхідно перш за все звернути увагу на те, що страхування є важливою складовою фінансової системи, а економічна категорія „страхування” є складовою категорії „фінанси”. Водночас можна виділити суттєві ознаки, що характеризують специфічність категорії „страхування” і, зокрема:

1) страхування пов’язане тільки з перерозподільними відносинами, які обумовлені наявністю настання раптових, непередбачених подій (страхових випадків), які завдають матеріальної або іншої шкоди господарству, конкретним суб’єктам господарювання і населенню;

2) у випадку страхування має місце солідарне розкладення нанесеного збитку між учасниками. При цьому чим ширше коло учасників страхування, тим менша частка в розкладенні збитків припадає на кожного страхувальника;

3) замкнене розкладення збитків зумовлює зворотність коштів, мобілізованих у страховому фонді;

4) перерозподільні відносини у страхуванні виходять за рамки календарного року (кілька років підряд надзвичайних подій може і не бути, і точний час їх настання невідомий).

Наведені особливості перерозподільних відносин, що виникають під час страхування, переконують, що страхування є специфічною складовою фінансових відносин.

Однією із складних проблем ринкової трансформації економіки в Україні є формування ефективно діючої системи страхового захисту. *Страховий захист* – сукупність економічних відносин, пов’язаних з попередженням, подоланням або зменшенням негативного впливу несприятливих подій (ризиків) і відшкодуванням їх наслідків з метою

забезпечення безперервного і безперебійного суспільного виробництва, фінансової стабільності держави, її сталого економічного розвитку і загального добробуту.

Страховому захисту притаманні такі *ознаки*:

- випадковий характер настання несприятливих подій;
- вираження збитку в натуральній і грошовій формах;
- нерівномірність нанесення збитку;
- реалізація заходів для попередження і подолання наслідків конкретних подій;
- об'єктивна необхідність відшкодування збитків.

У практиці господарювання економічні категорії „страхування” і „страховий захист” проявляються через формування спеціальних цільових ресурсів, призначених для відшкодування збитків – страхових фондів. Розрізняють три основні форми організації *страхових фондів*:

1. *Централізоване страхове забезпечення* – базується на державній відповідальності й передбачає відшкодування збитків за рахунок загальнодержавних коштів. Призначений цей Фонд для відшкодування збитків та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій – великомасштабних катастроф. До резервів такого роду належать:

- стратегічні запаси держави у вигляді продукції, палива та інших матеріальних ресурсів, які знаходяться в підпорядкуванні спеціалізованого відомства Кабінету Міністрів – Державного матеріального резерву;
- Резервний фонд Кабінету Міністрів України (формується у розмірі до 1% обсягу видатків загального фонду Державного бюджету) та резерви касової готівки, які перебувають в розпорядженні Уряду.

Окрім цього з метою державного фінансового забезпечення системи соціального захисту як самостійної галузі страхування держава формує грошові фонди цільового призначення. Такі страхові фонди організуються для вирішення низки соціальних питань.

2. *Фонди самострахування* – формуються децентралізованим методом за рахунок щорічних відрахувань чистого прибутку у розмірі,

передбаченому в статутних документах суб'єкта господарювання, і використовується для подолання тимчасових труднощів, відшкодування втрат в процесі виробництва та забезпечення його стійкого становища на ринку при настанні страхових випадків. Самострахування ґрунтується на індивідуальній відповідальності, є дорогою і нерациональною формою створення страхових резервів. Основними недоліками самострахування є:

- суб'єкт господарювання формує власні страхові (резервні) фонди за рахунок власних доходів, відволікає фінансові ресурси з обігу і цим самим звужує свої фінансові можливості;
- відволікання значних фінансових ресурсів з виробничого процесу для формування страхового фонду, джерелом утворення якого є чистий прибуток, значно знижує рентабельність суб'єкта господарювання та суперечить основній меті ринкового виробництва;
- самострахування вимагає кваліфікованого управління резервними фондами.

Найбільш поширена ця форма в банківській сфері, де найвищий ступінь ризику і встановлено досить високий рівень відповідальності.

Колективні страхові фонди (страховий фонд страховика)- створення яких базується на солідарній відповідальності учасників цих фондів. У даному випадку суть відносин страхування полягає в тому, що формування страхових фондів здійснюється за рахунок внесків усіх учасників, а відшкодування збитків з цих фондів проводиться для тих, хто їх зазнав унаслідок певних подій і обставин.

Страховий фонд страховика організовується в кожній страховій компанії у вигляді страхових резервів в грошовій формі за рахунок внесків страхувальників. Джерелом формування страхового фонду є доходи від інвестиційної діяльності страховика, в управлінні якого перебувають тимчасово вільні кошти. Цільове призначення фонду – відшкодування збитків при настанні страхових випадків. В разі настання страхових подій збитки розкладаються серед усіх учасників страхового процесу, виникає перерозподіл коштів страхового фонду у просторі і в часі та відбувається значне маневрування ними.

Колективне страхування є найбільш доцільною, економною, ефективною і раціональною формою створення страхових фондів. Зважаючи на обмежені можливості фінансового забезпечення страхового захисту за рахунок централізованих та децентралізованих ресурсів в ринковому середовищі особливої ваги набувають страхові фонди, що формуються спеціалізованими установами – страховими компаніями. Колективне страхування забезпечує можливість за відносно незначну плату страхових премій отримати страхове відшкодування за широким колом ризиків.

Страхування є однією з найбільш давніх історичних і складних економічних категорій, невід'ємною частиною суспільних відносин. Розкриваючи сутність страхування, доцільно розглядати це поняття в таких аспектах:

- як економічну категорію;
- як гарант майнових інтересів держави, суб'єктів господарювання і населення;
- як вид діяльності (бізнесу);
- як форму фінансового посередництва;
- як метод нейтралізації ризиків.

Як економічна категорія страхування – це сукупність особливих перерозподільчих відносин між його учасниками з приводу формування цільового страхового фонду і його використання для відшкодування збитків, заподіяних за непередбачених несприятливих обставин, а також для надання матеріальної допомоги громадянам у разі настання певних подій (страхових випадків) у їх житті. Таким чином, як економічна категорія, страхування є системою економічних (перерозподільчих) відносин, що охоплює:

- формування спеціального грошового фонду за рахунок внесків фізичних та юридичних осіб;
- використання цього фонду для відшкодування збитків внаслідок несприятливих подій (ризиків).

Страхування є гарантом компенсації збитків, заподіяних майновим інтересам держави, суб'єктів господарювання і населення. Воно в значній мірі звільняє бюджет від тягаря витрат на відшкодування

збитків, що мають місце внаслідок руйнівних природних катаклізмів, техногенних катастроф, епідемій та інших нещасних випадків, захищає підприємців від майнових і комерційних витрат, забезпечує підтримку рівня життя громадян.

Страховання нерозривно пов'язане із підприємництвом. В ринковій економіці страхування здійснюється на комерційних засадах (за винятком державного соціального страхування), виступаючи важливим напрямком підприємницької діяльності. Так, страхові компанії шляхом реалізації страхових послуг, з одного боку, забезпечують соціальний ефект в суспільстві – страховий захист добробуту громадян, з іншого – займаються комерційною діяльністю, яка приносить прибуток. Джерелом прибутку страховика є доходи від страхової діяльності, від розміщення тимчасово вільних коштів в об'єкти виробничої та невиробничої сфер діяльності, банківські депозити, акції, облігації тощо. З цієї позиції страхування можна розглядати як *вид підприємницької діяльності (бізнесу)*.

Страхові компанії відіграють велику роль у стимулюванні господарської активності учасників ринкового середовища і створює для всіх учасників рівні права, можливість отримати вигоду, надає впевненості в розвитку бізнесу. Крім того страхування – стабільне джерело інвестиційних ресурсів. В такому аспекті страхування можна розглядати як *форму фінансового посередництва*, яке забезпечує формування та цільове використання спеціальних грошових фондів.

Кошти, мобілізовані в страхових фондах страхових компаній, є вагомим джерелом компенсації можливих фінансових втрат у випадку настання ризикових подій. Відповідно, з позиції управління ризиками, страхування виступає *методом нейтралізації ризиків* в усіх сферах життя та господарської діяльності.

Сутність страхування проявляється у його функціях. Вони дають змогу виявити особливості страхування як специфічної складової фінансової системи. *Страхованню властиві такі функції:*

1. *Ризикова* (функція страхового захисту) полягає в переданні за певну плату страховику матеріальну відповідальність за наслідки ризику при настанні страхових подій, передбачених чинним законодав-

ством або договором страхування. Ризикова функція є визначальною, оскільки страховий ризик, як імовірність збитків безпосередньо пов'язаний з основним призначенням страхування – надання грошової допомоги постраждалим господарствам або громадянам. Саме в рамках реалізації ризикової функції визначається об'єктивна необхідність страхового захисту і відбувається перерозподіл грошових коштів серед учасників страхування у зв'язку з наслідками страхових подій. ;

2. *Попереджувальна* (превентивна функція) страхування спрямована на попередження можливих збитків та зменшення їх наслідків від несприятливих страхових подій. Здійснення такої функції передбачає широкий комплекс заходів, їх фінансування за рахунок частини коштів страхового фонду з метою зменшення страхового ризику. При цьому страховики та страхувальники об'єктивно зацікавлені у попередженні настання страхових випадків.

3. *Інвестиційна функція* страхування тісно пов'язана із нагромаджувальною функцією і передбачає розміщення заощаджених грошових сум (тимчасово вільних коштів страховика) у різні активи на умовах безпечності, зворотності, прибутковості та диверсифікації. Специфіка договору страхування, яка визначається особливістю перерозподілу коштів методом страхування, дає можливість страховику тимчасово протягом дії договору користуватися та розпоряджатися акумульованими у страхових резервах коштами страхувальників. При цьому забезпечуються умови для інвестування цих коштів в економіку у вигляді прямих інвестицій, через фондовий ринок, або за допомогою фінансових посередників з метою отримання прибутку.

4. *Контрольна функція* витікає із попередніх функцій і проявляється одночасно з ними в конкретних страхових відносинах. Відповідно з контрольною функцією здійснюється фінансовий контроль за правильним здійсненням страхових операцій.

Страхування характеризується певними функціями та ґрунтується на таких принципах:

- вільний вибір страховика і виду страхування;
- страховий ризик;
- страховий інтерес;

- реальність страхового захисту.

Організація страхової справи засновується на виділенні суб'єктів страхування, об'єктів страхування і форм страхових відносин. До основних суб'єктів страхування відносяться: страховики, страхувальники, застраховані.

Страховики – юридичні особи, фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України “Про господарські товариства” з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Тобто, страховики – спеціалізовані організації, які за певну плату (страхову премію) приймають на себе зобов'язання відшкодувати збитки, завдані страховою подією, або виплатити страхову суму страхувальникам чи особам, яких вони зазначили у договорі страхування.

У страхових відносинах може брати участь декілька страховиків. Страхування об'єкта за одним спільним договором кількома страховиками називається співстрахуванням. Страховик може страхувати ризики з виконання всіх або частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика. Такі дії страховиків називаються перестрахуванням. У таких відносинах виділяються два суб'єкти: *перестрахувальник* – страховик, що передає другому страховику договір страхування; *перестраховик* – страховик, який приймає договір страхування і зобов'язання за ним.

Страхувальники – юридичні особи та фізичні особи, які на підставі відповідної угоди зі страховиками сплачують страхові премії (внески) до страхового фонду і мають право на відшкодування збитків в разі настання страхового випадку.

Застраховані – юридичні чи фізичні особи, яким належить страхове відшкодування у разі настання страхового випадку. У договорах особистого страхування – особи, на користь яких укладений договір страхування і які мають право отримати компенсацію при настанні страхового випадку чи викупну суму, за дострокового розторгнення

договору. Застрахована особа, яка сплачує страхові внески, є одночасно страхувальником.

До об'єктів страхування належать майнові інтереси, пов'язані:

- з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування);
- з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

За формами страхування може бути добровільне і обов'язкове.

Добровільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог чинного страхового законодавства.

Обов'язкове страхування встановлює держава з метою захисту інтересів не лише окремих страхувальників, а й суспільства в цілому. Обов'язкове страхування зумовлене ризиками, пов'язаними з життям, втратою працездатності або з виникненням таких збитків, які не можуть бути відшкодовані однією особою. Для здійснення обов'язкових видів страхування законодавчими актами визначається перелік об'єктів страхування, обсяги страхової відповідальності, норми страхового забезпечення, порядок сплати страхових платежів, права й обов'язки учасників страхування. Принцип обов'язковості однаково поширюється і на страхувальника, і на страховика. Перший має обов'язково застрахувати передбачений законом об'єкт, а другий не в праві відмовити йому в цьому.

Багатогранність і розгалуженість об'єктів страхування, широкий спектр страхових відносин передбачають необхідність класифікації страхування. Найбільш повною і поширеною у вітчизняній практиці є класифікація страхування за економічними ознаками, яка подана на рис. 12.1.

Рис. 12.1. Класифікація страхування

В умовах утвердження ринкових засад господарювання важливою передумовою забезпечення фінансової стабільності держави, її сталого економічного розвитку та загального добробуту є ефективне функціонування страхового ринку.

Поняття “страхового ринку” трактується в економічній літературі у таких аспектах:

- як особлива сфера грошових відносин, де об’єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга – страховий захист і де формується попит і пропозиція на неї;
- як соціально-економічне середовище, у якому функціонують страхові компанії, страхувальники, посередники, що здійснюють страхову діяльність і приймають участь в реалізації страхових послуг;
- як механізм перерозподілу фінансових ресурсів страхувальників і страховиків.

Об'єктивними умовами функціонування страхового ринку є наявність:

- потреби в страхових послугах;
- об'єктів страхування, що мають споживчу вартість;
- суб'єктів страхування, що здатні задовольнити потреби або їх споживати.

Функціонування страхового ринку базується на таких *принципах*:

- демонополізація страхової справи;
- конкуренція страхових організацій з надання страхових послуг, залучення страхувальників і мобілізації грошових коштів у страхові фонди;
- свобода вибору для страхувальників умов надання страхових послуг, форм і об'єктів страхового захисту;
- надійність і гарантія страхового захисту.

Суб'єктами страхового ринку є:

- страховики (страхові компанії), які надають страхові послуги;
- страхувальники (фізичні і юридичні особи, держава);
- страхові посередники (страхові агенти і страхові брокери)

через яких укладається договір страхування і вирішуються окремі питання щодо врегулювання претензій.

Крім вище зазначених основних суб'єктів, виділяють ще й інших учасників страхових відносин: об'єднання страховиків, перестраховальні компанії, товариства взаємного страхування, орган у справах нагляду за страховою діяльністю.

Держава, як учасник страхового ринку, створює правові основи страхової діяльності, та в особі Уповноваженого органу здійснює нагляд за дотриманням вимог чинного законодавства й ефективного розвитку страхових послуг, з метою запобігання неплатоспроможності страховиків і захисту інтересів страхувальників.

Об'єктом страхового ринку виступають *страхові продукти* – *специфічні страхові послуги*, що надаються страхувальнику при виконанні договору страхування (пропонуються на страховому ринку). А перелік видів страхування, якими може користуватися страхувальник, відображає асортимент страхового ринку.

Функціонування страхового ринку пов'язане з такими поняттями як страхове поле і страховий портфель. *Страхове поле* – це наявність потенційних страхувальників певного виду страхування. Страхове поле визначає потенційні масштаби страхування. *Страховий портфель* – це сукупність укладених певною компанією угод як з того чи іншого виду страхування, так і з усіх видів. Страховий портфель характеризує діяльність кожної компанії на ринку.

З метою наукового дослідження, вивчення умов функціонування та перспектив розвитку страхового ринку доцільно розглянути його класифікацію за певними ознаки.

За *інституціональною структурою* страхового ринку, в основу якої покладено приватну, комбіновану, публічну форму власності, розрізняють акціонерні, корпоративні, взаємні та державні страхові компанії, діяльність яких регулюється Законом України “Про господарські товариства” та Законом України “Про страхування”.

За *територіальною ознакою* розрізняють:

- *національний* (внутрішній) страховий ринок, покликаний задовольняти економічні потреби та реалізувати економічні інтереси страховиків і страхувальників у межах національної економіки;
- *регіональний* (місцевий) страховий ринок, обмежений певною територією та вузькоспеціалізований ринок страхових послуг;
- *світовий* (зовнішній, глобальний) страховий ринок, покликаний сприяти задоволенню потреби у страховому захисті страхувальників усього світу.

За *галузевою ознакою* страховий ринок поділяється на ринок страхування життя та ринок загальних (ризикових) видів страхування (майнового, особистого, відповідальності). Особливістю галузевої структури страхового ринку є те, що кожен із цих ринків має свою внутрішню структуру, елементи якої формують сегменти страхового ринку в цілому, визначають специфіку взаємодії страховиків та страхувальників у процесі купівлі-продажу страхової послуги та під час задоволення потреби у страховому захисті.

Однією із найскладніших проблем ринкової трансформації економіки в Україні є формування розвиненого страхового ринку. Це

визначається кількома чинниками. По-перше, в умовах адміністративної економіки страхового ринку як такого не було. По-друге, формування страхового ринку в перші роки незалежності не мало надійної законодавчої бази. По-третє, формування страхового ринку відбувалося в умовах зниження рівня доходів підприємств і громадян. Процес формування страхового ринку України мав нестійкий характер – спочатку стрімке зростання чисельності страхових компаній, потім настільки ж значне їх скорочення. Фінансова криза і розвиток конкуренції привели до створення відносно дієздатних страхових компаній. Обсяги страхового ринку розвиваються досить стабільно. Разом з тим поки що це один із найбільш обмежених сегментів фінансового ринку.

Одним із ключових завдань розвитку страхового ринку є формування його інфраструктури – розвиток системи посередницьких послуг через страхових брокерів і створення рейтингових агенцій.

Об'єктивна необхідність, суть та функції фінансового ринку. Сегментарна структура фінансового ринку. Фінансові інструменти як об'єкти фінансового ринку. Суб'єкти фінансового ринку. Фінансові посередники та їх функції.

Вивчення даної теми слід розпочати із усвідомлення того, що фінансовий ринок є найважливішою забезпечуючою сферою економіки і найбільшою за обсягом акумульованих фінансових ресурсів сферою фінансової системи. Це дуже складна структура, як за змістовим наповненням – грошовими потоками, що відображають рух фінансових ресурсів, – так і за організаційною будовою – сукупністю різноманітних інституцій. Фінансовий ринок покликаний створити сприятливі умови для максимального залучення всіх наявних у суспільстві ресурсів у відтворювальний процес і стимулювати їх ефективне використання. Виступаючи посередником між власниками фінансових ресурсів та їх споживачами, сприяючи ефективному використанню тимчасово вільних коштів в економіці, фінансовий ринок відіграє важливу забезпечуючу роль, є запорукою належного функціонування інших сфер і ланок фінансової системи. Як зазначають відомі американські вчені У.Шарп, Г.Александр і Дж.Бейлі, фондові ринки існують саме для того, щоб звести разом покупців і продавців цінних паперів.

Економічне життя суспільства побудоване таким чином, що в будь-який момент часу поряд можуть знаходитися юридичні та фізичні особи, в яких є певний надлишок грошових коштів (заощаджувачі), і такі підприємства, установи та громадяни, що цих коштів терміново потребують (користувачі). До користувачів відносять суб'єктів господарювання й органи державної влади, що вкладають кошти в будь-яке підприємство, справу (розширення виробництва, надання послуг, покриття державних витрат тощо). Заощаджувачами виступають юридичні та фізичні особи. У разі, якщо їх доходи перевищують витрати, необхідні для задоволення основних потреб, виникає альтернатива: розширити обсяги споживання сьогодні або

відкласти кошти для майбутніх витрат. Таким чином ресурси, що не використані на споживання формують заощадження (тимчасово вільні кошти), які є основним товаром на фінансовому ринку.

Поряд із суб'єктами господарювання, які через перевищення власних доходів над видатками володіють тимчасово вільними коштами, у ринковій економіці існує велика кількість економічних суб'єктів, які потребують фінансових ресурсів для ефективного ведення господарської діяльності. Як правило, доходів підприємств, отриманих від реалізації товарів і послуг, не достатньо для здійснення всіх необхідних видатків. Суб'єкти господарювання, крім відшкодування затрат на основну діяльність, здійснюють також інвестування. Неспівпадіння у часі витрат, пов'язаних з виробництвом, і прибутку, отриманого в результаті реалізації продукції вимагає авансування грошових коштів. Особливо актуальною дана проблема є для економічних суб'єктів, які тільки починають свою фінансово-господарську діяльність, а також розширюють її масштаби чи переоснащують виробництво. У цих випадках підприємство найбільше потребує інвестицій.

Оскільки більшість тимчасово вільних коштів перебуває у володінні тих суб'єктів господарювання, які не мають потреби у їхньому використанні, а інвестицій в основному потребують економічні суб'єкти, які відчувають дефіцит фінансових ресурсів, то цілком закономірною є необхідність існування певного механізму, який би сприяв переміщенню грошових потоків від одних суб'єктів до інших. Цей механізм створюється завдяки функціонуванню фінансових ринків.

Таким чином, основною метою функціонування фінансового ринку є акумулювання та ефективне розміщення тимчасово вільних коштів від суб'єктів, що їх заощадили, до суб'єктів, що відчувають потребу в таких коштах. При цьому, як правило, кошти спрямовуються від тих, хто не має можливості їх ефективно використати, до тих, хто використовує їх продуктивно. Це сприяє не тільки підвищенню продуктивності та ефективності економіки в цілому, а й поліпшенню добробуту кожного члена суспільства.

Оскільки передача в користування капіталу відбувається через продаж фінансових активів, які відображають права на отримання

доходу на вкладений капітал, то можна стверджувати, що *фінансовий ринок – це система економічних і правових відносин, пов'язаних із випуском та обігом фінансових активів*. Обов'язковими атрибутами фінансового ринку є чіткі правила торгівлі, наявність професійних учасників ринку та розвинута інфраструктура, яка забезпечує мінімальні витрати і максимальну надійність укладення угод.

Оскільки фінансовий ринок є складною, багатоаспектною категорією, то його суть розкривати необхідно з кількох позицій.

За економічною сутністю фінансовий ринок – це сукупність економічних відносин, що виникають між його учасниками з приводу розподілу фінансових ресурсів при формуванні попиту і пропозиції на специфічні фінансові послуги, пов'язані з купівлею-продажем фінансових активів.

За матеріальним змістом фінансовий ринок – це сукупність грошових ресурсів всіх економічних суб'єктів, зокрема ресурсів, які знаходяться в постійному русі, розподілі чи перерозподілі, ціни на які встановлюються під впливом попиту і пропозиції на ці ресурси з боку різноманітних суб'єктів економіки.

За організаційною ознакою фінансовий ринок є сукупністю фінансових інституцій, які спрямовують потік грошових коштів від власників до позичальників, і навпаки. До таких інституцій належать банківські установи, валютні та фондові біржі, інвестиційні та недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, позабіржові торгівельні системи, розрахунково-клірингові організації, депозитарії тощо.

Сутність фінансового ринку проявляється у таких його *функціях*:

- мобілізація тимчасово вільних фінансових ресурсів;
- забезпечення ефективного розподілу акумульованого вільного капіталу між його споживачами;
- визначення найефективніших напрямів розміщення капіталу з позицій забезпечення високого рівня його доходності;
- формування ринкових цін на окремі фінансові інструменти і послуги, які найоб'єктивніше відображають співвідношення між попитом і пропозицією;
- здійснення кваліфікованого посередництва між продавцями і

покупцями фінансових інструментів;

- створення умов для мінімізації фінансових ризиків;
- прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів у державі.

Для того, щоб фінансовий ринок сприяв розвитку економіки, забезпечував необхідні умови для інвестицій, його функціонування повинно базуватися на певних *принципах*, до яких слід віднести такі:

- *організаційної та правової впорядкованості*, що полягає у формуванні необхідної правової інфраструктури регламентації діяльності учасників фінансового ринку, створенні гнучкої та ефективної системи регулювання і контролю за його функціонуванням;

- *демократизму*, що полягає у забезпеченні прозорості та відкритості інформації щодо умов емісії та обігу фінансових активів, публічності результатів фінансово-господарської діяльності емітентів; забезпеченні свободи підприємницької діяльності для усіх суб'єктів ринку та недопущенні проявів їх дискримінації;

- *конкурентності*, що полягає у створенні рівних можливостей та спрощення умов доступу на ринок фінансових ресурсів, формуванні конкурентних засад його функціонування;

- *надійності*, що полягає у забезпеченні захисту прав інвесторів через створення соціально-політичних, економічних та правових умов для реалізації інтересів та захисту майнових прав суб'єктів фінансового ринку; формуванні механізмів запобігання зловживанням і злочинності на фінансовому ринку;

- *ефективності*, як максимальної реалізації потенційних можливостей фінансового ринку щодо мобілізації та розміщення фінансових ресурсів у перспективні сфери та галузі економіки.

Фінансовий ринок є дуже складним і розгалуженим за організаційною будовою і сегментарною структурою. Цей ринок оперує різноманітними фінансовими інструментами, обслуговується специфічними фінансовими інститутами, має доволі розгалужену фінансову інфраструктуру. Відповідно, існує велика кількість ознак, за якими можна його класифікувати. Найпоширенішими підходами до визначення структури фінансового ринку є наступні.

За видами фінансових активів фінансовий ринок поділяють на:

а) *кредитний ринок* (ринок позикового капіталу), тобто ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу є вільні кредитні ресурси, обіг яких здійснюється на умовах поверненості, строковості, платності і забезпеченості;

б) *ринок цінних паперів* (фондовий ринок), на якому об'єктом купівлі-продажу виступають усі види цінних паперів (фондових інструментів), емітованих підприємствами, різними фінансовими інститутами, державою;

в) *валютний ринок*, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають іноземна валюта і фінансові інструменти, які обслуговують операції з нею;

г) *ринок золота та інших дорогоцінних металів* (срібла, платини тощо), на якому об'єктом купівлі-продажу виступають дорогоцінні метали;

д) *ринок фінансових послуг* як сукупність різноманітних форм мобілізації й переміщення фондів фінансових ресурсів із вільного обігу в сфері інвестиційного прикладання. Фінансові послуги за своєю структурою є дуже різноманітними, вони можуть мати ознаки кредитних операцій, операцій оренди, страхування тощо.

За періодом обертання фінансових активів фінансовий ринок поділяють на:

а) *ринок грошей*, на якому здійснюються операції купівлі-продажу ринкових фінансових інструментів і фінансових послуг із терміном обертання до одного року. Фінансові активи, що обертаються на ринку грошей, характеризуються найбільшою ліквідністю та найменшим рівнем ризику, а система формування цін на них є відносно простою;

б) *ринок капіталів*, на якому здійснюються операції купівлі-продажу ринкових фінансових інструментів і фінансових послуг з терміном обертання більше одного року. Ці фінансові активи, як правило, менш ліквідні, їм притаманний найбільший рівень фінансового ризику і відносно високий рівень доходності.

За умовами передачі фінансових ресурсів в користування фінансовий ринок поділяють на:

а) *ринок позичкового капіталу*, на якому ресурси передаються на умовах позики на визначений термін та під певний відсоток за допомогою боргових цінних паперів або кредитних інструментів;

б) *ринок акціонерного капіталу*, на якому кошти вкладаються на невизначений термін. При цьому інвестор отримує право на частину прибутку у вигляді дивіденду, право співвласності на активи підприємства і повністю поділяє підприємницькі ризики з іншими акціонерами підприємства.

За організаційними формами функціонування фінансовий ринок поділяють на:

а) *організований (біржовий) ринок*, представлений системою фондових і валютних бірж. Він характеризується такими ознаками, як жорстка державна регламентація діяльності; відкритість процедури торгів і прозорість їх результатів; перевірка достовірності результатів господарської діяльності та фінансового стану емітентів фінансових інструментів; гарантування угод.

б) *неорганізований (позабіржовий або „вуличний” ринок)*, на якому здійснюється купівля-продаж фінансових інструментів і послуг, угоди по яких не реєструються на ринку. На позабіржовому ринку діють так звані торгово-інформаційні системи. Учасники таких систем – фінансові посередники – мають змогу ознайомитись із попиту-пропозицією на фінансові активи та укласти угоди з тими посередниками, пропозиції яких їх зацікавлять. На відміну від організованого, позабіржовий ринок характеризується вищою прибутковістю фінансових інструментів, які обертаються на ньому і вищим рівнем ризиковості угод. Це пояснюється тим, що більшість фінансових інструментів і послуг, які котируються на ринку, не проходять процедури перевірки на біржах або були ними відхилені в процесі лістингу. Неорганізований фінансовий ринок не забезпечує належного рівня юридичного захисту покупців, характеризується дефіцитом інформації про емітентів фінансових інструментів, відсутністю гарантій реалізації угод. Разом з тим, до позитивів даного ринку слід віднести також широку номенклатуру

фінансових інструментів та послуг, які обертаються на ньому, а також конфіденційність укладених угод.

За швидкістю реалізації угод фінансовий ринок поділяють на:

а) *ринок з негайною (терміною) реалізацією угод* (ринок „spot”), на якому угоди здійснюються в короткостроковий (як правило, до трьох днів) період часу;

б) *ринок з реалізацією угод в майбутньому* (строкові ринки: форвардний, ф'ючерсний, опціонний і ринок свопів). Предметом обігу на цьому ринку є, як правило, фондові, валютні і товарні деривативи (похідні цінні папери).

За умовами обігу фінансових інструментів (в даному випадку мова йде виключно про фондові інструменти) фінансовий ринок поділяють на:

а) *первинний ринок* є ринком перших та повторних емісій, на якому здійснюється первинне розміщення фінансових активів серед інвесторів та початкове вкладення капіталу в різні галузі економіки. Обов'язковими учасниками первинного ринку є емітенти цінних паперів і інвестори;

б) *вторинний ринок*, де обертаються емітовані раніше фінансові активи. Однією з основних функцій вторинного ринку є встановлення реальної ринкової ціни (курсової вартості) окремих цінних паперів, яка відображає всю наявну інформацію про фінансовий стан емітентів і умов емісії. Операції на вторинному ринку не збільшують загальної кількості фінансових активів і загального обсягу інвестицій в економіку. Важливими рисами вторинного ринку є ліквідність, можливість поглинати значні обсяги фінансових активів у короткий час при незначних витратах на проведення операцій. Основну частину операцій на вторинному ринку становлять операції, пов'язані з перерозподілом сфер впливу на ринку, та спекулятивні операції.

Насамкінець варто зазначити, що усі складові фінансового ринку перебувають у тісному взаємозв'язку. Скажімо, збільшення обсягів грошових заощаджень населення і вільних коштів підприємств сприяє розширенню та активізації кредитного ринку і ринку цінних паперів. І навпаки, випуск цінних паперів знижує потребу у

фінансуванні економіки за рахунок кредитів та акумулює тимчасово вільні грошові кошти інвесторів.

Операції на фінансовому ринку здійснюються за допомогою фінансових інструментів.

Фінансові інструменти – це різноманітні фінансові активи, які обертаються на ринку, є законними вимогами власників цих активів на отримання певного (як правило, грошового) доходу в майбутньому і за допомогою яких реалізуються операції на фінансовому ринку. Основними інструментами на фінансовому ринку є готівкові гроші, банківські кредити, цінні папери.

Фінансові інструменти, які обертаються на окремих сегментах фінансового ринку, характеризуються значною різноманітністю. Відповідно, існує велика кількість ознак, за якими можна класифікувати фінансові інструменти.

За видами фінансових ринків фінансові інструменти поділяються на:

а) *інструменти кредитного ринку* (гроші і розрахункові документи, які обертаються на грошовому ринку);

б) *інструменти фондового ринку* (цінні папери, які обертаються на цьому ринку);

в) *інструменти валютного ринку* (іноземна валюта, розрахункові валютні документи, а також окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок);

г) *інструменти ринку фінансових послуг* (фінансові послуги, які надаються фінансовими інституціями (банками і небанківськими кредитними установами, факторинговими і лізинговими компаніями, фондovими і валютними біржами, страховими компаніями тощо) суб'єктам фінансових відносин – підприємницьким структурам, державі та громадянам);

д) *інструменти ринку золота* (види цінних металів (срібла, платини), які використовуються з метою формування фінансових резервів і тезаврації, а також цінні папери, які обслуговують цей ринок).

За періодом обертання фінансові інструменти поділяються на:

а) *короткострокові фінансові інструменти* (з періодом обігу до 1 року, що обслуговують операції на ринку грошей);

б) *довгострокові фінансові інструменти* (з періодом обігу більше 1 року, що обслуговують операції на ринку капіталів. До цього виду фінансових інструментів належать і безстрокові фінансові інструменти, кінцевий термін погашення яких не встановлено наприклад, акції).

За характером фінансових зобов'язань фінансові інструменти поділяються на:

а) *інструменти, додаткові фінансові зобов'язання по яких не виникають* (валютні цінності, золото тощо);

б) *боргові фінансові інструменти*, які характеризують кредитні відносини між їх покупцем і продавцем та зобов'язують боржника погасити в передбачені терміни їх номінальну вартість і заплатити винагороду у формі відсотка (облігації, векселі, чеки тощо);

в) *дольові фінансові інструменти*, які підтверджують право їх власника на частку у статутному капіталі емітента і на отримання відповідного доходу (акції, інвестиційні сертифікати тощо).

За пріоритетною значимістю фінансові інструменти поділяються на:

а) *первинні фінансові інструменти* (фінансові інструменти першого порядку), які характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту (акції, облігації, чеки, векселі тощо);

б) *похідні фінансові інструменти або деривативи* (фінансові інструменти другого порядку), які характеризують виключно цінні папери, що підтверджують право або зобов'язання їх власника купити чи продати первинні цінні папери, що обертаються на ринку, валюту, товари або нематеріальні активи на заздалегідь визначених умовах в майбутньому періоді. Основними видами деривативів є опціони, свопи, ф'ючерсні і форвардні контракти.

За рівнем ризику фінансові інструменти поділяються на:

а) *безризикові фінансові інструменти*, до яких відносять короткострокові цінні папери, цінні папери держави, короткострокові депозитні сертифікати найнадійніших банків, золото та інші цінні метали, придбані на короткий період;

б) *низькоризикові фінансові інструменти*, до яких відносять групу короткострокових фінансових інструментів, які обслуговують ринок грошей, і виконання зобов'язань по яких гарантується стійким фінансовим станом та надійною репутацією позичальника; вільноконвертовану іноземну валюту;

в) *середньоризикові фінансові інструменти*, що характеризують групу фінансових інструментів, рівень ризику по яких приблизно відповідає середньоринковому;

г) *високоризикові фінансові інструменти*, до яких відносять фінансові інструменти, рівень ризику по яких суттєво перевищує середньоринковий. Вони, як правило, використовуються для здійснення спекулятивних операцій.

Одними із найважливіших різновидів фінансових інструментів є цінні папери. *Цінний папір* – це оформлений у відповідності з нормативно-правовими вимогами документ, який забезпечує його власнику певні майнові права чи засвідчує відносини позики; передбачає, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків і таким чином має певну вартість. Основною властивістю цінних паперів є можливість їх перепродажу, що передбачає передання майнових прав, які забезпечуються даними цінними паперами від однієї особи до іншої. Саме ця обставина дає можливість функціонування ринку цінних паперів.

На фінансову ринку обертаються різноманітні цінні папери, внаслідок чого є ряд ознак, за якими їх можна класифікувати:

1) *за характером фінансових відносин*, які опосередковує цінний папір:

- *пайові цінні папери* (акції, інвестиційні сертифікати), які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів), надають власнику право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента;

- *боргові цінні папери* (облігації підприємств, державні та муніципальні облігації, казначейські зобов'язання, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі) посвідчують відносини позики і передбачають

зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання;

- *іпотечні цінні папери* (іпотечні облігації та сертифікати, заставні) випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів;

- *приватизаційні цінні папери*, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

- *похідні цінні папери* (ф'ючерси, форвардні контракти, опціони, варанти), механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

2) *за формою випуску* цінні папери поділяють на:

- *іменні*, які передбачають можливість реалізації права, посвідченого у цінному папері лише особою, вказаною у ньому;

- *на пред'явника* – права, зазначені у цінному папері може реалізувати особа, яка пред'явила документ;

- *ордерні* – права, зазначені у цінному папері може реалізувати особа, вказана у ньому, або інша уповноважена особа.

3) *за формою існування* цінні папери поділяють на *документарні* (існують у вигляді конкретного документу – цінного паперу) і *бездокументарні* (існують у вигляді запису, що підтверджує факт володіння певною особою визначеною кількістю конкретного виду цінних паперів).

Класифікація суб'єктів фінансового ринку є достатньо складною і не завжди точно визначеною. Вона ускладнюється в міру деталізації й розгляду в різних аспектах, зважаючи на різноманітність операцій з фінансовими активами і багатогранність функцій, які можуть виконувати різні учасники фінансового ринку.

Найбільш узагальнено до суб'єктів фінансового ринку можна віднести:

- домогосподарства (населення);
- суб'єктів господарювання (інститути нефінансової сфери);

- державу;
- фінансових посередників.

Домогосподарство є одним із надзвичайно важливих суб'єктів фінансового ринку, тому що частина доходу, яка не використовується домогосподарством упродовж поточного періоду, перетворюється на заощадження і за наявності відповідного фінансового механізму може бути потужним джерелом економічного зростання країни.

Суб'єкти господарювання (інститути нефінансового сектору) – це юридичні особи, резиденти певної держави, які займаються виробництвом товарів та наданням послуг. До них належать промислові та сільськогосподарські підприємства, кооперативи, орендні підприємства, малі підприємства, господарські об'єднання, спільні (змішані) підприємства, установи, організації тощо. Разом з іноземними учасниками ринку вони або виступають інвесторами, або емітують і розміщують на ринку власні фінансові активи.

Держава також є активним учасником фінансового ринку. Вона може виступати позичальником (залучення коштів для покриття бюджетного дефіциту шляхом продажу урядових облігацій та інших цінних паперів), інвестором (здійснення фінансової підтримки окремих суб'єктів господарювання), а також регулятором (нормативно-правове регулювання функціонування фінансового ринку).

Специфічними суб'єктами фінансового ринку є *фінансові посередники*, які за певну плату надають різні види фінансових послуг. Ці послуги пов'язані як з емісією фінансових активів, так і з їх обігом на вторинному ринку. При емісії корпоративних цінних паперів та на кредитному ринку фінансові посередники сприяють інвестуванню коштів у різні галузі економіки. При емісії державних боргових зобов'язань та на ринку державного кредиту вони сприяють залученню коштів для забезпечення потреб державного бюджету.

На вторинному ринку фінансові посередники забезпечують стабільне функціонування ринку, а також задовільняють інтереси юридичних і фізичних осіб щодо інвестування коштів у фінансові активи чи вилучення їх з процесу інвестування. При цьому інститути ринку не тільки задовільняють потреби інвесторів щодо купівлі-продажу

фінансових активів на регулярній основі за ринковою ціною, а й надають інформаційні, консультаційні, управлінські послуги.

При обслуговуванні учасників ринку одні фінансові посередники надають лише окремий вид послуг, який і визначає в цілому їх роль на ринку (страхові, інвестиційні компанії, брокерські фірми), а інші – широкий спектр фінансових послуг (наприклад, банківські установи, які крім основних банківських послуг щодо залучення коштів та розміщення їх на кредитному ринку, здійснюють велику кількість операцій від імені та за рахунок клієнтів як на ринку позикових капіталів, так і на фондовому та валютному ринках).

Фінансові посередники (скажімо, банківські установи, інвестиційні, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди тощо) водночас є й інститутами інфраструктури фінансового ринку.

Інфраструктура фінансового ринку – це сукупність установ та організацій (банків, бірж, страхових компаній, консультаційних та інформаційно-маркетингових фірм тощо), які обслуговують учасників фінансового ринку з метою підвищення ефективності здійснюваних ними операцій і забезпечують процес безперебійного функціонування фінансового ринку та вільний рух товарів і послуг на ньому.

До інститутів інфраструктури фінансового ринку належать такі структурні утворення: фондові та валютні біржі, банківські установи, брокерські компанії, інвестиційні дилери та андеррайтери, системи міжбіржових та міжброкерських зв'язків, інвестиційні компанії та фонди, трастові компанії, фінансово-промислові групи або фінансові холдингові компанії, гарантійні фонди, депозитарії, страхові компанії, пенсійні фонди, національна депозитарна система, реєстратори цінних паперів, інформаційно-консультативні центри, розрахунково-клірингові установи та інші кредитно-фінансові й інвестиційні інститути.

Фінансовий ринок формується з різноманітних каналів, по яких грошові кошти переміщуються від кредиторів (інвесторів) до позичальників. Такі канали поділяють на дві основні групи: прямого фінансування та непрямого фінансування.

У випадку *прямого фінансування* кошти переміщуються безпосередньо від інвесторів до позичальників. Тобто, при такому вкла-

денні коштів інвестори беруть на себе значну частину ризиків і зазнають іноді значних втрат, зумовлених цими ризиками. Обов'язковим елементом *непрямого фінансування* є фінансове посередництво. Фінансові посередники здійснюють цю функцію через отримання коштів від кредиторів і надання згодом позик позичальникам.

Фінансові посередники складають доволі багаточисельну групу учасників фінансового ринку, серед яких є великі фінансові структури (фінансові установи), які допомагають юридичним і фізичним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (тобто, вкласти капітал у різні підприємства).

Існує три групи фінансових посередників: депозитні інститути, договірні ощадні інститути, інвестиційні посередники.

До *депозитних фінансових інститутів* належать *банківські установи* (емісійні, інвестиційні, іпотечні, ощадні банки), *ощадні та кредитні асоціації, кредитні спілки, фінансові корпорації*. Основною функцією депозитних інститутів на ринку є залучення коштів у вигляді депозитів та надання позик.

До *договірних ощадних інститутів* належать *інвестиційні компанії, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії* тощо.

До *інвестиційних посередників* відносять *інвестиційні компанії, взаємні фонди та фінансові компанії*.

Серед фінансових посередників особливу групу складають *професійні учасники фінансового ринку* до яких належать брокери та дилери.

Брокерська діяльність – це діяльність, головним змістом якої є здійснення операцій з цінними паперами за рахунок клієнтів. Після придбання цінних паперів брокером право власності переходить не до нього, а до клієнта, за дорученням і за рахунок якого брокер здійснює операції.

Дилерська діяльність – це підприємницька діяльність, основним змістом якої є купівля і продаж цінних паперів за свій власний рахунок. Після придбання цінних паперів дилером до нього переходить право власності на вказані папери. Основний дохід дилерів – це позитивна різниця між цінами продажу та купівлі цінних паперів. Різниця в цінах купівлі-продажу є платою дилерам за терміновість і

врівноваження тимчасового дисбалансу між попитом і пропозицією на певні види цінних паперів, що перебувають в обігу.

Тих, хто займається дилерською діяльністю на ринку, часто називають *спекулянтами* та *маркет-мейкерами*. Торговців цінними паперами, які проводять операції з великими пакетами цінних паперів як від свого імені, так і в інтересах клієнтів, називають трейдерами. Як правило, трейдери виконують і брокерські, і дилерські функції на ринку.

За роки ринкових трансформацій в Україні поступово формується сфера фінансового ринку, розвиваються всі його сегменти, урізноманітнюються форми і механізми залучення заощаджень, проте основна ж його функція – мобілізація фінансових ресурсів – реалізується недостатньо. Якщо в умовах розвиненої ринкової економіки всі сегменти фінансового ринку доволі розвинені, то в Україні найбільш динамічні процеси спостерігаються у банківській сфері. Натомість організований ринок цінних паперів охоплює лише 7% його обсягів. Фондовий ринок України досить важко оцінити однозначно. З одного боку, за останні кілька років створена досить надійна обслуговуюча інфраструктура (сформовані інституції професійних торговців, реєстраторів і створена Національна депозитарна система), але з іншого – обсяги фінансових ресурсів, що обертаються на ньому дуже мізерні.

З позицій ефективного і динамічного розвитку фінансового ринку та забезпечення з його допомогою впливу на соціально-економічний розвиток дуже важливим є завдання оптимізації його структури. Мова іде про оптимізацію структури ринку за всіма напрямками і за видами фінансових інструментів, за співвідношенням як між організованим і неорганізованим ринком, так і між біржовим і позабіржовим обігом. Головним завданням подальшого розвитку фінансового ринку і ринку цінних паперів, зокрема, є його насичення реальним товаром – цінними паперами, які будуть вільно продаватися і купуватися за прозорості функціонування ринку і захисту інтересів дрібних інвесторів.

Суть та функціональне призначення міжнародних фінансів. Функції міжнародних фінансів. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу. Міжнародний неринковий перерозподіл фінансових ресурсів: роль міжнародних фінансових організацій та інституцій.

Розкриваючи зміст даної теми, необхідно нагадати, що фінанси за своєю економічною природою виражають складну ієрархічну структуру, цілісність якої визначає субординацію окремих фінансових відносин і категорій, що відображають її багатоаспектну сутність. Обслуговуючи, насамперед, систему економічних взаємозв'язків як способу господарювання із властивими йому відносинами, формами й методами впливу на процес виробництва, розподілу і споживання, фінанси в ринкових відносинах є основою господарського механізму, що зумовлює економічні процеси як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Міжнародні фінанси – це одна з основних форм міжнародних економічних відносин, функціонування і розвиток яких пов'язані з існуванням та обслуговуванням усього комплексу міжнародних зв'язків. Сучасне розуміння сутності міжнародних фінансів набагато ширше, ніж розгляд лише міжнародних валютно-фінансових відносин, чи функціонального призначення міжнародних фінансових інституцій або міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів через світовий фінансовий ринок. Це визначає необхідність інтегрованого підходу до висвітлення даного питання, основу якого становить аналіз взаємодії багатьох елементів світової фінансової архітектури, які прямо чи опосередковано пов'язані з рухом глобальних валютно-фінансових потоків. Логіка викладу передбачає з'ясування сутності міжнародних фінансів, як багатоаспектного поняття, розкриття основних категорій міжнародних фінансів, перехід від загальних питань концептуального характеру до конкретних механізмів і технологій вироблення й прийняття раціональних фінансових, економічних і політичних рішень на глобальному рівні.

Теорія і набутий досвід підтверджують, що в умовах глобаліза-

ційних процесів фінанси реструктуризуються не тільки за простором їх функціонування, а й за походженням суб'єктів, які умовно можна поділити на національно-державні та міжнародні. Так, національно-державні, як правило, функціонують у межах території однієї держави, не залучаючи іноземних суб'єктів, на основі національного законодавства і є виключно внутрішньо-національними. Міжнародні фінанси охоплюють міждержавні та транснаціональні фінансові відносини, для яких характерний іноземний елемент. До того ж міжнародні фінанси є не лише результатом відносин держав як цілісних блоків. Вони передбачають співпрацю з метою раціонального розміщення внутрішніх ресурсів для вироблення й прийняття раціональних зовнішньоекономічних і політичних рішень. Міжнародні фінанси обслуговують по-перше, економічні зв'язки між резидентами різних країн; по-друге, відносини країн світу з міжнародними та регіональними організаціями та інтеграційними утвореннями (ООН, ЄС); по-третє, операції урядів та резидентів різних країн на міжнародних фінансових ринках.

Таким чином, світові фінанси реалізуються у двох діалектичних формах: національно-державні й міжнародні фінанси. При цьому національно-державні фінанси завжди є складовою світових фінансів, проте не завжди вони є елементом міжнародних фінансів (мова іде про замкнуті, автаркічні національні економіки та їх фінансові системи, що базуються виключно на національних грошових системах). Хоч національно-державна форма є первинною щодо міжнародної, останню можна розглядати як вищу, більш досконалу й найбільш динамічно зростаючу. Динамізм саме цієї складової світової економіки і світових фінансів надає глобальних ознак усьому сучасному світовому господарству.

У цьому сенсі слід підкреслити, що міжнародні фінанси є самостійною економічною категорією, яка будучи невід'ємною складовою фінансів у широкому розумінні, характеризується тими самими ознаками, які притаманні фінансам в цілому, але одночасно має свої особливості, які вирізняють її як особливу систему фінансових відносин. Міжнародні фінанси мають як видиму, зовнішню форму прояву,

так і внутрішній економічний зміст. Розкриваючи внутрішню змістову сторону міжнародних фінансів, зазначимо, що це є надзвичайно складна і багатоаспектна економічна категорія. *Як економічна категорія міжнародні фінанси* – сукупність відносин, опосередкованих рухом валютно-фінансових потоків, що виникають у зв'язку з перерозподілом фінансових ресурсів і капіталу у системі світового господарства через дію ринкового і неринкового механізмів. ;

Система міжнародних фінансових відносин складається між різними суб'єктами. *Суб'єктами міжнародних фінансів є:*

- *держави;*
- *міжнародні організації;*
- *міжнародні фінансові інституції;*
- *юридичні особи, серед яких особливе місце посідають транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ), фінансово-кредитні інститути, біржі;*
- *фізичні особи.*

Таким чином, міжнародні фінансові відносини є досить складною і розгалуженою системою руху валютно-фінансових потоків, які можна згрупувати за такими напрямками:

- *взаємовідносини між суб'єктами господарювання різних країн;*
- *взаємовідносини держави з юридичними і фізичними особами інших країн;*
- *взаємовідносини держави з урядами інших країн та міжнародними фінансовими організаціями;*
- *взаємовідносини держави і суб'єктів господарювання з міжнародними фінансовими інституціями.*

Від налагодженості цих відносин у значній мірі залежить узгодження індивідуальних, корпоративних, національно-державних, регіональних та глобальних інтересів; задоволення спільних потреб та як на регіональному, міжнародному, так і глобальному рівнях.

Видимою, *зовнішньою формою прояву міжнародних фінансів є* розгалужена система руху валютно-фінансових потоків, що виникають між суб'єктами фінансових відносин на міжнародному і глобальному рівнях. Фінансові ресурси і капітал нерівномірно розподілені у

світовому масштабі між власниками – приватними особами, фірмами, транснаціональними банками і корпораціями, міжнародними організаціями і міжнародними фінансовими інституціями, державами. Це призводить до постійного руху грошових і фінансових потоків у системі світового господарства між його суб'єктами. Частина фінансових ресурсів опосередковує міжнародний економічний обмін товарами і послугами, формуючи міжнародні валютно-розрахункові відносини. Відтак виникають відносини обміну, пов'язані з міжнародною торгівлею та опосередковані рухом грошових, а точніше – валютних потоків, оскільки у системі світового господарства і міжнародних відносин торгівля товарами, послугами і факторами виробництва здійснюється опосередковано через обмін іноземних валют. Вони характеризують валютні надходження та валютні платежі, які відображаються у торговельному балансі, стан якого характеризує відносини обміну та якісну сторону міжнародних грошових потоків. Позитивне сальдо відображає перевищення валютних надходжень над платежами, що є передумовою стабільності національної валюти, і навпаки. Інша частина фінансових ресурсів і капіталу, не пов'язана безпосередньо з міжнародною торгівлею реальними активами і відносинами обміну, і в процесі свого перерозподілу між суб'єктами світової економіки створює суто міжнародний рух капіталу. При цьому перерозподіл фінансових ресурсів і капіталу у системі світового господарства відбувається через дію ринкового й неринкового механізмів. Найбільша частка фінансових активів купується і продається на глобальному (світовому) фінансовому ринку (світових ринках капіталів), частина – набуває форми офіційної міжнародної фінансової допомоги, частина потрапляє у золото валютні резерви. Таким чином, відносини перерозподілу виникають у процесі формування і використання централізованих грошових фондів світових та регіональних міжнародних організацій і фінансових інституцій; а також у процесі перерозподілу фінансових активів на світовому фінансовому ринку, що є глобальною системою акумулювання тимчасово вільних фінансових ресурсів і капіталу та надання їх позичальникам, у якості яких найчастіше виступають країни-реципієнти.

За матеріально-речовим втіленням міжнародні фінанси часто отожднюють із фондами фінансових ресурсів, що утворюються в результаті перерозподільчих відносин і використовуються для забезпечення безперервності суспільного відтворення на світовому рівні задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення. З іншою мірою це правильно, але дещо звужує розуміння міжнародних фінансів, обмежуючи їх виключно формуванням і використанням централізованих грошових фондів світових та регіональних міжнародних організацій і фінансових інституцій. Відповідно поза увагу залишається каналний характер руху фінансових ресурсів, міжнародний перелив капіталів та їх перерозподіл між різними учасниками міжнародних економічних відносин.

З інституційної точки зору міжнародні фінанси – це сукупність банків, валютних та фондових бірж, міжнародних фінансових інституцій, регіональних фінансово-кредитних установ, міжнародних регіональних економічних організацій і об'єднань, через які здійснюється рух світових фінансових потоків.

Міжнародні фінанси, як і будь-яка інша економічна категорія, виконують певні функції. Функції міжнародних фінансів – це зовнішній прояв їхньої внутрішньої сутності, що розкривають функціональне суспільне призначення в системі міжнародних економічних відносин та у розвитку світового фінансового середовища. Передусім слід підкреслити, що міжнародні фінанси є самостійною економічною категорією. Їх функціонування і еволюція обумовлені розвитком усієї системи фінансових категорій. Міжнародні фінанси будучи логічним продовженням і розвитком більш загальної категорії „фінанси”, характеризуються тими самими функціями, які притаманні фінансам у цілому (нагадаємо фінанси виконують розподільчу і контрольну функції), але одночасно мають свої особливості.

Сутність міжнародних фінансів, як економічної категорії, реалізується через перерозподільчу, контрольну і регулюючо-координуючу функції. Зміст цих функцій, сфера і об'єкт їх дії характеризують специфіку міжнародних фінансів як економічної категорії. Через механізм міжнародних фінансів здійснюється перерозподіл

фінансових ресурсів і капіталу між різними суб'єктами міжнародних економічних відносин. При цьому перерозподіл фінансових ресурсів і капіталу в системі міжнародних фінансових відносин визначається як *об'єктивними закономірностями* (капітал орієнтується на високу норму прибутковості; низький рівень ризиковості фінансових трансакцій; дію закону пропорційного розвитку) так і *політикою (інтересами) суб'єктів міжнародних відносин*. Відтак об'єктивною основою становлення і розвитку міжнародних фінансів є закономірності міжнародного кругообігу функціонуючого капіталу: на одному його полюсі виникають тимчасово вільні кошти, а на іншому – постійно з'являється попит на них. Іншими словами, джерела фінансових ресурсів зосереджені в країнах-донорах, до яких належать розвинуті економіки: саме в цих країнах акумулюється переважний обсяг фінансових ресурсів світу; їм належать найбільші розміри квот у фондах міжнародних організацій, що призначені для надання фінансової допомоги (такі фонди формуються в основному за рахунок внесків урядів країн-донорів); найбільша частка світових золотовалютних резервів є власністю приватних осіб, компаній, організацій та урядів розвинутих країн світу. Відтак, розвинутий світ постійно шукає вигідні сфери вкладення заощаджень і намагається максимально диверсифікувати їх. З іншого боку, країни, які традиційно зараховані до категорії „ринків, що формуються”, об'єднує характерна риса – вони відчують гостру нестачу притоку довгострокових інвестицій. І саме сфера міжнародних фінансів дає змогу і розвинутим країнам, і тим, що розвиваються, задовольнити тією чи іншою мірою свої об'єктивні потреби та економічні інтереси. При цьому інтереси суб'єктів міжнародних відносин та об'єктивні закономірності можуть як збігатися, так і суперечити одне одному.

Фінанси на рівні кожної держави об'єктивно виконують контрольну функцію. Сутність контрольної функції полягає в тому, що фінанси – це не лише інструмент розподілу і перерозподілу, але й інструмент контролю за діяльністю суб'єктів обмінно-розподільчих відносин. Рух грошових потоків відображає обмін, розподіл і перерозподіл вартості і тому об'єктивно вимагає контролю. У процесі

фінансових взаємовідносин різні суб'єкти контролюють один одного. Саме така підконтрольність забезпечує збереження фінансових ресурсів та формування доходів на законній основі.

Зважаючи на те, що за визначенням Дж. Менвіла Херріса, міжнародні фінанси – це економічна сукупність часу і невизначеності щодо рішень, які стосуються декількох різних країн з урахуванням того, що кожна суверенна держава має власну валюту, свої закони бізнесу і політичні системи, то контрольна функція фінансів у даному випадку є свого роду інтегрованим поняттям, що передбачає:

- *валютний контроль* (забезпечення дотримання валютного законодавства, недопущення незаконного відпливу „втечі” капіталу, контроль за валютними позиціями банків, обов'язкове декларування зарубіжних авуарів і т.ін.);

- *митний контроль* (процедури із попередження та виявлення порушення митних правил, а також контроль за правомірністю застосування тарифних і нетарифних правил та механізмів захисту національних економічних інтересів в умовах лібералізації світової торгівлі товарами і послугами);

- *податковий контроль* (здійснення ефективного і дієвого контролю за дотриманням податкового законодавства у сфері міжнародних відносин, уникнення випадків незаконного ухилення від сплати податків);

- *адміністративний контроль* (встановлення валютних обмежень: ліцензування валютних операцій (існує навіть повна заборона певних валютних операцій), обов'язкові повернення та продаж валютної виручки чи її частини експортерами-резидентами через центральний чи уповноважений банк, який має валютну ліцензію, обмеження на продаж іноземної валюти імпортерам, обмеження строків платежів за експортом та імпортом товарів і строків надходження імпортних товарів у разі здійснення попередньої оплати);

- *інституційний контроль* у сфері міжнародних фінансових відносин (контроль з боку міжнародних інституцій: Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням „брудних грошей”

(ФАТФ), Базельський комітет банківського нагляду, Європейський центральний банк, міжнародні банки тощо).

Міжнародні фінанси є досить розгалуженою структурою з множинністю державних, приватних і власне міжнародних елементів, які є повноцінними учасниками глобального економічного простору. Сучасну систему світового господарства вирізняє розгалужений регулятивний механізм, що охоплює і сферу фінансових перерозподільчих процесів. Цей механізм забезпечує координацію зусиль світової спільноти щодо регулювання міжнародних фінансових відносин, а відтак міжнародних валютно-фінансових потоків як приватного, так і офіційного походження. Тому без перебільшення можна стверджувати, що окрім перерозподільчої і контрольної, міжнародні фінанси виконують регулюючо-координуючу функцію. Практична реалізація цієї функції полягає в прийнятті узгоджених рішень щодо міжнародних фінансів, розроблені поточної та стратегічної міжнародної фінансової політики. Тим паче, що міжнародна фінансова сфера залишається найбільш вразливою підсистемою світового господарства внаслідок невпорядкованої міграції так званих „летючих” капіталів, офшоризації та тінізації фінансових ресурсів, зростання обсягів спекулятивних операцій, слабкої інституційної спроможності регулятивних механізмів. Саме тому, у світлі недавніх фінансових криз увага до цієї функції міжнародних фінансів значно посилилася.

Таким чином, міжнародні фінанси є багаторівневою, проте допоки ієрархічно невпорядкованою системою, яка водночас характеризується певною органічною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових та структурною єдністю її функціональних елементів.

Найпотужнішою складовою у системі міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу, як за масштабністю операцій, так і багатоканальністю руху фінансових потоків, є світовий фінансовий ринок. Цей глобальний механізм, що забезпечує перелив грошово-кредитних ресурсів між країнами, регіонами, галузями та окремими суб'єктами бізнесу, збалансовує світовий попит і пропозицію на капітал (див. рис. 14.1).

Рис. 14.1. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу

З функціональної точки зору, світовий фінансовий ринок – це система ринкових відносин, що забезпечує акумуляцію та перерозподіл світових фінансових потоків і міжнародних потоків капіталу.

Світовий фінансовий ринок виник на основі інтеграційних процесів між національними фінансовими ринками, а об'єктивною основою його становлення і розвитку стали: розвиток міжнародного поділу праці, інтернаціоналізація суспільного виробництва, активізація міжнародних потоків капіталу та конкуренція щодо його залучення, концентрація і централізація фінансового капіталу, консолідація

фінансових інституцій та інформаційна революція.

З інституціональної точки зору, світовий фінансовий ринок – це сукупність фінансово-кредитних інституцій (банків, спеціалізованих фінансово-кредитних установ, фондових бірж), які виконують посередницькі функції у перерозподілі фінансових активів між кредиторами та позичальниками, продавцями та покупцями фінансових ресурсів, забезпечують рух світових фінансових потоків.

За рівнем організації і функціонування світовий фінансовий ринок об'єднує національні фінансові ринки країн та міжнародний фінансовий ринок, що різняться як умовами емісії, так механізмом обігу фінансових активів.

Міжнародний фінансовий ринок, як складова світового фінансового ринку, є надзвичайно розгалуженою системою акумулювання вільних фінансових ресурсів та надання їх позичальникам із різних країн на принципах ринкової конкуренції. Цей ринок набув величезних масштабів і перетворився в одне з найважливіших джерел фінансових ресурсів, став визначальним фактором господарського життя всіх без винятку країн світу. На відміну від національних *міжнародні фінансові ринки* вирізняються масштабністю операцій (щоденні операції на міжнародних фінансових ринках у 50 разів перевищують операції світової торгівлі товарами), у них відсутні географічні кордони, операції проводяться цілодобово, учасниками їх є переважно першокласні банки, корпорації, фінансово-кредитні інститути з високим рейтингом, надзвичайно диверсифікована сегментарна структура ринків, інструментів та операцій в умовах революції сфери фінансових послуг, забезпечуються стандартизація операцій та високий ступінь інформаційних технологій.

Головне призначення міжнародного фінансового ринку полягає у забезпеченні перерозподілу між країнами акумульованих вільних фінансових ресурсів для сталого економічного розвитку світового господарства й одержання від цих операцій певного доходу.

Функціональне призначення міжнародного фінансового ринку полягає у забезпеченні міжнародної ліквідності, тобто можливості швидко залучати достатню кількість фінансових ресурсів у різних

формах на вигідних умовах на наднаціональному рівні.

Міжнародний фінансовий ринок становить складну, внутрішньо структуровану систему. Незважаючи на майже столітню історію становлення і розвитку міжнародного фінансового ринку, дотепер не склалося єдиної, загальноприйнятої класифікації цієї системи. Це можна пояснити тим, що між окремими структурними елементами міжнародного фінансового ринку не можна провести чіткої межі. Так, наприклад, міжнародний ринок облігацій є складовою частиною міжнародного ринку боргових зобов'язань, але водночас за логікою, він є складовим елементом міжнародного ринку цінних паперів. Не меншу проблему становить і виокремлення такого відносно нового елементу міжнародного фінансового ринку як міжнародний ринок похідних фінансових інструментів (деривативів). З одного боку, для нього характерні риси грошового ринку, а з іншого боку, похідні інструменти мають деякі елементи довгострокових боргових інструментів міжнародного ринку капіталу.

З урахуванням вищезазначеного, найчастіше у спеціалізованій науковій літературі виділяють такі головні елементи міжнародного фінансового ринку:

- *міжнародний валютний ринок;*
- *міжнародний ринок боргових зобов'язань* (у тому числі міжнародний ринок банківських кредитів та міжнародний ринок боргових цінних паперів);
- *міжнародний ринок цінних паперів* (у тому числі міжнародний ринок титулів (або прав) власності, та міжнародний ринок боргових цінних паперів (міжнародні ринки облігацій));
- *міжнародний ринок похідних фінансових інструментів (деривативів).*

Валютний ринок у широкому розумінні – це система економічних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют, платіжних документів у іноземних валютах та розміщення тимчасово вільних валютних коштів.

З інституційної точки зору, валютний ринок – це сукупність установ і організацій – банків, валютних бірж, інших фінансових

інститутів – що забезпечують функціонування ринкових валютних механізмів. Відповідно, можна виділити чотири групи суб'єктів валютного ринку:

- державні установи, основне місце серед яких займають центральні банки (а також казначейства окремих країн);
- юридичні та фізичні особи, що працюють у різноманітних сферах зовнішньоекономічної діяльності;
- банківські установи (банки-дилери), які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв'язків і, особливо, великі *транснаціональні банки*, які мають розгалужену мережу філіалів;
- валютні біржі та валютні відділи товарних і фондових бірж.

Міжнародні валютні ринки – це міжнародна мережа офіційних центрів, де відбувається купівля-продаж іноземних валют. Міжнародні валютні ринки забезпечують своєчасність здійснення міжнародних платежів і розрахунків, страхування валютно-кредитних ризиків, диверсифікацію валютних резервів. Разом з тим, значні коливання курсових співвідношень роблять міжнародний валютний ринок важливим місцем проведення спекулятивних операцій. Таким чином, функціональне призначення міжнародного валютного ринку полягає у:

- здійсненні міжнародних розрахунків;
- регулюванні валютних курсів;
- диверсифікації валютних резервів;
- хеджуванні валютних ризиків;
- отриманні учасниками валютного ринку прибутку у вигляді різниці курсів валют;
- узгодженні валютної політики в межах світового господарства.

Міжнародний ринок боргових зобов'язань – це сфера обігу боргових зобов'язань, що гарантують кредиторів право стягувати борг із боржника. *З інституційної точки зору, міжнародний ринок кредитних ресурсів* – це сукупність установ і організацій, за допомогою яких здійснюється рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. У ролі кредиторів виступають приватні банки, фірми, небанківські фінансові інститути. Джерелами міжнародного

кредиту є:

- тимчасово вивільнена у підприємств у процесі кругообігу частина капіталу у грошовій формі;
- грошові накопичення держави, мобілізовані банками;
- грошові заощадження населення, мобілізовані банками.

Міжнародний ринок боргових зобов'язань складається з двох головних сегментів: міжнародного ринку банківських кредитів та міжнародного ринку боргових цінних паперів (міжнародного ринку облігацій).

Міжнародний ринок банківських кредитів – це сфера ринкових відносин, де здійснюється рух позичкового капіталу між країнами на умовах повернення та платності, формується попит і пропозиція кредитних ресурсів та позичкового капіталу. Рух кредитних ресурсів на міжнародному ринку боргових зобов'язань здійснюється на загальновідомих принципах: обов'язкового повернення коштів, терміновості, платності і забезпеченості.

До основних суб'єктів міжнародного ринку банківських кредитів належать:

- Світовий банк та його організаційні структури;
- держави;
- корпоративні позичальники;
- банки і фінансові інституції;
- фізичні особи.

Місце і роль міжнародного ринку банківських кредитів у світовій економічній системі визначається, насамперед, функціями міжнародного кредиту, які відображають особливості руху міжнародного позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Міжнародний кредит виконує такі функції:

- забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів;
- активізує процеси концентрації і централізації капіталу, його нагромадження у рамках світового господарства;
- забезпечує економію затрат обігу у сфері міжнародних розрахунків, прискорює процес реалізації товарів (робіт, послуг) і сприяє

цим самим зростанню обсягів світової торгівлі;

- сприяє урядам в отриманні іноземної валюти для стабілізації економіки чи рефінансування зовнішньої заборгованості.

Міжнародний ринок боргових цінних паперів – це складова міжнародного ринку кредитних ресурсів і, водночас, сегмент міжнародного ринку цінних паперів, де обертаються фінансові інструменти – короткострокові (термін погашення від 1 дня до 1 року) та довгострокові (термін погашення понад 1 рік) боргові зобов'язання, що засвідчують боргові відносини між кредитором та позичальником.

Серед довгострокових боргових зобов'язань виділяють такі:

- боргові зобов'язання центральних або місцевих органів влади, що формують державний борг;

- боргові зобов'язання приватних фірм, гарантовані урядом, що формують гарантований державою борг;

- боргові зобов'язання приватних фірм, не гарантовані урядом, що формують приватний, не гарантований державою борг.

Міжнародний ринок боргових цінних паперів є одним із найпотужніших джерел середньо- і довгострокового капіталу у міжнародній сфері. На міжнародному ринку облігацій обертається два види цінних паперів:

- *іноземні облігації* – це цінні папери, емітовані нерезидентом у національному фінансовому центрі та в національній валюті. Відтак, валюта їх емісії є іноземною для емітента. Емісія іноземних облігацій регламентується законодавством з цінних паперів країни-емітента, але на практиці їх обіг значною мірою відповідає принципам євrorинків. Розміщення іноземних облігацій здійснюється на одному із національних ринків і гарантується банківським синдикатом. На ринках іноземних облігацій інвесторами є переважно страхові компанії, ощадні банки та пенсійні фонди, тобто ті, що прагнуть максимального зниження ризикованості вкладень. У сучасних умовах емітентами іноземних облігацій залишилися тільки провідні країни, і зокрема: США, Японія та Швейцарія;

- *єврооблігації* – це боргові цінні папери на пред'явника, що випускаються позичальником (як правило, в іноземній валюті) для

отримання довгострокової позики на євrorинку. Дохід за єврооблігацією сплачується один раз на рік, а погашення відбувається наприкінці терміну разовим платежем, або упродовж певного терміну із фонду погашення. До основних особливостей цього фінансового інструменту можна віднести такі: єврооблігації розміщуються, як правило, одночасно на фінансових ринках кількох країн на відміну від традиційних іноземних облігаційних позик; єврооблігації купуються інвесторами різних країн на базі котирування їх національних бірж; емісія єврооблігацій меншою мірою, ніж іноземних облігацій, підпадає під державне регулювання, не підпорядковується національним правилам проведення операцій з цінними паперами тієї країни, валюта якої є валютою позики; валюта єврооблігації не обов'язково має бути національною грошовою одиницею ні для емітента, ні для інвестора; єврооблігації, як правило, цінний папір на пред'явника (bearer bonds) з фіксованою відсотковою ставкою; гарантійне розміщення єврооблігацій здійснюється емісійним транснаціональним синдикатом; випуск та обіг єврооблігацій відбуваються згідно з правилами та стандартами, що встановилися на ринку; утримувачам єврооблігацій дохід сплачується у повному обсязі, без податку на відсотковий дохід (withholding tax), що стягується в країні емітента. Зазначені відмінності зумовлюють специфічність функцій ринку єврооблігацій. Ринок єврооблігацій забезпечує відносно більшу міжнародну мобільність капіталу, оскільки сприяє залученню широкого кола позичальників та інвесторів. Прискорюючи диверсифікацію фінансових активів, єврооблігації допомагають інвесторам у швидкому формуванні портфелів з мінімальним ризиком.

Міжнародні ринки титулів (або прав) власності є сферою, де відбувається купівля-продаж цінних паперів, що засвідчують участь інвестора в капіталі підприємств. До таких цінних паперів слід віднести акції та депозитарні розписки.

Міжнародні ринки похідних фінансових інструментів (деривативів) охоплюють обіг групи нових фінансових інструментів, що використовуються для передачі або нейтралізації ризиків.

Фінансові деривативи – це інструменти торгівлі фінансовим ри-

зиком, вартість яких прив'язана до ціни інших активів (ціни товарів або акцій, курсу валюти, процентної ставки). Розрізняють два механізми обігу фінансових деривативів:

- 1) торгівлю деривативами на біржах;
- 2) торгівлю деривативами поза біржами.

В операціях хеджування, як і в спекулятивних операціях, зазвичай використовуються різні модифікації трьох різновидів строкових угод:

- класичні строкові контракти (форварди та ф'ючерси);
- строкові угоди з правом відмови від їх виконання (опціони);
- строкові контракти, що ускладнені зустрічними обмінними операціями у комбінації з негайною поставкою (валютні та боргові свопи).

В середині 90-х років ХХ століття загальний річний обсяг контрактів, укладених на торгівлю фінансовими деривативами, досяг 27 трлн. дол. США. При цьому щоденний обсяг торгівлі на внутрішніх та міжнародному ринках перевищив 2 трлн. дол. США. Упродовж останніх років ринок фінансових деривативів швидкими темпами глобалізується. Більша частина торгівлі цими фінансовими інструментами припадає на міжнародний фінансовий ринок.

Позаринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу склався в основному у повоєнні роки і, подібно до ринкового механізму, відбиває інтеграційні тенденції розвитку міжнародних валютно-фінансових відносин. У рамках офіційного перерозподілу рух фінансових ресурсів між позичальниками і кредиторами регулюється через міжнародні фінансові організації глобального та регіонального рівня. Тому наступною важливою складовою міжнародних фінансів є фінанси міжнародних організацій та міжнародних фінансових інституцій, роль яких у сучасних міжнародних відносинах безперервно зростає. Це зумовлено тим, що у результаті об'єктивних тенденцій розвитку людства збільшується кількість проблем, які одна держава не спроможна вирішити самостійно без постійної співпраці з іншими країнами через функціональну діяльність міжнародних організацій. Проте обмежувати роль міжнародних організацій тільки забезпечен-

ням взаємозв'язків між країнами було б неправильно. Зміст їх роботи полягає у вирішенні наявних нині й стратегічних завдань співпраці. У рамках відповідних союзів, об'єднань та організацій, що об'єктивно формуються у світовій економіці і базуються на спільних інтересах найінтенсивніше відбуваються процеси інтернаціоналізації і глобалізації економіки.

Стосовно сутності міжнародної організації серед спеціалістів існують два підходи. Відповідно до першого – *міжнародна організація* – це створене на основі міжнародного договору і статуту для виконання певних функцій об'єднання суверенних держав, яке має систему постійно діючих органів, володіє міжнародною правосуб'єктністю і засноване відповідно до міжнародного права. Міжнародні організації вступають у взаємовідносини з урядами окремих країн з приводу формування спільного бюджету чи цільових фондів. Отримані кошти використовуються на основі затвердженого бюджету на фінансування централізованих заходів, проектів і програм цих організацій, на утримання їхнього апарату та на фінансову допомогу окремим країнам. Відповідно, кожна країна може отримувати кошти від міжнародних організацій як у вигляді прямого фінансування (як правило, тільки в окремих випадках), так і в опосередкованій формі через різні централізовані заходи, проекти і програми, що стосуються її чи поширюються на неї. Таким чином, за своєю внутрішньою організаційною формою, фінанси міжнародних організацій подібні до державних фінансів, проте їх головним суб'єктом є не держава, а міжнародна організація. Важлива ознака міжнародних організацій – існування постійних компетентних органів із відповідними функціями та порядком функціонування. Їх створюють, як правило, на основі багатостороннього міжнародного договору, доповненого низкою угод із певних питань, що визначають мету, завдання, структуру та концепцію органів, членство, права й обов'язки членів, процедуру роботи. Прикладом міжнародних організацій є ООН.

Відповідно до другого підходу *міжнародна організація (міжнародна фінансова інституція)* – це стабільний інститут багатосторонніх міжнародних відносин, що у своїй діяльності виходить за межі

однієї країни і має постійну структуру органів наднаціонального регулювання. Міжнародні фінансові інституції можуть мати взаємовідносини як з урядами, так і з суб'єктами господарювання окремих країн. Взаємовідносини з урядами складаються за двома напрямками: перший – відображає процес формування статутного капіталу за рахунок внесків окремих країн, тоді як другий – характеризує кредитні взаємовідносини (надання кредитів урядам та їх погашення і сплату процентів). Взаємовідносини з підприємствами мають двосторонній кредитний характер. Міжнародні фінансові інституції фінансово забезпечують певні проекти, надають кредити окремим підприємствам, як правило, на конкурсній основі. Важливе місце в системі інституціональних структур регулювання світової економіки та міжнародних зв'язків займають міждержавні валютно-кредитні організації. Процес розвитку міжнародних валютно-кредитних відносин історично і об'єктивно характеризувався створенням розгалуженої інституціональної структури, до складу якої входять як глобальні (Міжнародний валютний фонд, група Світового банку та Банк міжнародних розрахунків), так і регіональні (Європейський банк реконструкції та розвитку, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Міжамериканський банк розвитку та ін.) валютно-фінансові установи.

Таким чином, суб'єктами міжнародних фінансів на наднаціональному рівні виступають, з одного боку, міжнародні економічні організації, з іншого – міжнародні фінансові інституції, які забезпечують централізацію певної частини міжнародних фінансових ресурсів для забезпечення потреб світового господарства. Фінанси міжнародних організацій та інституцій мають розвинену інституціональну структуру, межі функціонування частини з них охоплюють всю земну кулю, решта – дещо географічно обмежені. Вони фінансують окремі проекти і програми, керуючись інтересами саме світового господарства в цілому, а не окремих країн (хоча інтереси окремих країн на стадії розгляду та затвердження таких проектів і програм обов'язково присутні).

Фінанси міжнародних організацій. Організація Об'єднаних Націй (ООН) була заснована наприкінці Другої світової війни з метою координації зусиль з підтримання миру, зміцнення безпеки, розвитку міжнародного співробітництва. До сфер її діяльності, згідно Статуту ООН, входять також міжнародні проблеми економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру, заохочення й розвиток поваги до прав людини, охорона навколишнього природного середовища. Разом з тим, аналіз практики діяльності цієї організації показує, що поряд із всестороннім зростанням ролі світових політичних проблем, все більше значення в її діяльності відводиться вирішенню економічних і фінансових питань розвитку сучасного світу. Відповідно, з плином часу предметом вивчення, аналізу, пошуку шляхів і засобів вирішення, вироблення відповідних рекомендацій ООН стають новітні сфери світового господарства, міжнародних економічних і фінансових відносин. Паралельно з цими процесами змінюється структура самої ООН, збільшується кількість економічних установ і країн, які беруть в них участь, розширюється поле діяльності цих установ, їх контакти з іншими міжнародними, а також національними організаціями та інститутами. Економічна діяльність ООН включає чотири головні напрями:

- *вирішення загальних для всіх країн глобальних економічних проблем;*
- *сприяння економічному співробітництву держав із різними рівнями соціально-економічного розвитку;*
- *сприяння господарському розвитку країн, що розвиваються;*
- *вирішення проблем регіонального економічного розвитку.*

Бюджет ООН формується за рахунок внесків країн-членів. Хартія ООН зобов'язує країни-члени регулярно сплачувати членські внески. Згідно з існуючими правилами щорічні внески в основний (так званий регулярний) бюджет організації треба вносити до 31 грудня відповідного року. Статтею 19 Статуту ООН передбачено, що країни, які не сплачують внески, можуть бути позбавлені права голосу в Генеральній Асамблеї. Розмір внесків визначається Асамблеєю за рекомендацією комітету з внесків. Квоти внесків залежать від рів-

ня економічного розвитку країни і розраховуються відповідно до ВВП і рівня доходів на душу населення даної країни. Тому приблизно 75% коштів до бюджету ООН надходить від десяти найбагатших країн. Асамблея встановила максимум – 25% бюджету і мінімум – 0,01%. Зокрема, США сплачують у регулярний бюджет ООН 25% його суми, Японія – 11,38%, Німеччина – 8,9%, Франція – 6,25%, Великобританія – 4,86%, Італія – 3,39%, Канада – 3,09%. Додатковим джерелом доходів бюджету є добровільні внески. Крім відрахувань у регулярний бюджет для держав-членів встановлюються також розміри внесків відповідно до модифікованого варіанта основної шкали покриття витрат тимчасових Збройних Сил ООН.

За видатками бюджет ООН поділяється на дві частини: адміністративні та накладні витрати (38%) і програмні видатки (62%). Зважаючи на те, що впродовж останніх років ООН переживає дві взаємопов'язані кризи – фінансову (держави-члени не виконують своїх фінансових обов'язків згідно зі статутом) і бюджетну (об'єктивна необхідність суттєвого скорочення бюджету) було поставлено на порядок денний завдання скоротити адміністративні витрати до 25%, що дозволить вивільнені кошти спрямувати на соціально-економічні програми. Видатки бюджету ООН плануються в розрізі окремих підрозділів та організацій. При цьому також виділяються адміністративні й накладні витрати та кошториси на окремі програми, що виконуються даним підрозділом. Фінансування з бюджету ООН окремих країн здійснюється через реалізацію на їх території відповідних програм, а не у формі прямого виділення коштів. Так, наприклад, в Україні реалізуються проекти за Програмою розвитку (ПРООН), Управління Верховного комісара у справах біженців, Дитячого фонду ЮНІСЕФ, Фонду народонаселення, Міжнародної організації праці, Міжнародного агентства з атомної енергії.

Міжнародні фінансові інституції. Наднаціональна координація міжнародних фінансів здійснюється міжнародними та регіональними валютно-фінансовими інституціями, які створюються на базі багатосторонніх угод між державами. Поява міжнародних фінансових інституцій була спричинена низкою подій у світовій економіці:

- посиленням інтернаціоналізації господарського життя, агресивним розвитком транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, діяльність яких вийшла за межі національних економік;

- розвитком міждержавних форм регулювання валютно-кредитних і фінансових зв'язків як складової регулювання міжнародних економічних відносин;

- посиленням нестабільності світової економіки, у тому числі – валютної системи та світових ринків капіталів.

Загальними цілями діяльності міжнародних фінансових інституцій є такі:

- стабілізація світового господарства й міжнародних фінансів на основі об'єднання зусиль світового співтовариства;

- здійснення міждержавного валютного і кредитно-фінансового регулювання;

- розробка і координація стратегії і тактики міжнародної валютної і кредитно-фінансової політики.

Таким чином, мета їхньої діяльності – сприяння розвитку зовнішньої торгівлі й міжнародного та регіонального валютно-фінансового співробітництва, підтримання рівноваги платіжних балансів країн, що входять до них, регулювання курсів їхніх валют, надання кредитів цим країнам та гарантування приватних позик за кордоном.

Найважливішу роль серед міжнародних фінансових інституцій відіграють, так звані, Бреттон-Вудські інститути – Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, які є важливою ланкою сучасної інституціональної структури міжнародних валютних відносин.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН. Свою офіційну діяльність МВФ розпочав з березня 1947 року. МВФ – це валютно-фінансова організація, діяльність якої в сучасних умовах набула універсального і глобально-го характеру.

Метою створення МВФ було сприяння міжнародному валютно-му співробітництву та стабілізації валют, створення багатосторонньої системи платежів і розрахунків, підтримування рівноваги платіжних

балансів країн – членів Фонду, вжиття системи заходів, спрямованих на регулювання валютних курсів, підвищення ступеня конвертованості валют, надання короткострокових кредитів країнам – членам Фонду для покриття тимчасового дефіциту їхніх платіжних балансів, на ліквідацію валютних обмежень, організацію консультативної допомоги з фінансових і валютних питань. Отже, МВФ у своїй діяльності поєднує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин.

Оскільки МВФ є організацією акціонерного типу, то його капітал утворюється за рахунок внесків країн-членів Фонду. Розмір внеску кожної країни залежить від двох чинників: загального обсягу емітованих SDR та частки (позиції) даної країни у Фонді. Частка кожної країни залежить від рівня її економічного розвитку та її місця у світовій торгівлі. Статут МВФ передбачає періодичний (не менше одного разу на 5 років) загальний перегляд квот. Це пов'язано з тим, що змінюється як рівень розвитку окремих країн, так і їх місце у світовій торгівлі. Зазначимо, що на початках основний капітал Фонду становив 7,7 млрд. дол. США, а найбільші розміри квот належали Сполученим Штатам Америки, Великій Британії, Франції, Китаю та Індії. Нині сплачений капітал сягає 297 млрд. дол. США (212 млрд. SDR), з яких 2/3 належить промислово розвинутим країнам і лише 1/3 – країнам, що розвиваються, які становлять 4/5 членів Фонду.

За необхідності, крім власного капіталу, МВФ може використовувати позичкові кошти. Джерелами залучених ресурсів Фонду є кредити урядів країн-членів або їх грошово-кредитних органів та кредитні лінії з низкою урядів і банків, які відкриваються один раз на п'ять років з початку 60-х років ХХ ст. До 80-х років ХХ ст. МВФ активно вдавався до отримання таких кредитів. Це спричинило зміни характеру діяльності Фонду – він почав діяти як звичайний банк. Тому за відповідним рішенням керівних органів Фонду у 1982 році частку залучених коштів було обмежено до 60% від загального обсягу квот. Це рішення засвідчило, що ресурси МВФ формуються переважно за рахунок квот.

Ресурси МВФ використовуються у межах певної політики та розроблених механізмів і, відповідно, до статутної діяльності, що охоплює три основні напрями:

- кредитування з метою надання фінансової допомоги окремим країнам, яке здійснюється з різними цілями, у різних формах та на різних умовах. Зокрема, воно включає кредитування для потреб вирівнювання платіжного балансу, компенсаційне фінансування та допомогу найбільш вразливим країнам. Виділення кредитів залежить від трьох основних чинників: потреби в ресурсах для вирівнювання платіжного балансу, квоти країни та виконання вимог Фонду. Надання фінансової допомоги Фондом має „обумовлений” характер: від країни, яка звернулася за кредитом, вимагається виконання певної стабілізаційної програми. Допомога надається поетапно, що дає змогу Фонду контролювати ефективність її використання і дотримання відповідних вимог. Загалом система кредитування, що використовується МВФ, включає чотири форми: безпосереднє (прямо пов’язане із квотою кожної країни і здійснюється в межах її резервної і кредитної часток), поетапне (здійснюється в межах граничних кредитних часток тієї чи іншої країни і включає механізми резервних кредитів (stand-by) та розширеного фінансування), пільгове (надання на пільгових умовах кредитів країнам, що розвиваються, та найбільш вразливим країнам за умов хронічної кризи платіжного балансу) та спеціальне фінансування (використовується в особливих умовах і включає компенсаційне фінансування і фінансування у разі непередбачуваних обставин, фінансування буферних (резервних) запасів, фінансування зі скорочення і обслуговування зовнішнього боргу та фінансування системних трансформацій);

- регулювання міжнародних валютних відносин з метою узгодження валютної політики країн – членів Фонду. При цьому МВФ установлює певні валютні обмеження: країни – члени Фонду не можуть без його згоди вводити обмеження за платежами і переказами з поточних міжнародних операцій, використовувати дискримінаційні валютні засоби, застосовувати систему кількох видів валютних курсів;

- постійний нагляд за світовою економікою з метою систематизації інформації як в цілому по світовій економіці, так і стосовно окремих країн. На підставі аналізу цієї інформації розробляються середньострокові економічні прогнози, які дають можливість координувати макроекономічну політику країн – членів Фонду. Зокрема, МВФ детально аналізує податкову, грошово-кредитну і валютну політику та стан платіжних балансів країн. На основі цього аналізу готуються певні рекомендації країні щодо вироблення та коригування економічної, фінансової та валютної політики.

Міжнародний валютний фонд підтримує тісні взаємозв'язки з іншими міжнародними фінансовими інституціями, зокрема з групою Світового банку.

Група Світового банку є другою за значенням фінансовою інституцією у системі міжнародних фінансів. Світовий банк – багатостороння кредитна організація, яка складається з п'яти тісно пов'язаних між собою установ, що входять у систему ООН, загальною метою яких є надання фінансової допомоги країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою за рахунок розвинутих країн. Групу Світового банку складають: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) – головна складова групи, заснований в 1944 році; Міжнародна фінансова корпорація (МФК, заснована у 1956 році); Міжнародна асоціація розвитку (МАР, заснована у 1960 році); Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ, засноване у 1988 році); Міжнародний центр розв'язання інвестиційних спорів (МЦЗІС, заснований у 1966 році). Юридично і фінансово незалежні, ці установи мають власні статuti, власний акціонерний капітал, окреме членство і окремі штати працівників. Проте вони мають спільне керівництво – Президент МБРР одночасно є президентом МАР, МФК і БАГІ. Членства у МАР, БАГІ, МЦЗІС або МФК набуває тільки країна-член МБРР.

Світовий банк як один із спеціалізованих фінансових інститутів ООН має загалом сприяти виконанню стратегічного завдання: інтегрувати економіку всіх країн-членів із глобальною системою господарювання і таким чином сприяти економічному розвитку країн-членів шляхом залучення ресурсів з розвинутих країн до країн, що

розвиваються, зменшенню бідності і підвищенню якості життя у країнах „третього світу”. Разом з тим, на кожную установу Світового банку покладено певні конкретні завдання. Так, наприклад, МБРР кредитує уряди країн з середнім рівнем доходу (країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою), тоді як МАР зосереджує свою увагу на кредитуванні найбідніших країн світу. МФК координує питання інвестування приватного сектора країн, що розвиваються, а БАГІ надає гарантії від некомерційних ризиків іноземним інвесторам, що вкладають кошти у країни, що розвиваються і є членами Світового банку. МЦУІС забезпечує сприяння потокам міжнародних інвестицій шляхом надання послуг з арбітражного розгляду та врегулювання спорів між урядами та іноземними інвесторами, здійснює консультування, наукові дослідження, збирає інформацію щодо інвестиційного законодавства у різних країнах.

Головною складовою групи Світового банку є *МБРР*, який на початку своєї діяльності був призначений, згідно з його Статутом, надавати потерпілим від війни країнам довгострокові кредити для відбудови їхньої економіки, а також гарантувати приватні інвестиції за кордоном. Нині основними цілями МБРР є: сприяння реконструкції і розвитку економік держав-членів через заохочення капіталовкладень на виробничі потреби; заохочення приватних іноземних капіталовкладень і надання фінансової допомоги з метою розвитку виробничого сектора економіки; сприяння довгостроковому збалансованому зростанню міжнародної торгівлі і підтримці рівноваги платіжних балансів через заохочення міжнародних капіталовкладень у розвиток держав – членів Банку, що повинно стимулювати зростання рівня життя та поліпшення умов праці в цих країнах.

До джерел фінансових ресурсів МБРР належать:

- статутний капітал, який формується шляхом підписки країн-членів на акції МБРР в межах установлених квот. Квоти кожної країни визначаються відповідно до її економічного потенціалу та виходячи з її квоти в МВФ;

- залучення коштів шляхом випуску облігаційних позик, за рахунок яких формується більша частка фінансових ресурсів Банку.

МБРР здійснює операції з продажу своїх облігацій у понад 100 країнах світу і є найбільшим позичальником на світових ринках капіталу;

- резервний фонд, який утворюється за рахунок банку.

Здійснення кредитної діяльності МБРР відбувається за принципами, зафіксованими у Статтях Угоди. Метою надання позик є стимулювання економічного зростання країни-позичальниці. Позики надаються на 15-20 років і мають п'ятирічний пільговий період. Відсоткова ставка за позиками змінюється кожні шість місяців і орієнтується на рівень відсоткових ставок міжнародних ринків позикового капіталу. Відсоткова ставка залежить також від наявних у Банку коштів, які надходять від продажу облігацій МБРР на світових ринках капіталу, від нерозподіленого прибутку, погашення раніше наданих позик та додаткових пожертвувань економічно розвинених країн.

Кредитування здійснюється у двох формах:

- системні позики, що надаються урядам окремих країн під програми макроекономічної стабілізації та здійснення інституційних змін. Ці кошти не мають цільового призначення, вони надходять до бюджету країни-позичальниці і можуть використовуватися урядом на власний розсуд, у тому числі і на фінансування дефіциту бюджету. Отримання позик обумовлюється виконанням певних вимог, невиконання яких може призвести до призупинення кредитування;

- інвестиційні кредити, що надаються під конкретні інвестиційні проекти у галузі інфраструктури (енергетика, транспорт, зв'язок), на розвиток сільського господарства, охорону здоров'я та освіти, терміном до 20 років під гарантії урядів. Для виділення кредитів МБРР вимагає від країни, що позичає кошти, інформацію про її фінансовий стан та об'єкти кредитування. Кредити надаються на основі пайової участі Банку у фінансуванні певних об'єктів – до 30% їх вартості.

Банк міжнародних розрахунків (БМР) став першою в історії міжнародною фінансовою інституцією, яку створено у 1930 році на основі міжурядової угоди шести країн – Бельгії, Великобританії, Італії, Німеччини, Франції та Японії – і конвенції цих держав з Швейцарією. Відповідно до статуту Банк виконує дві основні функції: сприяння співробітництву між центральними банками країн-членів

Банку і забезпечення додаткових сприятливих умов для міжнародних фінансових операцій. Банк здійснює регулювання міжнародних розрахунків і розробку нормативних документів з банківського нагляду за допомогою трьох комітетів, які працюють під егідою БМР і за підтримки його секретаріату:

- Базельського комітету з банківського нагляду;
- Базельського комітету по системах платежів і розрахунків;
- Постійного комітету з євровалют.

Банк виконує депозитні операції, операції на ринку євровалют, операції з цінними паперами (крім акцій), продає та обліковує першокласні короткострокові зобов'язання, зберігає, купує та продає золото за свій рахунок або за рахунок центральних банків країн-членів. Банк надає технічну допомогу центральним банкам Східної Європи і країнам пострадянського простору, деяким азіатським країнам та країнам Південної Америки.

Таким чином, міжнародні фінансові інституції відіграють важливу роль у світовій економіці: забезпечуючи концентрацію і перерозподіл фінансових ресурсів вони сприяють надійному функціонуванню національних фінансових систем, а їх кредити є важливим джерелом фінансування країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою. Більше того, наростання процесів інтеграції, інтернаціоналізації та глобалізації господарського життя зумовлює як посилення ролі діючих міжнародних організацій та фінансових інституцій, так і створення нових, що, у свою чергу, веде до підвищення рівня централізації фінансових ресурсів, збільшення як їхніх обсягів, так і багатовекторності міжнародних фінансових потоків.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – Ст. 85, 95, 96, 98, 116, 119.
2. Бюджетний кодекс України/ Кодекси України. – К.: НВП “Форум”, 2001. – 100с.
3. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000.
4. Антологія бюджетного механізму / Під ред. Юрія С.І. Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 250с.
5. Артус М.М. Проблеми трактування сутності та функцій категорії «фінанси» // Фінанси України.–2007.–№4.–с.127-135.
6. Артус М. М. Система організації функціонування фінансів // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7 (61). – С. 56.
7. Банківські операції: Підручник / А.М.Мороз, М.І.Савлук, М.Ф.Пуховкіна та ін.; За ред. А.М.Мороза. – К.: КНЕУ, 2000.
8. Барулин С.В., Барулина Е.В. К вопросу о сущности финансов: новый взгляд на дискуссионную проблему // Финансы. – 2007. – №7. – с. 55-58.
9. Басонцов І. В. Система фінансового контролю в Україні // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 130.
10. Батіщева С.М. Фінансові стимули соціально-економічного розвитку як складова фінансового механізму // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11. – с. 14-17.
11. Башко В.Й. Державні запозичення в Україні: оцінка потреб і пропозиції щодо структури // Економіка і прогнозування. – 2007. – №2. – с. 75-87.
12. Білик М. Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 117.
13. Благун І.Г. Фінанси: Навч. посіб. / І.Г. Благун, Р.С. Сорока, І.В. Слейно. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – 314с.
14. Бланкерт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С. І. Терещенко та О.О. Терещен-

- ка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2000.
15. Боди Эви, Мертон Роберт. Финансы. – Москва – Санкт Петербург – Киев: Вильямс, 2000.
 16. Боднар Н. О., Діденко Ю. Ю. Соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 1. – С. 12.
 17. Буряк П.Ю., Татарин Н.Б. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 114.
 18. Вархин П.И., Нешитой А.С. Финансы. – М.: Маркетинг, 2000.
 19. Васечко Л. І. Генеза нормативно-правової бази системи соціального страхування в Україні // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 12. – С. 12.
 20. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніос, 2000.
 21. Вахненко Т. Концептуальні засади управління зовнішнім національним боргом України // Економіка України. – 2007. – № 1. – с. 14-23.
 22. Вишневський В. Податкова політика та економічна теорія // Економіка України. – 2007. – № 9. – с. 4-20.
 23. Власюк В. Є. Формування фінансово-кредитної системи в умовах світової глобалізації // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 89.
 24. Войцун Н. Є. Адаптація європейського досвіду управління місцевими фінансами в Україні // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 6.
 25. Галан Н.І. Державна підтримка малих та середніх підприємств в Європейському союзі // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 147.
 26. Головач В.В. Власний капітал – що має знати користувач звітності про підприємство // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 12. – С. 9.
 27. Гутко Л. М. Досвід провідних країн світу у галузі страхування // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 11. – С. 22.
 28. Гутко Л. М. Страхувий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх вирішення // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 7. – С. 19.

29. Дем'янишин В. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах // Світ фінансів. – 2007. – №2 (11). – с.34-48.
30. Дем'янишин В.Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11. – с. 3-10.
31. Дем'янишин В.Г. Концептуальні засади економічної доктрини України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №11. – с. 133-140.
32. Деревянко В. Б. Договірне регулювання відносин у промислово-фінансових групах // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 11. – С. 31.
33. Джукашвілі В. Боргова політика місцевих органів влади: досвід США // Ринок цінних паперів України. – 2007. – №3-4. – с. 17-20.
34. Драбик Н.М. До питання про сутність місцевого бюджету і його класифікаційні ознаки // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11. – с. 33-40.
35. Євтух О. Т. Кредит як соціально-економічне явище // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 7.
36. Євтух О. Т. Природа і причини багатства: погляд фінансиста // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 4.
37. Євтух О. Т. Теорія вартості через призму фінансів // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 7.
38. Єременко О. Міжнародний банк реконструкції та розвитку: держави-члени, акціонерний капітал і розподіл голосів // Вісник НБУ. – 2006. – № 2. – С. 28.
39. Жарко Р.П. Окремі аспекти оцінки податкової системи України як інструменту регулювання розвитку підприємницької діяльності // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 12. – С. 9.
40. Жибер Т. В. Бюджетна політика України // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 29.
41. Зятковський І.В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Навчальний посібник – Тернопіль: Економічна думка. – 2003. – 356с.

42. Карлін М.І. Фінанси України та сусідніх держав: Навчальний посібник. – Київ: «Знання», 2007. – 589с.
43. Карлін М.І. Фінансова система України: Навч. посібник. – Київ: «Знання», 2007. – 324с.
44. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000.
45. Кичко І. І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 148.
46. Кізіма Т. Бюрократія і державні фінанси: функціональна детермінованість та феноменологія взаємодії // Світ фінансів. – 2005. – № 2 (3). – С. 27.
47. Кодацький В. П. Зниження бюджетного дефіциту в умовах ринку // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 6. – С. 16.
48. Кодацький В. П. Проблемы формирования местных бюджетов // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 2. – С. 10.
49. Кодацький В. П. Теоретические основы доходов и расходов государства // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – №4. – С.21.
50. Кодацький В. П. Проблеми аудиту використання оборотного капіталу // Вісник НБУ. – 2006. – № 1. – С. 61.
51. Кондратюк С. Я. Послуги державного казначейства: сутність і концепції розвитку // Фінанси України. – № 1. – С. 16.
52. Корнеєв В. В. Модель та інструментарій фінансового ринку України // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 76.
53. Корнеєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія. – Київ: Основа, 2007. – 192с.
54. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навчальний посібник. – К.: Знання, КОО, 1999.
55. Кравчук Н. Я. Зовнішня заборгованість держави: емпіричні гіпотези та концептуальні підходи // Світ фінансів. – 2005. – № 2 (3). – С. 28.
56. Кравчук Н. Я. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблемні структурування // Світ фінансів. – 2006. – № 3(8). – С. 80-94.

57. Криворак А., Баєва Т. Бюджетна стратегія в Україні // Економіст. – 2007. – №1. – с. 34-37.
58. Криклій А.С., Демиденко Л.М., Субботович Ю.Л., Криклій В.А. Генезис, сутність та принципи податкової системи // Економіка і держава. – 2007. – №2. – с. 18-20.
59. Криклій А.С., Каракулова І.С. Еволюція становлення небанківських фінансових інститутів в Україні // Фондовый рынок. – 2007. – №6. – с. 28-36.
60. Криклій А.С., Каракулова І.С., Криклій В.А. Ринок фінансових послуг: етапи становлення і тенденції розвитку // Економіка і держава. – 2007. – №6. – с. 9-12.
61. Крисоватий А. Аксиоми суспільного вибору в податкових фінансах // Світ фінансів. – 2007. – №3 (12). – с. 7-15.
62. Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови і можливості поєднання. – Тернопіль, 2000.
63. Кудряшов В.П. Засади бюджетної політики розвитку // Фінанси України. – 2007. – №7. – с. 3-19.
64. Кульчинський Н. І., Перун З. В. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 78.
65. Лапішко З. Національна депозитарна система – основа інфраструктури фондового ринку // Банківська справа. – 2006. – № 4. – С. 49.
66. Луніна І. Формування місцевих бюджетів у контексті завдань адміністративно-територіальної реформи // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 23.
67. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. – К.: Видавничий центр “ДрУк”, 2002. – 320с.
68. Лютий І. О., Міщенко В. І. Проблеми розвитку сучасного міжнародного фінансового ринку та інтеграційний курс України // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 21.
69. Маслова С.О., Опалов О.А. Фінансовий ринок: Навчальний посібник. – К.: “Каравела”; Львів: “Новий Світ–2000”, 2002. – 304с.

70. Михальський В.В. Роль фінансового ринку в економічному розвитку реального сектора вітчизняної економіки: Моногр. – Київ: Ніка-Центр, 2007. – 296с.
71. Міжнародні фінанси: Навч. посібник / За ред. Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової, В.В. Ковалевського. – 3-тє вид. – Київ: ЦУЛ, 2007. – 640с.
72. Міняйло О. І., Романишин В. О., Швед Ю. А. Регіональні особливості формування та розвитку державних фінансів в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4 (58). – С. 58.
73. Місцеві фінанси: Підручник / За ред. О.П.Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
74. Мних М.В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення // Фінанси України. – 2007. – №6. – с. 39-45.
75. Мних М.В. Теоретичні і практичні аспекти страхової політики // Фондовий ринок. – 2007. – №4. – с. 30-32.
76. Мунтіян В. Розвиток фінансового сектора економіки України в умовах глобалізації інвестиційних процесів // Фінансовий ринок України. – 2007. – №7. – с. 3-8.
77. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Плахотнюк О. Я. Сутність фінансів у контексті економічних відносин // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 16.
78. Музиченко А. О. Методи оптимізації структури фінансових ресурсів // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 6. – С. 12.
79. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Сучасна модель фінансової системи: порівняльний аналіз основних підходів // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 44.
80. Наш Г. Г. Фінансова наука і сьогодні // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 153.
81. Невінчаний І.С. Основні шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №6. – с. 98-100.
82. Невінчаний І.С. Парадигма бюджетного дефіциту в історичному аспекті // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №5. – с. 76-78.

83. Нікіфоров П.О., Куперівська С.С. Сутність та значення фінансової безпеки страхових компаній // Економіка України. – 2006. – № 5. – С. 86.
84. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 19.
85. Омельчук С. Забезпечення безпеки державних запозичень // Економіст. – 2007. – №11. – с. 30-33.
86. Омельчук С. Стан ринку боргових зобов'язань в Україні // Економіст. – 2007. – №10. – с. 32-49.
87. Омельчук С. Теоретичні підвалини кредитного фінансування державних потреб // Економіст. – 2007. - №4. – с. 25-29.
88. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
89. Оспольський В. Удосконалення корпоративного управління як засіб залучення інвестицій за допомогою механізмів фондового ринку // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 4.
90. Павленко О. Український страховий ринок: можливості фінансування росту // Фінансовий ринок України. – 2007. – №10. – с. 11-15.
91. Павлюк К.В. Фінансове забезпечення видатків на соціальний захист населення // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №10. – с. 146-150.
92. Павлюк К.В., Ахмед Т.В. Концептуальні підходи до аналізу державних видатків // Фінанси України. – 2007. – №8. – с.73-90.
93. Павлюк К.В., Іголкін І.В. Досвід реформування державних фінансів у нових країнах – членах Європейського Союзу // Фінанси України. – 2007. – №2. – с. 44-55.
94. Павловські О.В., Притуляк М.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: навчально-методичний посібник – К: КНЕУ, 2002. – 388с.
95. Парнюк В. Про необхідність зміни методологічного підходу до нарахування зборів до пенсійного та соціального фондів // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 16.

96. Пасічник Ю. В. Методологічні підходи західної фінансової науки до проблеми державного боргу // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 83.
97. Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна політика та митна безпека України // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 74.
98. Попозенко Д. В. Бюджет 2005 – новий етап соціального розвитку // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 25.
99. Попозенко Д. В. Доходи бюджету України і напрями їх реструктуризації // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 155.
100. Рожко О. Економічна природа та значення державного кредиту в економіці України // Банківська справа. – 2006. – № 4164. – С. 81.
101. Рожко О., Драчук Ю. Проблеми вибору боргової політики в контексті інвестиційної стратегії держави // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – №2. – с. 90-94.
102. Розинка О. Фондовий ринок: генезис економіко-правових засад // Банківська справа. – 2006. – № 2 (68). – С. 73.
103. Романюк Н. В. Податкова система та інвестиційна привабливість економіки України // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С.38.
104. Рязанова Н. С. Сучасні тенденції зовнішньої // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 26.
105. Савченко А. Стратегічні цілі монетарної політики: проблеми теорії та методології // Економіка України. – 2007. – №5. – с. 4-11.
106. Самойловський А.Л. Страхування як фактор макроекономічної рівноваги та напрямки інтенсифікації ролі страхування в економіці країни // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №1. – с. 26-29.
107. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 460с.
108. Слухай С. В., Гончаренко О. В. Зарубіжний досвід організації місцевих фінансів // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 12.
109. Слухай С.В., Гончаренко О.В. Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в Україні // Фінанси України. – 2007. – №8. – с. 63-72.

110. Смик Е., Мізюк В. М. Розвиток ринку капіталу у Польщі // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 126.
111. Соколовська А. Податкові пільги в Україні: міфи та реальність // Вісник НБУ. – 2006. – № 9. – С. 7.
112. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4.
113. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста // Економіка України. – 2005. – № 9. – С.38.
114. Стефанюк І. Б. Фінансово-господарський контроль в системі управління фінансами // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 3. – С. 16.
115. Страхування: Підручник 2-е видання / За ред. С.С.Осадця. – К.: КНЕУ, 2002.
116. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29.
117. Стукало Н. В. Деякі аспекти формування фінансової політики України в умовах глобалізації // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 24.
118. Ткачук Т. Становлення та сучасний стан міжнародних фінансових організацій, їх роль у регулюванні світових економічних процесів // Вісник НБУ. – 2006. – № 4. – С. 56.
119. Фарук Н. Ж., Диденко Ю. Ю. Проблемы пенсионной системы как части социального страхования в Украине и пути их расширения // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 1. – С. 10.
120. Федоров В., Опарін В., Львовичкін С. Фінансова ре структуризація в Україні: проблеми і напрям: Монографія / За ред. В.Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387с.
121. Фінанси підприємств: Підручник / За ред. А.М.Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2000.
122. Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
123. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. Г.Г.Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 496с.

124. Фредерік, С. Мишкін Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Сташишин. – К.: Основи, 1998. – 963 с.
125. Хохич Д. Г. Ефективність системи державних фінансів у контексті інвестиційного підходу // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 65.
126. Швецов Ю., Камнев И. Теоретические аспекты финансов как экономической категории // Финансовый бизнес. – 2007. – №2. – с. 70-77.
127. Шевчук П.Ю. Джерела формування фінансових ресурсів на місцевому рівні: теорія та практика // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №6. – с. 75-79.
128. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Підруч. – Київ: «Знання», 2008. – 535с.
129. Шемет Т.С. Міжнародні фінанси: Підручник / За ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2000.
130. Шитко О.П. Фінансова система: підходи до визначення та кількісної оцінки // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4 (58). – С. 66.
131. Шірінян Л., Глущенко А. Комплексна оцінка фінансової стійкості страхових компаній // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 31.
132. Шмагун О.В. Теорія і практика проведення державних запозичень в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11. – с. 59-63.
133. Шумило І., Міщенко В., Лисенко Р. Теоретичні та практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – С. 6.
134. Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України. – К.: НІОС, 2000.
135. Юхименко П. І. Сучасні тенденції та стратегія фінансової політики України // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 101.

РОЗДІЛ 2 ПРАКТИКУМ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Основним завданням проведення практичних занять з дисципліни „Фінанси” є забезпечення засвоєння теоретичного матеріалу через обговорення питань теми, що виносяться на практичне заняття, тестування, а також набуття студентами навичок застосування на практиці теоретичних положень фінансової науки, оволодіння теоретичними та організаційними основами функціонування фінансового механізму в Україні, вміння студентами застосовувати основні фінансові категорії у процесі управління фінансами.

При проведенні практичних занять реалізуються такі форми навчального процесу:

- усне опитування студентів відповідно до тематики практичного заняття;
- усне опитування студентів з проблем, які виносяться на обговорення і мають дискусійний творчий характер;
- заслуховування та обговорення підготовлених студентами реферативних повідомлень за результатами індивідуального завдання;
- виконання тестових завдань;
- письмовий модульний контроль знань студентів (виконання письмових контрольних завдань у розрізі змістовних модулів);
- проведення ділових ігор, круглих столів і диспутів.

У процесі самостійного вивчення матеріалу та при підготовці до практичних занять студенти мають засвоїти матеріал відповідно до тем типової програми з дисципліни „Фінанси”.

ТЕМА 1 СУТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ І РОЛЬ

План

1. Генезис і еволюція фінансів.
2. Історичні аспекти розвитку фінансової науки. Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів. Фінансові категорії.
3. Суть та об'єктивна необхідність фінансів. Дискусійні питання сутності фінансів.
4. Функції фінансів як зовнішній прояв їх внутрішньої сутності. Дискусійні питання функцій фінансів.
5. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями.

Основні поняття і терміни:

фінанси, фонди грошових коштів, фінансові потоки, грошові потоки, функції фінансів, розподільча функція, первинний розподіл, перерозподіл, вторинний розподіл, контрольна функція, об'єкти розподілу, суб'єкти розподілу, інструменти розподілу, фінансові ресурси, фінансові резерви.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Чому про “фінанси” кажуть, що це *об'єктивно існуюча історично сформована економічна категорія*? Які необхідні соціально-економічні передумови існування фінансів?
- ◆ Наведіть приклади фінансових відносин в суспільстві. Чи існує залежність між рівнем розвитку держави та рівнем розвитку в ній фінансових відносин?
- ◆ Що є предметом фінансової науки? Якими економічними категоріями оперує фінансова наука?
- ◆ Кому із вітчизняних вчених–фінансистів належать слова: “*Податок – це найпростіша “фінансова клітинка” державних фінансів, в якій сфокусовані основні сутнісні ознаки і властивості фінансів*”? Чи згодні Ви із таким твердженням?

- ◆ Чи відоме Вам етимологічне походження терміну „фінанси”? Чи знаєте Ви кому належить авторство терміну “фінанси”?
- ◆ Дайте визначення сутності економічної категорії „фінанси”. В чому полягає фундаментальна відмінність між вітчизняною та зарубіжною фінансовою наукою у розкритті сутності фінансів?
- ◆ Наведіть приклад відносин розподілу та перерозподілу ВВП в суспільстві. В яких випадках держава розподіляє національне багатство, а не лише ВВП?
- ◆ В чому Ви бачите прояв розподільчої функції фінансів на практиці? Назвіть відомі Вам інструменти розподілу та перерозподілу ВВП.
- ◆ Чи підтримуєте Ви точку зору, що держава є „головним” суб’єктом фінансових відносин? Чи бере держава участь на стадії розподілу ВВП. Якщо так, то яким чином, якщо ні, то чому?
- ◆ Як співвідносяться між собою категорії: “гроші”, “фінанси” і “кредит”? На Вашу думку, вони є однопорядковими чи суборінованими? Вони мають повністю відособленні чи спільну сферу функціонування?
- ◆ Назвіть найсуттєвіші відмінності між категоріями “фінанси” і “гроші”. Чому фінанси на побутовому рівні часто ототожнюють з грошима? На яких функціях грошей базується функціонування фінансів?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Предмет фінансової науки: трансформація у контексті розвитку фінансової думки та дискусійні питання суті фінансів.
- ⇒ Дискусійні питання функцій фінансів: теоретична концептуалізація і наукова проблематика фінансової науки.
- ⇒ Нобелівські лауреати у сфері економіки. Що Ви знаєте про їх внесок у розвиток фінансової науки?

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Роль фінансів у формуванні й розвитку ринкової економіки.
- ⇒ Вітчизняна фінансова наука у ретроспективі: від витоків до сьогодення.
- ⇒ Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: теорії та концепції західної науки.

Кейс:

(Дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Фінанси це ...
2. Об'єктивна необхідність фінансів зумовлена ...
3. Основні риси, притаманні фінансам ...
4. В ХІХ ст. фінансові відносини характеризувались ...
5. У розвитку фінансової науки можна виділити такі етапи ...
6. Назвіть спільні риси, притаманні категоріям „фінанси” і „гроші”
...
7. Назвіть відмінні риси між категоріями „фінанси” і „гроші” ...
8. Назвіть спільні риси, притаманні категоріям „фінанси” і „кредит” ...
9. Назвіть відмінні риси між категоріями „фінанси” і „прибуток” ...
10. Фінанси виконують такі функції ...
11. Фінансовими категоріями є ...
12. Фінанси є результатом розвитку ...

Тестові завдання:

1. Об'єктом фінансових відносин в суспільстві виступають:
 - а) податкові та неподаткові надходження бюджету держави
 - б) доходи та витрати суб'єктів господарювання
 - в) доходи та витрати населення
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
2. ВВП країни рівне сумі:
 - а) доходів бюджету держави
 - б) доходів суб'єктів господарювання
 - в) фінансових ресурсів суб'єктів фінансових відносин
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
3. Розподіл національного багатства в країні свідчить:
 - а) про фінансову кризу
 - б) про економічне зростання
 - в) є звичайною фінансовою практикою
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
4. Первинний розподіл ВВП полягає в розподілі:
 - а) перенесеної вартості
 - б) використанні централізованих фінансових ресурсів
 - в) формуванні первинних доходів суб'єктів фінансових відносин
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
5. Перерозподіл ВВП полягає в розподілі:
 - а) доданої вартості
 - б) використанні централізованих фінансових ресурсів
 - в) формуванні первинних доходів суб'єктів фінансових відносин
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
6. Розподільча функція фінансів проявляє себе в:
 - а) існуванні бюджету держави
 - б) формуванні доходів суб'єктів фінансових відносин
 - в) здійсненні витрат суб'єктів фінансових відносин
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
7. Контрольна функція фінансів проявляє себе в:
 - а) існуванні фінансового апарату держави

- б) існуванні таких інструментів як штраф, пеня
 - в) проведенні перевірок платників податків
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
8. Фінансові ресурси держави формуються у результаті:
- а) розподільчих відносин в суспільстві
 - б) перерозподільчих відносин в суспільстві
 - в) законодавчого регламентування фінансових відносин
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
9. Централізовані фінансові ресурси концентруються:
- а) у держави
 - б) суб'єктів господарювання
 - в) населення
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
10. Централізовані фінансові ресурси використовуються на виконання:
- а) функцій держави
 - б) завдань суб'єктів господарювання
 - в) грошові нагромадження населення
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
11. Децентралізовані фінансові ресурси концентруються:
- а) у держави
 - б) суб'єктів господарювання, населення
 - в) фінансовому апараті міністерств
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
12. Децентралізовані фінансові ресурси використовуються на:
- а) забезпечення розширеного відтворення суб'єктів господарювання
 - б) забезпечення простого відтворення суб'єктів господарювання
 - в) забезпечення потреб населення
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
13. Фінансові резерви:
- а) нерозподілений ВВП країни
 - б) тимчасово вільні кошти суб'єктів господарювання
 - в) грошові нагромадження населення
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні

Література:

- * Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каміньяр, 2000.
- * Артус М.М. Проблеми трактування сутності та функцій категорії фінанси” // Фінанси України. – 2007. – №4. – с. 127-135.
- * Артус М. М. Система організації функціонування фінансів // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7 (61). – С. 56.
- * Барулин С.В., Барулина Е.В. К вопросу о сущности финансов: новый взгляд на дискуссионную проблему // Финансы. – 2007. – №7. – с. 55-58.
- * Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніус, 2000.
- * Євтух О. Т. Природа і причини багатства: погляд фінансиста // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 4.
- * Євтух О. Т. Теорія вартості через призму фінансів // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 7.
- * Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Плахотнюк О. Я. Сутність фінансів у контексті економічних відносин // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 16.
- * Нац Г. Г. Фінансова наука і сьогодні // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 153.
- * Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- * Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- * Швецов Ю., Камнев И. Теоретические аспекты финансов как экономической категории // Финансовый бизнес. – 2007. – №2. – с. 70-77.

ТЕМА 2 ФІНАНСОВА СИСТЕМА

План

1. Теоретичні основи та принципи побудови фінансової системи.
2. Функціональні елементи фінансової системи. Дискусійні питання суті та складу фінансової системи.
3. Загальна характеристика сфер та ланок фінансової системи України.
4. Проблеми становлення, функціонування та шляхи реформування фінансової системи України.

Основні поняття і терміни:

фінансова система, функціональні елементи фінансової системи, сфери фінансових відносин, ланки фінансових відносин, фінансовий апарат, фінанси суб'єктів господарювання, державні фінанси, фінанси домогосподарств, фінансовий ринок, фінансове посередництво, міжнародні фінанси.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Які, на Вашу думку, основні причини структурування фінансової системи на окремі сфери і ланки? В чому полягає взаємозв'язок між окремими сферами та ланками фінансової системи?
- ◆ Враховуючи те, що в світі налічується понад 20 різних моделей фінансових систем держав, спробуйте з'ясувати: чому динамічними є склад і структура фінансових систем окремих країн?
- ◆ Чи погоджуєтесь Ви з думкою про доцільність виокремлення сфери “міжнародні фінанси” у складі фінансової системи? Якщо так, то у яких випадках і, з яких причин?
- ◆ Які риси характерні для сучасного процесу глобалізації? Наведіть свої приклади чутливості фінансових систем різних країн до економічних коливань у світовому масштабі?
- ◆ Чому, на Вашу думку, фінансовий ринок та страхування вважають забезпечуючими ланками фінансової системи?
- ◆ Розвиток яких сфер фінансової системи визначає рівень участі держави в світових глобалізаційних процесах?

- ◆ Охарактеризуйте чинники, які визначають склад і структуру вітчизняної фінансової системи.
- ◆ Які чинники, на Вашу думку, перешкоджають розвитку фінансового ринку в Україні?
- ◆ Чи погоджуєтеся Ви з думкою, до державні фінанси є найбільш політизованою сферою фінансової системи держави?
- ◆ В чому полягають спільні та відмінні ознаки управлінської діяльності державних органів та фінансових інституцій?
- ◆ Чи погоджуєтеся Ви з думкою, що державні цільові фонди є фінансовими посередниками. В чому полягає специфіка їх посередництва?
- ◆ В чому полягає специфіка фінансів домогосподарств? Чому, на Вашу думку, не усі науковці виділяють їх як окрему сферу фінансової системи?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Дискусійні питання складу і структури фінансової системи держави.
- ⇒ Проблеми формування фінансового ринку в Україні в період трансформації фінансової системи.
- ⇒ Проблеми стійкості фінансової системи держави в умовах глобалізації.
- ⇒ Міжнародні фінанси як специфічна сфера фінансової системи.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Фінансова модель суспільства як основа оптимізації внутрішніх пропорцій у розвитку фінансової системи.
- ⇒ Інституційні реформи у фінансовому секторі економіки України: проблеми та перспективи розвитку банківської системи.
- ⇒ Конкуренція на ринку фінансових послуг та активізація діяльності небанківських фінансових установ.
- ⇒ Трансформація фінансової системи України в контексті міжнародних інтеграційних процесів.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Фінансова система це ...
2. Основними сферами фінансової системи держави є ...
3. Базовою сферою фінансової системи визначають...
4. До принципів побудови фінансової системи відносять...
5. Склад і структура фінансової системи залежать від...
6. Необхідність існування державного кредиту як суспільної позикової системи зумовена...
7. Складовими фінансового ринку є...
8. Органами стратегічного управління фінансами в Україні є...
9. До основних повноважень Міністерства фінансів України належать...
10. До повноважень Національного банку України в управлінні фінансами відносять...
11. Фінансові інститути – це...
12. Ринок цінних паперів – це...
13. Основним призначенням фінансових посередників є...
14. Недоліками у сфері державних фінансів є...
15. Ланка фінансових відносин відображає...
16. Сфера фінансових відносин характеризує...
17. За організаційною будовою фінансова система це...
18. Основним призначенням Пенсійного фонду України є...
19. Фінансові органи відрізняються від фінансових інститутів тим, що...
20. Роль фінансового ринку полягає у...
21. Провідною ланкою державних фінансів є... тому, що...
22. Специфічною ознакою міжнародних фінансів є те, що...
23. До ланок міжнародних фінансів слід віднести...
24. Відсутність єдиного визначення фінансової системи пов'язана з тим, що...
25. До складу міжнародних фінансових інститутів відносять...

Тестові завдання:

1. Базовою сферою фінансової системи визначають:
 - а) державні фінанси
 - б) фінанси суб'єктів господарювання
 - в) міжнародні фінанси
 - г) фінанси домогосподарств
2. Мобілізація фінансових ресурсів для фінансування дефіциту бюджету проводиться через:
 - а) ринок цінних паперів
 - б) ринок фінансових послуг
 - в) державний кредит
 - г) майнове страхування
4. Покриття витрат економіки та окремих громадян, що виникли з непередбачених причин є характерною ознакою:
 - а) страхування
 - б) державних фінансів
 - в) міжнародних фінансів
 - г) фінансового ринку
5. До органів управління фінансами в Україні відносять наступні:
 - а) Міністерство фінансів України
 - б) Міжбанківська валютна біржа
 - в) Національний банк України
 - г) Рахункова палата України
 - д) фондова біржа
 - е) Державне казначейство України
6. До фінансових інститутів, які здійснюють управління фінансами в Україні відносять наступні:
 - а) Міністерство фінансів України
 - б) Міжбанківська валютна біржа
 - в) Національний банк України
 - г) Рахункова палата України
 - д) фондова біржа
 - е) Державне казначейство України
7. За організаційною будовою фінансова система – це:
 - а) сукупність фінансових відносин
 - б) сукупність фінансових органів та інститутів
 - в) сукупність заходів
 - г) сукупність форм, методів і важелів фінансового впливу

8. До ланок фінансів суб'єктів господарювання слід віднести:
- а) фінанси комерційних підприємств і організацій
 - б) фінанси міжнародних організацій
 - в) фінанси державного сектору
 - г) фінанси домогосподарств
9. До загальнодержавних фінансів відносять:
- а) зведений бюджет України
 - б) державний кредит
 - в) фінанси домогосподарств
 - г) фінансовий ринок
 - д) добродієнні фонди
 - е) державні цільові фонди
10. Стратегічне управління фінансами в Україні здійснюють:
- а) Верховна Рада України
 - б) Міністерство фінансів України
 - в) страхові компанії
 - г) Президент України
 - д) Національний банк України
11. Особливостями фінансів громадських організацій і добродієнних фондів є:
- а) функціонування на засадах комерційного розрахунку
 - б) фінансування діяльності за рахунок членських внесків, спонсорських і добродієльних пожертв
 - в) неприбутковий характер діяльності
 - г) основна мета діяльності полягає в отриманні прибутку
 - д) пріоритетним є бюджетне фінансування діяльності
12. Принципами побудови фінансової системи є:
- а) принцип єдності
 - б) принцип розмежованості
 - в) принцип досконалості
 - г) принцип функціонального призначення ланок
 - д) принцип незалежності
 - е) принцип відкритості
13. Характерними ознаками некомерційних установ та організацій є:
- а) фінансування діяльності проводиться за рахунок бюджетних коштів
 - б) функціонування на засадах комерційного розрахунку
 - г) спонсорські та добродієльні пожертви є основним джерелом фінансування видатків
 - д) основна мета діяльності полягає в отриманні прибутку
 - е) основним джерелом фінансування видатків є членські внески

14. До державних цільових фондів відносять:
- а) Пенсійний фонд України
 - б) амортизаційний фонд
 - в) фонд матеріального стимулювання працівників
 - г) Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності
 - д) Резервний фонд Кабінету міністрів України
 - е) фонд оплати праці
15. Центральною ланкою фінансової системи є:
- а) фінанси комерційних підприємств
 - б) бюджетна система України
 - в) державний кредит
 - г) фінанси громадських організацій і добровільних фондів
17. Державні цільові фонди – це:
- а) фонди грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні державних підприємств
 - б) фонди грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні Кабінету Міністрів України
 - в) фонди грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні Національного банку України
 - г) фонди грошових коштів, які мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних і місцевих органів влади
18. Мобілізація коштів на потреби господарської діяльності через випуск і реалізацію фондів інструментів проводиться на:
- а) кредитному ринку
 - б) ринку грошей
 - в) товарному ринку
 - г) ринку цінних паперів
19. Розробка основ і напрямів фінансової політики держави та заходів щодо їх реалізації належать до повноважень:
- а) Верховної Ради України
 - б) Президента України
 - в) Міністерства фінансів України
 - г) Рахункової палати України
 - д) Державної податкової адміністрації України
20. Права власності є об'єктом купівлі-продажу на:
- а) ринку праці
 - б) товарному ринку
 - в) ринку цінних паперів
 - г) ринку грошей

21. До сфери фінансового ринку відносять наступні ланки:
- а) ринок праці
 - б) ринок фінансових послуг
 - в) ринок грошей
 - г) товарний ринок
 - д) страхування відповідальності
 - е) ринок кредитних ресурсів
22. Регулювання грошового обігу й організація ефективного функціонування кредитної системи належать до повноважень:
- а) Державної комісії цінних паперів та фондового ринку
 - б) Державного комітету нагляду за страховою діяльністю
 - в) Кабінету міністрів України
 - г) Національного банку України
 - д) Верховної Ради України
23. Фондовий характер притаманний фінансовим відносинам у сфері:
- а) міжнародних фінансів
 - б) фінансів суб'єктів господарювання
 - в) фінансового ринку
 - г) державних фінансів

Література:

- * Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С.І.Терещенко та О.О.Терещенка; Передмова та наук. редагування В.М.Федосова. – К.: Либідь, 2000.
- * Боди Эви, Мертон Роберт. Финансы. – Москва – Санкт Петербург – Киев: Вильямс, 2000.
- * Власюк В. Є. Трансформація фінансово-кредитних систем перехідних економік // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 4.
- * Кравчук Н. Я. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблемні структурування // Світ фінансів. – 2006. – № 3(8). – С. 80-94.
- * Науменкова С. В., Міщенко С. В. Сучасна модель фінансової системи: порівняльний аналіз основних підходів // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 44.
- * Стукало Н. В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29.
- * Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- * Шитко О. П. Фінансова система: підходи до визначення та кількісної оцінки // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4 (58). – С. 66.
- * Шумило І., Міщенко В., Лисенко Р. Теоретичні та практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – С. 6.

ТЕМА 3 ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА І ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

План

1. Сутність фінансової політики.
2. Фінансова політика як важлива сфера діяльності держави.
3. Складові і типи фінансової політики держави: загальна характеристика.
4. Фінансова політика як мистецтво управління фінансами підприємств: зміст, цілі, завдання, складові.
5. Суть та складові елементи фінансового механізму.
6. Організаційно-правове забезпечення фінансового механізму.

Основні поняття і терміни:

фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фіскальна політика, податкова політика, бюджетна політика, боргова політика, монетарна політика, інвестиційна політика, митна політика, міжнародна фінансова політика, фінансовий механізм, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові інструменти, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, фінансові методи, фінансове планування, управління фінансами, фінансовий менеджмент, фінансовий контроль, фінансове право законодавство.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ У чому полягає сутність фінансової політики і, які чинники необхідно врахувати при її розробці? Яким чином фінансова політика впливає на соціально-економічний розвиток суспільства? Які інструменти грошового-кредитної політики використовує держава для впливу на соціально-економічний розвиток суспільства?
- ◆ Що таке фінансова стратегія і в чому полягає її основне призначення на макро- та мікрорівні? Чи існує взаємозв'язок між фінансовою політикою держави і підприємства?
- ◆ Яке значення має фінансова політика для забезпечення фінансової стабільності в державі? Охарактеризуйте основні напрями бюджетної політики на сучасному етапі.
- ◆ Які завдання соціально-економічного розвитку України на сучасному етапі є прикладом фінансової стратегії, а які можна

розглядати як поточну політику, спрямовану на вчасне вирішення конкретних проблем?

- ◆ Чи існує взаємозв'язок між фіскальною та монетарною політикою в державі? Наведіть декілька відомих Вам прикладів такого взаємозв'язку із вітчизняного досвіду. Чому виникає необхідність координації грошово-кредитної та фіскальної політики держави?
- ◆ У чому полягає відмінність між управлінням, адмініструванням, менеджментом? Вирішення яких проблем у сфері управління фінансами є першочерговими на сьогодні в Україні?
- ◆ Який із методів фінансового механізму /фінансове регулювання чи фінансове забезпечення/ мають перевагу в умовах ринкової економіки? Які переваги та недоліки мають сальдовий і нормативний методи фінансового регулювання?
- ◆ Який, на Вашу думку, метод фінансового забезпечення /самофінансування чи кредитування/ є ефективнішим? Які чинники слід врахувати для того, щоб оптимально поєднати ці методи фінансового забезпечення?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Фінансова політика України на сучасному етапі: стратегічні вектори і завдання тактики.
- ⇒ Вплив фіскальної політики держави на соціально-економічний розвиток України: у чому позитиви і недоліки?
- ⇒ Міжнародна фінансова політика в умовах глобалізації:
- ⇒ Фінансові кризи у світовій економіці та фінансова безпека держав: у чому полягає їх взаємозв'язок?

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Податкові пільги: соціально-економічний ефект та фіскальні наслідки.
- ⇒ Боргова політика як площина перетину фіскальної та грошово-кредитної складових фінансової політики держави.

- ⇒ Фінансове регулювання як пріоритетний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток держави.
- ⇒ Бюджетна політика стимулювання економічного зростання та сучасні механізми її реалізації.
- ⇒ Фінансові методи і моделі регулювання соціально-економічних процесів у західних державах.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Фінансова політика – це ...
2. Фіскальна політика – це ...
3. Монетарна політика (грошово-кредитна політика) – це ...
4. Податкова політика – це ...
5. Бюджетна політика – це ...
6. Боргова політика – це ...
7. Фінансова політика у сфері фондового та страхового ринків (фінансового ринку) характеризується діями держави щодо ...
8. Фінансова політика держави у сфері міжнародних фінансів передбачає ...
9. Фінансова стратегія – це ...
10. Фінансова тактика – це ...
11. Суб'єктами вироблення фінансової політики є ..., а суб'єктами її реалізації - ...
12. Складовими фінансової політики є: ...
13. Залежно від ступеня законодавчої регламентації розподільних процесів розрізняють три типи фінансової політики: ...
14. Залежно від завдань, на розв'язання яких спрямована фінансова політика, вона поділяється на такі види: ...
15. За характером реалізації фінансова політика поділяється на ...
16. Фінансовий механізм – це ...
17. Фінансове планування – це ...
18. Фінансовий контроль – це ...
19. Управління фінансами – це ...
20. Складовими елементами фінансового механізму є: ...

21. Розрізняють два методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток: ...
22. Фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватись у таких формах: ...
23. Фінансовими важелями виступають ... , тоді як податкові пільги, норми прискореної амортизації, бюджетні кредити є ...
24. Штраф, пеня, адміністративне стягнення – це ...
25. Залежно від суб'єктів, що здійснюють фінансовий контроль, розрізняють такі його види: ...

Тестові завдання:

1. Залежно від ступеня адміністративного регламентування фінансових відносин розрізняють такі типи фінансової політики:
 - а) політика стабілізації, політика економічного зростання та політика стримування ділової активності
 - б) дискреційна політика та недискреційна політика
 - в) жорстка регламентація, помірна регламентація та політика мінімальних обмежень
2. Фінансова стратегія – це:
 - а) політика, розрахована на довготермінову перспективу і вирішення великомасштабних завдань соціально-економічного розвитку
 - б) поточна політика, спрямована на вирішення конкретних завдань відповідного періоду, що впливають із розробленої фінансової стратегії
 - в) комплекс дій і заходів, що здійснюються державою у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання, громадян, фінансових інституцій безпосередньо держави
3. Залежно від завдань, на розв'язання яких спрямована фінансова політика, вона поділяється на такі види:
 - а) політика стабілізації, політика економічного зростання та політика стримування ділової активності
 - б) дискреційна політика та недискреційна політика
 - в) жорстка регламентація, помірна регламентація та політика мінімальних обмежень
4. Фінансова тактика – це:
 - а) політика, розрахована довготермінову перспективу і вирішення великомасштабних завдань соціально-економічного розвитку

- б) поточна політика, спрямована на вирішення конкретних завдань відповідного періоду, що впливають із розробленої фінансової стратегії
- в) комплекс дій і заходів, що здійснюються державою у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання, громадян, фінансових інституцій безпосередньо держави

5. За характером реалізації фінансова політика поділяється на :

- а) політику стабілізації, політику економічного зростання та політику стримування ділової активності
- б) дискреційну політику та недискреційну політику
- в) політику жорсткої регламентації, політику помірної регламентації та політику мінімальних обмежень

6. Фінансова політика – це:

- а) політика, розрахована довготермінову перспективу і вирішення великомасштабних завдань соціально-економічного розвитку
- б) поточна політика, спрямована на вирішення конкретних завдань відповідного періоду, що впливають із розробленої фінансової стратегії
- в) комплекс дій і заходів, що здійснюються державою у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання, громадян, фінансових інституцій безпосередньо держави

7. Політика, що здійснюється шляхом упровадження різноманітних методів мобілізації державних доходів та розподілу цих коштів за окремими напрямками державних видатків це:

- а) бюджетна політика
- б) податкова політика
- в) фіскальна політика

8. Фінансовий механізм – це:

- а) сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства
- б) сукупність відносно відособлених взаємозв'язаних сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин
- в) сукупність заходів, що здійснюються державою в процесі формування і використання грошових коштів цільового призначення

9. До фінансових стимулів відносять:

- а) податкові пільги, норми прискореної амортизації, бюджетні кредити
- б) ставки податків, норми амортизації, норми видатків у бюджетних установах, ліміти
- в) штраф, пеня, адміністративне стягнення

10. Найбільш поширеними фінансовими санкціями є:

- а) податкові пільги, норми прискореної амортизації, бюджетні кредити
- б) ставки податків, норми амортизації, норми видатків у бюджетних установах, ліміти
- в) штраф, пеня, адміністративне стягнення

11. Розрізняють два методи фінансового регулювання:

- а) сальдовий та нормативний
- б) сальдовий та балансовий
- в) балансовий та нормативний

12. Штраф – це:

- а) міра матеріального впливу, покликана посилити відповідальність суб'єктів фінансових відносин за виконання взятих зобов'язань
- б) міра матеріального впливу на винних у порушенні фінансового законодавства, умов договору або діючих правил ведення фінансової діяльності. Нараховується, як правило, у твердій грошовій сумі
- в) міра матеріального впливу при несвоєчасному виконанні фінансових зобов'язань. Нараховується у відсотках до суми невиконаного договірною зобов'язання за кожен день затримки

13. У складі фінансового механізму використовуються фінансові інструменти впливу на різні сторони суспільного розвитку, серед яких:

- а) податкові ставки, дотації, субвенції, норми амортизації та відсотки за кредит
- б) податки, бюджетні трансферти, амортизаційні відрахування та кредит
- в) податкові пільги, бюджетні кредити та норми прискореної амортизації

14. Пеня – це:

- а) міра матеріального впливу, покликана посилити відповідальність суб'єктів фінансових відносин за виконання взятих зобов'язань
- б) міра матеріального впливу на винних у порушенні фінансового законодавства, умов договору або діючих правил ведення фінансової діяльності. Нараховується, як правило, у твердій грошовій сумі
- в) міра матеріального впливу при несвоєчасному виконанні фінансових зобов'язань. Нараховується у відсотках до суми невиконаного договірною зобов'язання за кожен день затримки

15. Фінансовими важелями виступають:

- а) податкові пільги, норми прискореної амортизації, бюджетні кредити
- б) ставки податків, норми амортизації, норми видатків у бюджетних установах, ліміти
- в) штраф, пеня, адміністративне стягнення

16. Завдання фінансового планування визначаються структурою фінансового плану та завданнями фінансової політики і полягають у:

- а) визначенні реальних джерел і обсягів доходів, оптимізації структури видатків та збалансуванні доходів і видатків
- б) визначенні порядку формування, розподілу, перерозподілу та використання доходів окремих суб'єктів господарювання, громадян та держави
- в) визначенні структурного співвідношення між окремими сферами та ланками фінансової системи

17. В процесі фінансового планування для визначення розмірів фінансових ресурсів і напрямів їх використання на плановий період використовують різні методи:

- а) метод коефіцієнтів, нормативний метод, балансовий метод та методи економіко-математичного моделювання
- б) нормативний метод та сальдовий метод
- в) методи індукції та дедукції, метод наукових абстракцій

18. З метою забезпечення повного і своєчасного касового виконання Державного бюджету було створено:

- а) Державне казначейство України
- б) Державну податкову адміністрацію України
- в) Державне контрольно-ревізійне управління

19. Органом державного контролю за ефективним і цільовим використанням бюджетних асигнувань розпорядниками бюджетних коштів є:

- а) Державне контрольно-ревізійне управління
- б) Рахункова палата України
- в) Державна податкова адміністрація України

20. Реалізовує державну фінансову політику, складає проект Державного бюджету України, організовує та контролює його виконання:

- а) Кабінет Міністрів України
- б) Міністерство економіки України
- в) Міністерство фінансів України

Література:

- * Басонцов І. В. Система фінансового контролю в Україні // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 130.
- * Батищева С.М. Фінансові стимули соціально-економічного розвитку як складова фінансового механізму // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. - №11. – с. 14-17.

- * Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2000.
- * Боди Эви, Мертон Роберт. Финансы. – Москва – Санкт Петербург – Киев: Вильямс, 2000.
- * Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніус, 2000.
- * Дем'янишин В. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах // Світ фінансів. – 2007. – №2 (11). – с. 34-48.
- * Дем'янишин В.Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11, – с. 3-10.
- * Методи фінансового контролю / Бодюк А. В. // Фінансовий контроль. – 2005. – № 1. – С. 50.
- * Криворак А., Басва Т. Бюджетна стратегія в Україні // Економіст. – 2007. – №1. – с. 34-37.
- * Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- * Рожко О., Драчук Ю. Проблеми вибору боргової політики в контексті інвестиційної стратегії держави // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – №2. – с. 90-94.
- * Савченко А. Стратегічні цілі монетарної політики: проблеми теорії та методології // Економіка України. – 2007. – №5. – с. 4-11.
- * Стефанюк І. Б. Фінансово-господарський контроль в системі управління фінансами // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 3. – С. 16.
- * Стукало Н. В. Деякі аспекти формування фінансової політики України в умовах глобалізації // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 24.
- * Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- * Юхименко П. І. Сучасні тенденції та стратегія фінансової політики України // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 101.

ТЕМА 4 ФІНАНСИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

План

1. Фінансові відносини суб'єктів господарювання та методи організації їх фінансової діяльності.
2. Особливості фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності. Фінанси комерційних підприємств.
3. Статутний капітал та фінансові ресурси підприємств.
4. Доходи і видатки підприємства. Фінансові результати діяльності підприємства. Формування і розподіл прибутку підприємств.

Основні поняття і терміни:

Суб'єкти господарювання, підприємництво, підприємство, фінанси підприємств, комерційний розрахунок, самофінансування, самоопикуність, кредитування, фінансова незалежність, фінансова відповідальність, капітал підприємства, фінансові ресурси, фінансова діяльність підприємства, грошові потоки, фінансові потоки, амортизаційні відрахування, доходи підприємства, витрати підприємства, прибуток підприємства.

Дайте відповіді на питання і обгрунтуйте:

- ◆ Назвіть обов'язкові передумови ефективного функціонування фінансів підприємницьких структур. На яких основних принципах базується комерційний розрахунок?
- ◆ Визначте особливості фінансів підприємницьких структур у порівнянні з державними фінансами.
- ◆ Охарактеризуйте види фінансових відносин на рівні фінансів підприємницьких структур. Наведіть приклад відносин обміну, розподілу та перерозподілу на підприємстві.
- ◆ Охарактеризуйте систему зовнішніх фінансових відносин та грошових потоків підприємства.
- ◆ Охарактеризуйте систему внутрішніх фінансових відносин та грошових потоків підприємства.
- ◆ Що таке фінансові ресурси підприємства і за рахунок яких джерел вони формуються? За рахунок яких джерел в більшій мірі повинні формуватися фінансові ресурси підприємств – внутрішніх чи зовнішніх?

- ◆ Розкрийте сутність понять: „активи підприємства”, „майно підприємства”, „капітал підприємства”. Який існує між ними взаємозв'язок?
- ◆ Назвіть відомі Вам джерела утворення статутного капіталу підприємства.
- ◆ У яких формах можуть надходити на підприємства бюджетні асигнування і, які основні відмінності між ними?
- ◆ Охарактеризуйте напрями використання фінансових ресурсів підприємства.
- ◆ Що таке дохід підприємства? Як розподіляється дохід підприємства?
- ◆ Розкрийте економічну сутність прибутку. Які фактори впливають на величину прибутку підприємства?
- ◆ Який порядок здійснення витрат підприємства на сплату відсотків за кредит і як вони впливають на формування прибутку підприємства?
- ◆ У чому полягає суть податкової політики підприємства?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Фінансовий менеджмент в системі управління вітчизняних підприємств: реалії та перспективи.
- ⇒ Сучасний стан і перспективи розвитку малого бізнесу в Україні.
- ⇒ Проблеми конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Як вплине вступ України до СОТ на діяльність вітчизняних підприємств?

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Інвестиційна діяльність підприємства: механізм організації та прагматизм управління.
- ⇒ Капітал підприємства: принципи формування та оптимізація структури.
- ⇒ Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Фінанси підприємств це ...
2. Фінансові відносини підприємств відображаються в ...
3. Фінансові ресурси підприємств спрямовуються на ...
4. Чистий прибуток підприємства це ...
5. Фінансові ресурси підприємства класифікуються за такими ознаками ...
6. Комерційний розрахунок, як метод фінансової діяльності підприємств, ґрунтується на таких принципах ...
7. Внутрішніми джерелами формування фінансових ресурсів підприємства є ...
8. Зовнішніми джерелами формування фінансових ресурсів підприємства є ...
9. Статутний капітал підприємства це ...
10. До макроекономічних факторів, що впливають на величину прибутку підприємства належать ...
11. До мікроекономічних факторів, що впливають на величину прибутку підприємства належать ...
12. Фінансовий результат діяльності підприємства розраховується як ...
13. Як обсяги продажу та ціна впливають на величину прибутку ...
14. Як собівартість впливає на величину прибутку ...
15. Рентабельність це ...

Тестові завдання:

1. Фінанси підприємств вивчають процеси:
 - а) формування та використання фінансових ресурсів
 - б) процеси розподілу та перерозподілу на мікрорівні
 - в) отримання доходів, здійснення витрат та визначення фінансових результатів суб'єктів господарювання
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні

2. До власних фінансових ресурсів підприємств належать:
 - а) амортизаційні відрахування
 - б) оборотні кошти
 - в) прибуток
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
3. До позичкових фінансових ресурсів підприємств належать:
 - а) бюджетні асигнування
 - б) кредити
 - в) оборотні кошти
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
4. Фінансова діяльність підприємств може бути організована методом:
 - а) самофінансування
 - б) прибутковості
 - в) підзвітності
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
5. Одним з принципів комерційного розрахунку у діяльності підприємств є:
 - а) плановість
 - б) підзвітність
 - в) прибутковість
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
6. Джерелом розширеного відтворення на підприємстві є:
 - а) амортизаційні нарахування
 - б) бюджетні асигнування
 - в) прибуток
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
7. Факторами впливу на величину прибутку є:
 - а) обсяг виробництва
 - б) ціна
 - в) собівартість
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
8. Фінансовим результатом діяльності підприємства є:
 - а) отримані доходи
 - б) зміна величини активів

- в) обсяги капіталовкладень
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
9. Чистий прибуток визначається як:
- а) різниця між валовими доходами та валовими витратами підприємства
 - б) рівний балансовому прибутку підприємства
 - в) суму прибутку зменшеного на величину сплачених податків
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
10. Принцип який передбачає покриття витрат на розвиток виробництва за рахунок отриманого прибутку та залучених кредитів, які, у свою чергу, також погашаються за рахунок прибутку називається:
- а) самоокупність
 - б) прибутковість
 - в) самофінансування
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
11. На принципах неприбутковості здійснюють свою діяльність:
- а) підприємства муніципального господарства
 - б) установи соціальної сфери
 - в) політичні партії
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
12. Статутний фонд підприємства може формуватися за рахунок:
- а) внесків засновників
 - б) кредитів банків
 - в) бюджетних асигнувань
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
13. Капіталізація прибутку це:
- а) чистий прибуток спрямований на сплату податку на прибуток
 - б) чистий прибуток спрямований на поповнення статутного фонду
 - в) чистий прибуток спрямований на поповнення основних засобів
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні

Література:

- * Білик М. Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 117.
- * Буряк П.Ю., Татарин Н.Б. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 114.
- * Головач В. В. Власний капітал – що має знати користувач звітності про підприємство // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 12. – С. 9.
- * Деревянко В. Б. Договірне регулювання відносин у промислово-фінансових групах // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 11. – С. 31.
- * Зятковський І.В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Навчальний посібник – Тернопіль: Економічна думка. – 2003. – 356с.
- * Ибрагимов Р.Г. Управление финансами предприятия // Финансовый менеджмент. – 2007. - №3. – с. 3-28.
- * Павловські О.В., Притуляк М.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: навчально-методичний посібник – К: КНЕУ, 2002. – 388с.
- * Турило А.М. Методологічні підходи до оцінки фінансової діяльності підприємства // Фінанси України. – 2007. – №3. – с. 100-104.
- * Фінанси підприємств: Підручник / За ред. А.М.Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2000.
- * Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. Г.Г.Кірейцева. – К: ЦУЛ, 2002. – 496с.
- * Хотомлянський О.Л., Знахуренко П.А. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства // Фінанси України. – 2007. – №1. – с. 111-117.

ТЕМА 5 ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

План

1. Державні фінанси як складова фінансової системи держави.
Склад державних фінансів за ланками і рівнями органів державної влади і управління.
2. Принципи організації та особливості функціонування державних фінансів. Суть державного фінансового господарства.
3. Фінансові ресурси держави. Державні доходи і державні видатки.
4. Реструктуризація державного фінансового господарства у процесі ринкових та демократичних трансформацій.

Основні поняття і терміни:

Державні фінанси, фінансові ресурси держави, державні доходи, державні видатки, державне фінансове господарство, кошторисне фінансування, державні дотації, державні субсидії, державне фінансування інвестицій, бюджетні кредити, управління державними фінансами.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Дайте визначення категорії “державні фінанси”.
- ◆ У чому полягає економічна сутність та специфіка державних фінансів?
- ◆ Які фінансові категорії відображають наукове пізнання суті державних фінансів та їх функціонування?
- ◆ Яким чином здійснюється поділ державних фінансів за рівнями?
- ◆ Які ланки включають державні фінанси?
- ◆ Охарактеризуйте джерела та методи формування державних доходів.
- ◆ Чим відрізняються податковий та кредитний методи мобілізації державних доходів?
- ◆ Як класифікують державні видатки? Дайте їм характеристику в залежності від різних критеріїв.
- ◆ Які існують форми фінансування державних витрат?

- ◆ Розкрийте роль державних фінансів в економічному та соціальному розвитку країни.
- ◆ На яких принципах і засадах базується фінансова діяльність держави?
- ◆ У чому полягають принципові відмінності державних фінансів від інших сфер фінансових відносин?
- ◆ Які існують, на Вашу думку, основні проблеми побудови та функціонування державних фінансів?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Сутність та функції державних фінансів у вітчизняній та західній фінансовій науці.
- ⇒ Проблеми реструктуризації державних фінансів в умовах демократизації суспільства.
- ⇒ Політичні технології прийняття фінансових рішень.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на тему):

- ⇒ Західна фінансова думка про природу державних фінансів.
- ⇒ Демократія і державні фінанси: двоєдинство проблем і можливостей.
- ⇒ Роль державних фінансів у реалізації політики суспільного добробуту: еволюція концепцій.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Державні фінанси це ...
2. Державні фінанси виконують такі функції: ...
3. Державне фінансове господарство це ...
4. Ланками державних фінансів є ...
5. За рівнем організації фінансових відносин державні фінанси поділяються на: ...

6. До складу фінансових ресурсів держави відносять такі: ...
7. Державні доходи це ...
8. Основними методами формування державних доходів є: ...
9. Державні видатки це ...
10. Основними методами фінансування державних видатків є: ...

Тестові завдання:

1. За економічним змістом державні фінанси – це:
 - а) обмінно-розподільні відносини, що виникають в процесі формування та використання фінансових ресурсів держави
 - б) грошово-кредитні відносини, пов'язані з формуванням та використанням фінансових фондів держави
 - в) розподільні та перерозподільні відносини, пов'язані з формуванням та використанням фінансових ресурсів держави для забезпечення виконання нею своїх функцій
 - г) розподільно-грошові відносини, що виникають в процесі формування і використання фінансових фондів держави з метою виконання властивих їй функцій
2. Ланками державних фінансів є:
 - а) бюджетна система, державний кредит, грошові фонди цільового призначення, фінанси підприємницьких структур
 - б) фінанси державних підприємств, бюджетна система, державні цільові фонди
 - в) фінанси державних підприємств, грошові фонди цільового призначення, державний кредит, бюджетна система, фінанси домогосподарств, страхування
 - г) бюджетна система, грошові фонди цільового призначення, державний кредит, фінанси державних підприємств
3. За рівнями державні фінанси поділяють на:
 - а) загальнодержавні і місцеві
 - б) національні і регіональні
 - в) загальнонаціональні, регіональні і місцеві
 - г) загальнонаціональні, регіональні і локальні
11. Державні фінанси забезпечують:
 - а) проведення єдиної фінансової політики
 - б) використання фінансових ресурсів на різноманітні державні потреби

- в) контроль за надходженням доходів від зовнішньоекономічної діяльності та платежів від населення
 - г) мобілізацію і використання фінансових ресурсів на різноманітні державні потреби
5. Усі джерела державних доходів поділяють на:
- а) внутрішні і зовнішні
 - б) загальнодержавні і місцеві
 - в) податки, позики та емісія
 - г) централізовані і децентралізовані
6. Головним джерелом формування державних доходів є:
- а) ВВП і національне багатство
 - б) ВВП і національний дохід
 - в) національний дохід і національне багатство
 - г) ВВП і зовнішні джерела доходів
7. За матеріальним змістом державні видатки – це:
- а) грошові відносини, що виникають в процесі розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів держави
 - б) сума коштів, що витрачається державою в процесі здійснення її фінансової діяльності
 - в) раціональне розміщення та ефективне використання державних коштів
 - г) державна підтримка фінансового забезпечення та соціально-економічного розвитку країни
8. Державні витрати в залежності від рівня розміщення державних доходів поділяють на:
- а) централізовані і децентралізовані
 - б) загальнодержавні і місцеві
 - в) витрати державних підприємств і витрати комунальних підприємств
 - г) витрати державних установ і витрати державних підприємств
9. За формами фінансування державні витрати поділяють на:
- а) субсидії, субвенції, дотації
 - б) поточні і капітальні
 - в) бюджетне фінансування, бюджетні кредити і державні дотації
 - г) кошторисне фінансування, державне фінансування інвестицій, бюджетні кредити, державні дотації і субсидії
10. Здійснення державних витрат базується на таких основних принципах:
- а) рівності і безповоротності
 - б) цільового спрямування коштів та дотримання режиму економії
 - в) превентивності і безповоротності
 - г) єдності та превентивності

Література:

- * Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000.
- * Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С.І.Терещенко та О.О.Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2000.
- * Вархин П.И., Нешитой А.С. Финансы. – М.: Маркетинг, 2000.
- * Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 2002.
- * Кізіма Т. Бюрократія і державні фінанси: функціональна де термінованість та феноменологія взаємодії // Світ фінансів. – 2005. – № 2 (3). – С. 27.
- * Кізіма Т.О., Савчук С.В. Державні фінанси в умовах демократії: Навчальний посібник. – Тернопіль: Воля, 2005. – 200с.
- * Міняйло О. І., Романишин В. О., Швед Ю. А. Регіональні особливості формування та розвитку державних фінансів в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4 (58). – С. 58.
- * Музиченко А. О. Методи оптимізації структури фінансових ресурсів // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 6. – С. 12.
- * Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- * Пасічник Ю. В. Методологічні підходи західної фінансової науки до проблеми державного боргу // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 83.
- * Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- * Хохич Д. Г. Ефективність системи державних фінансів у контексті інвестиційного підходу // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 65.

ТЕМА 6 БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

План

1. Бюджет як складова державних фінансів та центральна ланка фінансової системи держави.
2. Сутність та функції бюджету.
3. Бюджетна система та бюджетний устрій. Принципи побудови бюджетної системи.
4. Бюджетний процес: суть та характеристика його стадій.

Основні поняття і терміни:

Бюджет, бюджетна система, бюджетна політика, бюджетний механізм, бюджетний устрій, бюджетне право, бюджетна ініціатива, бюджетний процес, бюджетне планування, бюджетна декларація.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Які передумови виникнення бюджету? У чому полягає його об'єктивна необхідність? Чи заєсте Ви у якій країні вперше і ким був сформований та оприлюднений бюджет?
- ◆ Що таке бюджет як економічна категорія? Які специфічні ознаки характеризують цю категорію?
- ◆ Які функції виконує бюджет і у чому їх специфіка?
- ◆ Що представляє собою бюджет за формою прояву і матеріальним змістом?
- ◆ У чому полягають взаємозв'язки державного бюджету з іншими ланками фінансової системи?
- ◆ Що таке “бюджетна система” і який її склад в Україні?
- ◆ Що означає бюджетна централізація і які критерії визначають її об'єктивні межі?
- ◆ Розкрийте роль бюджету у соціально – економічному розвитку держави.
- ◆ На яких принципах ґрунтується бюджетна система України і у чому полягає їх специфіка?
- ◆ Що таке міжбюджетні відносини і за якими ознаками вони класифікуються?

- ◆ Розкрийте зміст понять „бюджетний устрій” та „бюджетна система”. Як вони між собою пов’язані?
- ◆ Які критерії є визначальними, а які похідними у розмежуванні доходів і видатків між бюджетами?
- ◆ Яка роль належить державним трансфертам у системі фінансового регулювання?
- ◆ У чому полягає роль бюджетного планування?
- ◆ У чому полягає виконання бюджету? На основі яких принципів здійснюється виконання бюджетів?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Проблеми розширення бюджетних прав органів місцевого самоврядування.
- ⇒ Реформування міжбюджетних відносин в Україні.
- ⇒ Проблеми удосконалення бюджетного процесу в Україні.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Бюджет як інструмент регулювання економіки та забезпечення добробуту населення.
- ⇒ Теоретичні засади бюджетної децентралізації: нормативна та позитивна теорія бюджетного федералізму.
- ⇒ Бюджетна система в умовах ринкових і демократичних трансформацій: проблеми становлення та реформування.
- ⇒ Складання проекту бюджету держави: прагматика, проблематика та шляхи удосконалення.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Бюджет за економічним змістом це
2. Бюджетні ресурси – це
3. Бюджетний механізм – це
4. Бюджетний устрій – це
5. Бюджетна система – це
6. Бюджет виконує такі функції:
7. Державний бюджет – це

8. Місцеві бюджети – це
9. Побудова бюджетної системи України базується на таких принципах: ...
10. В Україні –х рівнева бюджетна система, вона складається з ...
11. Бюджетний процес – це
12. Бюджетна класифікація – це
13. Міжбюджетні відносини – це
14. Є такі стадії бюджетного процесу:

Тестові завдання:

1. Фонд фінансових ресурсів, який перебуває у розпорядженні органів виконавчої влади певного рівня й використовується для виконання покладених на них функцій, передбачених конституцією – це:
 - а) доходи бюджету
 - б) бюджет
 - в) видатки бюджету
 - г) резервний фонд
2. Бюджетні відносини це:
 - а) розподільні відносини
 - б) стимулюючі відносини
 - в) відносини, пов'язані з формуванням і використанням централізованого фонду грошових коштів держави
 - г) грошові відносини
3. Обсяг бюджету визначається:
 - а) економічними законами
 - б) потребою держави у грошових коштах для виконання своїх функцій
 - в) фінансовими можливостями держави
 - г) запитами Уряду
 - д) вимогами Верховної Ради України
4. Необхідність існування бюджету обумовлена:
 - а) наявністю держави
 - б) функціонуванням товарно-грошових відносин
 - в) необхідністю організації фінансового контролю
 - г) дією економічних законів
5. Бюджет виконує такі функції:
 - а) розподільчу і контрольну
 - б) стимулюючу і контрольну
 - в) контрольну і мобілізуючу

6. Бюджетний устрій України визначається:
 - а) державним устроєм України
 - б) адміністративно-територіальним поділом України
 - в) економічним потенціалом держави
 - г) бюджетною системою України
7. Бюджетна система України складається з таких ланок:
 - а) Державного і місцевих бюджетів України
 - б) Державного, місцевих бюджетів та республіканського бюджету Автономної Республіки Крим
 - в) Державного бюджету України і бюджетів місцевого самоврядування
 - г) Державного бюджету України та зведених місцевих бюджетів
8. Організацію складання проекту Державного бюджету України здійснює:
 - а) Верховна рада України
 - б) Президент України
 - в) Прем'єр – Міністр України
 - г) Кабінет Міністрів України
 - д) Міністерство фінансів України
9. Державний бюджет України затверджує:
 - а) Верховна рада України
 - б) Президент України
 - в) Прем'єр – Міністр України
 - г) Кабінет Міністрів України
 - д) Міністерство фінансів України
10. Організацію виконання Державного бюджету України здійснює:
 - а) Верховна рада України
 - б) Президент України
 - в) Прем'єр – Міністр України
 - г) Кабінет Міністрів України
 - д) Міністерство фінансів України
11. Розмір дефіциту бюджету встановлюється у відсотках:
 - а) до загальної величини доходів бюджету
 - б) до загальної величини видатків бюджету
 - в) до обсягу валового внутрішнього продукту
 - г) до обсягу національного доходу

Література:

- * Бюджетний кодекс України/ Кодекси України. – К.: НВП “Форум”, 2001. – 100с.
- * Антологія бюджетного механізму / Під ред. Юрія С.І. Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 250с.
- * Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніос, 2000.
- * Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 2002.
- * Дем’янишин В. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах // Світ фінансів. – 2007. – №2 (11). – с. 34-48.
- * Дем’янишин В.Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11. – с. 3-10.
- * Жибер Т. В. Бюджетна політика України // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 29.
- * Кириленко О.П. Актуальні проблеми реформування бюджетної системи України // Світ фінансів. – 2006. – Вип.4(9). – С.7-16.
- * Кодацький В. П. Зниження бюджетного дефіциту в умовах ринку // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 6. – С. 16.
- * Кодацький В. П. Теоретические основы доходов и расходов государства // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 4. – С. 21.
- * Криворак А., Баєва Т. Бюджетна стратегія в Україні // Економіст. – 2007. - №1. – с. 34-37.
- * Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- * Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- * Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України . – К.: НІОС, 2000.

ТЕМА 7 ДОХОДИ І ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

План

1. Економічна природа доходів бюджетів, їх склад та класифікація. Трансферти та їх роль у доходах бюджетів.
2. Соціально-економічний зміст, склад та класифікація видатків бюджету.
3. Бюджетний дефіцит: суть, причини виникнення, види та шляхи скорочення. Джерела покриття бюджетного дефіциту.

Основні поняття і терміни:

Доходи бюджету, видатки бюджету, поточні бюджетні видатки, капітальні видатки, бюджетне фінансування, бюджетна класифікація, профіцит бюджету, бюджетний дефіцит, стійкий дефіцит, тимчасовий дефіцит, бюджетний секвестр, сеньйораж.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Що таке доходи бюджету як економічна категорія? Які форми прояву цієї категорії Вам відомі? Які методи використовуються для формування доходів бюджету?
- ◆ За якими ознаками класифікують доходи бюджету? У чому полягає економічна необхідність класифікації доходів бюджету?
- ◆ Що таке видатки бюджету як економічна категорія? Які форми прояву цієї категорії?
- ◆ За якими ознаками класифікують видатки бюджету? У чому полягає економічна необхідність класифікації видатків бюджету?
- ◆ Що таке бюджетний дефіцит /профіцит/? Які соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту?
- ◆ У чому причини бюджетного дефіциту і за рахунок яких джерел він фінансується? Які із джерел є менш інфляційними і чому?
- ◆ У якому випадку вводиться механізм бюджетного секвестру? У чому його сутність?
- ◆ Що таке “сеньйораж”? Чи існує йому альтернатива?

- ◆ Які кількісні критерії /значення/ бюджетного дефіциту вважаються граничними згідно Маастрихтського договору?
- ◆ Які заходи необхідно, на Ваш погляд, здійснити, щоб зменшити бюджетний дефіцит?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Динаміка структурних змін у доходах і видатках бюджету України: ретроспектива та сучасний прагматизм.
- ⇒ Роль видатків державного бюджету у соціально-економічному розвитку держави.
- ⇒ Бюджетний дефіцит: в Україні причини виникнення, джерела фінансування та соціально-економічні наслідки.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Бюджетний дефіцит в теорії і практиці західних демократій.
- ⇒ Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави
- ⇒ Видатки бюджету як інструмент забезпечення суспільних благ.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Доходи бюджету – це
2. Надходження до бюджету – це
3. Видатки бюджету – це
4. Витрати бюджету – це
5. Поточні бюджетні видатки – це
6. Капітальні видатки – це.....
7. Бюджетний секвестр – це
8. Основними принципами розподілу доходів між ланками бюджетної системи є:
9. Бюджетне фінансування – це
10. Податкові надходження – це
11. Неподаткові надходження – це.....
12. Доходи від операцій з капіталом – це

13. Трансферти – це
14. Функціональна класифікація видатків – це, економічна класифікація видатків – це
15. Профіцит бюджету – це, дефіцит бюджету – це

Тестові завдання:

1. Державні доходи – це:

- а) грошові відносини з приводу перерозподілу вартості ВВП, які пов'язані з формуванням доходів держави
- б) сукупність фінансових відносин, які пов'язані з формуванням централізованого фонду держави - бюджету
- в) доходи підприємств державної форми власності
- г) вірної відповіді немає

2. Державні видатки – це:

- а) грошові відносини з приводу перерозподілу вартості ВВП, які пов'язані з формуванням доходів бюджету
- б) сукупність фінансових відносин, які пов'язані з використанням грошових фондів держави
- в) прямі видатки держави і підприємств державної форми власності
- г) вірної відповіді немає

3. Грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі у відповідності із чинним законодавством це:

- а) надходження до бюджету
- б) державні доходи
- в) доходи бюджету
- г) обов'язкові платежі

4. Економічні відносини, що виникають з приводу розподілу та використання коштів централізованого фонду держави це:

- а) державні видатки
- б) видатки бюджету
- в) витрати бюджету
- г) видатки держави

5. Бюджетний дефіцит – це

- а) перевищення доходів над видатками
- б) перевищення видатків над доходами
- в) рівність доходів і видатків
- г) вірної відповіді немає

6. На податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти доходи бюджету поділяються залежно від:
- а) джерел утворення
 - б) методів мобілізації
 - в) соціально – економічної ознаки
 - г) рівня бюджетної системи
7. Видатки бюджету поділяються на капітальні та поточні за такою ознакою класифікації:
- а) функціональною
 - б) економічною
 - в) відомчою
 - г) програмною
8. Державний бюджет як фінансовий план може характеризуватися, як
- а) збалансований бюджет
 - б) дефіцитний бюджет
 - в) профіцитний бюджет
 - г) вірної відповіді немає
9. Характерними ознаками бюджетних відносин є:
- а) перерозподільний характер
 - б) законодавче регулювання
 - в) всеохоплюючий характер
 - г) всі відповіді вірні
10. Джерелами фінансування дефіциту бюджету можуть бути:
- а) міжбюджетні трансферти
 - б) бюджетні кредити
 - в) державні внутрішні і зовнішні запозичення
 - г) всі відповіді вірні

Література:

- * Бюджетний кодекс України/ Кодекси України. – К.: НВП “Форум”, 2001. – 100с.
- * Антологія бюджетного механізму / Під ред. Юрія С.І. Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 250с.
- * Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 2002.
- * Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніос, 2000.
- * Кодацький В. П. Теоретические основы доходов и расходов государства // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 4. – С. 21.

- Кульчинський Н. І., Перун З. В. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом // *Фінанси України*. – 2005. – № 2. – С. 78.
- Невінчаний І.С. Основні шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2007. – № 6. – с. 98-100.
- Невінчаний І.С. Парадигма бюджетного дефіциту в історичному аспекті // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2007. – №5. – с. 76-78.
- Огонь Ц. Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави // *Фінанси України*. – 2005. – № 6. – С. 19.
- Опарін В.М. *Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник*. – К.: КНЕУ, 2002.
- Попозенко Д. В. Бюджет 2005 – новий етап соціального розвитку // *Фінанси України*. – 2005. – № 11. – С. 25.
- Попозенко Д. В. Доходи бюджету України і напрями їх реструктуризації // *Фінанси України*. – 2005. – № 7. – С. 155.
- *Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І.* – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- Юрій С.І., Бескид Й.М. *Бюджетна система України*. – К.: НІОС, 2000.

ТЕМА 8 ПОДАТКИ І ПОДАТКОВА СИСТЕМА

План

1. Соціально-економічна сутність податків та їх призначення. Функції податків.
2. Еволюція принципів оподаткування.
3. Елементи системи оподаткування.
4. Класифікація податків.
5. Податкова політика держави: суть, завдання та критерії формування.
6. Податкова система: суть, структура, засади та принципи побудови.
7. Етапи становлення та розвитку податкової системи України.

Основні поняття і терміни:

Податок, фіскальна функція, регулююча функція, система оподаткування, податкова система, суб'єкт оподаткування, об'єкт оподаткування, носій податку, джерело сплати податку, податкова ставка, прогресивна податкова ставка, податкова квота, податкова політика, прямі податки, непрямі податки, податки на доходи, податки на споживання, загальнодержавні податки, місцеві податки.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ У чому полягає об'єктивна необхідність податків, їх соціально-економічна сутність та функції?
- ◆ Як проявляється на практиці фіскальна функція податків?
- ◆ Розкрийте механізм реалізації на практиці регулюючої функції податків.
- ◆ Яку роль відіграють податки у фінансовому механізмі держави?
- ◆ Кому із відомих вчених належить алегоричне порівняння про те, що податки – це “вбудовані механізми гнучкості”?
- ◆ Кому належить цей афоризм: “Податки для тих, хто їх сплачує, ознака не рабства, а свободи”? Прокоментуйте ці слова.
- ◆ Назвіть і охарактеризуйте чотири основних правила оподаткування, сформульовані А.Смітом. Чи відповідає чинний механізм справляння податків в Україні класичним засадам оподаткування?

- ◆ Чи однопорядковими є поняття: “система оподаткування” і “податкова система”? Проаналізуйте структуру податкової системи і системи оподаткування в Україні.
- ◆ У чому полягає сутність податкової політики, які її основні завдання і принципи?
- ◆ У чому полягає сутність податкової концепції А.Лаффера та, яке її значення для побудови податкової системи держави?
- ◆ З якою метою надаються податкові пільги та, яка їх роль у фінансовому механізмі?
- ◆ У чому полягає суть “нульової ставки” ПДВ та чим зумовлена необхідність її застосування?
- ◆ Які місцеві податки і збори справляються в даний час в Україні?
- ◆ Які найбільш важливі тенденції в еволюції прямого оподаткування можна від слідкувати в Україні?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Податкове навантаження в Україні: проблеми оцінки та нерівномірність розподілу.
- ⇒ Ухилення від сплати податків: причини, методи та наслідки.
- ⇒ Проблеми відшкодування податку на додану вартість та його фіскальна ефективність.
- ⇒ Податкове адміністрування в Україні: проблеми теорії та практики.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Податкова система України: реалії функціонування та перспективи розвитку.
- ⇒ Податкова концепція А.Лафера та її значення для побудови науково-обґрунтованої податкової системи держави.
- ⇒ Особливості податкової політики України на сучасному етапі реформування економіки.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Податки – це ...
2. Відрахування і внески – це ...
3. Плата – це ...
4. Суб'єкт податку – це...
5. Об'єкт оподаткування – це ...
6. Податкова ставка – це ...
7. Податки на доходи – це ...
8. Податки на споживання – це ...
9. Прямі податки – це ...
10. Непрямі податки – це ...
11. Загальнодержавні податки і збори – це ...
12. Місцеві податки і збори - це ...
13. Податки виконують такі функції ...
14. Податкова система – це ...
15. Система оподаткування – це ...
16. Основними принципами оподаткування є ...
17. Податкова політика – це ...
18. В теорії та практиці оподаткування розрізняють наступні види податкових ставок: ...
19. Відповідно до поділу податків на прямі та непрямі податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб та податок з власників транспортних засобів є ... податками.
20. Податок на додану вартість, акцизний збір та мито є ... відповідно до класифікації податків за формою оподаткування.
21. До податків на майно відносять: ...
22. Податками на споживання є: ...
23. Податками на доходи виступають ...
24. Податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податок на додану вартість належать до ...
25. До загальнодержавних податків належать ... , а комунальний податок та податок з реклами є

Тестові завдання:

1. Характерною особливістю податків, порівняно з іншими обов'язковими платежами, є те, що вони:
 - а) справляються на умовах безповоротності та не мають цільового призначення
 - б) справляються з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між ними та державою
 - в) справляються з платників, передбачаючи цільове використання платежів
2. Характерною особливістю плати, порівняно з іншими обов'язковими платежами, є те, що вони:
 - а) справляються на умовах безповоротності та не мають цільового призначення
 - б) справляються з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між ними та державою
 - в) справляються з платників, передбачаючи цільове використання платежів
3. Характерною особливістю відрахувань, порівняно з іншими обов'язковими платежами, є те, що вони:
 - а) справляються на умовах безповоротності та не мають цільового призначення
 - б) справляються з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між ними та державою
 - в) справляються з платників, передбачаючи цільове використання платежів
4. Податки виконують такі функції:
 - а) фінансову та розподільно-регулюючу
 - б) розподільну та контрольну
 - в) розподільну та фінансову
5. За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на:
 - а) податки на доходи, податки на споживання та податки на майно
 - б) прямі податки та непрямі податки
 - в) загальнодержавні та місцеві податки
6. За формою оподаткування всі податки поділяються на:
 - а) податки на доходи, податки на споживання та податки на майно
 - б) прямі податки та непрямі податки
 - в) загальнодержавні та місцеві податки

7. Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони поділяються на:

- а) податки на доходи, податки на споживання та податки на майно
- б) прямі податки та непрямі податки
- в) загальнодержавні та місцеві податки

8. Система оподаткування – це:

- а) сукупність встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, а також способів їх розрахунку і сплати до бюджету та інших державних цільових фондів
- б) сукупність встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, способів їх розрахунку і сплати до бюджету, а також суб'єктів податкової роботи, які забезпечують надходження податків і зборів до бюджету та інших державних цільових фондів
- в) сукупність встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, що сплачуються до бюджету та інших державних цільових фондів

9. Податкова система – це:

- а) сукупність встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, а також способів їх розрахунку і сплати до бюджету та інших державних цільових фондів
- б) сукупність встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, способів їх розрахунку і сплати до бюджету, а також суб'єктів податкової роботи, які забезпечують надходження податків і зборів до бюджету та інших державних цільових фондів
- в) сукупність встановлених чинним законодавством держави податків і зборів, що сплачуються до бюджету та інших державних цільових фондів.

10. До загальнодержавних податків і зборів належать:

- а) податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та акцизний збір
- б) податок з реклами, комунальний податок та ринковий збір
- в) податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та комунальний податок

11. До місцевих податків і зборів належать:

- а) податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та акцизний збір;
- б) податок з реклами, комунальний податок та ринковий збір
- в) податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та комунальний податок

12. До непрямих податків відносяться:

- а) податок на прибуток, податок на додану вартість та податок на доходи фізичних осіб
- б) податок на додану вартість, акцизний збір та мито
- в) податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податок з власників транспортних засобів

13. Прямими податками є:

- а) податок на прибуток, податок на додану вартість та податок на доходи фізичних осіб
- б) податок на додану вартість, акцизний збір та мито
- в) податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податок з власників транспортних засобів

14. Основними бюджетоутворюючими податками в Україні виступають:

- а) податок на прибуток, податок на додану вартість та податок на доходи фізичних осіб
- б) податок на додану вартість, акцизний збір та мито
- в) податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та податок з власників транспортних засобів

15. При побудові оптимальної податкової системи принцип платоспроможності декларує, що:

- а) тягар оподаткування повинен розподілятися відповідно до обсягу доходів, споживання або вартості майна платника податку
- б) втрати добробуту в результаті сплати податків повинні відповідати тим вигодам, які платники отримують від держави
- в) податкова система має бути максимально зручною з точки зору механізму справляння податків як для платника, так і для суб'єктів податкової роботи

16. Податкова система повинна формуватися відповідно до принципу адміністративної зручності, який наголошує на тому, що:

- а) тягар оподаткування повинен розподілятися відповідно до обсягу доходів, споживання або вартості майна платника податку
- б) втрати добробуту в результаті сплати податків повинні відповідати тим вигодам, які платники отримують від держави
- в) податкова система має бути максимально зручною з точки зору механізму справляння податків як для платника, так і для суб'єктів податкової роботи

17. При побудові оптимальної податкової системи принцип вигоди декларує, що:

- а) тягар оподаткування повинен розподілятися відповідно до обсягу доходів, споживання або вартості майна платника податку
- б) втрати добробуту в результаті сплати податків повинні відповідати тим вигодам, які платники отримують від держави
- в) податкова система має бути максимально зручною з точки зору механізму справляння податків як для платника, так і для суб'єктів податкової роботи

18. Пропорційна ставка податку – це:

- а) процентна ставка, яка не залежить від розміру об'єкта оподаткування і забезпечує пропорцію нарахування податку
- б) процентна ставка, розмір якої відповідно або випереджаючи зростає при збільшенні об'єкта оподаткування
- в) процентна ставка, яка зменшується в міру зростання об'єкта оподаткування

19. Прогресивна ставка податку – це:

- а) процентна ставка, яка не залежить від розміру об'єкта оподаткування і забезпечує пропорцію нарахування податку
- б) процентна ставка, розмір якої відповідно або випереджаючи зростає при збільшенні об'єкта оподаткування
- в) процентна ставка, яка зменшується в міру зростання об'єкта оподаткування

20. Регресивна ставка податку – це:

- а) процентна ставка, яка не залежить від розміру об'єкта оподаткування і забезпечує пропорцію нарахування податку
- б) процентна ставка, розмір якої відповідно або випереджаючи зростає при збільшенні об'єкта оподаткування
- в) процентна ставка, яка зменшується в міру зростання об'єкта оподаткування

Література:

- Бюджетний кодекс України/ Кодекси України. – К.: НВП “Форум”, 2001. – 100с.
- Антологія бюджетного механізму / Під ред. Юрія С.І. Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 250с.
- Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніос, 2000.
- Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 2002.

- Вишневецький В. Податкова політика та економічна теорія // Економіка України. – 2007. – №9. – с. 4-20.
- Жарко Р. П. Окремі аспекти оцінки податкової системи України як інструменту регулювання розвитку підприємницької діяльності // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 12. – С. 9.
- Криклій А.С., Демиденко Л.М., Субботович Ю.Л., Криклій В.А. Генезис, сутність та принципи податкової системи // Економіка і держава. – 2007. – №2. – с. 18-20.
- Крисоватий А. Аксиоми суспільного вибору в податкових фінансах // Світ фінансів. – 2007. – №3 (12). – с. 7-15.
- Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови і можливості поєднання. – Тернопіль, 2000.
- Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна політика та митна безпека України // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 74.
- Романюк Н. В. Податкова система та інвестиційна привабливість економіки України // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 38.
- Соколовська А. Податкові пільги в Україні: міфи та реальність // Вісник НБУ. – 2006. – № 9. – С. 7.
- Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4.
- Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України. – К.: НІОС, 2000.

ТЕМА 9 МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

План

1. Місцеві фінанси в економічній системі держави: суть, призначення та склад.
2. Місцеві бюджети як фінансова основа місцевого самоврядування.
3. Особливості організації фінансів комунальних господарств.
4. Комунальний кредит: суть, необхідність та роль у розширенні ресурсного потенціалу та фінансовому забезпеченні розвитку територій.

Основні поняття і терміни:

Місцеві фінанси, місцеві бюджети, місцеві податки і збори, власні доходи, видатки місцевих бюджетів, місцеве самоврядування, бюджетний федералізм, фінансова автономія, міжбюджетні відносини, бюджетні трансферти, кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування, коефіцієнт вирівнювання, фінанси комунальних господарств, комунальний кредит.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ У чому полягає суть місцевих фінансів як економічної категорії?
- ◆ Назвіть складові місцевих фінансів. Як проявляється їх роль у здійсненні політики зміцнення економічної самостійності адміністративно-територіальних формувань в умовах ринкових відносин?
- ◆ Чи відомо Вам коли було підписано Європейську Хартію про місцеве самоврядування і, яке її основне призначення?
- ◆ Як класифікуються доходи місцевих органів влади за джерелами формування і за економічною природою? Охарактеризуйте склад і структуру видатків місцевих бюджетів України. Які фактори впливають на їх зміну?
- ◆ Чи справедливим, на Вашу думку є твердження, що місцеві бюджети – це фінансова основа місцевого самоврядування?
- ◆ Охарактеризуйте процес становлення та розвитку місцевих фінансів в Україні. Які етапи можна виділити?

- ◆ Назвіть основні напрямки зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування ?
- ◆ Яка роль міжбюджетних трансфертів у збалансуванні місцевих бюджетів ?
- ◆ Окресліть особливості функціонування фінансів комунальних підприємств в Україні.
- ◆ Розкрийте роль комунального кредиту у розширенні ресурсного потенціалу органів місцевого самоврядування.
- ◆ Чому місцеві позики не набули належного застосування в Україні?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Фінансові проблеми місцевих органів влади в Україні.
- ⇒ Місцеві бюджети України в утвердженні державності та демократизації суспільного життя.
- ⇒ Проблеми формування і використання фінансових ресурсів територіальних громад.
- ⇒ Актуальні проблеми та перспективи місцевих запозичень в Україні.
- ⇒ Зарубіжний досвід організації місцевих фінансів.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Місцеві фінанси та їх розвиток в умовах демократизації суспільних відносин.
- ⇒ Роль місцевих бюджетів у соціально–економічному розвитку держави.
- ⇒ Міжбюджетні відносини та їх вплив на економічний розвиток регіонів.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Місцеві фінанси – це ...
2. Місцеві бюджети – це ...

3. Функціонування місцевих фінансів об'єктивно зумовлене ...
4. До складу місцевих фінансових ресурсів включають: ...
5. Комунальний кредит – це ...
6. Кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування – це ...
7. За економічною природою доходи місцевих бюджетів поділяються на а)... - це ..., б)... - це...
8. До доходів місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів належать : ...
9. Дотація – це ...
10. Субвенція – це ...
11. Відповідно до функціональної класифікації основними групами видатків місцевих бюджетів є: ...
12. Згідно з бюджетною класифікацією видатки місцевих бюджетів розподіляються на ...

Тестові завдання:

1. Бюджет Автономної республіки Крим – це:
 - а) державний бюджет
 - б) бюджет розвитку
 - в) місцевий бюджет
 - г) консолідований бюджет
2. Основою формування доходів місцевих бюджетів є:
 - а) власні доходи
 - б) закріплені доходи
 - в) трансферти
 - г) неподаткові надходження
3. Ступінь фінансової незалежності місцевих органів влади характеризує:
 - а) незалежність держави в цілому
 - б) потенційні можливості економічного розвитку держави
 - в) рівень демократичних свобод і прав громадян
 - г) вірної відповіді немає
4. Збалансування місцевих бюджетів здійснюють за допомогою:
 - а) трансфертів
 - б) закріплення доходів
 - в) регулюючих доходів
 - г) вірної відповіді немає

5. Трансфери – це:
 - а) фінансові ресурси, що перераховуються з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на суму доходів, якої не вистачає, не мають цільового спрямування
 - б) фінансові ресурси, що перераховуються з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на фінансування конкретних заходів або установ, мають цільове спрямування
 - в) фінансові ресурси, що перераховуються з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на фінансування видатків на засадах пайової участі, мають суворо цільове спрямування
 - г) вірної відповіді немає
6. Кошти, що надаються місцевим бюджетам з Державного бюджету або з бюджетів вищого рівня на фінансування цільових видатків і підлягають поверненню в разі їх нецільового використання – це:
 - а) дотація
 - б) дотація вирівнювання
 - в) субвенція
 - г) кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів
7. Основні принципи і вимоги до фінансового забезпечення діяльності місцевого самоврядування регламентує:
 - а) Лімська декларація
 - б) Європейська хартія
 - в) Всесвітня Декларація місцевого самоврядування
 - г) вірної відповіді немає
8. Система формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних так і делегованих – це:
 - а) фінансові ресурси місцевих органів влади
 - б) місцевий кредит
 - в) фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності
 - г) місцеві фінанси
9. Основними функціями місцевих фінансів є:
 - а) розподільча, контрольна та стимулююча
 - б) розподільча, контрольна та фіскальна
 - г) розподільча, перерозподільна та контрольна
10. До бюджетів місцевого самоврядування відносять:
 - а) бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах
 - б) бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань
 - в) бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах та

їх об'єднань

11. Існують такі форми комунального кредиту:

- а) облігаційні позики, безоблігаційні позики, комунальний кредит державних банків та місцеві грошово-речові лотереї
- б) прості і переказні векселі
- в) короткострокові і довгострокові банківські кредити

Література:

- * Бюджетний кодекс України/ Кодекси України. – К.: НВП “Форум”, 2001. – 100с.
- * Азаров М.Я. Роль органів місцевого самоврядування у вирішенні питань соціально-економічного розвитку // Фінанси України. – 2007.- №3 – с.3-13.
- * Антологія бюджетного механізму / Під ред. Юрія С.І. Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 250с.
- * Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 2002.
- * Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніус, 2000.
- * Вовна Н. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів // Світ фінансів. – 2007. - №2 (11). – с. 49-62.
- * Войцун Н. Є. Адаптація європейського досвіду управління місцевими фінансами в Україні // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 6.
- * Гризоголазов Д. Соціальний аспект забезпечення видатків місцевих бюджетів // Ринок цінних паперів України. – 2007. – №5-6. – с. 29-32.
- * Джукашвілі В. Боргова політика місцевих органів влади: досвід США // Ринок цінних паперів України. – 2007. – №3-4. – с. 17-20.
- * Драбик Н.М. До питання про сутність місцевого бюджету і його класифікаційні ознаки // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11. – с. 33-40.
- * Зайчикова В.В. Прогнозування доходів місцевих бюджетів у процесі міжбюджетного регулювання // Фінанси України. – 2007. - №6. – с. 69-81.
- * Кириленко О., Лучка А. Зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування в Болгарії та Польщі: досвід реформи та висновки для України // Світ фінансів. – 2007. – №3 (12). – с. 16-31.
- * Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000.
- * Кодацький В. П. Проблемы формирования местных бюджетов // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 2. – С. 10.
- * Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навчальний посібник. – К.: Знання, КОО, 1999.

- Луніна І. Формування місцевих бюджетів у контексті завдань адміністративно-територіальної реформи // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 23.
- Місцеві фінанси: Підручник / За ред. О.П.Кириленко. – К. Знання, 2006. – 677с.
- Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- Слухай С. В., Гончаренко О. В. Зарубіжний досвід організації місцевих фінансів // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 12.
- Слухай С.В., Гончаренко О.В. Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в Україні // Фінанси України. – 2007. - №8. – с. 63-72.
- Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 38.
- Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- Шевчук П.Ю. Джерела формування фінансових ресурсів на місцевому рівні: теорія та практика // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №6. – с. 75-79.
- Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України . – К.: НІОС, 2000.

ТЕМА 10 ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ

План

1. Державні цільові фонди як самостійна ланка фінансової системи: суть, необхідність та значення. Класифікація державних цільових фондів.
2. Бюджет Пенсійного фонду України: джерела формування та напрями використання коштів.
3. Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності: фінансові аспекти діяльності.
4. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: джерела формування коштів та напрями їх використання.
5. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: джерела формування та напрями використання коштів.

Основні поняття і терміни:

Державні цільові фонди, соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальне страхування, Пенсійний фонд України, бюджет Пенсійного фонду України, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, Фонд захисту інвалідів.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте

- ◆ В чому полягає суть та необхідність існування державних цільових фондів?
- ◆ Яке місце займають державні цільові фонди у фінансовій системі України?
- ◆ У чому полягають принципові відмінності між бюджетом як централізованим фондом грошових коштів держави та державними цільовими фондами?
- ◆ За якими ознаками класифікуються державні цільові фонди?

- ◆ Які основні завдання/проблеми вирішують державні цільові фонди?
- ◆ На Вашу думку, що історично виникло раніше: державні цільові фонди чи єдиний централізований грошовий фонд держави – бюджет?
- ◆ Які, на Вашу думку, мають особливості і переваги державні цільові фонди?
- ◆ З якою метою створюються тимчасові фонди цільового призначення і, які особливості їх діяльності?
- ◆ Назвіть основні джерела формування державних цільових фондів. Які чинники визначають їх величину?
- ◆ Що Вам відомо про пенсійну реформу в Україні?
- ◆ Що передбачає собою трирівнева система пенсійного забезпечення? Які її особливості та завдання?
- ◆ Які органи здійснюють управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування? Охарактеризуйте їх функції.
- ◆ З якою метою створюються недержавні пенсійні фонди, і які особливості їх діяльності?
- ◆ Назвіть проблеми запровадження добровільного недержавного пенсійного страхування в Україні.
- ◆ Проаналізуйте основні переваги та недоліки доцільності запровадження єдиного соціального внеску в Україні.
- ◆ Охарактеризуйте види матеріального забезпечення та соціальних послуг, що надаються Фондом соціального страхування на випадок безробіття.
- ◆ Які завдання і функції Пенсійного фонду України?
- ◆ Назвіть основні проблеми функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Пенсійне страхування в Україні: проблеми та напрями вдосконалення.
- ⇒ Проблеми розвитку соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в умовах ринкових відносин.
- ⇒ Соціальні гарантії як елемент стабільності і збалансованості суспільства: українські реалії та світовий досвід.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.
- ⇒ Становлення та розвиток загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в Україні.
- ⇒ Добровільне недержавне пенсійне страхування: світовий досвід та проблеми запровадження в Україні.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Державні цільові фонди – це...
2. Джерелом формування державних цільових фондів є...
3. Залежно від терміну дії державні цільові фонди поділяються на:...
4. До соціальних фондів в Україні належать...
5. До економічних державних цільових фондів відносять...
6. Головними завданнями Пенсійного фонду України є: ...
7. Джерелами утворення Пенсійного фонду України є: ...
8. Кошти, акумульовані у Пенсійний фонд України, спрямовуються на: ...
9. Платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування є: ...
10. Страхувальниками загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є...
11. Джерелами формування бюджету Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є: ...

12. За загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності надаються такі види матеріального забезпечення та соціальних послуг: ...
13. Розмір внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності складає (для роботодавців та найманих працівників): ...
14. Метою загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є ...
15. Платниками внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття є: ...
16. Кошти Фонду соціального страхування на випадок безробіття використовуються на: ...
17. Розмір внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття складає (для робітників та найманих працівників): ...
18. До органів, які здійснюють управління соціальним страхуванням на випадок безробіття належать ...
19. Завданнями Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є: ...
20. Обов'язковому страхуванню від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань підлягають: ...
21. До джерел доходів бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань належать: ...
22. Платниками внесків на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є: ...
23. Напрями використання коштів бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є: ...

Тестові завдання:

1. До економічних державних цільових фондів відносять:
 - а) Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств
 - б) Пенсійний фонд
 - в) Фонд соціального захисту інвалідів
 - г) Державний інноваційний фонд

2. Залежно від рівня, на якому утворюються державні цільові фонди, вони можуть бути:

- а) територіальні і регіональні
- б) державні і місцеві
- в) національні і міжнародні
- г) галузеві

3. Нагляд за діяльністю фондів соціального страхування здійснює:

- а) Правління страхового фонду
- б) Виконавча дирекція страхового фонду
- в) Наглядова рада
- г) Кабінет Міністрів України

4. В Україні найбільшими за обсягом та найвагомішими за значенням є:

- а) соціальні фонди
- б) економічні фонди
- в) науково-дослідні фонди
- г) страхові фонди
- д) міждержавні фонди

5. Основним джерелом доходів Пенсійного фонду України є:

- а) кошти Державного бюджету України
- б) збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, що сплачується підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами в порядку, визначеному законодавством
- в) добровільні внески і пожертвування підприємств, установ, організацій та громадян
- г) банківські кредити

6. Об'єктом збору на обов'язкове державне пенсійне страхування є:

- а) фактичні витрати на оплату праці працівників, які включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати та інших видів заохочення і премій, у т. ч. в натуральній формі
- б) витрати на оплату виконаних робіт (послуг) згідно з цивільно-правовими договорами
- в) витрати на виплату вихідної допомоги у разі припинення трудового договору
- г) витрати на виплату доходів у вигляді дивідендів, відсотків
- д) витрати на державні стипендії видатним діячам освіти, науки і культури.

7. Голова Правління Пенсійного фонду України та його заступники призначаються на посаду та звільняються з посади:

- а) Президентом України
- б) Верховною радою України

- в) Кабінетом Міністрів України
 - г) Міністерством фінансів України
8. Ставки внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування для роботодавців встановлено у розмірі:
- а) 32%
 - б) 32,5%
 - в) 33%
 - г) 33,2% від суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників
9. Платники пенсійного збору – юридичні особи подають Пенсійному фонду звітність:
- а) щомісяця, протягом 20 календарних днів, наступних за звітним місяцем
 - б) щокварталу, протягом 40 календарних днів, наступних за звітним кварталом
 - в) щопівріччя, протягом 40 календарних днів, наступних за звітним півріччям
 - г) щороку, протягом 60 календарних днів, наступних за звітним роком
10. Розмір внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності для роботодавців складає:
- а) 1,3%;
 - б) 1,5%;
 - в) 2,1%;
 - г) 2,9% від суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників.
11. Допомога з тимчасової втрати працездатності не надається у разі:
- а) догляду за хворою дитиною
 - б) догляду за хворим членом сім'ї
 - в) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби
 - г) санаторно-курортного лікування
 - д) захворювання або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння.
12. Допомога на поховання виплачується з бюджету Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності у разі:
- а) смерті члена сім'ї, який знаходився на утриманні застрахованої особи
 - б) смерті особи, яка знаходилась на повному державному утриманні
 - в) викидня
 - г) смерті осіб, поховання яких провадять за кошти державного бюджету.
13. Платниками страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття не можуть бути:
- а) роботодавці
 - б) наймані працівники
 - в) фізичні особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими угодами

- г) особи, які забезпечують себе роботою самостійно
д) працюючі пенсіонери та особи, в яких відповідно до законодавства України виникло право на пенсію
14. Розміри внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття для найманих працівників встановлено у розмірів:
- а) 0,2%
 - б) 0,5%
 - в) 1,3%
 - г) 1,9% від суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників
15. До видів матеріального забезпечення на випадок безробіття не належить
- а) допомога з безробіття
 - б) матеріальна допомога в період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації
 - в) допомога на поховання
 - г) надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних
16. Умовою надання допомоги із часткового безробіття є:
- а) простій на підприємстві або в цеху із замкнутим циклом виробництва, що має невідворотний та тимчасовий характер, який триває не менше одного місяця, не перевищує 6-ти місяців і не залежить від працівника та роботодавця
 - б) відмова від підходящої роботи на цьому або іншому підприємстві з повним робочим днем
 - в) робота на даному підприємстві за сумісництвом
 - г) проходження альтернативної (невійськової) служби
17. Розміри внесків на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань для роботодавців становлять:
- а) 0,66-13,6%
 - б) 0,68-13,4%
 - в) 0,86-13,8%
 - г) 0,88-14,0% від суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників
18. Метою створення Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є:
- а) фінансування програм підтримки пенсіонерів та інвалідів
 - б) відшкодування витрат працюючих громадян у випадках тимчасової непрацездатності, а також витрат, зумовлених народженням та похованням

- в) відшкодування витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та перекваліфікацією
- г) проведення профілактичних заходів з охорони праці, відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків

Література:

- * Боднар Н. О., Діденко Ю. Ю. Соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 1. – С. 12.
- * Васечко Л.І. Генеза нормативно-правової бази системи соціального страхування в Україні // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 12. – С. 12.
- * Василик О.Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 2002.
- * Кичко І. І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 148.
- * Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- * Парнюк В. Про необхідність зміни методологічного підходу до нарахування зборів до пенсійного та соціального фондів // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 16.
- * Фарук Н. Ж., Діденко Ю. Ю. Проблемы пенсионной системы как части социального страхования в Украине и пути их расширения // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 1. – С. 10.
- * Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
- * Шаварина М.П. Державні цільові фонди: короткий конспект лекцій. – Тернопіль, 2004.
- * Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування: Підручник. – К.: Кондор. – 2004р.

ТЕМА 11 ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

План

1. Економічна природа, роль та значення державного кредиту. Функції державного кредиту.
2. Форми державного кредиту та класифікація державних позик.
3. Державний борг: суть та соціально-економічні наслідки.
4. Управління державним боргом.

Основні поняття і терміни:

Державний кредит, позика, кредитор, боржник, державний борг, внутрішній борг, зовнішній борг, державна заборгованість, поточна заборгованість, капітальна заборгованість, управління державним боргом, реструктуризація, конверсія, консолідація, пролонгація, кредитний рейтинг, платоспроможність, ліквідність, дефолт.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Розкрийте суть державного кредиту за економічним змістом, за матеріально-речовим втіленням, за зовнішньою формою прояву і юридично-правовим статусом.
- ◆ У чому полягає об'єктивна необхідність державного кредиту? Розкрийте роль державного кредиту за умов розвинутої ринкової економіки і демократичних форм державності.
- ◆ Розкрийте особливості державного кредиту як фінансової категорії. Що спільного і що відмінного між державним кредитом і податками як фінансовими категоріями?
- ◆ Які функції виконує державний кредит? Охарактеризуйте дію регулюючої функції державного кредиту на розвиток фінансового ринку, рівень оподаткування і масштаби бюджетного фінансування, економічне зростання і розподіл доходів, бюджетний дефіцит і розмір грошової маси в обігу.
- ◆ Які існують форми державного кредиту? За якими ознаками класифікуються державні позики?

- ◆ Що таке державний борг? Розкрийте різницю між державним боргом і державною заборгованістю.
- ◆ За якими ознаками класифікується державний борг? Що таке поточний і капітальний борг? Що лежить в основі класифікації державного боргу на внутрішній і зовнішній?
- ◆ Розкрийте соціально-економічні наслідки державного боргу. Чи погоджуєтесь Ви із твердженням: “Абсолютний рівень боргу не дає уявлення щодо реального фінансового становища держави”?
- ◆ У чому полягає сутність системи управління державним боргом? Які завдання вирішуються в процесі управління державним боргом? На яких принципах базується політика управління державним боргом?
- ◆ Що передбачає процедура обслуговування і погашення державного боргу? Які існують джерела обслуговування і погашення державного боргу?
- ◆ Які існують показники оцінки платоспроможності та ліквідності держави як суверенного боржника? Назвіть основні методики оцінки боргового тягаря.
- ◆ Що таке реструктуризація боргу? Охарактеризуйте основні шляхи реструктуризації боргових зобов'язань.
- ◆ Проаналізуйте причини виникнення та сучасний стан зовнішнього боргу України. Які схеми реструктуризації є найбільш прийнятними для України?
- ◆ Прокоментуйте взаємозв'язок: “кредитний рейтинг – кредитний спред”. За яких умов “кредитний спред” зростатиме і, як це відобразиться на вартості боргу?
- ◆ Що таке фідучіарні позики? Як Ви розцінюєте політику залучення фідучіарних позик Україною?
- ◆ Які міжнародні організації з урегулювання зовнішньої заборгованості відомі Вам? У рамках яких із них і коли Україна провела реструктуризацію своєї зовнішньої заборгованості?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Державний кредит як суспільна позикова система.
- ⇒ Державний кредит як інструмент регулювання економіки.
- ⇒ Внутрішні позики як фінансовий ресурс державного бюджету.
- ⇒ Реструктуризація боргових зобов'язань держави: роль міжнародних фінансових організацій.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Державні запозичення в системі чинників фінансової стабільності та боргової безпеки України.
- ⇒ Державний зовнішній борг України: оптимізація формування та механізм управління.
- ⇒ Світова зовнішня заборгованість: сучасні тенденції та проблеми врегулювання.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Державний кредит це ...
2. Державний кредит виконує такі функції ...
3. Державний кредит поділяється на ...
4. Формами внутрішнього державного кредиту є ...
5. Державний борг це ...
6. Державний борг класифікується на внутрішній і зовнішній за такими ознаками ...
7. Державний борг згідно чинного законодавства України класифікується за такими ознаками ...
8. Обслуговування боргу це ...
9. Погашення державного боргу це ...
10. Управління державним боргом це ...

11. Боргова стратегія держави це ...
12. Існують такі методи реструктуризації зовнішньої заборгованості...

Тестові завдання:

1. Державний кредит використовується для:
 - а) формування доходів бюджету
 - б) тимчасового формування бюджетних ресурсів
 - в) фінансування видатків бюджету
2. Державні позики, що випускаються виключно з метою фінансування бюджетного дефіциту і розміщуються серед населення це:
 - а) облігації внутрішньої державної позики
 - б) фідучіарні позики
 - в) казначейські зобов'язання
 - г) гарантовані позики
3. Державний кредит виконує такі функції:
 - а) розподільчу і контрольну
 - б) розподільчу, регулюючу і контрольну
 - в) компенсуючу і стабілізуючу
 - г) фіскальну і стимулюючу
4. Боргове фінансування бюджетного дефіциту у короткостроковому періоді стимулює:
 - а) зростання валютного ризику
 - б) зростання інфляції
 - в) зростання інвестиційної активності
 - г) зростання податкового тягаря
5. Значна питома вага зовнішнього боргу в загальній заборгованості держави підвищує:
 - а) процентний ризик
 - б) валютний ризик
 - в) інвестиційний ризик
 - г) комерційний ризик
6. Девальвація гривні призведе до:
 - а) зростання рівня державного боргу у ВВП
 - б) зниження рівня державного боргу у ВВП
 - в) рівень державного боргу у ВВП не зміниться.

7. Відно методики Світового банку граничними критеріями боргової безпеки держави прийнято вважати такі індикатори:

а) відношення валового зовнішнього боргу до ВВП не повинно перевищувати 50%, коефіцієнт обслуговування боргу – 25%

б) відношення валового зовнішнього боргу до ВВП не повинно перевищувати 60%, коефіцієнт обслуговування боргу – 20%

в) відношення валового зовнішнього боргу до ВВП не повинно перевищувати 40%, коефіцієнт обслуговування боргу – 20%

8. Управління державним боргом має здійснюватися на таких принципах:

а) платності, поверненості, строковості

б) безумовності, фінансової незалежності, мінімізації ризиків та вартості обслуговування державного боргу, оптимізації структури

в) самостійності, цільового використання коштів, ефективності, субсидіарності

9. Метод управління державним боргом, що передбачає зміну доходності позики:

а) конверсія

б) консолідація

в) уніфікація

г) пролонгація

10. Реструктуризація офіційної заборгованості проводиться у рамках:

а) Римського клубу

б) Лондонського клубу

в) Паризького клубу

11. За формою випуску державні позики поділяються на:

а) процентні, дисконтні, вирашні

б) готівкові і безготівкові

в) ординарні, серійні, з достроковим погашенням

г) ринкові і неринкові

12. Відповідно до Бюджетної класифікації України державний борг класифікується за:

а) валютою позики

б) місцем запозичення

в) типом кредитора і типом боргового зобов'язання

Література:

- * Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000.
- * Башко В.Й. Державні запозичення в Україні: оцінка потреб і пропозиції щодо структури // Економіка і прогнозування. – 2007. – №2. – с. 75-87.
- * Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2000.
- * Вахненко Т. Концептуальні засади управління зовнішнім національним боргом України // Економіка України. – 2007. – №1. – с. 14-23.
- * Кравчук Н. Я. Зовнішня заборгованість держави: емпіричні гіпотези та концептуальні підходи // Світ фінансів. – 2005. – № 2 (3). – С. 28.
- * Омельчук С. Забезпечення безпеки державних запозичень // Економіст. – 2007. – №11. – с. 30-33.
- * Омельчук С. Стан ринку боргових зобов'язань в Україні // Економіст. – 2007. – №10. – с. 32-49.
- * Омельчук С. Теоретичні підвалини кредитного фінансування державних потреб // Економіст. – 2007. – №4. – с. 25-29.
- * Рожко О. Економічна природа та значення державного кредиту в економіці України // Банківська справа. – 2006. – № 4164. – С. 81.
- * Рязанова Н. С. Сучасні тенденції зовнішньої // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 26.
- * Шмагун О.В. Теорія і практика проведення державних запозичень в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №11. – с. 59-63.

ТЕМА 12 СТРАХУВАННЯ І СТРАХОВИЙ РИНОК

План

1. Особливості фінансових відносин у сфері страхування.
2. Страховий захист: суть та необхідність. Страхові фонди як джерело забезпечення страхового захисту.
3. Суть, функції та принципи організації страхування.
4. Класифікація страхування.
5. Страховий ринок та його структура.

Основні поняття і терміни:

і страхування, страховик, страхувальник, застрахований, страховий агент, співстрахування, перестрахування, страховий ризик, страховий випадок, страхова сума, страхове відшкодування, страховий платіж, страховий тариф, страховий ринок, страхове поле, страховий портфель, соціальне страхування, майнове страхування, особисте страхування, страхування відповідальності, страхування ризиків, обов'язкове страхування, добровільне страхування, медичне страхування.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Що таке страховий фонд? У яких формах здійснюється створення страхових фондів?
- ◆ Спробуйте охарактеризувати фінансові відносини страхових компаній та назвіть відомі Вам господарсько-організаційні форми страхової справи.
- ◆ Що таке страхова послуга? Розкрийте поняття страхової послуги як елемента страхового ринку.
- ◆ Що Ви розумієте під поняттям “страховий ринок” і його організаційною структурою?
- ◆ Що таке ризик? У чому полягають особливості фінансових ризиків та, які види страхування фінансових ризиків існують у світовій практиці?
- ◆ Що собою представляє система соціального страхування у соціально-політичному та фінансовому аспектах?

- ◆ Чи знаєте Ви скільки страхових компаній зареєстровано в Україні? Назвіть найпотужніші з них.
- ◆ Назвіть вид страхування, темпи розвитку якого в Україні є найнижчими. Чим це зумовлено?
- ◆ Який із видів страхування майна громадян характеризується найвищими темпами розвитку упродовж останніх кількох років?
- ◆ Які основні причини нерозвинутості асортименту страхових послуг і, які проблеми стоять перед страховими компаніями в Україні?
- ◆ У чому полягає сутність перестраховування? Як впливає перестраховування на забезпечення фінансової стійкості страховика?
- ◆ Що таке страхові платежі, як вони визначаються і сплачуються?
- ◆ Назвіть основні проблеми розвитку національного страхового ринку, охарактеризуйте їх.

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Сучасний стан та перспективи розвитку страхування життя в Україні.
- ⇒ Необхідність і проблеми здійснення обов'язкового страхування цивільної відповідальності автовласників в Україні.
- ⇒ Проблеми забезпечення фінансової стійкості страхових компаній в Україні.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Страховий захист як необхідний елемент економічної безпеки суб'єктів господарювання та життєдіяльності людини.
- ⇒ Маркетингова політика страховика: вітчизняний та зарубіжний досвід.
- ⇒ Еволюція та організаційно-правові засади функціонування страхового ринку в Україні.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Створення резервних страхових фондів може здійснюватися у таких формах: ...
2. Як економічна категорія страхування – це ...
3. Основними суб'єктами страхування є: страховик – ...; страхувальник – ...; застрахований – ...
4. Страхові платежі – це ... , вони визначаються на основі ... і сплачуються...
5. Страхове відшкодування – це...
6. Суть ризикової функції страхування полягає у ...
7. Суть попереджувальної функції страхування полягає в тому, що ...
8. Страховий інтерес – це ...
9. Диверсифікація як принцип страхування передбачає ...
10. Перестраховання – це У цих відносинах виділяють два суб'єкти: перестраховальник – ... і перестраховик –
11. Об'єктом майнового страхування виступає В Україні найпоширенішими видами такого страхування є
12. До видів особового страхування належать
13. Об'єктом страхування відповідальності є Виділяють такі його види ...
14. До добровільних видів страхування в Україні належать:
15. Обов'язковими видами страхування в Україні є:
16. Страховий ринок – це Елементами страхового ринку є
17. До основних функцій страхового ринку можна віднести: ...
18. Страховими посередниками на страховому ринку виступають...
19. Негативний вплив на розвиток страхового ринку України справляють: ...
20. Організаційними формами страховиків, що діють на страховому ринку України, є

Тестові завдання:

1. На якій відповідальності ґрунтується створення колективних страхових фондів?
 - а) індивідуальній
 - б) державній
 - в) солідарній
 - г) пропорційній
2. У яких формах виникли перші страховики?
 - а) товариства взаємного страхування
 - б) страхового товариства з повною відповідальністю
 - в) акціонерного страхового товариства
 - г) державних страхових організацій
 - д) товариства з обмеженою відповідальністю
3. Що не є специфічною ознакою страхування?
 - а) страхування породжує грошові перерозподільчі відносини, специфікою яких є те, що вони виникають між учасниками, котрі пов'язані солідарним розподілом величини збитку одного із них на всіх
 - б) страхування засноване на принципі колективної солідарності та створенні суспільних страхових фондів за рахунок збору обов'язкових страхових внесків із доходів працюючого населення і підприємств
 - в) страхування передбачає розподіл збитку від настання страхових подій як за територіальною, так і за часовою ознаками
 - г) страхування передбачає зворотність страхових платежів, внесених до страхового фонду та цільове використання страхових резервів виключно на покриття наперед визначених збитків, які можуть відбутися в тих чи інших випадках
4. У сукупний фонд страхового захисту не включаються:
 - а) резервні фонди підприємств
 - б) амортизаційні фонди
 - в) резервні фонди, передбачені бюджетом
 - д) резерви страхових організацій
5. Головними суб'єктами страхових відносин є:
 - а) страховик і страхувальник
 - б) страховий агент і страховий брокер
 - в) аварійний комісар і диспашер
 - г) органи державного нагляду за страховою діяльністю
6. Страхування виконує такі основні функції:
 - а) розподільчу і контрольну
 - б) фіскальну і розподільчо-регулюючу

- в) ризикову і привентивну
- г) стимулюючу і комерційну

7. До принципів страхування не належать:

- а) строковість і платність
- б) конкурентність і страховий ризик
- в) страховий інтерес і максимальна сумлінність
- г) співстрахування і перестрахування

8. Особове страхування охоплює види страхування, які забезпечують страховий захист:

- а) життя і здоров'я громадян
- б) відповідальність роботодавця перед персоналом
- в) майна юридичних і фізичних осіб
- г) фінансових і комерційних ризиків

9. Виділяють такі форми страхування:

- а) добровільне і обов'язкове
- б) страхування життя і загальне
- в) особове, майнове, відповідальності
- г) комерційне, взаємне, державне

10. Хто визначає розмір страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів з обов'язкових видів страхування?

- а) уповноважений орган
- б) страховик
- в) страхувальник
- г) Кабінет Міністрів України

11. Який із перелічених видів страхування згідно Закону України „Про страхування” є добровільним?

- а) страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів
- б) страхування фінансових ризиків
- в) страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності;
- г) страхування відповідальності морського судновласника
- д) страхування врожаю сільськогосподарських культур державних сільськогосподарських підприємств

12. Прямими посередниками на страховому ринку є:

- а) агент і брокер
- б) актуарій і сюрвейєр
- в) аварійний комісар і диспашер
- г) всі відповіді правильні

13. До організаційно-правової структури страхового ринку України не належать:
- а) закриті акціонерні товариства
 - б) відкриті акціонерні товариства
 - в) товариства з повною відповідальністю
 - г) товариства з додатковою відповідальністю
 - д) товариства з обмеженою відповідальністю
15. До суб'єктивних факторів, які стримують розвиток страхового ринку в Україні, не належить:
- а) недовіра населення до страхових компаній
 - б) відсутність відповідної страхової культури населення
 - в) недостатність кваліфікованих страхових кадрів, спроможних розробити та реалізувати маркетингову стратегію компанії
 - г) нерегульованість механізмів захисту вітчизняного страхового ринку від експансії потужних іноземних страховиків
16. Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні здійснює:
- а) Кабінет Міністрів
 - б) Верховна рада
 - в) Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю в Україні;
 - г) Державна податкова інспекція
 - д) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України
17. До внутрішньої структури національного страхового ринку не відносять:
- а) страхові продукти
 - б) систему організації продажу страхових полісів та формування попиту на страхові продукти
 - в) конкуренцію
 - г) страховий сервіс
18. Страховий ринок – це:
- а) сфера економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист та формується попит і пропозиція на нього
 - б) сукупність страхових організацій і страхових послуг
 - в) усі форми страхового захисту
 - г) сфера обігу цінних паперів
 - д) механізм забезпечення попиту і пропозиції на страхові послуги

Література:

- * Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Ніс, 2000.
- * Вовчак О. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України // Світ фінансів. – 2007. – №1 (10). – с. 107-115.

- Гутко Л. М. Досвід провідних країн світу у галузі страхування // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 11. – С. 22.
- Гутко Л. М. Страхувальний ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх вирішення // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 7. – С. 19.
- Козик В.В., Кравець А.В., Іванова О.Б. Розвиток страхового ринку України в контексті міжнародної інтеграції // Вісник економічної науки України. – 2007. – №2 (12). – с. 67-70.
- Мних М.В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення // Фінанси України. – 2007. – №6. – с. 39-45.
- Мних М.В. Теоретичні і практичні аспекти страхової політики // Фондовий ринок. – 2007. – №4. – с. 30-32.
- Нікіфоров П. О., Куперівська С. С. Сутність та значення фінансової безпеки страхових компаній // Економіка України. – 2006. – № 5. – С. 86.
- Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.
- Самойловський А.Л. Страхування як фактор макроекономічної рівноваги та напрямки інтенсифікації ролі страхування в економіці країни // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №1. – с. 26-29.
- Свістунов О. Роль страхування в управлінні ризиками сільського господарства в Україні та напрями підвищення його ефективності // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 66.
- Страхування: Підручник 2-е видання / За ред. С.С.Осадця. – К.: КНЕУ, 2002.
- Фурман В. Необхідність страхування та його роль в економіці // Економіст. – 2007. – №5. – с. 43-45.
- Шірінян Л., Глушенко А. Комплексна оцінка фінансової стійкості страхових компаній // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 31.

ТЕМА 13 ФІНАНСОВИЙ РИНОК

План

1. Об'єктивна необхідність, суть та функції фінансового ринку.
2. Сегментарна структура фінансового ринку.
3. Фінансові інструменти як об'єкти фінансового ринку.
4. Суб'єкти фінансового ринку. Фінансові посередники та їх функції.

Основні поняття і терміни:

Фінансовий ринок, грошовий ринок, ринок капіталів, кредитний ринок, ринок цінних паперів, валютний ринок, ринок фінансових послуг, емітент, інвестор, фінансовий посередник, фондова біржа, валютна біржа, депозитарій, реєстратор, первинний ринок цінних паперів, вторинний ринок цінних паперів, ф'ючерсна угода, форвардна угода, опціон, ринок спот, строковий фінансовий ринок, боргові цінні папери, паюві цінні папери, акція, облігація, державна облігація, казначейські зобов'язання, ощадний сертифікат.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Розкрийте економічну сутність та функціональне призначення фінансового ринку в економіці. Чому в умовах адміністративної економіки фінансові ринки не функціонують?
- ◆ Що таке фінансовий ринок з організаційної точки зору?
- ◆ Які функції виконує фінансовий ринок?
- ◆ За якими критеріями здійснюється структуризація фінансового ринку?
- ◆ Дайте характеристику сегментів фінансового ринку. Як співіснують між собою фінансовий та грошовий ринки?
- ◆ Які інститути входять до складу інфраструктури фінансового ринку?
- ◆ У чому полягає роль фінансових посередників на фінансовому ринку? Класифікуйте їх. Які фінансові інститути називають квазібанками?
- ◆ У яких формах і, на яких принципах на фінансовому ринку здійснюється кредитування?
- ◆ Назвіть основні джерела формування фінансових ресурсів банків?
- ◆ Охарактеризуйте структуру ринку цінних паперів. Назвіть суб'єктів ринку цінних паперів?

- ◆ Яка роль відведена реєстраторам та депозитаріям на ринку цінних паперів?
- ◆ У чому полягає різниця між біржовим та позабіржовим обігом цінних паперів?
- ◆ Яким чином здійснюється регулювання фінансового ринку?
- ◆ Дайте визначення фондової біржі та охарактеризуйте функції, які вона виконує.
- ◆ Що таке ринок фінансових послуг і хто є його учасниками?
- ◆ У чому полягають основні відмінності між емітентами, інвесторами та фінансовими інститутами?
- ◆ У чому полягає різниця між прямим і непрямим фінансуванням?
- ◆ Що таке позиковий та фіктивний капітал? Які сегменти фінансового ринку забезпечують кругообіг позикового та фіктивного капіталу?
- ◆ Який зв'язок між цінними паперами та фіктивним капіталом?
- ◆ У чому полягають відмінності між пайовими та борговими цінними паперами?
- ◆ У чому полягають особливості похідних цінних паперів?
- ◆ Дайте характеристику та назвіть сфери застосування основних фінансових інструментів, що обертаються на ринку цінних паперів України.
- ◆ Визначте і охарактеризуйте основні проблеми становлення і розвитку фінансового ринку України.
- ◆ Розкрийте і порівняйте особливості організації і функціонування фондової біржі та Позабіржової фондової торгової системи (ПФТС).

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ Проблеми оптимізації структури фінансового ринку в Україні.
- ⇒ Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку: світовий досвід та реалії України.
- ⇒ Сучасні тенденції розвитку національних фінансових ринків під впливом іноземного капіталу.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Особливості державного регулювання фінансового ринку в Україні.
- ⇒ Ринок цінних паперів в Україні: ретроспектива становлення, сучасні реалії та перспективи розвитку.
- ⇒ Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України: проблеми та пріоритети розвитку.
- ⇒ Перспективи розвитку банківської системи України в умовах глобалізації світового ринку фінансових послуг.
- ⇒ Тенденції розвитку ринку корпоративних облігацій: досвід зарубіжних країн.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. За економічним змістом фінансовий ринок це ...
2. За організаційною будовою фінансовий ринок це ...
3. Фінансовий ринок виконує такі функції: ...
4. Функціонування фінансового ринку базується на таких принципах: ...
5. За видами фінансових активів фінансовий ринок поділяється на ...
6. За організацією торгівлі фінансовий ринок поділяється на ...
7. За швидкістю реалізації угод фінансовий ринок поділяється на ...
8. Суб'єктами фінансового ринку є ...
9. Роль держави на фінансовому ринку полягає у ...
10. Роль фінансового посередництва на фінансовому ринку полягає у ...
11. Посередниками на фінансовому ринку є ...
12. До основних видів цінних паперів, які можуть бути предметом купівлі-продажу на фінансовому ринку належать: ...
13. За стадіями торгівлі розрізнять ... ринок цінних паперів
14. За місцем торгівлі розрізнять ... ринок цінних паперів
15. Фондова біржа виконує такі функції: ...

16. Акції бувають таких видів...
17. Залежно від емітента облігації поділяють на ...
18. Факторингові операції комерційних банків включають в себе ...

Тестові завдання:

1. Мобілізація фінансових ресурсів шляхом емісії цінних паперів відбувається на:

ється на:

- а) первинному ринку
- б) страховому ринку
- в) вторинному ринку
- г) товарному ринку

2. Акції бувають:

- а) прості і складні
- б) з дисконтом і премією
- в) іменні і на пред'явника
- г) довгострокові і короткострокові

3. За видами фінансових активів фінансовий ринок поділяється на:

- а) ринок грошей і ринок капіталів
- б) ринок грошей і фондовий ринок
- в) ринок капіталів і ринок цінних паперів
- г) жодної правильної відповіді
- д) всі відповіді правильні

4. За організацією торгівлі фінансовий ринок поділяється на:

- а) ринок грошей і фондовий ринок
- б) ринок грошей і ринок цінних паперів
- в) кредитний ринок і ринок цінних паперів
- г) жодної правильної відповіді
- д) всі відповіді правильні

5. Комерційний кредит оформляється:

- а) облігацією
- б) векселем
- в) акцією
- г) жодної правильної відповіді
- д) всі відповіді правильні

6. Розрахунки за ф'ючерсною операцією здійснюються:

- а) в момент підписання відповідної угоди
- б) на дату виконання угоди
- в) в кінці терміну дії угоди

- г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
7. Акція, яка закріплена за певним власником називається:
- а) привілейована
 - б) номінальна
 - в) іменна
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
8. Облігації, що передбачають їх обмін на нові:
- а) строкові
 - б) конвертовані
 - в) забезпечені
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
9. Юридична особа, що здійснює випуск цінних паперів називається:
- а) інвестор
 - б) фінансовий посередник
 - в) емітент
10. Депозитарії надають такі послуги:
- а) ведення реєстру власників цінних паперів
 - б) збереження (обміну) прав власності на цінні папери
 - в) торгівлі цінних паперів
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
11. Первинний ринок цінних паперів передбачає:
- а) емісію та продаж цінних паперів
 - б) операції перепродажу цінних паперів
 - в) торгівлю цінними паперами, як правило, на фондовій біржі
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
12. Депозитний сертифікат є формою боргових зобов'язань:
- а) страхових компаній
 - б) венчурних фондів
 - в) банків
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
13. Казначейський вексель є формою боргових зобов'язань:
- а) держави
 - б) підприємств приватної форми власності

- в) банків
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
14. Залежно від способу виплати доходу облігації бувають:
- а) процентні
 - б) дисконтні
 - в) конвертовані
 - г) жодної правильної відповіді
 - д) всі відповіді правильні
15. Первинний випуск та продаж цінних паперів називається:
- а) інвестиція
 - б) лістинг
 - в) емісія
 - г) атракція
16. Який з наведених фінансових інструментів засвідчує права власності?
- а) вексель
 - б) акція
 - в) казначейське зобов'язання
 - г) облігації
17. Процес визначення ринкової ціни цінного паперу на фондовій біржі називається:
- а) моделювання
 - б) котирування
 - в) квотування
 - г) індексування
18. На бланку цінного паперу зазначається:
- а) ринкова ціна
 - б) біржова ціна
 - в) номінальна ціна
 - г) поточна ціна
19. Процедура реєстрації та допуску ЦП до торгів на фондовій біржі називається:
- а) лістинг
 - б) кліринг
 - в) компаундинг
 - г) селенг
20. Дохід власникам облігацій виплачується у вигляді:
- а) прибутку
 - б) дивіденду

- в) купону
- г) ренти
- 21. Професійними учасниками ринку цінних паперів є:
 - а) брокери і дилери
 - б) емітенти, інвестори, фінансові посередники
 - в) торгові і виробничі підприємства
 - г) фізичні особи
- 22. Юридична особа, яка випустила в обіг цінні папери, є:
 - а) депозитарієм;
 - б) дилером;
 - в) емітентом;
 - г) інвестором.
- 23. Боргові цінні папери – це:
 - а) варанти і ф'ючерси;
 - б) облігації і ощадні сертифікати;
 - в) акції.
- 24. Купівля валюти з одночасним її продажем з метою отримання прибутку різниці валютних курсів – це:
 - а) валютний арбітраж;
 - б) своп;
 - в) хеджування;
 - г) сек'юритизація.

Література:

- * Банківські операції: Підручник / А.М.Мороз, М.І.Савлук, М.Ф.Пуховкіна та ін.; За ред. А.М.Мороза. – К.: КНЕУ, 2000.
- * Корнєєв В. В. Модель та інструментарій фінансового ринку України // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 76.
- * Корнєєв В. Еволюція і перспективи фінансового ринку України // Економіка України. – 2007. – №9. – с. 21-29.
- * Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія. – Київ: Основа, 2007. – 192с.
- * Корнійчук О. Вплив макроекономічного середовища на розбудову конкурентоспроможності моделі фондового ринку в Україні // Ринок цінних паперів в Україні. – 2007. – №1-2. – с. 27-42.
- * Криклій А.С., Каракулова І.С. Еволюція становлення небанківських фінансових інститутів в Україні // Фондовый рынок. – 2007. – №6. – с.28-36.

- Криклій А.С., Каракулова І.С., Криклій В.А. Ринок фінансових послуг: етапи становлення і тенденції розвитку // Економіка і держава. – 2007. – №6. – с. 9-12.
- Лапішко З. Національна депозитарна система – основа інфраструктури фондового ринку // Банківська справа. – 2006. – № 4. – С. 49.
- Лютий І. О., Міщенко В. І. Проблеми розвитку сучасного міжнародного фінансового ринку та інтеграційний курс України // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 21.
- Маслова С.О., Опалов О.А. Фінансовий ринок: Навчальний посібник. – К.: “Каравела”; Львів: “Новий Світ-2000”, 2002. – 304с.
- Оспольський В. Удосконалення корпоративного управління як засіб залучення інвестицій за допомогою механізмів фондового ринку // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 4.
- Розинка О. Фондовий ринок: генезис економіко-правових засад // Банківська справа. – 2006. – № 2 (68). – С. 73.
- Фредерік, С.Мишкін Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С.Панчишин, Г.Стеблій, А.Сташишин. – К.: Основи, 1998. – 963 с.
- Хмыз О.В. Аналіз фондового ринку // Фінанси. – 2007. - №5. – с. 43-46.
- Хоменко О.О. Кредитні спілки – важлива складова економіки України // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – №5. – с. 23-27.

ТЕМА 14 МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

План

1. Суть та функціональне призначення міжнародних фінансів. Функції міжнародних фінансів.
2. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу.
3. Міжнародний неринковий перерозподіл фінансових ресурсів: роль міжнародних організацій та міжнародних фінансових інституцій.

Основні поняття і терміни:

Міжнародні фінанси, міжнародні фінансові інституції, Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Банк міжнародних розрахунків, Європейський банк реконструкції та розвитку, Лондонський і Паризький клуби кредиторів, міжнародний фінансовий ринок, валютний ринок, міжнародний кредит, міжнародний ринок цінних паперів, ринок єврооблігацій, ринок іноземних облігацій, фінансова інтеграція, фінансова глобалізація.

Дайте відповіді на питання і обґрунтуйте:

- ◆ Розкрийте суть міжнародних фінансів у широкому і вузькому розумінні.
- ◆ Охарактеризуйте багатоаспектну сутність поняття „міжнародні фінанси” як економічної категорії (врахуйте функціональне призначення, зовнішню форму прояву, матеріально-речове втілення та інституційну структуру).
- ◆ Які функції виконують міжнародні фінанси? Прокоментуйте вислів: „Функції міжнародних фінансів є зовнішнім проявом їх внутрішньої сутності”.
- ◆ Що таке „міжнародний фінансовий ринок”? У чому полягає принципова відмінність міжнародного фінансового ринку від світового? Назвіть основні сегменти міжнародного фінансового ринку. У чому полягає суперечливість сегментарної структури міжнародного фінансового ринку?

- Охарактеризуйте особливості організації та функціонування міжнародного валютного ринку. У чому полягає його функціональне призначення?
- Розкрийте сутність та функціональне призначення міжнародного ринку кредитних ресурсів (боргових зобов'язань). Що таке синдикувані позики і, які основні причини їх виникнення?
- У чому полягають відмінності між іноземними облігаціями та єврооблігаціями? Що таке євроноти і, які їх економічні переваги?
- Охарактеризуйте функціональне призначення та особливості функціонування міжнародного ринку титулів власності та міжнародного ринку похідних фінансових інструментів. Які різновиди строкових угод використовуються у спекулятивних операціях та операціях хеджування на міжнародних фінансових ринках?
- Що таке міжнародні організації і міжнародні фінансові інституції? Що між ними спільного, а що їх відрізняє?
- Які основні напрями економічної діяльності ООН? Назвіть основні структурні підрозділи системи органів економічного і фінансового співробітництва в рамках ООН. Як формується бюджет ООН? На які цілі використовуються кошти бюджету ООН?
- Чим зумовлена поява міжнародних фінансових інституцій?
- Яка мета створення МВФ? Які його головні цілі та функції?
- Як формується капітал МВФ? Як впливає організаційна форма і юридичний статус МВФ на формування його капіталу? У яких формах і за якими напрями здійснюється кредитування МВФ?
- Що спільного і що відмінного у функціональному призначенні МВФ і Світового банку?
- Які фінансові інституції входять до групи Світового банку? Які існують особливості в організації і функціональному призначенні цих фінансових інституцій?

- ◆ Які функції і напрями діяльності МБРР? Як формується капітал і ресурси МБРР? Які особливості здійснення кредитної діяльності Банку?
- ◆ Яка мета створення Банку міжнародних розрахунків? Які функції виконує БМР? Які комітети працюють під егідою БРМ і, яке їх функціональне призначення?

Завдання для самостійної роботи:

- ⇒ „Втеча” капіталу за кордон: чи можливі варіанти повернення цих капіталів і використання їх для інвестування в Україні?
- ⇒ Міжнародна фінансова інтеграція та її вплив на фінансові інтереси країн і регіонів.
- ⇒ Світові фінансові кризи і проблеми формування новітньої глобальної архітектури.

Завдання для індивідуальної роботи:

(підготуйте реферати/доповіді на теми):

- ⇒ Фінансова глобалізація: суть, форми та наслідки.
- ⇒ Міжнародний фінансовий ринок в умовах глобалізації: модифікація під впливом фінансової консолідації.
- ⇒ Україна і міжнародні фінансові інституції: геостратегічна диверсифікація взаємовідносин.
- ⇒ Міжнародне співробітництво в боротьбі з відмиванням „брудних грошей”.

Кейс:

(дайте чітку лаконічну відповідь на поставлені питання і завдання):

1. Міжнародні фінанси це ...
2. Міжнародні фінанси виконують такі функції ...
3. Суб'єктами міжнародних фінансових відносин є ...
4. Світовий фінансовий ринок це ...
5. Складовими міжнародного фінансового ринку є ...

6. Головне функціональне призначення міжнародного фінансового ринку полягає у ...
7. Що таке синдіковані позики ...
8. Єврооблігації це ...
9. Іноземні облігації це ...
10. Строковими угодами на міжнародному фінансовому ринку є ...
11. Міжнародні організації це ... Наведіть приклади ...
12. Міжнародні фінансові інституції це ...

Готові завдання:

1. Суб'єктами міжнародних фінансів є:
 - а) виключно міжнародні організації і міжнародні інституції
 - б) держави, міжнародні організації, міжнародні фінансові інституції, юридичні особи, фізичні особи
 - в) транснаціональні компанії і транснаціональні банки, світові фінансові центри
2. Зовнішньою формою прояву міжнародних фінансів є:
 - а) сукупність економічних відносин, опосередкованих рухом валютно-фінансових потоків
 - б) сукупність фондів фінансових ресурсів, що утворюються у результаті перерозподільчих відносин і мають міжнародне значення
 - в) розгалужена система руху валютно-фінансових потоків, що виникають між суб'єктами фінансових відносин на міжнародному і глобальному рівнях
 - г) сукупність банків, валютних та фондових бірж, міжнародних фінансових інституцій, регіональних фінансово-кредитних установ, міжнародних економічних організацій
3. Міжнародні фінанси виконують такі функції:
 - а) розподільчу і контрольну
 - б) перерозподільчу, контрольну і регулюючо-координуючу
 - в) розподільчу, контрольну і регулюючо-компенсуючу
 - г) перерозподільчу, фіскальну, контрольну і стимулюючу

4. З інституційної точки зору, світовий фінансовий ринок це:
 - а) система ринкових відносин, що забезпечує перерозподіл світових фінансових потоків
 - б) сукупність фінансово-кредитних інституцій, які виконують посередницькі функції у перерозподілі фінансових активів і забезпечують рух світових фінансових потоків
 - в) об'єднання національних фінансових ринків окремих країн і міжнародного фінансового ринку
5. Основні сегменти міжнародного фінансового ринку:
 - а) міжнародний грошовий ринок і міжнародний ринок капіталів
 - б) міжнародний валютний, міжнародний кредитний і міжнародний фондовий ринки
 - в) міжнародний валютний ринок, міжнародний ринок боргових зобов'язань, міжнародний ринок титулів власності, міжнародний ринок похідних фінансових інструментів
6. Боргові цінні папери на пред'явника, що випускаються позичальником (як правило, в іноземній валюті) для отримання довгострокової позики, це:
 - а) іноземні облігації
 - б) єврооблігації
 - в) облігації зовнішньої державної позики
 - г) євроноти
7. Структурними підрозділами системи органів економічного і фінансового співробітництва в рамках ООН є
 - а) Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада та Секретаріат
 - б) Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і соціальна Рада, Рада з Опіки, Міжнародний Суд і Секретаріат
 - в) Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада, Секретаріат, Організація з промислового розвитку, Конференція з торгівлі і розвитку, Програма розвитку ООН
8. Джерелами фінансових ресурсів МВФ є:
 - а) статутний капітал, сформований шляхом підписки країн-членів на акції МВФ, кошти від випуску облігаційних позик і кошти резервного фонду
 - б) внески країн-членів Фонду та позичкові кошти (кредити урядів країн-членів та їх грошово-кредитних органів)
 - в) статутний капітал, внески країн-членів Фонду, кошти від повернених кредитів, запозичення на міжнародних фінансових ринках
9. Система кредитування, що використовується Міжнародним валютним фондом, включає такі форми:
 - а) безпосереднє, поетапне, пільгове, спеціальне

- б) кредитування системних трансформацій, інвестиційне та компенсаційне кредитування
 - н) надання кредитів для покриття тимчасового дефіциту платіжних балансів та бюджетного дефіциту країн-членів МВФ
10. До групи Світового банку входять такі установи:
- а) Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Банк міжнародних розрахунків, Міжнародний інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк
 - б) Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Міжнародна асоціація розвитку, Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій, Міжнародний центр розв'язання інвестиційних спорів
 - в) Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжамериканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку
11. Джерелами фінансових ресурсів МБРР є:
- а) статутний капітал, внески країн-членів МБРР, кошти від повернених кредитів, запозичення на міжнародних фінансових ринках
 - б) внески країн-членів МБРР та позичкові кошти (кредити урядів країн-членів та їх грошово-кредитних органів)
 - в) статутний капітал, сформований шляхом підписки країн-членів на акції МБРР, кошти від випуску облігаційних позик і кошти резервного фонду
12. Кредитування Міжнародним банком реконструкції і розвитку здійснюється у таких формах:
- а) позики під програми макроекономічної стабілізації, здійснення інституційних змін, фінансування бюджетного дефіциту та для потреб платіжного балансу
 - б) системні позики і безпроцентні кредити
 - в) системні позики та інвестиційні кредити
14. Міжнародна асоціація розвитку була створена:
- а) у 1956 році з метою кредитування приватного сектора країн, що розвиваються
 - б) у 1960 році з метою кредитування найбідніших країн світу
 - в) у 1944 році з метою кредитування урядів країн з середнім доходом
 - г) у 1988 році з метою гарантування некомерційних ризиків іноземним інвесторам.

15. Банк міжнародних розрахунків виконує такі функції:

- а) сприяє співробітництву між центральними банками країн-членів Банку, здійснює регулювання міжнародних розрахунків та розробку нормативних документів з банківського нагляду
- б) здійснює регулювання, фінансування, нагляд та консультування держав-членів Банку у сфері валютно-фінансових відносин
- в) сприяє міжнародному валютному співробітництву, створенню багатосторонньої системи платежів і розрахунків, забезпечує через систему короткострокового кредитування підтримку рівноваги платіжних балансів країн-членів Банку

Література:

- * Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000.
- * Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. – К.: Видавничий центр “Друк”, 2002. – 320с.
- * Шемет Т.С. Міжнародні фінанси: Підручник / За ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2000.
- * Єременко О. Міжнародний банк реконструкції та розвитку: держави-члени, акціонерний капітал і розподіл голосів // Вісник НБУ. – 2006. – № 2. – С. 28.
- * Ткачук Т. Становлення та сучасний стан міжнародних фінансових організацій, їх роль у регулюванні світових економічних процесів // Вісник НБУ. – 2006. – № 4. – С. 56.
- * Галан Н. І. Система державної підтримки малих та середніх підприємств у США // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 142.
- * Смик Е., Мізюк В. М. Розвиток ринку капіталу у Польщі // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 126.
- * Галан Н. І. Державна підтримка малих та середніх підприємств в Європейському союзі // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 147.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

В засвоєнні навчально-програмних матеріалів курсу „Фінанси” надзвичайно важливу роль відіграє не тільки активна участь студентів на лекційних і практичних заняттях, а й самостійна робота. Тільки реальне освідомлення всіх форм вузівського навчального процесу дасть змогу забезпечити підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно працювати, самостійно мислити й приймати обґрунтовані рішення.

Самостійна робота студента є основним засобом засвоєння студентом матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять без участі викладача. Мета самостійної роботи студента полягає у забезпеченні розширення й поглиблення теоретичних і практичних знань щодо організації наукових досліджень, у набутті вміння застосовувати теоретичні знання при вирішенні і підготовці конкретних індивідуальних завдань, у закріпленні теоретичних знань з методики пошуку наукової інформації та роботи з літературними джерелами при безпосередній організації наукових досліджень. Зокрема, наполеглива самостійна робота студента над літературними джерелами виробить у нього аналітичне мислення, сприятиме формуванню власного погляду щодо теоретичних і практичних фінансових проблем, навчить його робити обґрунтовані висновки і пропозиції при вирішенні актуальних питань теорії і практики. Окрім цього, у студента вироблятиметься вміння самостійно підбирати літературні джерела з будь-якого проблемного питання у сфері фінансових відносин. Студент повинен знати, в яких періодичних виданнях публікуються статті з фінансових питань. Найбільша кількість публікацій із фінансових проблем міститься в журналах (українських): „Світ фінансів”, „Фінанси України”, „Банківська справа”, „Економіка України”, „Регіональна економіка”, „Економіка, фінанси, право: проблемні питання, коментарі та поради”, „Актуальні проблеми економіки”, „Вісник податкової служби України”, „Вісник Національного банку України”, „Економіст”, „Фондовий ринок”, „Підприємництво, господарство, право”; (російських): „Финансы”, „Российский экономический журнал”, „Экономист”, „Деньги и кредит”,

„Вопросы экономики”, „Бизнес и банки” та ін. Законодавчі акти публікуються у „Відомостях Верховної Ради України” та в інших періодичних виданнях (у т.ч. в газетах „Урядовий кур’єр” та „Голос України”); статистична інформація міститься в спеціальних виданнях Держкомстату України, Мінекономіки, Мінфіну, Головної державної податкової адміністрації, Національного банку України.

При вивченні дисципліни „Фінанси” рекомендується *проведення самостійної роботи за такими напрямками:*

- засвоєння теоретичного матеріалу (передбачає опрацювання лекційного матеріалу, навчальної літератури, спеціальних джерел інформації при підготовці до практичних занять);
- виконання індивідуальних завдань з дисципліни (підготовка реферату, міні-лекцій з проблемних питань, складання комплексного чи тематичного кросворду, складання тематичних тестів);
- засвоєння теоретичного матеріалу у рамках підготовки до модульного контролю, що здійснюється у три етапи у вигляді контрольної роботи чи колоквіуму за змістовними модулями (змістовий модуль 1 – „Теоретико-організаційні основи фінансів та фінансового механізму”; змістовий модуль 2 – „Організація та функціонування державних фінансів”; змістовий модуль 3 – „Теоретико-організаційні основи функціонування фінансового ринку та міжнародних фінансів”);
- при підготовці до підсумкової контрольної /ректорської/ роботи за матеріалом усього курсу.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Предмет фінансової науки: трансформація у контексті розвитку фінансової думки та дискусійні питання суті фінансів.
2. Дискусійні питання функцій фінансів: теоретична концептуалізація і наукова проблематика фінансової науки.
3. Нобелівські лауреати у сфері економіки. Що Ви знаєте про їх внесок у розвиток фінансової науки?
4. Дискусійні питання складу і структури фінансової системи держави.
5. Проблеми формування фінансового ринку в Україні в період трансформації фінансової системи.
6. Проблеми стійкості фінансової системи держави в умовах глобалізації.
7. Міжнародні фінанси як специфічна сфера фінансової системи.
8. Фінансова політика України на сучасному етапі: стратегічні вектори і завдання тактики.
9. Вплив фіскальної політики держави на соціально-економічний розвиток України: у чому позитиви і недоліки?
10. Міжнародна фінансова політика в умовах глобалізації.
11. Фінансові кризи у світовій економіці та фінансова безпека держав: у чому полягає їх взаємозв'язок?
12. Фінансовий менеджмент в системі управління вітчизняних підприємств: реалії та перспективи.
13. Сучасний стан і перспективи розвитку малого бізнесу в Україні.
14. Проблеми конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Як вплине вступ України до СОТ на діяльність вітчизняних підприємств?
15. Сутність та функції державних фінансів у вітчизняній та західній фінансовій науці.
16. Проблеми реструктуризації державних фінансів в умовах демократизації суспільства.
17. Політичні технології прийняття фінансових рішень.
18. Проблеми розширення бюджетних прав органів місцевого самоврядування.
19. Реформування міжбюджетних відносин в Україні.

20. Проблеми удосконалення бюджетного процесу в Україні.
21. Динаміка структурних змін у доходах і видатках бюджету України: ретроспектива та сучасний прагматизм.
22. Роль видатків державного бюджету у соціально-економічному розвитку держави.
23. Бюджетний дефіцит: в Україні причини виникнення, джерела фінансування та соціально-економічні наслідки.
24. Податкове навантаження в Україні: проблеми оцінки та нерівномірність розподілу.
25. Ухилення від сплати податків: причини, методи та наслідки.
26. Проблеми відшкодування податку на додану вартість та його фіскальна ефективність.
27. Податкове адміністрування в Україні: проблеми теорії та практики.
28. Фінансові проблеми місцевих органів влади в Україні.
29. Місцеві бюджети України в утвердженні державності та демократизації суспільного життя.
30. Проблеми формування і використання фінансових ресурсів територіальних громад.
31. Актуальні проблеми та перспективи місцевих запозичень в Україні.
32. Зарубіжний досвід організації місцевих фінансів.
33. Пенсійне страхування в Україні: проблеми та напрями вдосконалення.
34. Проблеми розвитку соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в умовах ринкових відносин.
35. Соціальні гарантії як елемент стабільності і збалансованості суспільства: українські реалії та світовий досвід.
36. Державний кредит як суспільна позикова система.
37. Державний кредит як інструмент регулювання економіки.
38. Внутрішні позики як фінансовий ресурс державного бюджету.
39. Реструктуризація боргових зобов'язань держави: роль міжнародних фінансових організацій.
40. Сучасний стан та перспективи розвитку страхування життя в Україні.
41. Необхідність і проблеми здійснення обов'язкового страхування цивільної відповідальності автовласників в Україні.

42. Проблеми забезпечення фінансової стійкості страхових компаній в Україні.
43. Проблеми оптимізації структури фінансового ринку в Україні.
44. Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку: світовий досвід та реалії України.
45. Сучасні тенденції розвитку національних фінансових ринків під впливом іноземного капіталу.
46. „Втеча” капіталу за кордон: чи можливі варіанти повернення цих капіталів і використання їх для інвестування в Україні?
47. Міжнародна фінансова інтеграція та її вплив на фінансові інтереси країн і регіонів.
48. Світові фінансові кризи і проблеми формування новітньої глобальної архітектури.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

1. ПІДГОТОВКА ТА ПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕФЕРАТУ

Підготовку до написання реферату починають з вибору теми. Студентам надається право самостійно вибирати тему з проблематики, визначеної кафедрою, а також запропонувати свою тему. У такому разі вибрана тема має бути узгоджена з викладачем, який проводить практичні заняття з дисципліни „Фінанси”.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Роль фінансів у формуванні й розвитку ринкової економіки.
2. Вітчизняна фінансова наука у ретроспективі: від витоків до сьогодення.
3. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: теорії та концепції західної науки.
4. Фінансова модель суспільства як основа оптимізації внутрішніх пропорцій у розвитку фінансової системи.
5. Інституційні реформи у фінансовому секторі економіки України: проблеми та перспективи розвитку банківської системи.
6. Конкуренція на ринку фінансових послуг та активізація діяльності небанківських фінансових установ.
7. Трансформація фінансової системи України в контексті міжнародних інтеграційних процесів.
8. Податкові пільги: соціально-економічний ефект та фіскальні наслідки.
9. Боргова політика як площина перетину фіскальної та грошово-кредитної складових фінансової політики держави.
10. Фінансове регулювання як пріоритетний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток держави.
11. Бюджетна політика стимулювання економічного зростання та сучасні механізми її реалізації.
12. Фінансові методи і моделі регулювання соціально-економічних процесів у західних державах.
13. Фінансова безпека держави: критерії оцінки та нейтралізація внутрішніх і зовнішніх загроз.

14. Фінансові кризи у світовій економіці та їх вплив на фінансову безпеку держав.
15. Підприємництво як фактор інноваційного розвитку економіки.
16. Інвестиційна діяльність підприємства: механізм організації та прагматизм управління.
17. Капітал підприємства: принципи формування та оптимізація структури.
18. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні.
19. Західна фінансова думка про природу державних фінансів.
20. Демократія і державні фінанси: двоєдинство проблем і можливостей.
21. Роль державних фінансів у реалізації політики суспільного добробуту: еволюція концепцій.
22. Бюджет як інструмент регулювання економіки та забезпечення добробуту населення.
23. Теоретичні засади бюджетної децентралізації: нормативна та позитивна теорія бюджетного федералізму.
24. Бюджетна система в умовах ринкових і демократичних трансформацій: проблеми становлення та реформування.
25. Складання проекту бюджету держави: прагматика, проблематика та шляхи удосконалення.
26. Бюджетний дефіцит в теорії і практиці західних демократій.
27. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави.
28. Видатки бюджету як інструмент забезпечення суспільних благ.
29. Податкова система України: реалії функціонування та перспективи розвитку.
30. Податкова концепція А.Лафера та її значення для побудови індуково-обґрунтованої податкової системи держави.
31. Особливості податкової політики України на сучасному етапі реформування економіки.
32. Місцеві фінанси та їх розвиток в умовах демократизації суспільних відносин.
33. Роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку держави.
34. Міжбюджетні відносини та їх вплив на економічний розвиток регіонів.
35. Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.

36. Становлення та розвиток загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в Україні.

37. Добровільне недержавне пенсійне страхування: світовий досвід та проблеми запровадження в Україні.

38. Державні запозичення в системі чинників фінансової стабільності та боргової безпеки України.

39. Державний зовнішній борг України: оптимізація формування та механізм управління

40. Світова зовнішня заборгованість: сучасні тенденції та проблеми врегулювання.

41. Страхувий захист як необхідний елемент економічної безпеки суб'єктів господарювання та життєдіяльності людини.

42. Маркетингова політика страховика: вітчизняний та зарубіжний досвід.

43. Еволюція та організаційно-правові засади функціонування страхового ринку в Україні.

44. Особливості державного регулювання фінансового ринку в Україні.

45. Ринок цінних паперів в Україні: ретроспектива становлення, сучасні реалії та перспективи розвитку.

46. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України: проблеми та пріоритети розвитку.

47. Перспективи розвитку банківської системи України в умовах глобалізації світового ринку фінансових послуг.

48. Тенденції розвитку ринку корпоративних облігацій: досвід зарубіжних країн.

49. Фінансова глобалізація: суть, форми та наслідки.

50. Міжнародний фінансовий ринок в умовах глобалізації: модифікація під впливом фінансової консолідації.

51. Україна і міжнародні фінансові інституції: геостратегічна диверсифікація взаємовідносин.

52. Міжнародне співробітництво в боротьбі з відмиванням „брудних грошей”.

53. Європейська валютна інтеграція та критерії валютно-фінансової конвергенції.

54. Іноземні інвестиції у стратегії економічного зростання України.

55. Офшорні центри в системі міжнародного оподаткування.

Літературні джерела для підготовки і написання реферату студент вибирає самостійно. Роботу з літературою потрібно починати зі складання повного списку книг, статей, (при потребі нормативних документів) з обов'язковим посиланням на джерело. Для підготовки реферату рекомендується використовувати каталог періодичних видань, довідників і нормативних матеріалів.

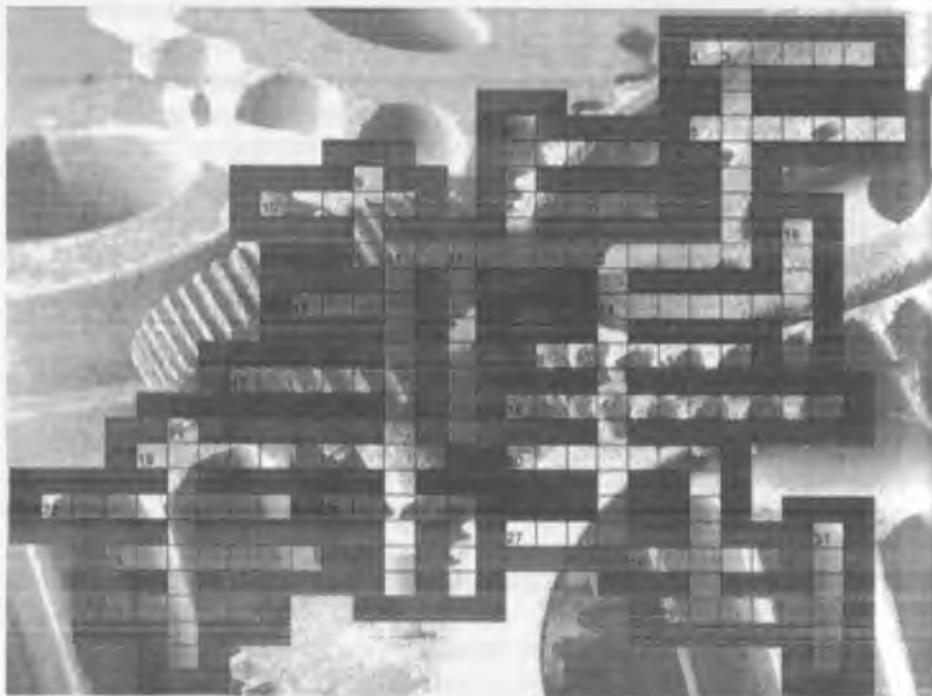
Зміст роботи треба викладати стисло, лаконічно, не припускаючи повторень та непотрібних відступів від теми. Текст реферату має бути написаний чітким, розбірливим почерком (або надрукований комп'ютерним друком) без скорочень слів. Загальний обсяг не більше 10 сторінок. Наприкінці реферату оформляють список використаної літератури.

Презентація реферату проходить на практичному занятті, де розглядається дана тема. Доповідь студента не повинна перевищувати 7-10 хв.

2. СКЛАДАННЯ КОМПЛЕКСНОГО (АБО ТЕМАТИЧНОГО) ФІНАНСОВОГО КРОСВОРДУ

Комплексний фінансовий кросворд складається із використанням ключових слів з усіх тем дисципліни "фінанси" і містить не менше 25 фінансових термінів. Тематичний фінансовий кросворд складається із 15 і більше термінів з однієї будь-якої теми даної дисципліни. Терміни, які використовуються у кросворді, повинні відповідати програмі курсу "фінанси". Забороняється використання термінів з інших курсів. Кросворд має бути компактным і відповідати основному правилу складання кросвордів – слова можуть перетинатися, але не можуть мати суміжних літерин. Відповіді на слова кросворду повинні бути зашифровані у вигляді нових визначень.

Приклад складання фінансового кросворду

По горизонталі:

1 – сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому порядку; **4** – передання грошей чи матеріальних цінностей за договором позики юридичній або фізичній особі на умовах повернення; **5** – сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов – і національного багатства; **7** – особливий вид відносно стійкого доходу від певних видів власності (капіталу, майна, землі); **8** – сума дивідендів, зростання курсової вартості акцій; **10** – перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення їх достовірності, повноти та відповідності чинному законодавству і встановленим нормативам; **13** – цільове джерело фінансування. Може бути ... нагромадження, ... оплати праці та ін.; **14** – перевищення видаткової частини державного бюджету над дохідною; **16** – фізична або юридична особа, яка безпосередньо перераховує податок до бюджету (суб'єкт оподаткування); **17** – часткове або повне звільнення юридичних і фізичних осіб від сплати податків; **18** – один із видів власності юридичної чи фізичної особи; **19** – передавальний напис на векселі, чеку, іншому цінному папері, який засвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи. І. роблять на звороті документа або на додатковому аркуші; **20** – обов'язків регулярний платіж юридичних і фізичних осіб до державного чи місцевого бюджетів, що законодавчо встановлюється для фінансового забезпечення виконання функцій держави; **22** – тимчасове обмеження асигнувань

оговного фонду Державного бюджету України у разі недоотримання доходів загального фонду бюджету більш ніж на 15 % від суми, передбаченої розписом державного бюджету на відповідний період; 23 – непрямий податок, який встановлюється державою у вигляді податку до ринкової ціни окремих товарів у твердо фіксованих на одиницю товару чи процентних ставках; 24 – фіксована в сумі грошова допомога, що за певних умов на безповоротній основі надається з державного бюджету; 25 – цінний папір без визначеного часу обігу, що засвідчує участь його власника у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає власникові право на одержання частини прибутку у вигляді дивиденду, а також на участь у розподілі майна в разі ліквідації акціонерного товариства; 27 – штрафна санкція за несвочасне виконання фінансових зобов'язань, що застосовується у разі несвочасної сплати податків і неподаткових платежів; 28 – економічні ресурси підприємства у формі сукупних матеріальних цінностей, що використовуються в господарській діяльності і належать підприємству на правах власності чи у формі претензії (вимог) за зобов'язаннями інших осіб; 29 – погашення зобов'язання, що виникло в поточному або попередніх бюджетних періодах.

По вертикалі:

2 – обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб на користь держави, які мають цільове призначення; 3 – цінний папір, довгострокове боргове зобов'язання; 6 – позичка в грошовій або товарній формі, що надається на умовах платності, строковості та повернення; 9 – непрямий податок, що встановлюється державою на товари, що імпортуються, експортуються або проходять транзитом через митну територію країни, у процентних ставках до вартісної оцінки цих товарів або у твердих ставках на одиницю товару; 11 – самостійна ініціатива, систематична на власний ризик діяльність, спрямована на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг з метою одержання прибутку; 12 – частинка чистого прибутку акціонерного товариства, котра щороку розподіляється серед акціонерів відповідно до частки їх участі у власному капіталі товариства; 15 – втрати матеріальних та грошових ресурсів підприємств у результаті перевищення витрат на виробництво і збут продукції над виручкою від реалізації /перевищення витрат над доходами; 21 – грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту; 26 – обов'язковий платіж підприємства або фізичної особи, сплата якого є однією з умов здійснення державними органами, органами місцевого самоврядування іншими уповноваженими органами та посадовими особами юридично визначених дій в інтересах платника; 30 – вартість – носій додаткової вартості; 31 – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які виконуються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

3. СКЛАДАННЯ ТЕМАТИЧНИХ ТЕСТІВ

Складання тематичних планів – один із різновидів самостійної роботи студентів у навчальному процесі. Тести можуть складатися до будь-якої теми курсу. Тестове питання не повинно бути визначенням та не може бути поставлене так, щоб відповіді були *так чи ні*. Відповіді на тести повинні мати одну правильну відповідь, але містити в собі не менше чотирьох варіантів відповідей. Якщо в тесті кілька правильних відповідей, слід виділити таку: „*правильні відповіді а, б, в*”.

Приклад складання тематичних тестів

1. Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період затверджує:
 - а) Міністерство фінансів;
 - б) Президент;
 - в) Верховна Рада;
 - г) Кабінет Міністрів;
 - д) Рахункова палата.
2. Проект Державного бюджету складає:
 - а) Кабінет Міністрів;
 - б) Державне казначейство;
 - в) Міністерство фінансів;
 - г) Верховна Рада;
 - д) Президент.
3. Державний бюджет України затверджує:
 - а) Рахункова палата;
 - б) Президент;
 - в) Кабінет Міністрів;
 - г) Верховна рада;
 - д) Міністерство фінансів.
4. Організацію виконання Державного бюджету забезпечує:
 - а) Міністерство фінансів;
 - б) Кабінет Міністрів;
 - в) Президент;
 - г) Верховна Рада;
 - д) міністр фінансів.
5. Касове виконання Державного бюджету покладено на:
 - а) Кабінет Міністрів;
 - б) Національний банк України;
 - в) Державну податкову адміністрацію;
 - г) Рахункову палату;
 - д) Державне казначейство.

РОЗДІЛ 3

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

В процесі вивчення дисципліни „Фінанси” використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студента за 100-бальною шкалою:

- поточне опитування та тестування;
- підсумковий контроль по кожному змістовому модулю;
- оцінювання виконання індивідуальної роботи студента;
- підсумковий письмовий іспит.

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни визначається як середньозважена величина в залежності від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Модуль 1 (підсумкове тестування)			Модуль 2	Модуль 3 (підсумкова оцінка за ІВДЗ)	Модуль 4 (письмовий іспит)	Ра- зом %
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Змістовий модуль 3	поточне опитування	самостійна робота		
10	10	10	20	20	30	100

Шкала оцінювання:

За шкалою університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90-100	Відмінно	A (відмінно)
85-89	Добре	B (дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	Задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	Незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

Позитивна оцінка виставляється у випадку, якщо студент набрав 60 і більше балів з урахуванням питомої ваги кожної складової залікового кредиту.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ ЗА ФОРМАМИ КОНТРОЛЮ

№ п/п	Форми контролю / критерії оцінювання	Бальна шкала оцінок знань			
		Відмінно (90-100)	Добре (75-89)	Задовільно (60-74)	Незадовільно (ниж 60)
1.	УСНЕ ОПИТУВАННЯ				
	Повнота відповіді	повна	повна	неповна	часткова, відсутня
	Глибина і ґрунтовність знань	достатня	належна	задовільні	відсутні
	Системність та логіка викладення матеріалу	систематизоване, логічне	логічне	відсутня	відсутня
	Ступінь ознайомлення з літературою та основними методичними розробками, законодавством та уміння їх використовувати при відповіді	високий, використовуються при відповіді	достатній, використовуються при відповіді	належний, частково використовуються при відповіді	відсутній
	Вміння узагальнювати викладений матеріал	обґрунтовані висновки	недостатньо обґрунтовані висновки	частково обґрунтовані висновки	висновки відсутні
2.	ПИСЬМОВИЙ МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ (за змістовними модулями)				
	Правильність і повнота відповіді	повна, правильна	повна, частково неправильна	неповна, частково правильна	неповна, неправильна
	Чіткість відповіді (наявність чи відсутність виправлень)	чітка без виправлень	наявність незначних виправлень	наявність виправлень	нечітка
	Наявність помилок	відсутні	незначні	значні	значні
3.	ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ (підготовка реферату)				
	Знання методики	глибокі	належні	недостатні	відсутній
	Володіння категоріальним апаратом наукового дослідження	володіє	володіє	частково володіє	не володіє
	Самостійність	висока	достатня	низька	відсутня
	Правильність і повнота викладу матеріалу	правильна, повна	правильна, неповна	частково правильна, неповна	неправильна, неповна
	Наявність узагальнених висновків	наявні, обґрунтовані	наявні	наявні	відсутні
4.	САМОСТІЙНА РОБОТА				
	Самостійність викладу матеріалу	самостійний	самостійний	несамостійний	несамостійний
	Логічність та послідовність викладу матеріалу	логічний, послідовний	логічний, непослідовний	частково логічний, непослідовний	відсутній
	Відповідність викладу матеріалу темі дослідження	відповідає	відповідає	відповідає частково	не відповідає
	Використання нових літературних джерел	достатнє	часткове	не використовуються	не використовуються
	Вміння вести дискусію і узагальнювати матеріал	відповідає	відповідає	частково відповідає	не відповідає

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ /ІСПИТУ/ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Рубіжним контролем вивчення дисципліни “Фінанси” є іспит, який проводиться комісією у складі: лектор потоку, викладачі, що ведуть семінарські заняття.

Іспити проводяться в письмовій формі за єдиними білетами, які складаються лектором і затверджуються кафедрою. Екзаменаційний білет складається із чотирьох завдань (два усних запитання, ситуаційна вправа і тестове завдання). Максимальна кількість балів, яку студент може отримати під час складання іспиту, становить 100 балів, що становить 10% від підсумкового балу по дисципліні. Диференціація кожного екзаменаційного завдання проводиться за шкалою: 30, 30, 25, 15. Екзаменаційне завдання повинно виключно виконуватися студентами самостійно. Тому у разі використання заборонених джерел чи підказок студент знімається з іспиту й одержує незадовільну оцінку.

Оцінювання знань студентів здійснюється за 100-бальною системою з наступним переведенням її в традиційну оцінку за шкалою:

- 90–100 балів – “відмінно”;
- 75–89 балів – “добре”;
- 60–74 бали – “задовільно”;
- менше 60 балів – “незадовільно”.

Повна відповідь на усі передбачені питання, яка заслуговує оцінки “відмінно”, повинна відповідати таким вимогам:

- розгорнутий, вичерпний виклад змісту даної у питанні проблеми;
- повний перелік необхідних для розкриття змісту питання економічних категорій та законів;
- виявлення творчих здібностей у розумінні, викладенні й використанні навчально-програмного матеріалу;
- здатність здійснювати порівняльний аналіз різних теорій, концепцій, підходів та самостійно робити логічні висновки й узагальнення;
- уміння користуватись методами наукового аналізу економічних явищ, процесів і характеризувати їхні риси та форми виявлення;
- вміння грамотно висловлюватися та аргументувати власне ставлення до альтернативних поглядів на дане питання;

- використання актуальних фактичних та статистичних даних, знань дат та історичних періодів, які підтверджують тези відповіді на питання;
- знання необхідних законів і нормативних матеріалів України, міжнародних та міждержавних угод з обов'язковим на них посиланням під час розкриття питань, які того потребують;
- знання точних назв та функцій національних та міжнародних кредитно-фінансових установ, історії їх створення та ролі при вирішенні проблем, які ставляться у конкретному питанні;
- засвоєння основної та додаткової літератури.

Відповідь на питання оцінюється “добре”, якщо:

- не розкрито хоча б одного з пунктів, вказаних вище (якщо він потрібний для вичерпного розкриття питання);
- при розкритті змісту питання зроблені помилки під час:
 - а) використання цифрового матеріалу;
 - б) посилання на конкретні історичні періоди та дати;
 - в) формулювання назв фінансових та кредитних установ і завдань, які перед ними ставляться.

Відповідь на питання оцінюється “задовільно”, якщо:

- не розкрито двох пунктів, зазначених у вимогах до нього (якщо вони явно потрібні для вичерпного розкриття питання);
- висновки, зроблені у письмовій формі, є негрунтовними, твердження, зазначені у відповіді – не аргументовані.

Відповідь на питання оцінюється “незадовільно”, якщо:

- не розкрито трьох чи більше пунктів, зазначених у вимогах до нього;
- характер відповіді дає підставу стверджувати, що особа, яка складає іспит, неправильно зрозуміла зміст питання чи не знає правильної відповіді, тому не відповіла на нього по суті, допустивши грубі помилки письмові відповіді.

Оцінивши відповіді на екзаменаційні завдання проводиться підсумовування балів за кожним з пунктів екзаменаційного білета і визначається загальна екзаменаційна оцінка.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ

1. Генезис і еволюція фінансів.
2. Історичні аспекти розвитку фінансової науки. Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів. Фінансові категорії.
3. Суть та об'єктивна необхідність фінансів. Дискусійні питання сутності фінансів.
4. Функції фінансів як зовнішній прояв їх внутрішньої сутності. Дискусійні питання функцій фінансів.
5. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями.
6. Фінанси і кредит, їх взаємозв'язок та специфіка.
7. Фінанси і гроші. Система взаємозв'язків та функціональне призначення.
8. Теоретичні основи та принципи побудови фінансової системи.
9. Функціональні елементи фінансової системи. Дискусійні питання суті та складу фінансової системи.
10. Загальна характеристика сфер та ланок фінансової системи України.
11. Проблеми становлення, функціонування та шляхи реформування фінансової системи України.
12. Сутність фінансової політики.
13. Фінансова політика як важлива сфера діяльності держави.
14. Складові і типи фінансової політики держави: загальна характеристика.
15. Суть та основні напрями фіскальної та монетарної політики.
16. Фінансова політика як мистецтво управління фінансами підприємств: зміст, цілі, завдання, складові.
17. Суть та складові елементи фінансового механізму.
18. Організаційні форми та методи фінансового механізму, їх характеристика.
19. Фінансові важелі, стимули та санкції.
20. Зміст і принципи фінансового планування. Етапи і методи фінансового планування.
21. Загальна характеристики основних фінансових планів держави.
22. Загальна характеристика фінансових планів підприємств і установ.
23. Управління фінансами, його принципи та функціональні елементи.

24. Організація управління фінансами в Україні.
25. Суть та необхідність фінансового контролю. Класифікація фінансового контролю.
26. Організація фінансового контролю в Україні.
27. Організаційно-правове забезпечення фінансового механізму.
28. Фінансові відносини суб'єктів господарювання та методи організації їх фінансової діяльності.
29. Особливості фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності.
30. Фінанси комерційних підприємств.
31. Статутний капітал та фінансові ресурси підприємств.
32. Доходи і видатки підприємства.
33. Фінансові результати діяльності підприємства. Формування і розподіл прибутку підприємств.
34. Державні фінанси як складова фінансової системи держави. Склад державних фінансів за ланками і рівнями органів державної влади і управління.
35. Принципи організації та особливості функціонування державних фінансів. Суть державного фінансового господарства.
36. Фінансові ресурси держави.
37. Державні доходи: суть та методи формування.
38. Державні видатки: суть, класифікація та методи фінансування.
39. Реструктуризація державного фінансового господарства у процесі ринкових та демократичних трансформацій.
40. Бюджет як складова державних фінансів та центральна ланка фінансової системи держави.
41. Сутність та функції бюджету.
42. Бюджетна система та бюджетний устрій. Принципи побудови бюджетної системи.
43. Поняття бюджетного права та бюджетної ініціативи. Бюджетні права законодавчих та виконавчих органів влади.
44. Бюджетний процес в Україні, його суть та особливості.
45. Характеристика етапів бюджетного процесу.
46. Економічна природа доходів бюджетів, їх склад та класифікація.
47. Неподаткові надходження та їх роль у формуванні доходів бюджету.
48. Трансферти та їх роль у доходах бюджетів.
49. Соціально-економічний зміст, склад та класифікація видатків бюджету.

50. Економічна природа, причини виникнення, види та форми бюджетного дефіциту.
51. Методи фінансування бюджетного дефіциту.
52. Економічні та соціальні наслідки бюджетного дефіциту.
53. Проблеми та шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні.
54. Соціально-економічна сутність податків та їх призначення. Функції податків.
55. Еволюція принципів оподаткування.
56. Елементи системи оподаткування.
57. Класифікація податків.
58. Податкова політика держави: суть, завдання та критерії формування.
59. Податкова система: суть, структура, засади та принципи побудови.
60. Етапи становлення та розвитку податкової системи України.
61. Місцеві фінанси в економічній системі держави: суть, призначення та склад.
62. Місцеві бюджети як фінансова основа місцевого самоврядування.
63. Особливості організації фінансів комунальних господарств.
64. Комунальний кредит: суть, необхідність та роль у розширенні ресурсного потенціалу та фінансовому забезпеченні розвитку території.
65. Державні цільові фонди як самостійна ланка фінансової системи: суть, необхідність та значення. Класифікація державних цільових фондів.
66. Бюджет Пенсійного фонду України: джерела формування та напрями використання коштів.
67. Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності: фінансові аспекти діяльності.
68. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: джерела формування коштів та напрями їх використання.
69. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: джерела формування та напрями використання коштів.
70. Економічна природа, роль та значення державного кредиту. Функції державного кредиту.
71. Форми державного кредиту та класифікація державних позик.

72. Державний борг: суть та соціально-економічні наслідки.
73. Управління державним боргом.
74. Особливості фінансових відносин у сфері страхування.
75. Страховий захист: суть та необхідність. Страхові фонди як джерело забезпечення страхового захисту.
76. Суть, функції та принципи організації страхування.
77. Класифікація страхування.
78. Страховий ринок та його структура.
79. Об'єктивна необхідність, суть та функції фінансового ринку.
80. Сегментарна структура фінансового ринку.
81. Фінансові інструменти як об'єкти фінансового ринку.
82. Суб'єкти фінансового ринку. Фінансові посередники та їх функції.
83. Суть та функціональне призначення міжнародних фінансів. Функції міжнародних фінансів.
84. Міжнародний ринковий механізм перерозподілу фінансових ресурсів і капіталу.
85. Міжнародний неринковий перерозподіл фінансових ресурсів: роль міжнародних організацій та міжнародних фінансових інституцій.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Автономія місцевого самоврядування фінансова – спроможність адміністративно-територіальних одиниць та їхніх органів самоврядування здійснювати покладені на них законом функції за рахунок власних фінансових джерел.

Агент страховий – фізична або юридична особа, що діє від імені та за дорученням страховика відповідно до наданих їй повноважень. А. с. виконує частину страхової діяльності страховика, зокрема: укладає договори майнового та особистого страхування, одержує страхові платежі, виконує роботи, пов'язані з виплатами страхових сум і страхового відшкодування. А. с. є представником страховика і діє на підставі договору з ним і в його інтересах за комісійну винагороду.

Активи грошові – сума коштів, які перебувають у розпорядженні підприємства на певну дату і є його активами у формі готових засобів оплати (тобто у формі абсолютної ліквідності). До А. г. належать: кошти в касі підприємства, кошти на розрахунковому та валютному рахунках, короткотермінові фінансові вкладення, інші грошові активи. А. г. забезпечують постійну платоспроможність підприємства.

Активи ліквідні – кошти, цінні папери, матеріальні цінності, інші активи, які можуть бути швидко реалізовані і використані для сплати боргових зобов'язань. До А. л. підприємства належать грошові активи в різних формах (готівка, кошти на рахунках у банках тощо), короткотермінові фінансові вкладення, дебіторська заборгованість (крім безнадійної), запаси готової продукції, призначеної для реалізації.

Активи матеріальні – оборотні й необоротні активи будь-якого виду, відмінного від коштів, цінних паперів, деривативів та нематеріальних активів. До А. м. підприємств належать активи, які мають матеріальну форму: основні засоби, незавершені капітальні вкладення, обладнання, призначене до монтажу, виробничі запаси сировини і матеріалів, запаси малоцінних і швидкозношуваних предметів, обсяги незавершеного виробництва, запаси готової продукції, призначеної до реалізації, інші активи А. м.

Активи неліквідні – група активів підприємства, які можуть бути реалізовані без втрат своєї поточної (балансової) вартості лише протя-

гом тривалого часу. До цієї групи активів належать: основні засоби, незавершені капітальні вкладення, обладнання, призначене для монтажу. нематеріальні активи, довготермінові фінансові вкладення, безнадійна дебіторська заборгованість, витрати майбутніх періодів.

Активи нематеріальні – група активів підприємства, які не мають матеріально–речової форми, зокрема: придбані підприємством за плату права на користування землею, водою, корисними копалинами та іншими природними ресурсами, будівлями спорудами, обладнанням, авторські права, права на товарні знаки і торгові марки, інші майнові права, брокерські місця (права торгівлі на біржі), програмне забезпечення, організаційні витрати, репутація підприємства (гудвіл), висока кваліфікація кадрів, фінансова стабільність та деякі інші активи.

Активи оборотні (поточні) – сукупність майнових цінностей підприємства, які обслуговують поточний господарський процес і повністю споживаються впродовж одного операційного (виробничо–комерційного) циклу. До А. о. (п.) належать: виробничі запаси сировини й матеріалів, запаси малоцінних і швидкозношуваних предметів, обсяги незавершеного виробництва, запаси готової продукції, призначені до реалізації, дебіторська заборгованість, грошові активи в усіх формах, короткотермінові фінансові вкладення, витрати майбутніх періодів.

Активи операційні – активи підприємства, що безпосередньо беруть участь у його виробничій діяльності та формуванні доходу від цієї діяльності. Для визначення обсягу А. О. загальну суму активів зменшують на суму довготермінових фінансових вкладень, незавершеного капітального будівництва, невстановленого та виведеного з експлуатації обладнання, дебіторської заборгованості за позиками, наданими працівникам, та інших аналогічних активів.

Активи підприємства – економічні ресурси підприємства у формі сукупних майнових цінностей, що використовуються в господарській діяльності і належать підприємству на правах власності чи у формі претензії (вимог) за зобов'язаннями інших осіб. А. п. є кошти, цінні папери, товарно–матеріальні цінності, основні засоби (фонди), фінансові інвестиції, боргові вимоги та будь–яка інша його власність. Кожен з видів А. п. має грошову оцінку. Використання А. п., як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

Активи фінансові – активи підприємства у формі наявних коштів та ринного роду фінансових інструментів. До цієї групи активів належать: грошові активи в національній та іноземній валютах, дебіторська заборгованість, коротко- та довготермінові вкладення підприємства.

Акциз специфічний – непрямий податок, що встановлюється за окремими ставками для певних видів товарів.

Акциз універсальний – непрямий податок, що встановлюється як надбавка до загального обороту реалізації товарів (робіт, послуг) за певною чи кількома ставками. Може бути у формі податку з продажу (купівлі), податку з обороту чи податку на додану вартість.

Акцизи – непрямі податки на товари і послуги, включені до ціни, які сплачуються за рахунок покупців. Збирачами А. є підприємства, що виробляють чи імпортують підакцизні товари або надають послуги, на які нараховуються А. Платниками А. є споживачі. До А. належать акцизний збір і податок на додану вартість (податок з обороту).

Акцизна марка – спеціальний знак, яким маркують алкогольні напої та тютюнові вироби і наявність якого підтверджує сплату акцизного збору, легальність увезення та реалізації цих виробів на території країни.

Акцизний збір – непрямий податок на високорентабельні та монополістичні товари (продукцію), включений до їх ціни. Сплачують А. з виробники й імпортери підакцизних товарів. Ставки А. з. встановлено у відсотках до вартості товарів (продукції) у відпускних цінах, а для імпортованих товарів – до митної (закупівельної) вартості з урахуванням митних зборів і мита.

Акціонер – власник акцій, співвласник акціонерного підприємства. Має право на отримання доходу від акцій, якими він володіє, а за певних умов – на участь в управлінні справами підприємства, що випустило акції. А. несе відповідальність за зобов'язаннями акціонерного товариства (підприємства) тільки в межах придбаних ним акцій.

Акціонерне товариство – товариство, що має статутний фонд, поділений на певну кількість акцій і несе відповідальність щодо своїх зобов'язань тільки майном товариства. Акціонери відповідають щодо зобов'язань товариства лише в межах власних акцій, на які одержують щорічний дохід – дивіденди. До А. т. належать відкриті та закриті А. т.

Акціонерний капітал – основний капітал акціонерного товариства. Величина його визначається статутом товариства і формується за

рахунок емісії акцій. Засновники акціонерного товариства можуть випустити акції на суму, що перевищує реальну вартість активів підприємства. Це перевищення становить засновницький прибуток і формує додатковий капітал товариства. Подальше зростання А. к. відбувається через капіталізацію частини отриманого прибутку, а також за рахунок нової емісії акцій.

Акція – цінний папір без визначеного часу обігу, що засвідчує участь його власника у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь у управлінні ним, дає власникові право на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна в разі ліквідації акціонерного товариства. А. можуть бути іменними чи на пред'явника, привілейованими чи простими.

Акція іменна – акція, що містить ім'я її власника. Тільки та особа, ім'я котрої вказано в А. і., вважається акціонером товариства і користується правами акціонера.

Акція на пред'явника – акція, в якій відсутні будь-які вказівки на ім'я власника.

Акція привілейована – акція, що дає власникові переважне право на одержання дивідендів, а також на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства в разі його ліквідації. Власник А. п. не має права брати участі в управлінні акціонерним товариством, якщо інше не передбачено його статутом. А. п. випускається із фіксованим (у процентах до її номінальної вартості) щорічно виплачуваним дивідендом. Виплата дивідендів здійснюється за такими акціями в розмірі, зазначеному в А. п., незалежно від величини прибутку акціонерного товариства. Якщо прибуток є недостатнім, виплату дивідендів здійснюють з резервного фонду.

Акція проста – акція, яка дає право голосу, однак не гарантує отримання дивідендів. Розмір дивідендів залежить від обсягів отриманого прибутку.

Амортизаційний фонд – грошові ресурси, що формуються за рахунок амортизаційних відрахувань і призначені для відтворення основних засобів. Величину А. ф. обчислюють множенням балансової вартості основних засобів на норму амортизації.

Амортизація основних засобів – списання протягом певного часу згідно з вимогами оподаткування та бухгалтерського обліку початкової балансової вартості основних засобів з метою відшкодування витрат на їх придбання.

Антиінфляційна політика – комплекс державних заходів, спрямованих на регулювання грошового обігу, зменшення грошової маси, припинення непомірного зростання цін. Є складовою стабілізаційних заходів на макроекономічному рівні. Основними заходами А. п. є: зниження дефіциту державного бюджету; зміна структури бюджету; емісія державних цінних паперів; жорсткість кредитної політики тощо.

Апарат фінансовий – працівники фінансових органів, податкової служби, фінансових відділів чи управлінь підприємств (організацій та установ), міністерств і відомств, які здійснюють функції оперативного управління фінансами.

Аудит – перевірка офіційної бухгалтерської звітності обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти й відповідності чинному законодавству. А. буває зовнішній і внутрішній.

Аудитор – фізична або юридична особа, котра має кваліфікаційний сертифікат на право займатися аудиторською діяльністю на території України та ліцензію на відповідну діяльність. А., який здійснює незалежну експертизу чи контроль за дотриманням установленого порядку проведення фінансово-господарських операцій, бухгалтерського обліку та звітності, надає консультаційні послуги.

Аудиторська палата України – незалежний, самостійний орган, який функціонує на засадах самоврядування. А. п. У. організовує незалежний фінансовий контроль: здійснює сертифікацію та ліцензування суб'єктів, що мають намір займатися аудиторською діяльністю, затверджує програми підготовки аудиторів, норми і стандарти аудиту; веде реєстр аудиторських фірм та аудиторів, які надають аудиторські послуги.

Б

База оподаткування – базова вартісна величина конкретного об'єкта оподаткування, за якою нараховують певний податок.

Баланс держави платіжний – система показників, які характеризують співвідношення між сумою фактичних грошових надходжень з–за кордону та сумою платежів іншим державам за певний період (рік, квартал, місяць) або на певну дату. Б. д. п. є видом балансу міжнародних розрахунків. Б. д. п. складається з двох частин – надходжень і платежів. Основними статтями надходжень є: доходи від експорту товарів, надання іншим країнам різних послуг, грошові перекази з інших країн, надходження від наданих іншим країнам кредитів (суми сплати кредитів і процентів). Основними статтями платежів є: оплата імпортованих товарів та надання іншими країнами послуг, перекази організацій і громадян в інші країни, оплата отриманих в інших країнах кредитів. Якщо грошові надходження перевищують платежі, Б. д. п. є активним (позитивне сальдо), в інших випадках пасивним (від'ємне сальдо). Стан Б. д. п. значно впливає на валютний курс та валютну політику держави. Погіршення балансу призводить до посилення валютного контролю, девальвації національної валюти.

Баланс зовнішньоторговельний – співвідношення між вартістю експорту й імпорту держави в її торгівлі з іншою країною чи групою країн за певний період часу (місяць, квартал, рік). Він показує не тільки товари, що перетнули кордон, а й платежі та надходження від експорту й імпорту, які в часі можуть не збігатися з рухом товарів. Баланс вважається активним, якщо вартість експорту перевищує вартість імпорту, і пасивним, коли експорт менший від імпорту.

Баланс підприємства – звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. Це основна форма бухгалтерської звітності, що показує в грошовій формі процес кругообігу ресурсів підприємства та їх участь у розширеному відтворенні. Б. п. має форму таблиці, яка характеризує стан фінансових ресурсів підприємства на певну дату за їх складом і використанням (актив) та джерелами надходження і призначення (пасив).

Баланс фінансових ресурсів території – система показників, що відображає джерела формування, обсяги, а також напрями використан-

ни фінансових ресурсів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці за певний час, як правило, за рік.

Банківський кредит – основна форма кредиту, за якої банк надає клієнтові у тимчасове користування частину власного або залученого капіталу на умовах повернення зі сплатою банківського процента.

Банкрутство – встановлена судом неспроможність боржника – підприємства, банку, іншої організації чи окремої особи – задовольнити в установленій для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги, а також виконати зобов'язання перед бюджетом, пов'язані з недостатністю активів у ліквідній формі, що тягне за собою примусову ліквідацію підприємства з метою поділу майна боржника між кредиторами.

Бізнес-план – документ, що містить систему заходів чи програму дій, пов'язаних часом і місцем реалізації, узгоджених з метою і ресурсами та спрямованих на отримання максимального прибутку через реалізацію підприємницького проекту. У ньому розглядаються науково-технологічні, організаційні, соціальні та інші сторони реалізації проекту, при цьому основна увага приділяється фінансово-економічним аспектам.

Біржа – заклад, де здійснюється купівля–продаж цінних паперів (фондова), золота і валюти (валютна), торгівля масовими товарами (товарна), а також робочої сили (б. праці).

Біржа валютна – організаційно оформлений і регулярно функціонуючий ринок, на якому реалізують угоди щодо купівлі–продажу іноземних валют і формуються курси цих валют за фактичним співвідношенням попиту і пропозиції. Покупцями та продавцями на Б. в. є банки, що здійснюють угоди за свій рахунок або за дорученням своїх клієнтів.

Біржа фондова – організаційно-оформлений і регулярно функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Надає до вторинного ринку цінних паперів, зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу. Найбільші Б. ф. зосередженні в Парижі, Нью-Йорку, Чикаго, Лондоні. Б. ф. виконує такі функції: відкриває доступ підприємствам до позикового небаківського капіталу; є важливим координатором розміщення державних цінних паперів; забезпечує переміщення капіталу з однієї галузі в іншу.

Біржова угода – угода, укладена під час роботи біржі і зареєстрована на ній. Види Б. у.: касові угоди – оплачуються не пізніше від терміну,

встановленого біржовою радою (два–три дні); строкові (ф'ючерсні) угоди – використовуються через певний термін, погоджений під час їх укладення; спекулятивні угоди – укладаються з метою отримання прибутку на різниці контрактних цін.

Біржові посередники – фізичні особи (маклери, брокери) чи фірми, які виконують функції посередників на фондових, товарних і валютних біржах, за що одержують комісійну винагороду.

Бони державної скарбниці – вид державних цінних паперів, довготермінове державне зобов'язання. Випускаються на пред'явника на термін від 5 до 25 років. Розповсюджуються серед населення й обертуються за номінальною вартістю. Власник має право на отримання доходу, який виплачується за купонами протягом усього терміну володіння.

Борг консолідований – частина загальної суми державного боргу чи боргу підприємства. Б. к. утворюється внаслідок випуску довготермінових позик, продовження терміну дії коротко- та довготермінових позик, об'єднання раніше випущених позик.

Боргове зобов'язання – документ, який позичальник видає кредиторіві, отримуючи позику. У ньому вказують суму кредиту і термін його погашення.

Бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад, сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Бюджетна класифікація – єдине систематизоване згрупування доходів, видатків (у тому числі кредитування за вирахуванням погашення) та фінансування бюджету за ознаками економічної сутності, функціональної діяльності, організаційного устрою та іншими ознаками відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Б. к. має такі складові:

- 1) класифікація доходів бюджету;
- 2) класифікація видатків (у тому числі кредитування за вирахуванням погашення) бюджету;
- 3) класифікація фінансування бюджету;
- 4) класифікація боргу.

Б. к. застосовується для здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення необхідного аналізу в розрізі доходів і витрат, забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників.

Бюджетна політика – діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподілу бюджетних коштів тощо.

Бюджетна програма – систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна установа – орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена у встановленому порядку органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим чи органами місцевого самоврядування, яка повністю утримується за рахунок відповідного державного бюджету чи місцевих бюджетів. Б. у. є неприбутковими.

Бюджетне асигнування – повноваження, надане розпоряднику бюджетних коштів відповідно до бюджетного призначення на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів з конкретною метою в процесі виконання бюджету.

Бюджетне зобов'язання – будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому.

Бюджетне право – сукупність установлених державою юридичних норм, що визначають засади її бюджетного устрою та порядок формування, розгляду, затвердження і виконання всіх бюджетів, які складають бюджетну систему держави. Є частиною фінансового права.

Бюджетне призначення – повноваження, надане головному розпоряднику бюджетних коштів Бюджетним кодексом, Законом України про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет, що має кількісні та часові обмеження та дає змогу надавати бюджетні асигнування.

Бюджетне прогнозування – обґрунтування показників доходів і видатків бюджету на перспективу. Це науково–аналітична стадія розроблення бюджету, в процесі якої визначаються концепція, шляхи її реалізації та основні завдання, які мають бути досягнуті. Б. п – один із видів економічного прогнозування. За часом поділяється на коротко (1-5 років) та довготермінове (5–10 років). Найпоширенішими його методами є екстраполяція, моделювання, експертні оцінки.

Бюджетне регулювання – система перерозподілу коштів між бюджетами, що полягає в передаванні частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів бюджетам нижчих рівнів з метою збалансування останніх.

Бюджетне фінансування – форма централізованого виділення з державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання коштів, інвестицій на розвиток економіки, соціально–культурні заходи, оборону та інші громадські потреби. Має чіткий цільовий характер, перебуває під фінансовим контролем держави.

Бюджетний дефіцит – перевищення видаткової частини державного бюджету над дохідною. Є однією з основних причин розвитку інфляції. Б. д. спричиняється економічною кризою, скороченням надходжень до бюджету, зростанням видатків з бюджету. Джерелами фінансування Б. д. є державні внутрішні та зовнішні запозичення. Емісійні кошти Національного банку України за Бюджетним кодексом України не можуть використовуватися на покриття Б. д.

Бюджетний запит – документ, підготовлений розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції з відповідними обґрунтуваннями щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступний бюджетний рік.

Бюджетний кодекс України – документ, який визначає засади бюджетної системи України, її структуру, принципи, правові норми функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Бюджетний контроль – один із видів фінансового контролю, здійснюваного в процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів. На державному рівні. Б. к. забезпечують законодавчі та виконавчі органи влади, а на рівні місцевих органів самоврядування – представницькі й адміністративні структури. Б. к. спрямований на встановлення фактів порушення чинного законодавства у визначенні доходів і видатків бюджету.

Бюджетний механізм – сукупність конкретних форм бюджетних відносин, методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів.

Бюджетний період – час дії закону про Державний бюджет України та рішення про місцевий бюджет. Б. п. для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему, становить один календарний рік, який починається 1-го січня кожного року і закінчується 31-го грудня того ж року.

Бюджетний процес – регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України.

Бюджетний розпис – документ, в якому відображається розподіл доходів та фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів по певних періодах року відповідно до бюджетної класифікації.

В

„Вуличний” позабіржовий ринок цінних паперів – неорганізований фондовий ринок, на якому здійснюють купівлю–продаж цінних паперів (переважно акцій), але без реєстрації відповідних угод на біржі. Такому ринку притаманні високий інвестиційний ризик, а також низький рівень юридичної захищеності інвесторів.

Валовий дохід – загальна сума доходу платника податку на прибуток підприємства від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій і матеріальній або нематеріальній формах як на митній території України, так і за її межами.

Валовий дохід скоригований – валовий дохід, визначений згідно із законодавством без урахування доходів, що не включаються до валового доходу.

Валовий прибуток (збиток) підприємств – це різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Валові витрати підприємств – витрати, що здійснюються платником податку на прибуток протягом звітного податкового періоду, які включаються із суми скоригованого валового доходу для обчислення суми оподаткованого прибутку.

Валюта вільно конвертована – валюта, що вільно й необмежено обмінюється на інші чужоземні валюти. Сфера обміну В. в. к. поширюється як на поточні операції, пов'язані з повсякденною зовнішньоекономічною діяльністю, так і на операції щодо зовнішніх кредитів та закордонних інвестицій. Режим функціонування В. в. к. практично означає відсутність будь-яких валютних обмежень.

Валюта неконвертована – національна валюта, що функціонує в межах тільки однієї країни і не обмінюється на інші чужоземні валюти. До В. н. належать валюти, щодо яких застосовують різні обмеження і заборони на вивезення, ввезення, продаж, купівлю, обмін на чужоземні валюти, а також використовують різні заходи валютного регулювання, зокрема валютні коефіцієнти, з метою обмеження обігу цих валют.

Валюта частково конвертована – національна валюта країн, які застосовують валютні обмеження для резидентів і окремих видів обмінних операцій. В. ч. к., як правило, обмінюється тільки на деякі чужоземні валюти з окремих видів міжнародного платіжного обігу.

Валютна інтервенція – форма впливу центрального банку країни на формування курсу національної валюти. Полягає в тому, що банк продає або купує великі партії твердих валют за національну валюту. Використовується здебільшого для усунення різких коливань курсу національної валюти. З метою підвищення курсу власної грошової одиниці центральний банк продає чужоземну валюту, і навпаки, для зниження курсу своєї валюти він скуповує тверду валюту в обмін на національну.

Валютна політика – сукупність економічних, правових та організаційних заходів, що здійснюються державними органами, центральними банківськими і фінансовими установами, а також міжнародними валютно-фінансовими установами в сфері валютних відносин. Розрізняють поточну і довготермінову В. п. Поточна В. п. здійснюється з метою забезпечення належного функціонування

національних і міжнародних валютних систем, підтримки рівноваги платіжних балансів. Оперативне регулювання валютно-ринкової кон'юнктури при цьому проводиться за допомогою дисконтної та девізної політики. Довготермінова В. п. охоплює досить тривалий період і передбачає заходи структурного характеру для послідовної зміни валютного механізму. Здійснюється через міждержавні переговори та укладення угод у межах МВФ та на регіональному рівні, а також за допомогою валютних реформ тощо.

Валютне регулювання – одна із форм політики державного регулювання міжнародних економічних відносин. Суть її полягає в регулюванні міжнародних розрахунків та порядку здійснення операцій з валютою і валютними цінностями. В. р. використовується з метою угодження платіжних балансів, зміни структури імпорту чи його обмеження, концентрації валютних ресурсів у руках держави, впливу на курс національної валюти, обмеження обігу чужоземної валюти тощо.

Валютний контроль – державне регулювання обсягу готівки в чужоземній валюті та її обмінного курсу щодо інших валют.

Вартість основних засобів балансова – вартість основних фондів на початок і кінець кожного року, визначена балансовим методом за даними бухгалтерського обліку про наявність і рух основних засобів. Балансова вартість є змішаною оцінкою основних засобів, оскільки частина інвентарних об'єктів обліковується на балансі за відповідною вартістю на момент останнього переоцінення, а основні засоби, придбані після цього, – за повною початковою вартістю. Розрізняють вартість основних засобів початкову, залишкову, відновну, середню, ліквідаційну.

Ввізне мито – мито, яке стягує держава з імпортованих товарів з метою поповнення державного бюджету та захисту внутрішнього ринку. В. м. Поділяється на адвалорне (від вартості товару) та специфічне (у випаді твердої ставки зі штуки чи одиниці виміру – ваги, площі, об'єму товару).

Вексель – цінний папір і вид кредитних грошей, що засвідчує певне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити у визначений термін і в повному порядку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю). Векселі бувають: прості, переказні, акцептовані, депоновані, державної скарбниці (казначейські), фінансові.

Вексель акцептований – вексель, що містить згоду (акцепт) платника (трасата) на його оплату.

Вексель депонований – вексель, виданий на забезпечення кредиту.

Вексель державної скарбниці (казначейський) – один з видів державних цінних паперів, що є короткотерміновим грошовим зобов'язанням (випускають на термін від 3 до 12 місяців). В. д. с. розповсюджують переважно серед банків та інших юридичних осіб. Доходи власників таких векселів формуються завдяки тому, що їх купують зі знижкою від номінальної вартості, а продають за номінальну вартість. Емітує та погашає В. д. с. центральний банк за дорученням державної скарбниці (казначейства) чи міністерства фінансів.

Вексель переказний (тратта) – письмовий наказ векселедержателя (трасанта), адресований платникові (трасатові), сплатити третій особі (ремітентові) у зазначений строк вказану суму.

Вексель простий – письмове просте і нічим не обумовлене зобов'язання векселедавця сплатити власникові векселя у зазначений строк у визначеному місці вказану суму.

Вексель товарний (комерційний) – вексель, виданий позичальником під заставу товарів,

Вексель фінансовий – вексель, емітований банком.

Вивізне мито (експортне) – мито, яке стягує держава з експортованих товарів. Є інструментом регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств. У розвинутих країнах В. м. (е.) використовується рідко.

Видатки бюджету – кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. В. б. класифікуються за: 1) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки (функціональна класифікація видатків); 2) економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються ці видатки (економічна класифікація видатків); 3) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків); 4) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків).

Виконання бюджету держави – забезпечення повного і своєчасного надходження всіх передбачених у бюджеті доходів і спрямування коштів на фінансування видатків, включених до бюджету. Є основною стадією бюджетного процесу.

Використання прибутку підприємства – спрямування прибутку підприємства на сплату податків, створення резервного фонду, виплату дивідендів, поповнення статутного фонду, фінансування витрат у процесі фінансово-господарської діяльності.

Випадок страховий – передбачена страховою угодою подія, після якої страховик зобов'язаний виплатити страхове відшкодування (страхову суму) страхувальникові (клієнтові).

Виплата страхового відшкодування – основне зобов'язання страховика за договором страхування; етап, який завершує страхові відношення у разі загибелі чи пошкодження майна. Порядок і термін В. с. в. визначені чинним законодавством та нормативними документами. Залежить від категорії страхувальників, форми страхування, виду застрахованого майна тощо.

Виплата страхової суми – основне зобов'язання страховика за договором особистого страхування. Передбачає надання грошової допомоги застрахованому або членам його сім'ї у разі настання страхового випадку.

Виручка від реалізації продукції підприємства – грошові кошти, які надійшли підприємству за продану продукцію.

Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками).

Витрати бюджету – видатки бюджету та кошти на погашення повної суми боргу.

Витрати змінні (або прямі) – витрати матеріальних і трудових ресурсів (оплата праці основних працівників) на виробництво продукції (робіт, послуг), що змінюються (збільшуються або зменшуються) пропорційно обсягові виробництва.

Витрати постійні (непропорційні або фіксовані) – витрати матеріальних і трудових ресурсів на виробництво продукції (робіт, послуг), що не залежать від обсягу виробництва, а зумовлені лише структурою та організацією управління виробництвом. Включають витрати на утримання управлінського персоналу, допоміжних служб підприємства, служби маркетингу, торговельної мережі, а також – на рекламу.

Відомча класифікація видатків бюджету – перелік головних розпорядників бюджетних коштів. На її основі Державне казначейство України та місцеві фінансові органи ведуть реєстр усіх розпорядників бюджетних коштів.

Відомчий контроль – форма фінансового контролю, який здійснюється галузевими міністерствами і відомствами щодо підпорядкованих їм підприємств, організацій, установ. Об'єктом В. к. виступає фінансова діяльність підприємств та внутрішньовідомчі розподільні відносини.

Вільна ціна – відпускна ціна, що встановлюється виробником на договірній основі, чи роздрібна ціна, що визначається торговцями самостійно.

Власні джерела формування фінансових ресурсів – кошти підприємницької структури (приватний чи акціонерний капітал).

Внески страхові – спільна назва збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та збору на обов'язкове соціальне страхування.

Внутрішні джерела формування фінансових ресурсів підприємств – прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства, амортизаційні відрахування від основних фондів і нематеріальним активів тощо.

Внутрішній аудит – одна з форм внутрішнього фінансового контролю. Його здійснюють призначені внутрішні аудитори з метою інформування керівництва підприємства про ефективність фінансової діяльності загалом або окремих її етапів.

Внутрішній фінансовий контроль – форма контролю, що полягає у самоперевірці фінансової діяльності кожним суб'єктом розподільних відносин.

Вторинний розподіл ВВП – третя стадія розподілу вартості ВВП і етап перерозподілу в частині формування первинних доходів фізичних осіб, які зайняті в бюджетній сфері та не беруть участі у первинному розподілі ВВП.

Вхідний податок на додану вартість – сума податку на додану вартість, яку включено в ціну товарів (робіт, послуг) і котра сплачується суб'єктом господарювання за придбанням цих товарів (робіт, послуг).

Г

Гарант – поручитель: юридична або фізична особа, держава, що дає гарантію (виступає запорукою) в чомусь, зокрема у фінансових стосунках.

Гармонізація податків – систематизація та уніфікація податків, координація податкових систем і податкової політики країн, які належать до міжнародних регіональних угруповань. Реалізується через створення митних союзів, що об'єднують кілька держав, які проводять єдину митну політику.

Гіперінфляція – надшвидке зростання товарних цін і грошової маси в обігу, що призводить до різкого знецінення грошової одиниці, розладу платіжного обороту, порушення господарських зв'язків, зниження рівня життя. Г. є останньою стадією інфляційного процесу, коли гроші втрачають здатність виконувати свої функції, зменшується їхня роль у регулюванні економіки, господарські зв'язки набувають бартерної форми, процеси в економіці держави набувають стихійного характеру. Г. настає коли зростання цін перевищує 50 % на місяць.

Головна державна податкова адміністрація – підпорядкований урядові України орган, до складу якого входять державні податкові адміністрації областей, інспекцій районів, міст і районів у містах. Основними завданнями податкової служби є: забезпечення дотримання податкового законодавства, облік платників податків та інших сплат до бюджету; здійснення контролю; перевірка правильності обчислення податків та своєчасного перерахування, роз'яснення законодавства з питань оподаткування тощо.

Головне контрольно-ревізійне управління – державний орган у системі Міністерства фінансів України, що складається з контрольно-ревізійних управлінь Республіки Крим, областей, м. Києва і Севастополя, контрольно-ревізійних підрозділів у районах, містах і районах у містах. Основними завданнями контрольно-ревізійної служби є здійснення державного контролю за:

- 1) цільовим та ефективним використанням коштів державного бюджету та місцевих бюджетів;
- 2) цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів, одержаних під гарантію Кабінету Міністрів України;

3) порядком ведення бухгалтерського обліку та достовірністю звітності про виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів, кошторисів.

Державна контрольно-ревізійна служба України щомісячно надає Верховній Раді України та Міністерству фінансів України узагальнені результати звітів про проведені перевірки.

Головне управління Державного казначейства України – підрозділ Міністерства фінансів України. Метою його є: 1) забезпечення ефективного управління коштами Державного бюджету України; 2) оперативність щодо фінансування видатків у межах наявних фінансових ресурсів. До його складу входять територіальні органи управління Державного казначейства України в Республіці Крим, містах Києві та Севастополі з відділеннями у районах, містах і районах у містах. Воно передбачає здійснення: 1) операції з коштами державного бюджету; 2) розрахунково-касового обслуговування розпорядників бюджетних коштів; 3) контролю бюджетних повноважень під час зарахування надходжень, прийняття зобов'язань та проведення платежів; 4) бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання державного бюджету.

Головні розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їх керівників, які відповідно до статті 22 бюджетного Кодексу отримують повноваження через установлення бюджетних призначень.

Граничний обсяг боргу – граничний обсяг внутрішнього і зовнішнього державного боргу, боргу Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування, граничний обсяг надання гарантій, який встановлюється на кожний бюджетний період відповідно законом про Державний бюджет України чи рішенням про місцевий бюджет. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного рівня обсягу валового внутрішнього продукту України.

Д

Дебіторська заборгованість – сума заборгованості підприємству (організації) з боку юридичних і фізичних осіб, що виникла тимчасово через відволікання коштів з обігу підприємства у зв'язку з поставкою товарів, виконанням робіт або наданням послуг.

Девальвація – знецінення курсу національної чи міжнародної (регіональної) валютно-грошової одиниці відносно валют інших країн.

міжнародних валютно-грошових одиниць. Д. відбиває знецінення відповідних валютних коштів у наслідок інфляції. Ринкова Д. означає падіння на ринку ціни однієї національної грошової одиниці відносно всіх інших валют. Д. національної валюти стимулює експорт і створює перешкоди для імпорту товарів. Д. може відбуватися стихійно чи цілеспрямовано як елемент грошово-кредитної політики держави з метою впливу на розвиток економіки, особливо на розвиток зовнішньоекономічних відносин.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку – центральний орган державної виконавчої влади, який забезпечує реалізацію єдиної державної політики щодо цінних паперів і функціонування фондового ринку в Україні. Основними завданнями є:

- 1) формування та забезпечення реалізації Єдиної державної політики цінних паперів в Україні;
- 2) координація діяльності центральних органів державної виконавчої влади з питань функціонування ринку цінних паперів;
- 3) забезпечення контролю за додержанням законодавства з питань функціонування фондового ринку;
- 4) реалізація заходів щодо захисту інтересів суб'єктів фондового ринку; створення умов для розвитку конкуренції між учасниками фондового ринку та використання досвіду чужоземних держав щодо цього тощо.

Державна позика – форма державного кредиту, коли держава виступає як позичальник. Заборгованість за Д. п. зараховують до суми державного боргу країни.

Державне мито – обов'язковий збір у дохід держави, який справляється установами за вчинення дій та видання юридичним і фізичним особам документів, що мають правове значення. Буває двох видів: просте і пропорційне. Просте Д. м. справляється за твердими ставками, пропорційне – у процентному відношенні до відповідної суми позову або вартості відчужуваного майна, яка засвідчується договором. Д. м. справляють судові арбітражні органи, нотаріальні контори, органи Міністерства закордонних справ, Міністерства внутрішніх справ, Державного патентного відомства України та інші уповноважені на те установи.

Державне регулювання інвестиційної діяльності – одна із умов реалізації державної інвестиційної політики, що полягає у прийнятті за-

конів та інших нормативних актів, які регулюють інвестиційну діяльність у державі. Основними формами Д. р. і. д. є визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування: податкове регулювання інвестиційної діяльності, через надання фінансової допомоги інвесторам; проведення відповідної кредитної та амортизаційної політики; забезпечення захисту інвестицій; регламентування умов вивезення капіталу для здійснення інвестиції за кордоном тощо.

Державний борг (борг Автономної Республіки Крим чи борг місцевого самоврядування) – загальна сума заборгованості держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), включаючи боргові зобов'язання держави (Автономної Республіки Крим чи міських рад), що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України.

Державний борг внутрішній – заборгованість держави кредиторам у даній країні.

Державний борг зовнішній – заборгованість держави громадянам, організаціям та фінансовим інституціям (кредиторам) інших країн.

Державний фінансовий контроль – форма фінансового контролю з боку держави за фінансовою діяльністю юридичних і фізичних осіб та за державними фінансами. Д. ф. к. охоплює загальнодержавний рівень розподілу вартості ВВП.

Державний кредит – 1) залучення державою тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб у розпорядження відповідних органів державної влади для використання їх на фінансування державних витрат. Виступає у грошовій формі – державні цінні папери (облігації, скарбничі зобов'язання й умовні сертифікати ощадного банку); 2) сукупність кредитних відносин, у яких однією зі сторін є держава, а кредиторами чи позичальниками – юридичні чи фізичні особи. У сфері міжнародного кредиту держава може бути одночасно і кредитором, і позичальником.

Державні видатки – сума коштів, що витрачаються державою в процесі здійснення її фінансової діяльності.

Державні доходи – сума коштів, що мобілізуються державною на забезпечення своєї діяльності.

Державні фінанси – сукупність розподільно–перерозподільних відносин, що виникають у процесі формування і використання централізованих фондів грошових коштів, призначених для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Дериватив – документ установленої форми, який засвідчує право та (або) зобов'язання придбати чи продавати в майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених у ньому умовах. Д. поділяються на фондові, валютні і товарні. Перші Д. пов'язані з купівлею–продажем цінних паперів, другі – валюти, а треті – будь-яких біржових товарів. До Д. належать форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони.

Дефіцит платіжного балансу – загальна незбалансованість усіх форм руху товарів і грошей між державою та її зовнішніми партнерами як щодо поточних розрахунків, так і щодо руху капіталу.

Джерела сплати податків – джерела, з яких сплачують нараховані податки та обов'язкові платежі податкового характеру. Основними Д. є: для громадян – сукупний річний оподаткований дохід; для підприємств – дохід, що забезпечує виплату податкових платежів, включених до цінни реалізації продукції (податку на додану вартість, акцизного збору, митного мита); поточні витрати (витрати виробництва та реалізації), до яких відносять окремі загальнодержавні та місцеві податки; прибуток, з якого сплачують податок на прибуток підприємств, плату за землю та інші податки.

Дивіденди – 1) частина прибутку акціонерного товариства, котра щорічно розподіляється серед акціонерів після сплати податків, відрахованих на розширене відтворення та до страхових (резервних) фондів і виплати процентів за банківський кредит. Д. з простих акцій залежать від суми прибутку акціонерного товариства. З привілейованих акцій Д. випливають у заздалегідь установленому розмірі як твердий процент від певної номінальної вартості; 2) доходи, отримувані суб'єктом оподаткування за корпоративними правами у вигляді частини прибутку юридич-

ної особи, включаючи доходи, нараховані як проценти на акції чи на внески до статутних фондів.

Дилер – фізична або юридична особа, що здійснює перепродаж товарів, цінних паперів, а також валют. Д. проводить операції від свого імені та власними коштами. Різниця між ціною придбання та ціною реалізації товару чи цінних паперів становить його дохід (прибуток). Прибуток також може бути отриманий за рахунок різниці в курсах валют і цінних паперів.

Добровільне страхування – одна із форм страхування, яка на відміну від обов'язкового страхування здійснюється тільки за договором, що укладається між страховиком і страхувальником добровільно.

Довічне страхування – один із різновидів страхування життя – страхування на випадок втрати працездатності чи смерті. Передбачає відповідальність страховика за договором страхування протягом усього життя страхувальника.

Дотація вирівнювання бюджетів – міжбюджетний трансфер на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує. Фіксована в сумі грошова допомога, що за певних умов на безповоротній основі надається державним бюджетом місцевим з метою забезпечення виконання ними своїх функцій без обмеження сфери використання коштів і не потребує вкладення коштів з боку отримувача.

Дохід від акцій – сума дивідендів; зростання курсової вартості акцій.

Дохід від вкладу – дохід, який отримує власник грошей, внесених на зберігання до банку чи іншої кредитної установи. Виплачується у вигляді процентів або вигахів і не підлягає оподаткуванню.

Дохід дивідендний – дохід підприємства від належних йому акцій інших акціонерних товариств.

Дохід емісійний – 1) дохід держави, одержуваний від надходження в обіг зайвих грошей. Це призводить до подальшого знецінення грошей і до скорочення реальних доходів населення; 2) сума перевищення доходів, отриманих підприємством від первинної емісії (випуску) власних акцій та інших паперів, що засвідчують корпоративні права, над їх номіналом.

Дохід інвестиційний – дохід від інвестицій у фінансові активи, зокрема у цінні папери.

Дохід оподаткований – частина валового доходу юридичної або фізичної особи, що підлягає оподаткуванню.

Дохідність облігації – річний дохід, виражений у відсотках до ринкової ціни облігації. Це збільшення чи зменшення капіталу на момент погашення облігації.

Доходи бюджету – усі податкові, неподаткові та інші надходження, на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, дарунки, гранти). Доходи бюджету класифікуються за такими розділами: 1) податкові надходження; 2) неподаткові надходження; 3) доходи від операцій з капіталом; 4) трансферти.

Доходи місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів – доходи, до яких відносять: місцеві податки і збори, що зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування; плата за землю; податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів у частині, що зараховується до відповідного бюджету; надходження сум відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами; податок на промисел; надходження дивідендів, нарахованих на акції (частини, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади; плата за забруднення навколишнього природного середовища; кошти від відчуження майна, яке перебуває у комунальній власності; фіксований сільськогосподарський податок; плата за оренду майнових комплексів, що перебувають у комунальній власності, надходження від місцевих грошово-речових лотерей, плата за гарантії; гранти та дарунки у вартісному обрахунку; власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок коштів відповідного бюджету; податок на прибуток підприємств комунальної власності; платежі за спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення; інші надходження, передбачені законом.

Е

Економічна ефективність – результативність економічної діяльності, реалізації економічних програм та заходів, що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату.

Економічна криза – одна з глибоких проблем сучасності, яка проявляється в різкому загостренні суперечностей у відносинах між суспільством і природою, порушенні природних процесів через надмірну

антропогенну дію, не передбачувані наслідки науково-технічного прогресу, зростання енергоспоживання, розбалансованості товарно-грошових та фінансових відносин, інфляції та зростання державного боргу тощо.

Експорт капіталу – вивезення за межі конкретної держави капіталу в будь-якій формі (валютних коштів, продукції, послуг, робіт) прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав з метою одержання прибутків від виробничої та інших форм господарської діяльності.

Елементи системи оподаткування – складники системи оподаткування, до яких належать: суб'єкт (платник) податку, об'єкт оподаткування, одиниця оподаткування, податкова ставка, джерело сплати податку і податкова квота.

Емісія грошей – випуск в обіг грошей як у готівковій, так і в безготівковій формі. Призводить до збільшення грошової маси в обігу. Економічні межі емісії визначають потребами сфери обігу в грошах як засобів обігу, платежу та нагромадження. Емісія виправдана лише за умови зростання обсягів виробництва. Право Е. г. надане Національному банку України.

Емісія цінних паперів – випуск в обіг акцій, облігацій, скарбничих зобов'язань та інших цінних паперів. Здійснюється державними та комерційними кредитними установами, підприємствами, органами влади різних рівнів. Основна мета Е. ц. п. – залучення додаткових коштів з ринку позикових капіталів. Підприємства залучають такі кошти для збільшення економічного потенціалу, банки – для збільшення кредитних ресурсів, державні органи – для покриття бюджетного дефіциту.

Емітент – держава, установа чи підприємство, які проводять емісію цінних паперів, грошових знаків, платіжно-розрахункових документів тощо.

Є

Євро – спільна регіональна валюта країн Європейського співтовариства. Запроваджена Європейською комісією на Раді міністрів економіки й фінансів країн ЄС 1 травня 1998 р.

Євробанк – міжнародний банк, який здійснює свою діяльність на євrorинку.

Євродолари – тимчасово вільні кошти в американських доларах, що розміщуються організаціями чи приватними особами за межами США

(у банках західноєвропейських країн). Є. використовують для надання кредитів у безготівковій формі.

Єврокредити – міжнародні кредити, що надаються великими комерційними банками за рахунок євровалютного ринку. Позичальниками євровалют виступають великі національні монополії чи транснаціональні корпорації для фінансування великомасштабних процесів і заходів. Є. надають на строк від 2 до 10 років з плаваючими процентними ставками.

Єврооблігація – цінний папір на пред'явника; боргове зобов'язання позичальника, що отримав довготермінову позику в одній з Євровалют. Випускаються синдикатами, які об'єднують банки та інші кредитні установи Є. розміщується одночасно на ринках кількох країн.

Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) – регіональний міжнародний банк, який здійснює довготермінове кредитування країн Центральної та Східної Європи з метою проведення в них структурних економічних реформ, формування ринкових відносин, сприяння розвитку приватного бізнесу, розвитку економічних зв'язків із західноєвропейськими країнами. До нього входять такі країни: США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Туреччина, Кіпр, Мальта, Європейський інвестиційний банк і Європейське економічне співтовариство.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – міжурядова кредитна організація Європейського співтовариства. Банк надає кредити для спорудження та реконструкції об'єктів, що належать до сфери інтересів країн – членів ЄС та асоційованих держав.

Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС) – фонд, створений з метою валютних інтервенцій у межах Європейського співтовариства. Надає кредити членам ЄС на погашення тимчасового кредиту їхніх платіжних балансів та розрахунків, пов'язаних із підтримкою валютних курсів.

Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) – фонд, метою діяльності якого є фінансування заходів для вирівнювання регіональних диспропорцій у країнах – членах ЄС. Створений у 1957 р.

Євроринок – міжнародний ринок позичкових капіталів, на якому операції здійснюються в євровалютах. Є. охоплює: єврогрошовий ринок (короткотермінові депозити строком до одного року); ринок банківських єврокредитів (середньотермінові кредити від двох до десяти

років); ринок єврооблігацій (середньо- та довгострокові позики від десяти до п'ятнадцяти років).

Єдиний митний тариф України – систематизований звіт ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за її межі. Є. м. т. У. заснований на міжнародно визнаних нормах і розвивається у напрямі максимальної відповідності до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і правил митної справи. Ставки Є. м. т. У. є єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форм власності, організації господарської діяльності та територіального розташування.

3

Загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі – платежі, які справляються на всій території України. До них належать: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний збір; податок на майно; державне мито; мито; рентні платежі; платежі за використання природних ресурсів; збір за забруднення довкілля.

Закон про Державний бюджет України – закон, який затверджує повноваження органам державної влади здійснювати виконання Державного бюджету України протягом бюджетного періоду.

Запозичення бюджетні – операції, пов'язані з отриманням бюджетом коштів на умовах повернення, платності та строковості, у результаті яких виникають зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування перед кредиторами.

Право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень у межах і на умовах, передбачених Законом про Державний бюджет України, належить державі в особі Міністерства фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України. Верховна Рада Автономної Республіки Крим та міські ради мають право здійснювати внутрішні запозичення (за винятком короткотермінової позички у фінансово-кредитних установах для покриття тимчасових касових розривів на термін до трьох місяців). Зовнішні позички можуть здійснювати лише міські ради міст з чисельністю населення понад вісімсот тисяч мешканців.

Захищені статті видатків Державного бюджету України – статті видатків бюджету, обсяги яких не можуть змінюватися у разі скорочення затверджених бюджетних призначень. Перелік захищених статей видатків Державного бюджету України визначається законом про Державний бюджет України.

Зведений бюджет Автономної Республіки Крим – включає показники бюджету Автономної Республіки Крим, зведених бюджетів її районів та бюджетів міст республіканського значення.

Зведений бюджет міста з районним поділом – включає показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу. У випадку, коли місту або району у місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста або району в місті включає показники бюджетів цих міст, селищ та сіл.

Зведений бюджет області – включає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області.

Зведений бюджет району – включає показники районних бюджетів, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів цього району.

Зведений бюджет України – сукупність показників Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей і міст Києва та Севастополя.

Звітність про виконання Державного бюджету України – здійснюється Державним казначейством України, який встановлює єдині форми звітності за погодженням з Рахунковою палатою та Міністерством фінансів України. Є оперативною, місячною, кварталною та річною. Річний звіт про виконання Закону України про Державний бюджет України подається Кабінетом Міністрів України Верховній Раді України не пізніше 1 травня року, наступного за звітним. Рахункова палата протягом двох тижнів готує висновки щодо виконання Державного бюджету України. Верховна Рада України розглядає звіт і приймає рішення про його затвердження.

I

Інвестиційна політика – частина загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає у виборі та реалізації найбільш вигідних шляхів розширення і оновлення його активів з метою забезпечення основних напрямів його економічного розвитку.

Інвестиційні фонди – фінансові інституції – учасники ринку цінних паперів, які здійснюють емісію власних акцій та інвестиції у цінні папери інших емітентів, торгівлю цінними паперами та, які володіють інвестиційними цінними паперами.

Інвестиція – грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. До І. належать: грошові внески, пільгові банківські вклади, акції, рухоме і нерухоме майно, майнові права. Розрізняють І. фінансові, реальні, валові і чисті, приватні й державні. І. фінансові – вкладення капіталу в акції, облігації та інші цінні папери; І. реальні – вкладення в основний капітал і на приріст матеріально-виробничих запасів. І. валові – сумарні вкладення, необхідні для відшкодування і приросту основного капіталу. І. чисті відповідають І. валовим за вирахуванням суми амортизації основного капіталу. Приватні І. фінансуються за рахунок власних джерел і за рахунок залучених коштів. Державні І. фінансуються з коштів державного бюджету.

Інвестор портфельний – інвестор, котрий купує акції акціонерних товариств з метою отримання поточного доходу чи примноження капіталу в перспективі, але не має на меті сформувати контрольний пакет акцій для участі в управлінні акціонерним товариством.

Індикативна функція фондової біржі – одна з функцій фондової біржі, яка полягає в оцінці вартості й привабливості цінних паперів. На біржі проводиться котирування цінних паперів, яке дає інформацію інвесторам про вартісну і якісну оцінку цінних паперів та динаміку їх розвитку. Це створює передумови для надійного і достовірного механізму торгівлі, і є важливим чинником стимулювання ефективної діяльності емітентів.

Індосамент – 1) передавальний напис на векселі, чеку, іншому цінному папері, який засвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи. І. роблять на звороті документа або на додатковому аркуші;

2) документ, що додається до страхового поліса і містить зміни умов страхування.

Інституція фінансово-кредитна – державна чи приватна організація, уповноважена здійснювати фінансові операції щодо кредитування, депонування вкладів, ведення розрахункових рахунків, купівлі та продажу валюти, цінних паперів, надання фінансових послуг тощо. До І ф.-к. належать банки, фінансові компанії, інвестиційні фонди, ощадні каси, пенсійні фонди, взаємні фонди, страхові компанії, кредитні спілки.

Інструменти фінансові – різноманітні види ринкового фінансового продукту, зокрема цінні папери, грошові зобов'язання, валюта, ф'ючерси, опціони, депозитні свідоцтва, кредитні договори, страхові поліси тощо.

Інструменти фондового ринку – інструменти, за допомогою яких здійснюють операції на фондовому ринку (акції, облігації, ощадні сертифікати, опціони, ф'ючерсні контракти, форвардні контракти тощо).

Інфляція – порушення процесу суспільного виробництва, що проявляється у переповненні сфери обігу грошовими знаками понад реальні потреби господарства та їх знеціненні. І. знижує рівень життя населення, загострює економічні та соціальні суперечності, призводить до інфуралізації процесів обміну, знецінення грошей, створює фінансову шпиругу в країні, послаблює зацікавленість працівників результатами своєї праці.

Інфраструктура ринку – сукупність установ, організацій та підприємств, які обслуговують ринок (банки, товарні, фондові, валютні біржі, біржі праці, страхові компанії тощо).

К

Капітал – загальна вартість засобів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, авансованих у формування активів підприємства. Відповідно до належності авансованих коштів виділяють власний і залучений капітал. Сума власного капіталу підприємства формує його чисті активи (у зарубіжній практиці термін “капітал” часто використовується для характеристики лише власних фінансових ресурсів підприємства).

Капітальний борг держави – загальна сума заборгованості й процентів, що мають бути сплачені за позиками.

Капітальні вкладення – одна із основних форм реальних інвестицій у відтворення основних засобів підприємства. Капітальні вкладення в основні засоби здійснюються у формі нового будівництва, реконструкції, модернізації і капітального ремонту.

Комерційний розрахунок – раціональний і високоефективний метод фінансової діяльності підприємств, полягає в пошуку достатніх і дешевих фінансових ресурсів, раціональному їх розміщенні, мінімізації витрат і максимізації доходів та прибутку. К р. засновується на таких принципах: повна господарська і юридична відокремленість; самоокупність, прибутковість, самофінансування, фінансова відповідальність.

Комітет з нагляду за страховою діяльністю – комітет, котрий організовує функціонування страхового ринку. Він проводить ліцензування страхових компаній та видає їм ліцензії на здійснення окремих видів страхування. Комітет здійснює контроль за діяльністю страхових компаній відповідно до страхового законодавства, а також розробляє методичні рекомендації щодо страхування.

Кон'юнктура фінансового ринку – система факторів (умов), що характеризують поточний стан попиту, пропозиції, цін і рівня конкуренції на фінансовому ринку в цілому чи окремих його сегментах. Для кон'юнктури фінансового ринку в цілому і окремих його сегментів характерні такі чотири стадії: підвищення кон'юнктури ринку, кон'юнктурний бум, послаблення кон'юнктури, кон'юнктурний спад.

Конверсія цінних паперів – зміна дохідності позик. Вона проводиться внаслідок зміни ситуації на фінансовому ринку (рівня облікової ставки центрального банку) чи погіршення фінансового стану держави, коли вона не в змозі виплачувати передбачуваний дохід.

Консолідація – перекидання зобов'язань за раніше випущеною позицією на нову позику з метою продовження терміну позики. Вона проводиться у формі обміну облігації попередньої позики на нові. В окремих випадках може застосовуватись і скорочення строків позики.

Консорціум – тимчасове об'єднання компаній або банків для реалізації великих господарських чи фінансових операцій.

Контрольна функція фінансів – фінансовий контроль за формуванням і використанням доходів суб'єктів обмінно-розподільних відносин. У процесі цього контролю охоплюється вся діяльність юридичних

і фізичних осіб та держави. На практиці К. ф. ф. проявляється у фінансовому контролі.

Концерн – багатогалузеве об'єднання, що здійснює спільну діяльність на засадах добровільної централізації функцій науково–технічного та виробничого розвитку, а також інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Характерною особливістю концерну є поєднання жорсткого централізованого контролю у сфері капіталовкладень, науково–дослідних і дослідно–конструкторських робіт із господарською самостійністю підприємств, а також із децентралізацією управління щодо виробництва основних груп продукції.

Кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування – податки і збори (обов'язкові платежі), що закріплені Бюджетним Кодексом на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансферів.

Кошторис – фінансовий план бюджетних установ, організацій, що визначає розмір, цільове направлення та поквартальний розподіл бюджетних коштів, які використовуються на утримання цих установ. Якщо установи фінансуються тільки за рахунок коштів бюджету, то вони складають кошторис витрат. Розрахунки планових витрат проводяться на основі нормативного методу. Якщо має місце комерційна діяльність – складається кошторис доходів і витрат.

Кредит податковий – одна із податкових пільг, що полягає у відстроченні стягнення податку.

Кредит фінансовий – кошти, які надаються банком–резидентом або нерезидентом, кваліфікованим як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента або резидента, або резидентам і нерезидентам, які мають статус небанківських фінансових установ, згідно з відповідним законодавством у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк для цільового використання та під процент. Правила надання фінансових кредитів установлюються НБУ (стосовно банківських кредитів), а також Кабінетом Міністрів України (стосовно небанківських фінансових організацій) відповідно до законодавства.

Кредиторська заборгованість – заборгованість, що виникла при розрахунках із постачальниками, тимчасове використання в грошовому обігу підприємства коштів кредитора.

Кредитоспроможність – система умов, що визначають здатність підприємства залучати кредит у різних формах, виконуючи всі пов'язані з ним фінансові зобов'язання у повному обсязі і передбачені строки.

Кредитування – надання суб'єктові підприємництва банківських кредитів на засадах платності, строковості й повернення. В умовах ринкової економіки є головною, провідною формою фінансового забезпечення.

Л

Лізинг – довготермінова оренда машин, устаткування, споруд виробничого призначення. Л. передбачає збереження прав власності на товар за орендодавцем. Здійснюючи лізингові операції, орендодавець купує машини, обладнання, транспортні засоби, виробничі споруди і передає їх за угодою орендареві для використання з виробничою метою, зберігаючи право власності на них.

Лізинг оперативний (оренда) – господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає передання орендарю права користування основними фондами на строк, що не перевищує строку їх повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких основних фондів їх власнику після закінчення строку дії лізингової угоди. Основні фонди, передані в оперативний лізинг, залишаються у складі основних фондів орендодавця.

Лізинг фінансовий (оренда) – господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає придбання орендодавцем на замовлення орендаря основних фондів з подальшим їх переданням у користування орендарю на термін, що не перевищує терміну їх повної амортизації, з обов'язковим подальшим переданням права власності на такі основні фонди орендарю. Витрати орендодавця на купівлю об'єктів Л. ф. не включаються до складу валових витрат або до складу основних фондів такого орендодавця. Основні фонди, передані у Л. ф., включаються до складу основних фондів орендаря.

Ліквідність активів – величина, обернена часові, необхідному для перетворення активів у гроші. Чим менше часу знадобиться для перетворення активів у гроші, тим вони ліквідніші.

Ліквідність підприємства – здатність суб'єкта господарювання в будь-який час здійснити необхідні витрати.

Ліквідність цінних паперів – спроможність реалізації цінних паперів за гроші без фінансових втрат.

Ліміт кредитування – гранична сума видачі кредиту або залишків оборованості в плановому періоді.

Ліцензія – спеціальний дозвіл, який видається уповноваженим на це державним органом влади юридичним особам для здійснення конкретних, обумовлених законом господарських операцій, у тому числі зовнішньоекономічних.

М

Митна декларація – документ, що містить відомості про переміщення через кордон вантажів, цінностей, валюти. Заповнюється юридичними і фізичними особами та містить відомості про кількість товарів та їх ціну. Предмети, не зазначені в М. д., підлягають конфіскації.

Мито антидемпінгове – податкове мито на експортовані товари, яке вводять тоді, коли ціна цих товарів нижча за середні світові ціни і значно нижча за внутрішні ціни аналогічних товарів у країні-імпортері. М. а. захищає внутрішній ринок від коливання цін і підтримує вітчизняних виробників.

Мито преференційне – мито, що справляється за пільговими ставками з метою стимулювання розвитку міжнародної торгівлі.

Мито протекціоністське – мито, що впроваджується з метою захисту внутрішнього ринку від конкуренції з боку імпортованих товарів.

Мито транзитне – мито, що справляється з вантажів, які перевозять транзитом через територію певної країни.

Міжбанківська валютна біржа – біржа, яка проводить торги з купівлі–продажу іноземних валют. Ціни, які формуються на цій біржі, характеризують ринковий курс валют, тобто той, який складається під впливом попиту і пропонування, як на національну, так і на іноземні валюти. Вплив НБУ на ринковий курс національної валюти здійснюється через участь у торгах через скупку тієї чи іншої валюти або валютних інтервенцій.

Міжбюджетні трансфери – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. М. т. поділяються на: дотацію вирівнювання; субвенцію; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; інші дотації.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) – міжурядова організація, спеціалізована кредитна установа ООН, філія міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР). Надає кредити без вимоги урядових гарантій, але за умови високої рентабельності та фінансової ефективності проектів.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – провідна світова фінансова інституція, заснована у 1944р. МВФ почав функціонувати у 1947р. Основними цілями діяльності МВФ є сприяння розвитку міжнародної торгівлі й співробітництву у сфері валютного регулювання та надання кредитів в іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів країн – членів фонду. Діяльність МВФ охоплює три основні напрями: кредитування, регулювання міжнародних валютних відносин, постійний нагляд за світовою економікою. Його діяльність сприяє стабільності національних та світової валютних систем і забезпеченню на цій основі сталого економічного розвитку та надійності міжнародних економічних відносин.

Міжнародний фінансовий ринок – акумуляція вільних фінансових ресурсів у деяких країнах для забезпечення між ними їх перерозподілу з метою забезпечення сталого економічного розвитку світового господарства й одержання від цих операцій певного доходу. Залучення ресурсів на М. ф. р. розширяє фінансові можливості кожної держави, що сприяє вирівнюванню їхнього економічного розвитку та створенню умов для підвищення суспільного добробуту.

Міжнародні фінанси – сукупність обмінно–розподільних відносин, що виникають у зв'язку з рухом вартості між окремими країнами та у процесі формування і використання на світовому та регіональному рівнях централізованих грошових фондів.

Міжнародні фінансові інституції – надбудова над сукупністю національних фінансових систем, характеризують зародження єдиної фінансової системи світового співробітництва і виконують в основному функції надання фінансової допомоги у формі кредитів тим країнам, що її потребують. До їх складу входять: Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Африканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку, Міжамериканський банк розвитку.

Міністерство фінансів України – центральний орган в управлінні фінансами України. На нього покладені завдання загального управління всією фінансовою системою країни. Головними його функціями є: вироблення основ і напрямів фінансової політики держави та розроблення заходів щодо їх реалізації; організація бюджетного процесу, складання проекту Державного бюджету та його виконання після затвердження Верховною Радою України; здійснення заходів з мобілізації коштів через систему державного кредиту та управління державним боргом; організаційне регулювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання через установлення правил здійснення фінансових операцій, форм фінансових документів, порядку ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності; організація функціонування ринку цінних паперів; забезпечення фінансових відносин держави з іншими країнами, міжнародними організаціями і фінансовими інституціями; організація і здійснення фінансового контролю в Україні.

Місцевий фінансовий орган – установа, що відповідно до законодавства України здійснює функції складання, виконання місцевих бюджетів; контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету. Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим віднесено до місцевих фінансових органів.

Місцеві бюджети – бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування. М. б. містить у собі надходження і витрати на виконання повноважень відповідних органів влади. Це баланс грошових коштів відповідного бюджету.

Місцеві податки і збори – податки та збори, які встановлюються органами місцевого самоврядування згідно з положеннями податкового Кодексу, обов'язкові до сплати в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць і зараховуються до їх бюджетів.

Монетарна політика – комплекс дій та заходів у сфері грошового ринку, її механізм засновується на пропозиції грошей та їх вартості як фінансових ресурсів. Є складовою фінансової політики.

Моніторинг поточної фінансової діяльності – розроблений на підприємстві механізм здійснення постійного нагляду за найважливішими

поточними результатами фінансової діяльності в умовах кон'юнктури фінансового ринку, що постійно змінюється.

Моніторинг фінансового ринку – механізм здійснення менеджерами підприємства постійного нагляду за умовами і показниками розвитку фінансового ринку у розрізі окремих його сегментів з метою поточної оцінки і прогнозування його кон'юнктури.

Н

Наступний фінансовий контроль – одна із форм фінансового контролю. Він здійснюється на основі бухгалтерської та статистичної звітності. Його мета – перевірка реалізації стратегії і тактики фінансової діяльності того чи іншого суб'єкта, а в масштабах суспільства – процесу реалізації фінансової політики.

Національна валюта – грошова одиниця України – банкноти, білети державної скарбниці, монети, платіжні документи та інші цінні папери, виражені у грошовій одиниці.

Недоїмка – не внесена після закінчення встановлених строків сплати сума податків, зборів та інших обов'язкових платежів, справляння яких передбачено податковим законодавством, платежів за послуги та інших неподаткових платежів до бюджетів, які визначаються Законом України про Державний бюджет і рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування про республіканський і місцеві бюджети на відповідний рік.

Незалежний фінансовий контроль – форма фінансового контролю, що є елементом фінансового механізму. Н. ф. к. проводиться спеціальними органами – аудиторськими фірмами з метою встановлення правильності й законності у фінансовій діяльності окремих суб'єктів. Висновки за результатами контролю мають рекомендаційний характер.

Нерозподілений прибуток – прибуток, отриманий в певному періоді і невикористаний на споживання шляхом розподілу між акціонерами (пайовиками) і персоналом. Ця частина прибутку, призначена для капіталізації, тобто для реінвестування у виробництво. За своїм економічним змістом вона є однією із форм резервів власних фінансових ресурсів, що забезпечують його виробничий розвиток у майбутньому періоді.

Номинальна вартість фінансового інструменту – ціна, відображена на конкретному фінансовому інструменті (по боргових цінних паперах, таких як облігації, векселі і т.д. – їх гарантована вартість при погашенні).

Номинальна вартість цінних паперів – вартість, зазначена на цінних паперах як її ціна. Н. в. є початковою ціною, за якою акцію реалізують.

Нормативне фінансове планування – розрахунок потреби суб'єкта підприємницької діяльності у фінансових ресурсах на підставі встановлених фінансових норм і нормативів.

Нормативний метод розподілу – метод фінансово механізму. Його сутність полягає в тому, що всі елементи розподілу визначаються за нормативами, які встановлюються щодо об'єкта розподілу (розподіл прибутку при його оподаткуванні).

Нульова ставка податку – ставка, що встановлюється за податком на додану вартість продажу певних товарів (робіт, послуг). Застосування цієї ставки дає змогу включати до суми податкового кредиту сплачену суму податку на додану вартість за придбані товари (роботи, послуги), використані для продажу товарів (робіт, послуг), які оподатковуються за нульовою ставкою.

О

Об'єкт оподаткування – фізична чи вартісна величина, щодо якої нараховується податок. Основними О. о. є прибуток (дохід) юридичних і фізичних осіб, додана вартість продукції, відпускна ціна окремих видів товарів, майно юридичних і фізичних осіб тощо. Є елементом системи оподаткування.

Облігація – цінний папір, довгострокове боргове зобов'язання юридичної особи, що випускає і розміщує облігаційну позику (емітент), регулярно виплачувати кредиторів (власникові облігації) дохід у визначеній сумі чи у вільному проценті вартості облігації, а через зазначений час і номінальну вартість облігації.

Облігація дисконтна – облігація, що купується з певною скидкою, а погашається за номінальною вартістю. Різниця формує дохід кредитора. На ній відсутній купон.

Облігація забезпечена – облігація, забезпечена активами емітента.

Облігація заставна – облігація, яка забезпечується державним майном чи конкретними доходами.

Облігація іменна – облігація, власника якої зареєстровано у книзі емітента. О. і. є безкупонною.

Облігація конвертована – облігація, що дає власникові право обміняти її через певний час за наперед визначеною ціною на акції підприємства, яке випустило таку облігацію. Після її обміну на акції скасовується право на повернення основного капіталу за облігацією і на отримання доходів.

Облігація кумулятивна – облігація, дохід за якою виплачують одноразово при її погашенні.

Облігація купонна – облігація з купонами на оплату процентів. Коли настає термін платежу, купони відрізають і пред'являють емітентові для виплати процентів.

Облігація на пред'явника – 1) облігація, прізвище власника якої не зареєстроване в книгах емітента. Коли настає термін виплати процентів чи погашення облігації, кошти виплачуються її пред'явникові; 2) облігація з купонами на оплату процентів. Коли настає термін платежу, купони відрізають і пред'являють емітентові для виплати процентів.

Оборотна касова готівка – кошти, що формуються у складі місцевих бюджетів для покриття тимчасових касових розривів при їх виконанні.

Обслуговування боргу – процес виплати позичальником відсоткових платежів за кредитними чи іншими фінансовими зобов'язаннями.

Одиниця оподаткування – одиниця виміру об'єкта оподаткування щодо якої встановлюють податкові ставки.

Операції страхові – сукупність усіх видів діяльності страхових організацій, безпосередньо пов'язаних з обов'язковим чи добровільним страхуванням.

Операційна діяльність – основний вид діяльності підприємства з метою реалізації якої воно створено. Характер операційної діяльності підприємства визначається специфікою сфери чи галуззю економіки, до якої воно належить. Основу операційної діяльності більшості підприємств складає виробничо-збутова чи торговельна діяльність.

Оподаткування – узаконене державою обкладання податками юридичних осіб і громадян.

Оподаткування подвійне – 1) одночасне оподаткування доходів на різних стадіях їх формування, але в межах однієї виробничої діяльності. Наприклад, оподаткування заробітної плати окремого працівника і доходу підприємства в цілому; 2) одночасне стягнення аналогічних податків

у різних країнах у зв'язку з підпорядкуванням платника податку і об'єкта оподаткування юрисдикції цих різних країн.

Опціон – фінансовий документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін на час укладення такого опціону або на час такого придбання за рішенням сторін контракту. Перший продавець О. (емітент) бере на себе безвідкличне зобов'язання щодо продажу цінних паперів (товарів, коштів) на умовах укладеного контракту. Будь-який покупець О. має право відмовитися у будь-який момент від придбання таких цінних паперів (товарів, коштів).

Органи стягнення податків та обов'язкових платежів – податкові, митні та інші державні органи, яким відповідно до закону надано право стягнення до бюджету податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших надходжень.

Оренда землі – господарська операція, яка передбачає надання орендодавцем землі у користування іншій юридичній або фізичній особі на певний строк, за цільовим призначенням та за орендну плату. Порядок здійснення оренди землі встановлюється відповідним законодавством.

Орендна плата – плата за користування взятим в оренду майном. Розмір О. п., терміни її сплати й інші умови передбачаються договором оренди. Залежно від умов договору О. п. може включати частину амортизаційних відрахувань від вартості орендованого майна, кошти, що їх передає орендар орендодавцеві для ремонту об'єктів після закінчення терміну їх оренди, та частину прибутку (доходу), який отримує орендар від використання взятого в оренду майна.

Отримувач страхового відшкодування (страхової суми) – фізична або юридична особа, яка за умовами страхування має право на отримання грошового відшкодування. У майновому страхуванні – це страхувальник, в особистому – страхувальник чи застрахований, а в разі смерті страхувальника – особа, котрій він заповів отримати страхову суму.

П

Пакет акцій контрольний – кількість акцій, достатня для повного контролю за діяльністю акціонерного товариства. Дає право вирішального голосу на зборах товариства. П. а. к. повинен становити понад 50 % випущених акцій.

Палата розрахункова – орган, що здійснює розрахунки за біржовими операціями, реєструє їх, виступає гарантом їх виконання, встановлює розмір депозиту, приймає платежі депозиту та маржі і виплачує різницю в цінах, визначає правила розрахунків, зокрема й при постачанні товарів за ф'ючерсними контрактами.

Папери цінні боргові – документи, що засвідчують отримання їх емітентами позики, яка має бути повернена (погашена) в майбутньому (облігації, ощадні сертифікати, векселі).

Папери цінні державні – документи, що засвідчують право на власність або належність до державної позики, зокрема акції державних підприємств, облігації державної позики, скарбничі векселі та інші державні зобов'язання, їх випускають центральний уряд, місцеві органи влади або державні підприємства з метою розміщення позик та мобілізації грошових ресурсів. Мобілізовані кошти дають змогу профінансувати дефіцит державного бюджету, забезпечити його касове виконання, профінансувати цільові програми, погасити розміщені раніше боргові зобов'язання П. ц. д. можуть бути як ринковими, котрі вільно продаються і купуються на фондовій біржі (скарбничі, векселі, бони, ноти), так і неринковими – випускаються з метою залучення до державного бюджету заощаджень населення і можуть бути пред'явлені до оплати (ощадні бони, ощадні сертифікати тощо). За терміном П. ц. д. поділяються на короткотермінові облігації – скарбничі векселі від одного тижня до одного року; середньотермінові – ноти на термін від одного до п'яти років, довготермінові – бони понад п'ять років.

Папери цінні заставні – цінні папери, що їх випускають під заставу нерухомості.

Папери цінні корпоративні – цінні папери, емісію яких здійснюють підприємства з метою фінансування поточних короткотермінових потреб.

Папери цінні приватизаційні – особливий вид державних цінних паперів, що засвідчують право власника на безоплатне одержання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду, їх випускають у двох формах: на бланках спеціального зразка та у формі безготівкових депозитів. П. ц. п. вільному обігові не підлягають, а їх продаж чи відчуження іншим особам є недійсним. Дивідендів чи процентів не нараховують і не можуть

бути використані для здійснення розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів і кредитів.

Пенсійний фонд України – самостійна фінансово–банківська система, що здійснює управління фінансами пенсійного забезпечення на території всієї держави. Формується за рахунок обов'язкових страхових внесків.

Пеня – штрафна санкція за несвоєчасне виконання фінансових зобов'язань, що застосовується в разі несвоєчасної сплати податків і податкових платежів, а також у разі затримання оплати одержаних товарно–матеріальних цінностей, наданих послуг чи виконаних робіт. Нараховується у відсотках до суми невиконаного договірною зобов'язання за кожен день затримки.

Первинний розподіл ВВП – перша стадія розподілу вартості ВВП на якій здійснюється розподіл заново створеної вартості й формування первинних доходів суб'єктів, зайнятих у створенні ВВП. Первинними доходами на цій стадії розподілу ВВП виступають: у фізичних осіб – заробітна плата, у юридичних осіб – прибуток, у держави – прибуток державного сектору, що централізується в бюджеті, й надходження від державних послуг, ресурсів, угідь тощо.

Перерозподіл ВВП – друга стадія розподілу вартості ВВП. Полягає у створенні й використанні централізованих фондів. За рівнем централізації вони поділяються на загальнодержавні: бюджет і фонди цільового призначення; відомчі – фонди, що створюють міністерства і відомства; корпоративні – фонди, що передбачають централізацію частини доходів структурних підрозділів у корпоративних об'єднаннях.

Перестраховик – страхова організація, що не виконує прямих страхових операцій, а лише приймає на перестраховання ризики інших страховиків.

Перестраховувальник – це страховик, який передає другому договір страхування.

Перестраховування – це передання договору страхування від одного страховика до іншого. У цих відносинах виділяються два суб'єкти: перестраховувальник і перестраховик. Є особливою формою страхування, яка дає змогу розподілити значні ризики між кількома страховими організаціями. Головна функція П. – вторинний перерозподіл ризиків. П. буває факультативним – за разовими угодами та договірним – на підставі постійних договорів.

Підакцизні товари – товари, з яких законодавчо справляється акцизний збір. В Україні до них належать: лікєро-горілчані й тютюнові вироби, легкові автомобілі, кава, шоколад, коштовності, інші високорентабельні товари. Перелік П. т. законодавчо затверджує Верховна Рада України.

Пільги податкові – часткове чи повне звільнення фізичних і юридичних осіб від сплати податків. Вони є одним із елементів податкової політики і мають економічну і соціальну спрямованість. Використовуючи П. п. держава регулює певні економічні процеси, а також забезпечує економічну підтримку окремих видів діяльності та соціальний захист окремих груп населення.

Планування податкове – стан формування податкової політики підприємства, який передбачає визначення сум податкових платежів на плановий період (загальна сума податкових платежів).

Планування фінансове – процес розроблення і затвердження фінансових планів як засобу збалансування фінансових потреб і можливостей. Система фінансових планів охоплює баланси доходів і витрат підприємств, міністерств, відомств, управлінь і відділів виконкомів рад народних депутатів, кошториси державних організацій, Державний бюджет України, платіжний баланс держави та інші планові фінансові документи. Метою П. ф. є забезпечення відповідності фінансових ресурсів і потреб у них загалом, а також за видами спрямування, об'єктами, територіями.

Планування фінансове оперативне – процес конкретизації надходжень і використання фінансових ресурсів підприємства за короткі проміжки часу: місяць, декада, тиждень, день. Метою П. ф. о. є визначення послідовності і термінів виконання окремих фінансових операцій для забезпечення збалансованості доходів із витратами і зміцнення фінансового стану підприємства.

Планування фінансове поточне – планування фінансової діяльності підприємства на плановий період (рік з поділом на квартали). Основними видами є: план доходів і витрат з виробничо-комерційної (операційної) діяльності; план надходжень і витрат коштів; балансовий план; план формування і використання фінансових ресурсів.

Плата за землю – плата за використання землі, що справляється у вигляді земельного податку чи орендної плати. Власники землі та землекористувачі, крім орендарів, сплачують земельний податок. За земе-

льні ділянки, надані в оренду, сплачують орендну плату. Метою введення податку є стимулювання раціонального використання земель, підвищення родючості ґрунтів. Ставки диференціюються залежно від призначення земель.

Плата за спеціальне використання водних ресурсів і користування водами для потреб гідроенергетики та водного транспорту – плата, яку вносять суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи й організації, у частині здійснення діяльності, направленої на отримання прибутку на території України. Об'єктом оподаткування є обсяги зібраної води з водних об'єктів (поверхневих чи підземних джерел), систем водопостачання, інших водокористувачів, а також обсяг води, пропущеної через турбіни, місце-доба – для потреб пасажирського флоту; тоннаж-доба – для потреб вантажного флоту.

Плата за спеціальне використання лісових ресурсів – плата, яку вносять суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи й організації, у частині здійснення діяльності, направленої на отримання прибутку на території України, постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи із джерел їх походження в Україні, громадяни, які здійснюють постійне або тимчасове лісокористування. Об'єктом обчислення плати є обсяги заготовлених деревини, живиці, другорядних лісових матеріалів, продуктів побічного лісокористування.

Плата за спеціальне користування надрами – плата, яку вносять суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, включаючи їх об'єднання, філії, відділення та інші підрозділи, що не мають статусу юридичної особи; бюджетні, громадські та інші підприємства, установи й організації, у частині здійснення діяльності, направленої на отримання прибутку на території України, постійні представництва нерезидентів, що отримують доходи із джерел їх походження в Україні.

Платіжний календар – один із видів оперативного фінансового плану підприємства, що розробляється по окремих видах руху грошових коштів (податковий платіжний календар, платіжний календар по розрахунках з поставальниками, платіжний календар по обслуговуванню кредиту і т.д.) і по підприємству в цілому (у цьому випадку він деталізує поточний фінансовий план надходження і витрачання грошових коштів).

Платоспроможність – здатність юридичної чи фізичної особи своєчасно й повністю виконати свої платіжні зобов'язання.

Податкова декларація – офіційна заява юридичної або фізичної особи, яка сплачує податки, про розміри її доходу, майна тощо за минулий період у вигляді засвідченого письмового документа.

Податкова політика – державна політика у сфері оподаткування юридичних і фізичних осіб, її метою є формування державного і місцевих бюджетів та, одночасно, стимулювання ділової активності підприємств. Реалізується через систему податків, податкових ставок і податкових пільг.

Податкова робота – діяльність платників податків і податкових служб щодо внесення податків до бюджету і контролю за платежами. Включає такі елементи: правова регламентація, встановлення і справляння податків, облік платників і надходження податків, визначення порядку та форм розрахунків.

Податкова система України – сукупність передбачених податковим законодавством загальнодержавних та місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, принципів, форм і методів їх установа, зміни, скасування, обчислення, сплати та стягнення, а також забезпечення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері оподаткування, організації роботи щодо податкового контролю.

Податкова ставка – законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування. Існують два підходи до встановлення П. с.: універсальний і диференційований. За універсального підходу встановлюється єдина для всіх платників ставка, за диференційованого – кілька. За побудовою П. с. поділяються на тверді та процентні. Тверді ставки встановлюються в грошовому виразі на одиницю оподаткування в натуральному обчисленні. Процентні ставки встановлюються тільки щодо об'єкта оподаткування, який має грошовий вираз.

Податкове право – сукупність фінансово-правових норм, що регулюють відносини у сфері податків – визначають порядок їх стягнення, регулюють виникнення, зміну і припинення податкових зобов'язань.

Податковий контроль – єдина система обліку платників податків, а також контроль за правильністю справляння, повнотою і своєчасністю сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів і внесків до державних цільових фондів, нарахованих фінансових санк-

цій та пені. П. к. здійснюється органами державної податкової служби та іншими органами державної виконавчої влади в межах повноважень визначених органів та їх посадових осіб відповідно до положень податкового законодавства та інших законодавчих актів України.

Податковий облік – система обов'язкових форм і методів відображення платником податку результатів підприємницької діяльності або інших об'єктів, пов'язаних з визначенням зобов'язання щодо відповідного податку. П. о. здійснюється з метою оподаткування та податкового контролю.

Податкові надходження – передбачені податковими законами України загальнодержавні, місцеві податки та інші обов'язкові платежі.

Податок – індивідуально безвідплатний, безповоротний, нецільовий платіж, що вноситься платником податку до бюджету відповідного рівня в порядку, розмірах та у строках, установлених податковим законодавством.

Податок з реклами – місцевий податок, платниками якого є юридичні та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності – рекламодавці або виробники та розповсюджувачі реклами, якщо вони самі є рекламодавцями. Об'єктом оподаткування є вартість наданих послуг щодо виробництва та розміщення реклами: на телебаченні та радіо; у друкованих засобах масової інформації, у кінотеатрах тощо.

Податок на додану вартість (ПДВ) – частина новоствореної вартості, що сплачується до держбюджету на кожному етапі виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг. Є видом універсального акцизу, який встановлюється за єдиною ставкою до всього обороту.

Податок на прибуток – прямий податок, який сплачують суб'єкти господарювання за рахунок прибутку і, який обчислюється у відсотках від суми оподаткованого доходу (прибутку) згідно з податковим законодавством.

Податок непрямий – податок, що встановлюється в цінах товарів і послуг і розмір якого для окремого платника прямо не залежить від його доходів. До П. н. відносять: податок на додану вартість, акцизний збір та мито.

Податок прямий – податок, що стягується безпосередньо з доходів чи майна юридичних осіб і громадян.

Податок регресивний – податок, ставка якого зменшується із зростанням величини об'єкта оподаткування. Використовується у випадках, коли держава намагається стимулювати таке зростання.

Політика антикризового фінансового управління – частина загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає у розробці системи методів попередньої діагностики загрози банкрутства і застосування механізмів фінансового оздоровлення підприємства, які забезпечують його вихід із кризового стану.

Попередній фінансовий контроль – одна із форм фінансового контролю. Він здійснюється на стадії розроблення прогностичних розрахунків бюджету і плану. Його метою є перевірка обґрунтованості розрахунків і пошук можливостей ефективного їх використання.

Портфель фінансових інвестицій – сформована підприємством сукупність фінансових інструментів інвестування, підпорядкована визначеним цілям інвестиційної діяльності підприємства на фінансовому ринку. Основу портфеля фінансових інвестицій складають зазвичай різні інструменти фондового ринку.

Портфельний ризик – сукупний ризик вкладення капіталу по інвестиційному портфелю в цілому. Рівень портфельного ризику завжди нижчий, ніж рівень ризику окремих фінансових інструментів, що входять у нього (за рахунок ефекту диверсифікації, коваріації і т.д.).

Поточний борг держави – сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році, й належних до сплати процентів у цей період з усіх випущених на даний момент позик.

Поточний бюджет – форма представлення поточного чи оперативного плану фінансового забезпечення операційної (виробничо-комерційної) діяльності підприємства у розрізі окремих аспектів цієї діяльності.

Поточний фінансовий контроль – одна із форм фінансового контролю. Він використовується у процесі виконання прогностичних і планових показників. Мета П. ф. к. – найбільш раціональне використання фінансових ресурсів і пошук резервів збільшення доходів і зменшення видатків.

Поточні затрати – грошовий вираз затрат трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів підприємства, пов'язаних із здійсненням поточної господарської діяльності, які відшкодовуються у продовж одного операційного (виробничо-комерційного) циклу у складі ціни продукції.

Прибуток – частина отриманого на вкладений капітал чистого доходу підприємства, що характеризує його винагороду за ризик підприємницької діяльності. Він є важливим показником ефективності виробничо–господарської діяльності, а також джерелом формування централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів.

Прибуток від звичайної діяльності підприємства – прибуток, що отриманий від операційної діяльності (основної та іншої операційної діяльності), фінансових інвестицій та іншої звичайної діяльності.

Прибуток від іншої звичайної діяльності підприємства – прибуток (збиток) від реалізації основних засобів, нематеріальних активів, фінансових інвестицій, від ліквідації необоротних активів, безоплатно отриманих оборотних активів, уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій, неопераційних курсових різниць; від іншої звичайної діяльності.

Прибуток від надзвичайних подій підприємства – прибуток, що пов'язаний із втратами від стихійного лиха, техногенних катастроф і аварій, відшкодування збитків від надзвичайних подій, а також з іншими надзвичайними доходами і втратами підприємства.

Прибуток від операційної діяльності підприємства – прибуток від основної діяльності (реалізації продукції, товарів, робіт, послуг) та іншої операційної діяльності (реалізації оборотних активів та іноземної валюти; доходи від операційної оренди, операційних курсових різниць, списання кредиторської заборгованості; одержані (сплачені) штрафи, пені, неустойки; відшкодування раніше списаних активів; одержані гранти, субсидії; інші доходи).

Прибуток від реалізації продукції підприємства – прибуток, що визначається вирахуванням з виручки від реалізації непрямих податків і собі вартості реалізованої продукції.

Прибуток від фінансових операцій підприємства – прибуток, отриманий від інвестицій в асоційовані й дочірні підприємства, від спільної діяльності; одержані дивіденди, відсотки за облигаціями та іншими цінними паперами, інші доходи від фінансових інвестицій.

Прибуток підприємства – прибуток, отриманий від операційної діяльності (основної та іншої), фінансових операцій, іншої звичайної діяльності, надзвичайних подій за звітний період.

Приватизація – відчуження майна, що перебуває в державній та комунальній власності, на користь фізичних і недержавних юридичних

осіб. П. може здійснюватися через: продаж об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом; продаж часток майна підприємства на аукціоні, за конкурсом, на фондовій біржі та іншими способами, що передбачають конкуренцію покупців; викупу майна державного підприємства, зданого в оренду.

Принцип відповідальності учасників бюджетного процесу – принцип побудови бюджетної системи, за яким кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

Принцип ефективності бюджетної системи – принцип, згідно з яким під час складання та виконання бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей, залучаючи мінімальний обсяг бюджетних коштів, та максимального результату, використовуючи визначений бюджетом обсяг коштів.

Принцип єдності бюджетної системи – принцип, згідно з яким єдність бюджетної системи забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку та звітності.

Принцип збалансованості бюджетної системи – принцип, за яким повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період.

Принцип обґрунтованості бюджетної системи – принцип формування бюджету на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил.

Принцип повноти бюджетної системи – принцип формування бюджетів, згідно з яким, до їх складу мають включатися всі надходження до бюджетів та їх видатки, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

Принцип публічності та прозорості бюджетної системи – принцип, згідно з яким Державний бюджет України та місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їх виконання ухвалюються відповідно

Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідними радами.

Принцип самостійності бюджетної системи – принцип, що забезпечує самостійність Державного бюджету України та місцевих бюджетів, закріпленням за ними відповідних джерел доходів, наданням права відповідним органам влади самостійно згідно з законодавством розглядати та затверджувати відповідні бюджети.

Принцип справедливості і неупередженості бюджетної системи – принцип побудови бюджетної системи на засадах справедливого⁴ і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Принцип субсидіарності – принцип розподілу видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами, що ґрунтується на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача.

Принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями.

Принципи побудови бюджетної системи – характерні ознаки і риси бюджетної системи кожної країни, які визначають структурну її побудову та взаємозв'язок різних її ланок.

Пролонгація боргу – одна із форм добровільної угоди кредиторів на відстрочку виплат по зобов'язаннях підприємства боржника, пов'язана з його санацією. При пролонгації боргу обсяг подальшого фінансування підприємства (тобто обсяг його зобов'язань) не зростає.

Профіцит бюджету – перевищення доходів бюджету над його видатками. П. б. затверджується виключно з метою погашення основної суми боргу.

Р

Рахункова палата Верховної Ради України – постійно діючий вищий орган державного фінансового контролю. Утворюється Верховною Радою, підпорядкована і підзвітна їй. Рахункова палата здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави.

Завданнями Рахункової палати є: організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням дохідної та видаткової частин державного бюджету, за витрачанням бюджетних коштів, а також коштів загальнодержавних цільових фондів; здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України; вироблення й аналіз бюджетної політики держави; визначення ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних і кредитно-фінансових ресурсів.

Вона виступає в ролі експертного органу Верховної Ради України, даючи відповідні висновки і рекомендації з питань фінансової діяльності органів управління. Може проводити також ревізійну роботу в різних ланках фінансової системи, контроль з позицій макроекономічного фінансового регулювання і дієвості фінансової політики.

Реальні інвестиції – вкладення капіталу у відтворення основних засобів, в інноваційні нематеріальні активи, в приріст запасів товарно-матеріальних цінностей та в інші об'єкти інвестування, безпосередньо пов'язані із здійсненням виробничо-комерційної (операційної) діяльності підприємства.

Регіональна валютна система – договірно-правова форма організації валютних відносин між групою країн. Є частиною світової валютної системи і пов'язана з національними валютними системами країн-членів, що входять до її складу. Прикладом таких систем можуть бути Європейська валютна система, Західноафриканський валютний союз, Валютний союз Центральної Америки та ін. Основними елементами міжнародної валютної системи є міжнародна розрахункова одиниця; міжнародні валютні фонди; узгоджений режим регулювання валютних курсів; міжнародні кредитно-розрахункові установи та ін.

Регіональна фінансова політика – система заходів, які здійснюються державою з метою управління процесом утворення, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів в окремих регіонах та інших адміністративно-територіальних одиницях. Основне місце в системі цих заходів належить фінансовій допомозі з боку уряду органам влади тих територій, які мають недостатні фінансові ресурси для виконання покладених на них обов'язків.

Регресивно-прогресивна шкала податкових ставок – шкала процентних ставок, розміри яких спочатку знижуються до певної ве-

чини об'єкта оподаткування, а у разі його зростання понад цю величину зростають.

Регулювання інвестиційної діяльності держави – одна з умов реалізації державної інвестиційної політики, що полягає у прийнятті законів та інших нормативних актів, які регулюють інвестиційну діяльність у державі. Основними формами Р. і. д. є: визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування; податкове регулювання інвестиційної діяльності; регулювання інвестиційної діяльності через надання фінансової допомоги інвесторам, проведення відповідної кредитної та амортизаційної політики; регулювання форм та умов фінансового інвестування; забезпечення захисту інвестицій тощо.

Регулювання податкове – заходи непрямого впливу на економіку та соціальні процеси через зміну податків, податкових ставок, податкових пільг, зниження чи підвищення загального рівня оподаткування, відрахувань до бюджету. Зниження рівня оподаткування стимулює виробництво та інвестиційні процеси, а підвищення – стримує їх.

Регулююча функція податків – форма впливу податків на різні напрямки, показники діяльності суб'єктів господарювання. Прояв такого впливу залежить від: об'єкта оподаткування та методики його визначення, від джерел сплати податків, розміру ставок податків і методики їх розрахунку, термінів сплати податків, податкових пільг, штрафних санкцій за порушення податкового законодавства суб'єктами господарювання.

Регулятивна функція фондової біржі – виражається в організації торгівлі цінними паперами. Р. ф. б. установлює вимоги до емітентів, які виставляють свої цінні папери на біржові торги, правила укладання і виконання угод, механізм контролю за діяльністю суб'єктів біржової торгівлі. Біржі здійснюють контроль за фінансовим станом емітентів. Мають право отримувати та перевіряти інформацію про їхню діяльність, знімати з котирування окремих емітентів, які не виконують вимог біржової торгівлі або мають незадовільні фінансові показники.

Резервний фонд бюджету – формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету. Р. ф. б. не може перевищувати 1 % обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету. У Державному бюджеті України резервний фонд передбачається обов'язково. Рішення про виділення коштів з Р. ф. б. приймаються Кабіне-

том Міністрів України, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та виконавчими органами місцевого самоврядування.

Резервний фонд підприємства – фонд, який створюється за рахунок чистого прибутку підприємства для забезпечення фінансування непередбачених витрат.

Резервні фонди місцевих бюджетів – спеціальні фонди, які формуються у складі видатків місцевих бюджетів і використовуються для фінансування невідкладних заходів, що не були передбачені при затвердженні цих бюджетів. Р. ф. м. б. формуються у розмірах, що не перевищують 1 % видатків відповідного місцевого бюджету.

Реінвестування – 1) переведення капіталу з одних об'єктів інвестування в ефективніші, 2) повторне вкладення коштів у ті сфери діяльності (виробництва), з яких вони вивільнилися.

Рентабельність – виражений у відсотках відносний показник прибутковості, який характеризує ефективність витрат підприємства загалом або ефективність виробництва окремих видів продукції. Рівень рентабельності розраховується як відношення величини прибутку, отриманого за певний період (місяць, квартал, рік), до середньої за цей період вартості засобів виробництва чи до загальної величини витрат на виробництво.

Рентабельність основних засобів підприємств – показник ефективності їх використання, що обчислюється відношенням загального прибутку до вартості основних засобів.

Реструктуризація (реорганізація) підприємства – один із напрямів санації підприємства–боржника, що здійснюється у різних формах до чи в процесі провадження справи про банкрутство (в окремих випадках реорганізація підприємства може здійснюватися для реалізації ефекту синергізму). Реорганізація підприємства пов'язана, як правило, із зміною статусу юридичної особи підприємства.

Реструктуризація боргу – угода кредитора із позичальником, який має труднощі щодо погашення своїх фінансових зобов'язань, про нову схему погашення цих зобов'язань. Реструктуризація боргу може здійснюватися у таких формах: пролонгація боргу; оформлення нового кредитного договору із зміною його умов; мораторію на виплату відсотків чи передбаченої частини основного боргу на певний період; конверсії

нього боргу чи певної його частини у програму безоплатної допомоги та інше.

Рефінансування – 1) погашення старої заборгованості за допомогою нового державного боргу через заміну короткотермінових зобов'язань довготерміновими або за допомогою випуску нових позик (нових цінних паперів); 2) продовження терміну позики чи збільшення суми, яку може отримати позичальник.

Ризик – непевність у майбутньому; імовірність настання події, пов'язаної із можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками.

Ризик-менеджмент – система управління ризиками на підприємстві, яка передбачає використання методів та інструментів, спрямованих на ідентифікацію ризиків, розрахунок імовірності їх виникнення, визначення можливого розміру фінансових втрат, профілактику, внутрішню і зовнішню їх страхування.

Ризик податковий – небезпека втрат, зумовлених змінами податкового законодавства (збільшенням ставок податків, введенням нових податків, скасуванням податкових пільг, зміною порядку і термінів сплати окремих податків тощо).

Ризик портфельний – сукупний ризик втрати капіталу, вкладеного в інвестиційний портфель. Рівень Р. п. завжди нижчий від рівня ризику окремих інвестиційних інструментів, які входять до нього.

Ринкова вартість цінних паперів – ціна, що склалася на ринку цінних паперів (фондовій біржі) під впливом попиту і пропозиції. Курс цінних паперів визначається доходами, які вони приносять їхнім власникам (у формі дивідендів чи процентів), і величиною позичкового процента.

Ринок грошей – ринок короткотермінових боргових зобов'язань, на якому товаром виступають гроші, а їхньою ціною – проценти за користування кредитом. Його функціонування забезпечується кредитною системою.

Ринок капіталів – сфера торгівлі не тільки грошима, а й правом власності. Інструментом Р. к. виступають цінні папери й середньо – та довгострокові кредитні зобов'язання.

Ринок страхових послуг – складова фінансового ринку, яка є системою правових та організаційних заходів із реалізації страхового продукту.

Страховим продуктом, або страховою послугою, є страховий захист. Об'єктом ринку страхових послуг є страховий продукт. Суб'єктами цього ринку виступають: страховик; страхувальник; посередник і держава.

Ринок фінансовий – сукупність обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності.

Ринок фінансових послуг – сфера різноманітних послуг, що надаються суб'єктам фінансових відносин – підприємницьким структурам, державі і громадянам – у процесі їх фінансової діяльності. Ці послуги можна об'єднати у три групи: фінансове посередництво: страхування; консалтинг, аудит та інформаційні послуги.

Ринок цінних паперів – частина ринку позикових капіталів, де здійснюється емісія, купівля-продаж цінних паперів. Через Р. ц. п. (банки, фондову біржу, спеціальні кредитні установи) акумулюються грошові нагромадження юридичних і фізичних осіб та спрямовуються на виробниче й невиробниче вкладання капіталів. Розрізняють первинний та вторинний Р. ц. п. Первинний Р. ц. п. – ринок, на якому здійснюється емісія та розміщення первинно випущених цінних паперів в обіг. Метою його є залучення додаткових фінансових ресурсів. Вторинний Р. ц. п. – ринок, на якому здійснюється купівля-продаж цінних паперів. Метою його є перерозподіл капіталу між суб'єктами господарювання, між суб'єктами господарювання та державою, між галузями та територіями для цілей розширеного відтворення та інших потреб суспільства.

Розподільна функція фінансів – фінанси виступають основним інструментом розподілу і перерозподілу вартості ВВП. Механізм дії розподільної функції фінансів ВВП проявляється на трьох стадіях: 1) первинний розподіл; 2) перерозподіл; 3) вторинний розподіл.

Розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків із бюджету.

С

Сальдовий метод розподілу – метод фінансового механізму, що передбачає виділення підсумкового (сальдового) елемента в розподілі доходу. Цей сальдовий елемент несе в собі основне стимулююче навантаження.

Самоокупність – один із принципів підприємницької діяльності, що передбачає відшкодування підприємством поточних витрат за рахунок власних доходів. У фінансовій практиці розрізняють повну і часткову С. Повна С. характеризується повним покриттям витрат за рахунок отриманих доходів. За часткової С. отримані доходи покривають лише частину проведених витрат.

Самофінансування – система господарювання, за якої всі витрати на просте та розширене відтворення виробництва забезпечуються власними фінансовими ресурсами та коштами банків, які, у свою чергу, теж погашаються за рахунок прибутку. Цей принцип забезпечує раціональне використання зароблених і залучених фінансових ресурсів, оскільки мета С. полягає не в тому, щоб самостійно витратити певну суму коштів, а в тому, щоб отримати певний ефект (приріст прибутку та підвищення рівня рентабельності).

Санация підприємства – комплекс послідовних взаємозв'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного, соціального характеру, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення його прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

Секвестр – тимчасове обмеження асигнувань загального фонду Державного бюджету України у разі недоотримання доходів загального фонду бюджету більш ніж на 15 % від суми, передбаченої розписом державного бюджету на відповідний період.

Система оподаткування – це сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів, що стягуються в порядку, установленому відповідними законами держави.

Собівартість – грошовий вираз загальної суми витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції (робіт, послуг). Витрати, з яких складається С., групуються за калькуляційними статтями й елементами. Серед витрат на виробництво виділяють такі елементи: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, амортизація основних засобів, інші витрати.

Спільне підприємство – підприємство, статутний капітал якого формується через об'єднання майна його засновників (серед яких можуть бути й іноземні юридичні особи та громадяни). Засновники спільно проводять господарську діяльність, управляють виробництвом, розподіляють прибутки.

Страхова сума – сума, на яку фактично застраховане рухоме або нерухоме майно, життя чи здоров'я людей.

Страхове відшкодування – сума компенсації, що її виплачує страховик страхувальникові за збиток, спричинений застрахованому майну страховим випадком. Сума С. в. визначається трьома способами: а) у разі відповідальності за першим ризиком збитки в межах страхової суми відшкодовуються повністю, а понад цю суму – не відшкодовуються; б) пропорційною відповідальністю – розмір шкоди обчислюється пропорційно до вартості загиблого або пошкодженого майна до рівня застрахованого майна; в) за граничною системою – у межах встановленого ліміту відшкодування

Страхове забезпечення – відношення страхової суми до вартісної оцінки об'єкта страхування.

Страхове поле – максимальна кількість об'єктів, охоплених певним видом страхування. (У майновому страхуванні С. п. вважається число власників майна чи об'єктів, що підлягають страхуванню).

Страховий збиток – вартісна оцінка заподіяних застрахованому збитків.

Страховий поліс – документ, що посвідчує укладення договору особистого чи майнового страхування. Видається страховиком страхувальникові.

Страховик – юридична особа – страхова компанія, яка діє на підставі відповідної ліцензії, беручи на себе зобов'язання щодо створення колективного страхового фонду і виплати з нього страхового відшкодування.

Страхувальник – фізична або юридична особа, котра страхує своє майно чи укладає зі страховою організацією договір особистого страхування та сплачує страхові внески до страхового фонду.

Страхування – система обмінно-перерозподільних відносин з приводу формування і використання страхових фондів, призначених для повного чи часткового відшкодування витрат суб'єктам господарювання від непередбачених випадків (стихійних лих, аварій, невиконання зобов'язань контрагентами, що збанкрутували) та надання допомоги громадянам у разі настання страхових випадків.

Страхування індивідуальне – різновид особистого страхування, коли договір страхування укладається страховиком з конкретною фізичною особою.

Страховання майнове – галузь страхування, в якій об'єктом страхових відносин є рухоме та нерухоме майно юридичних і фізичних осіб.

Страховання особисте – галузь страхування, в якій об'єктом страхових відносин є життя та здоров'я громадян. Видами С. о. є змішане страхування життя, страхування дітей, весільне страхування.

Субвенції – міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання С.

Т

Тасмні видатки Державного бюджету України – видатки, що пов'язані з державною тасмницею. Вони передбачені на фінансування діяльності органів державної влади в інтересах національної безпеки. Контроль за проведенням тасмних видатків здійснюється Рахунковою палатою, Комітетами Верховної Ради України з питань: бюджету; законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та боротьби з організованою злочинністю та корупцією; національної безпеки і оборони; та Міністерством фінансів України у порядку, визначеному Верховною Радою України.

Тариф – митний перелік товарів, з яких стягують мито, із зазначенням ставок мита на одиницю товару.

Темп інфляції – показник, що характеризує рівень знецінення (зниження купівельної спроможності) грошей за певний період (у процентах до їх номіналу на початок періоду).

Термін сплати податку – законодавчо встановлений термін внесення до бюджету податків, належних до сплати за відповідний період.

Термін страхування – період чинності договору страхування. Розпочинається з моменту сплати страхової премії, а завершується із закінченням терміну, на який було укладено договір, або у разі настання страхового випадку чи несплати страхувальником страхової премії.

У

Угода ф'ючерсна – вид угоди на товарних і фондових біржах. Передбачає оплату товарів, цінних паперів чи валюти через певний час після укладення угоди за ціною, наперед визначеною в контракті. Має на меті отримання різниці в цінах або курсах з моменту укладення угоди до моменту її реалізації.

Уніфікація позики – об'єднання (обмін) кількох раніше випущених позик в одну облігацію нової позики.

Установа фінансова – установа, яка входить до складу фінансової системи країни, здійснює операції з фінансовими ресурсами чи регулює фінансові зв'язки та відносини (банки, фінансові фонди, страхові компанії, державні фінансові установи тощо).

Ухилення від податків – свідомі дії платників податків, спрямовані на несплату податків через заниження відомостей про величину доходів, вартість майна, які підлягають оподаткуванню, або повне їх приховування. Такі дії є протиправними.

Ф

Фіксований сільськогосподарський податок – установлюється для сільськогосподарських підприємств різних організаційно–правових форм господарювання та власності, які здійснюють виробництво, переробка та збут сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробка за попередній звітний (поточний) рік, що перевищує 50 % суми валового доходу підприємства.

Фінанси – сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов – і національного багатства. Метою функціонування фінансів є досягнення високого рівня добробуту як держави, так і окремого громадянина. Ф. є однією з найважливіших і найскладніших економічних категорій.

Фінанси підприємств – сукупність обмінно–розподільних відносин, що виникають на підприємстві в процесі формування, розміщення і використання фінансових ресурсів, здійснення витрат, отримання і розподілу доходів.

Фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

Фінансова криза – глибокий розлад фінансової системи держави, зумовлений економічними і політичними явищами, її ознаки: зростання витрат при скороченні доходів через зниження накопичень у галузях народного господарства (падіння темпів виробництва ВВП); зростання

дефіциту державного бюджету; неефективність податкової, бюджетної та кредитної систем; зростання державного боргу тощо.

Фінансова наука – наука, яка вивчає явища і процеси, які мають місце в державі під час створення та використання фондів фінансових ресурсів усіх рівнів на цілі її економічного і соціального розвитку.

Фінансова політика держави – комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей. Ф. п. д. – включає як самостійні складові – бюджетну, податкову, кредитну, грошову, валютну, інвестиційну політику, так і певні напрямки в галузі страхування, державного боргу, фондового ринку, співробітництва з міжнародними організаціями та фінансовими інституціями.

Фінансова політика економічного зростання – дії держави, які спрямовані на досягнення необхідного для країни рівня щорічного збільшення обсягів ВВП з урахуванням її потенціалу.

Фінансова політика стабілізації – забезпечення стабільних обсягів фінансових ресурсів за сталих пропорцій розподілу і перерозподілу отриманих доходів. Ф. п. с. спрямована на підтримання макроекономічної рівноваги на основі сталих обсягів виробництва за стабільності цін.

Фінансова політика стримування ділової активності – дії держави, які спрямовані на регулювання економічного циклу з метою запобігання кризи надвиробництва чи недопущення виснаження економіки внаслідок надмірних темпів економічного зростання.

Фінансова санація – покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, відновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємства, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Фінансова система – сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих сфер і ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і перерозподіляє та використовує централізовані й децентралізовані грошові фонди.

Фінансова система за внутрішньою будовою – сукупність відносно відособлених взаємозв'язаних сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин з приводу розподілу й перерозподілу ВВП.

Фінансова система за організаційною будовою – сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками. До організаційного складу фінансової системи України входять: а) органи управління: Міністерство фінансів; Державна податкова адміністрація; Контрольно-ревізійна служба; Державне казначейство; Рахункова палата; Комітет з нагляду за страховою діяльністю; Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Пенсійний фонд; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; б) фінансові інституції: Національний банк України; банківські установи; страхові компанії; небанківські кредитні установи; міжбанківська валютна біржа; фондові біржі; фінансові посередники на ринку цінних паперів.

Фінансова стійкість підприємства – його спроможність забезпечити фінансову діяльність за рахунок власних коштів, не допускаючи невинуватеної кредиторської заборгованості.

Фінансова стратегія – довгостроковий курс фінансової політики, що розрахований на перспективу і передбачає вирішення великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією.

Фінансова тактика – вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства своєчасного перегрупування фінансових ресурсів і зміння способів організації фінансових відносин.

Фінансове забезпечення – підсистема і метод фінансово-кредитного механізму. Реалізується на основі встановленої системи фінансування: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, зовнішнє фінансування. За допомогою цих форм відбувається формування фінансових ресурсів. Надзвичайно важливо, у який спосіб здійснюється формування фінансових ресурсів, якими каналами і, в яких формах вони рухаються, на яких умовах виділяються.

Фінансове посередництво – сукупність відносин, які складаються на фінансовому ринку у процесі руху фінансових ресурсів і грошових коштів. Ф. п. є сегментом ринку фінансових послуг.

Фінансове право – сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність щодо мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів з метою забезпечення умов для виконання завдань і функцій держави. Ф. п. посідає важливе місце у фінансовому механізмі. Упровадження в життя Ф. п. відбувається за допомогою фінансового законодавства.

Фінансове регулювання – підсистема і метод фінансово-кредитного механізму, за допомогою якого на правовому регламентуванні розподільних відносин у суспільстві й на окремих підприємствах відбувається розподіл і перерозподіл вартості ВВП. Існують два методи розподільних відносин – сальдовий і нормативний.

Фінансовий аналіз – процес дослідження фінансового стану і основних результатів фінансової діяльності підприємства з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості і забезпечення ефективного розвитку.

Фінансовий консалтинг – сукупність консультаційних послуг, що передують фінансовим операціям чи надаються у процесі їх здійснення. Ф. к. є сегментом ринку фінансових послуг.

Фінансовий контролінг – система контролю, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках фінансової діяльності підприємства, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від запланованих і прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечують її нормалізацію.

Фінансовий контроль – сукупність видів, форм і методів перевірки виконності й доцільності здійснення фінансових операцій та реалізації на цій основі завдань фінансової політики. Форми Ф. к.: попередній, поточний, наступний. Види Ф. к.: зовнішній, внутрішній, державний, відомчий, незалежний, суспільний. Методи Ф. к.: ревізії, перевірки, обстеження.

Фінансовий менеджмент – 1) процес управління формуванням і використанням фінансових ресурсів на рівні держави, підприємницьких структур, інших господарських об'єднань і громадян, якщо вони здійснюють фінансові операції; 2) Ф. м. це сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких здійснюється управління фінансовими ресурсами; 3) Ф. м. – система принципів і методів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із формуванням, розподілом і викорис-

танням фінансових ресурсів підприємства і організацією обороту його грошових коштів.

Фінансовий механізм – сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Його складовими є: фінансове планування і прогнозування; фінансові показники, нормативи, ліміти і резерви; система управління фінансами; фінансовий контроль і аудит та фінансове право.

Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості – гарантований державою в межах наявних бюджетних ресурсів рівень фінансового забезпечення повноважень Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій і виконавчих органів місцевого самоврядування, що використовується для визначення обсягу міжбюджетних трансфертів.

Фінансовий ризик – ймовірність виникнення непередбачених фінансових втрат (зниження прогнозованого прибутку, зменшення очікуваного доходу, втрата частини чи всього капіталу) у ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства.

Фінансові інвестиції – вкладення капіталу у різні фінансові інструменти, переважно у цінні папери.

Фінансові показники – абсолютні величини, які характеризують створення і використання фінансових ресурсів в економіці держави, її фінансовий стан, результати господарської діяльності підприємницьких структур, розподіл і перерозподіл валового національного продукту, рівень доходів населення. Сукупність фінансових показників становить систему.

Фінансові послуги – сукупність різноманітних форм мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення процесу виробництва, виконання робіт і надання послуг, які здійснюються, як правило, на платній основі та мають відмітні риси свого функціонування. Ф. п. надаються фізичним і юридичним особам відповідно до чинного законодавства під контролем держави або інших визначених законодавством органів. За економічним змістом. Ф. п. це специфічні методи прискорення обігу капіталу, своєчасне його залучення у важливі сфери діяльності, в інвестиційні проекти.

Фінансові резерви (запасний капітал) – грошові кошти, що на деякий час відволікаються з господарського обороту, а використовуються для поповнення капіталу у випадках його нестачі та збоїв у виробництві.

Фінансові ресурси – фонди грошових коштів, які формуються суб'єктами господарювання, державою та населенням і використовуються для розширеного виробництва, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних та інших потреб суспільства.

Фінансування бюджету – надходження та витрати у зв'язку зі зміною обсягу боргу, а також зміною залишку готівкових коштів по бюджету, які використовуються для покриття різниці між доходами і видатками бюджету.

Фіскальна політика – дії держави щодо централізації частини виробленого ВВП та її суспільного використання. Сукупність різноманітних методів мобілізації державних доходів та розподілу цих коштів за окремими напрямками державних видатків Ф. п. становить основу фінансової політики.

Фіскальна функція податків – мобілізація коштів у розпорядження держави, через розподіл частини валового національного продукту та формування централізованих фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави. Для реалізації цієї функції важливе значення має постійність, стабільність надходження коштів у розпорядження держави.

Форвардний контракт – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продавати цінні папери, товари або кошти) у визначений час та на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення контракту. При цьому будь-яка сторона Ф. к. має право відмовитися від його виконання лише за наявності згоди іншої сторони контракту або у випадках, визначених цивільним законодавством. Продавець Ф. к. не може передавати (продавати) зобов'язання за цим контрактом іншим особам без згоди покупця Ф. к. Покупець Ф. к. має право без погодження з іншою стороною контракту в будь-який момент до закінчення строку дії Ф. к. продати контракт будь-якій іншій особі, включаючи продавця такого Ф. к.

Функції фінансів – прояв суті даної категорії в дії, специфічні способи вираження притаманних фінансам властивостей. Показують, у який спосіб реалізується суспільне призначення фінансів як економічної категорії.

Ф'ючерсний контракт – угода, що засвідчує зобов'язання придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на певних

умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту. При цьому будь-яка сторона Ф. к. має право відмовитися від його виконання виключно за наявності згоди іншої сторони контракту або у випадках, визначених цивільним законодавством.

Х

Хеджування – метод страхування цінового ризику по угодах на біржі (товарній, фондовій) шляхом проведення зворотних операцій з різними видами біржових контрактів. Тобто, продавець, реалізуючи реальний товар (на біржі чи поза нею), одночасно купує ф'ючерсні контракти з поставкою в майбутньому.

Холдинг-компанія – корпорація чи акціонерна компанія, що використовує свій капітал для придбання контрольних пакетів акцій інших компаній з метою встановлення контролю над ними та управління значно більшим капіталом, аніж початковий.

Ц

Цільові фонди – кошти, які використовуються для розв'язання конкретних проблем, визначених державними органами та органами місцевого самоврядування.

Цінні папери – грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передавання прав, що підтверджують ці документи, іншим особам.

Ч

Чистий дохід – грошовий вираз вартості новоствореного продукту, що визначається як різниця між валовим доходом і заробітною платою.

Чистий прибуток підприємства – прибуток, який залишається після сплати податку на прибуток.

Чистий дохід суб'єкта підприємницької діяльності від продажу продукції, робіт, послуг – виручка від продажу продукції, робіт, послуг, зменшення на суму нарахованого акцизного збору, податку на додану вартість, ввізного мита, митного збору та інших обов'язкових зборів і платежів, визначених чинним законодавством, а також на суму

документального підтвердження витрат, що відносяться на собівартість продукції, робіт, послуг.

Ш

Штрафні санкції – грошові штрафи та пені, що стягуються з платників за порушення податкового законодавства.

Ю

Юридична особа – підприємство, що виступає як суб'єкт громадянства, в тому числі господарських прав та обов'язків, які мають самостійний баланс, гербову печатку, розрахунковий рахунок у банку. Діє на основі статуту або положення і відповідає у разі банкрутства майном, що йому належить.

Кравчук Н.Я., Горин В.П., Ясеновська Т.Б.
Фінанси: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 432 с.

Навчально-методичний посібник „Фінанси” включає повний комплекс методичного забезпечення для самостійного вивчення дисципліни „Фінанси”: програму курсу, конспекти лекцій, плани практичних занять, перелік рекомендованої літератури, завдання на індивідуальну та самостійну роботу, запитання для підготовки до іспиту, термінологічний словник.

Фінанси

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою факультету фінансів
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 6 від 28 січня 2008 року)

Підписано до друку 01.02.2008 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆ Гарнітура Times
Папір офсетний. Друк на дублікаторі
Обл.-вид арк 20,5 Умовн.-друк. арк 25,1. Зам № 7-02-08
Тираж 500 прим.

Видавництво ТНЕУ „Економічна думка”
46004, Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 43-22-18, факс. (0352) 43-24-40
e-mail: edition@tane.edu.ua